

1140

6

1260

1140
1260

~~ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ~~

~~Γεν. αριθ. 439~~

~~Κατηγορία ΙΗ~~

~~Είδ. αριθ. 9~~

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

4,373

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Π.Ε.Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αριθμ.

6/1260

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ Γ'

ἀμύνεσθαι περὶ πατρίς

Ἰλ. Μ. 243,

io cominciai, come persona franca

DANTE, *Inf* II, 44 (3).

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ",
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1926

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Γεν. Αριθ. _____
Κατηγορία 1B
Παλ. Αριθ. 100

844

181

19

1562

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ

1562

100

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Ἀριθ. αἰ. 210
Κατηγ. Ε. Π. Σ. Δ. Ρ. Α.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΨΥΧΑΡΗ

ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΞΑΝΑΔΟΥΛΕΜΕΝΗ

Μικρὴ ἀγγελία.

Ὅπου κι ἂν πῆγα τώρα τελεφαῖα στὴν Ἑλλάδα, μέρωτούσανε παντοῦ σὲ τί μέρος νάγοράσουνε τὰ βιβλία μου. Μὲ τὸ δίκιο τους. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς τὰ βιβλία μου δὲν πουληθήκανε ἴσια μὲ δῶ πουθενά, γιὰ τὸν ἀπλὸ τὸ λόγο ποῦ δὲν εἶχα μήτε ταχτικὸ ἐκδότῃ μήτε βιβλιοπώλῃ ταχτικό. Ἐγὼ πλέρωνα καὶ τύπωνα ἔγὼ μοίραζα χάρισμα ὅταν ἄδειαζα κι ἄλλῃ δουλειὰ δὲν εἶχα, ἔστελνα κάπου κάπου ἐνὸς βιβλιοπώλῃ Ἀθηναίου καὶ τότες βέβαιο πὼς δὲ μνήσκανε πολὴν καιρὸ στὰ ράφια. Νὰ τὸ συλλογιστῆ κανεῖς, εἶναι περίεργο πὼς μὲ τὸ σύστημα ποῦ σὰς ξήγησα, μπορέσανε τόσο γλήγορα νὰ ξαντληθοῦνε τὰ βιβλία μου.

Ὁ Κύριος Ἐλευθερουδάκης στοχάστηκε πὼς καλὸ νὰναλάβουμε μιὰ ἐκδοσὴ γενικὴ ἀπ' ὄλα μου τὰ ἔργα, διωρθωμένα ξαναδουλεμένα ὄλα τους ἀπὸ μένα, ὄλα τους το λοιπὸ σὰν καινούργια.

Ὁ Ἰσκιὸς τοῦ Πλατάνου εἶναι ὁ πρῶτος τῆς σειράς,

ὁ πρῶτος τοῦ ἄπαντού μου. Διαλέξαμε τὸν Πλάτανο, γιὰ νὰ μὴ βαροστομαχιάσῃ ὁ ἀναγνώστης ἀρχὴ ἀρχὴ τοῦ παραμυθιοῦ. Εἶναι δεκαπέντε δηγηματάκια, μικρά, ἐλάχιστα καὶ πού γλήγορα τὰ διαβάξεις.

Νόμισα πὶδ σωστὸ νὰ βαστάξω τὴν παλιά μου τὴν ὀρθογραφία στὰ βιβλία μου τὰ παλιά, καθὼς τὴ βαστῶ καὶ στὴν Ἄγγελια μου ἀφτῆ, ὅσο δύσκολο καὶ παράξενο μοῦ φαίνεται τώρα νὰ βάζω ψιλὲς καὶ δασεῖες πού τὸ λόγο τους δὲν ἔχουνε, πού μᾶς κοστιζοῦνε κόπους καὶ παράδες.

Σὲ ὅσα ὁμως γραφήκανε κατόπι ἀπὸ τὴν Ἄγνη (1913), ἐννοεῖται πὼς δίκιο εἶναι νὰ ἐφαρμόσουμε τὴν καινούργια μου καὶ πολὶ ἀπλὴ ὀρθογραφία, ἔφκολη ὀρθογραφία ποῦ ἀκούει μονάχα δυὸ τρεῖς κανόνες, ἀφτοῦς ἐδώ.

Καταργιοῦνται (ὄχι καταργοῦνται) τὸ ἴδιο καὶ ὀλα τὰ περισπωμένα, *δικιολογιοῦμαι, δικιολογιοῦνται, διαμαρτυριοῦμαι* - ἀπὸ τὸ *διαμαρτυρῶ*, κ.λ.π. κ.λ.π.), καταργιοῦνται λοιπόν τὰ πνέματα, ἡ *ψιλή* καὶ ἡ *δασεία*.

Ἡ *ὄξεια* μνήσκει ὁ μόνος, τόνος. Ἡ *βαρεία* μπαίνει σὲ μερικὲς ἀντωνυμίες γιὰ νὰ μὴ δυσκολεβοῦμαστε στὸ νόημα, *τὸ παιδί μου λέει, μὰ τὸ... παιδί μου λέει* κλπ.

Τὰ μονοσύλλαβα δὲν τονίζονται.

Περисπωμένη θέλουνε τὰ ρωτηματικά *πῶς, ποῦ*, λ. χ. *ποῦ πας, πῶς πας, μὰ τὸ γράμμα πού γράφεις*.

Ἀπόστροφο βάζουμε γιὰ νὰ βροῦνε πιο ἔφκολα τὰ παιδιὰ καὶ οἱ ξένοι μιὰ λέξη στὸ *λεξικό*, λ. χ. *τάκουσματα* κ' ἔτσι ὀλα τὰ τέτοια.

Ὁ σημερινός μας ὁ τόμος εἶναι γραμμένος σύμφωνα μὲ τὴν ταχτική, τὴν κανονικὴ τὴ γραμματικὴ τῆς *Νεοελλ-*

ληνικῆς μας - τῆς *δημοτικῆς* ὅπως τὴ λένε ἀκόμη. Δὲν εἶναι τῆς φαντασίας μου γέννημα, παρὰ φρέμμα τῆς ἐπιστήμης, φρέμμα τῆς ἀπρόσωπης, γλωσσολογικῆς καὶ κάπως φιλοσοφικῆς ἔρεβνας καὶ μελέτης πού κάνω γιὰ τὴν ἀθάνατή μας τὴ γλώσσα, ἐδώ καὶ σαράντα χρόνια.

Τώρα στὴ δουλειά. Στὸν Πλάτανο ἔχετε συνάμα καὶ μάθηση καὶ γλέντι. Λοιπὸν ὀμπρός.

Σημείωση γιὰ τὸν τίτλο. Μερικοὶ *παραδημοτικιστάδες* νομίζοῦνε πὼς θὰ πρεπε ὁ τίτλος νὰ γραφῆ *τοῦ πλάτανου*.

Ἐχουνε μεγάλο λάθος. Ὁ *πλάτανος* κλίνεται *πλάτανος, πλατάνου, πλατάνοι, πλατάνους (πλατάνωνε)*. Τὸ ἴδιο θὰ κλιθοῦνε ὀλα τὰ ρσενικά δεφτερόκλιτα πού βαστοῦνε ἀπὸ ἀρχαία μας παράδοση, λ. χ. *ἄγγελος, ἄθρωπος, διάβολος, ἔμπορος, κίντυνος, πόλεμος*, καὶ πληθος ἄλλα, ἐπειδὴ ἀφτά μᾶς ἔρχονται ἀπὸ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ εἶχε ὀλη τὴ δύναμή της καὶ μαζὶ μὲ τὴν αἰτιατικὴ πληθυντικὴ, κανόνιζε τὸν τόνο.

Κατόπι βγήκανε τὰλλα, *κάτοικοι, διάλογοι κατάλογοι*, που σήμερα, σὰ μιλοῦμε φυσικά, κλίνονται *κάτοικος κάτοικου, κάτοικοι, κάτοικους*, γιὰτὶ ἀφτά εἶναι καθαρεβουσιάνικης καταγωγῆς. Σήμερα ὁμως ἡ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ, ὅσο κι ἂν τὴ μουντζουρώνουνε στὸ χαρτὶ, ἔπαψε νὰ ἐνεργᾷ, ὅπως τὸ βλέπουμε ἀπὸ τὴ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ τῆς *ῥάτσας*, πού πάει ρολοῖ, ἐνὼ ἡ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ τῶν *ρατσῶν* δὲν πάει διόλου.

Ἐμεῖς ὀστόσο πού βάζουμε τὰ δυνατά μας γιὰ νὰ κανονίσουμε τὴ γλώσσα, μὲ τρόπο πού νὰ μπορέσῃ κατόπι νὰ τὴ μάθῃ τό παιδί χωρὶς νὰ σκοτώνη τὰ μυαλά του, προσπαθοῦμε, ὀς καὶ τὰ καθαρεβουσιάνικα νὰ τὰ διορ-

θώσουμε ἅμα γίνεται, γράφοντας ἄξαφνα *διαλόγοι*, *καταλόγοι* ἀπὸ ἀναλογία τοῦ *λόγοι*. Ἀντιστέκονται ὥστόσο οἱ *κάτοικοι* πὺν *κάτοικοι* *κάτοικους* μᾶς ἔρχονται πὺν ἔφκολα. Μὰ καὶ τούτα πρέπει νὰ τὰ κανονίσουμε, *κάνοντάς τα κατοίκοι*, ἀκόμη καὶ *ὑπαλλήλοι*, ἀφοῦ μοῦ ἔμαθε ὁ Φιλήντας πὺς ἔτσι, παραξύτονο, *ὑπαλλήλοι*, ἀφτὸ καὶ τὰ παρόμοια, τᾶχει πολλὲς φορὲς ἀκούσει ἀπὸ τὸ λαό.

Θὰ τὰ βρῆτε ἀφτὰ ὄλα στὴν *Ἀπολογία*. Βλέπετε πόσες σὰς προσμένουνε χαρὲς.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Ὁ ἥλιος ἀνάτελνε τότες στὴ ζωὴ μου. Ἐνας ἥλιος μοῦ φαινότανε ἢ Ἑλλάδα ὄλη. Μοῦ φώτιζε ὁ ἥλιος τὴν ψυχὴ. Σὰ νὰ τὸν ἔβλεπα πρώτη φορὰ, ὅταν κατέβηκα στὴν Πόλη, στὰ Νησιά, στὴν Ἀθήνα. Κι ὥστόσο τὸν ἔξαιρα κι ἀπὸ πρῶτα ἐκεῖνο τὸν ἥλιο, τὸν ἔξαιρα καλά. Εἴτανε ὁ ἥλιος πὺν γνώρισα στὴν Πόλη παιδί, ἕνας ἥλιος φρέσκος, ὄχι φλογισμένος, ὅπως τὸν ἐφαντάζονται πολλοί. Τὴν ἀνοιξη, κάποτες καὶ τὸ καλοκαίρι, σὶτὸ παλιό μας τὸ σπίτι τοῦ Γαλατᾶ, σὶτὸ πέτρινο τὸ σπίτι, ἀπὸ πάνω ἀπὸ τᾶψηλὸ τὸ παρὰθύρι, πρῶτὶ πρῶτὶ, τὸν ἔβλεπα τὸν ἥλιο σὶτὸ Μπογάζι, τὸν ἔβλεπα στὰ κύματα μέσα νὰ μπαίνει, νὰ λούζεται στὰ νερὰ τὰ διαμαντένια, νὰ χρυσώνει παρέκει τὶς κορφοῦλες, καὶ κάποια παράξενη, μυρωδάτη, δροσάτη ἀπαχνιά πὺν ἀνέβαινε ὡς ἐμένα με τὸν ἀέρα τὸ βελουδένιο, με περέχυνε καὶ με ξυπνοῦσε. Πρέπει κανεὶς νᾶῆζεσε στὰ μέρη μας ἀπὸ μικρός, γιὰ νὰ καταλάβη, γιὰ νὰ νιώσῃ, γιὰ νᾶγαπήσῃ ὄλη τὴ γλύκα, ὄλο τὸ νόημα τὸ ἀγνωστο ἀλλοῦ, πὺν ἔχει τὸ ἀταίριαχο κι ἀπλὸ ὄῆμα *ξυπνω*. Naί, ξυπᾶς καὶ χαίρεσαι ἀμέσως. Χαίρεσαι τὴ Δημιουργία, τὴν ὑπαρξή, χαίρεσαι τὸν οὐρανὸ πὺν ἰδιοστιγμὶς, ἅμα φέξῃ, ὄλα τὰ πράματα σοῦ τὰ ξεσκεπάζει, λὲς μάλιστα καὶ πρόθυμος σοῦ τὰ φέρνει ὡς τὰ χεῖλια, σὰν ποτήρι κρού νερό, νὰ πιῆς καὶ νᾶνασάνῃς. Γινεσαι καὶ οὐ Δημιουργία, πάβεις νὰ εἶσαι ἄτομο, χάνεσαι

μέσα στην Πλάση, όπως χάνεται στα κύματα το κύμα, όπως χάνεται το λούλουδο στον κάμπο. Στους άλλους τόπους άργει να ξεμερώση· φιλάργερος ο ουρανός, κ' ένα ένα σου τὰ ξεφανερώνει, θολὰ κάποτες και σκοῦρα. Στην 'Ανατολή και στην 'Ελλάδα, με μιὰς ὅλα τὰ ξενοίγεις. Κοιτάξεις κι' ἡ ματιά σου ἀρπάζει τὸν κόσμο· ἀναπνές κι' ἡ ἀναπνοή σου τὸν κόσμο ἀναπνέει.

Κ' ἔτσι, θεωρώντας τὸ θάμα τῆς παντοτινῆς μας φεγγολογίας, ἔλεγα μέσα μου και γὼ πὼς δὲ γίνεται, πὼς τὸ ἴδιο φῶς θὰ λάμπη και στὸν ἄνθρωπο, ἀφου λάμπει στὸν οὐρανό. Τότες ὅμως κατάλαβα κάποιον πολὺ περίεργο γνώρισμα τοῦρανοῦ μας, δηλαδή πὼς δὲ φωτίζει και πὼς δὲ φωτίζει ἀπὸ τὸ περίσσιο τὸ φῶς! Ναί, τέτοιος εἶναι ἀλήθεια ὁ οὐρανός οἱ δικός μας. Ὁ ἄλλος οὐρανός, ὁ οὐρανός τῆς Δύσης, φωτίζει περσότερο, γιατί λιγότερο φέγγει. Φέγγει λιγότερο κι' ἔτσι ἔχεις ἀνάγκη νὰ προσέχης, κι ἅμα προσέχεις, οὔτε μισὴ ἀχτιδιὰ δὲ σου ξεφέβγει. Νὰ μὴν ξεχνοῦμε κίόλας πὼς κάτι ἀχτιδοῦλες κρύβονται κάποτες και σὲ κείνα τὰποσκοτίδα και τὰποφέγγια πὼς δὲν εἶναι μῆτε σκοτάδι μῆτε φῶς. Θέλουμε μάτι γυμνασμένο οἱ ἀχτιδοῦλες, νὰ τὶς διῆς. Ὁ οὐρανός μας δὲ μᾶς γυμνάζει τὸ μάτι· δὲ βλέπουμε τίποτις, ἐπειδὴ τὰ βλέπουμε ὅλα. Ἔτρεμε, λέει κάποιον ἕνας ποιητῆς, ἔτρεμε μιὰ λαμπίτσα μονάχα, γιὰ νὰ δείξῃ ἀκόμη καλύτερα τὴ νύχτα τὴ βαθειὰ πὼς βασίλεψε σὲ κείν τὸ μέρος. Τέτοιες λαμπίτσες ἔμεῖς δὲν ἀνάβουμε. Δὲ μάθαμε νὰ παρατηροῦμε τὸ σκοτάδι· τὴν καταχνιὰ δὲν τὴ συνορίζοῦμαστε. Ποιὸς θὰ πάῃ τώρα νὰ γυρέψῃ ἂν ἄξαφνα δὲ μισοφαίνεται καμιά ἀσπράδα και γύρω στὴν καταχνιὰ, ἢ και μέσα τῆς; Δὲ βαριέστε; Ὡμὰ τὰγαποῦμε τὰ χρώματα κι ἀνοιχτά· δὲ νιώθουμε ἀπὸ χρωματιές. Μὲ τὸ μάτι συνή-

θισε κι ὁ νους· δὲν ξαίρουμε τίποτις, ἐπειδὴ τὰ ξαίρουμε ὅλα. Χρειάζεται ἀναθροφή, χρειάζεται πολιτισμός, γιὰ νὰ ποχτήση ὄραση και τὸ μυαλό.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες σταθῆσαν τόντις μεγάλοι ἀθροποι. Κατωρθώσανε νᾶχουνε μάτια, ὅσο κι ἂν τοὺς τύφλωνε ὁ ἥλιος. Μὰ μήπως κι ἀφτοὶ δὲν τὴ γνωρίζανε τὴ δύναμη τὴν ὀλέθρια τοῦ Ἡλίου τοὺς; Μήπως δὲν τὸν ὠνομάσανε Ἀπόλλωνα, και ποῖος θὰ τᾶρνηθῆ πὼς ὁ Ἀπόλλων μοιάζει τρομαχτικά με τὸ ἀπολλῶν, σὰ νὰ εἶτανε εἶδος μετοχῆ τοῦ ἐνεστώτα, γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ θεὸ τοῦ ὀλοένα σκοτώνει; Ἀχ! μᾶς ἀπώλεσε και μᾶς, χωρὶς νὰ τονε ξαπολύσομε ποτές μας. Ἡ δόξα του μᾶς θάμπωσε και δὲν τὸ νιώσαμε μῆτε τὸ νιώθουμε ἀκόμη πὼς τέτοιο θάμπωμα θὰ πῆ χαμός. Καὶ χάσαμε τόντις πολλὰ, ὥσπου και οἱ ἴδιοι μας νὰ χαθοῦμε. Περίεργο πρᾶμα! Τὸ πῶς πολῦτιμο ἀπ' ὅσα χάσαμε, εἶτανε ἴσια ἴσια ἢ γλώσσα ἢ ἀρχαία, πὼς γιὰ νὰ τὴν κρατήσομε κάμαμε τὶς περσότερες θυσιές. Ἀφτὴ ζοῦσε στα χεῖλια τοῦ λαοῦ. Ἐννοεῖται, ἀφου ὁ λαὸς τὴ μιλοῦσε και τὴ μιλά. Ἐλάτε νὰ τὴν ὑποθέσομε ὅσο πρόστυχη, ὅσο βάββαρη, ὅσο χαλασμένη κι ἂν τὴ λένε μερικοί, ἔπρεπε ἱερὴ νὰ μᾶς εἶναι, μιὰ κι' εἶτανε κόρη τῆς ἀρχαίας. Τίποτα! Τὴν καταστρέψαμε γιὰ νὰ φανοῦμε ἀρχαιότεροι. Βυθιστήκαμε στα βιβλία. Πήραμε μιὰ λέξη, πήραμε δυὸ, πήραμε χιλιάδες. Κάθε λέξη πὼς τραβοῦσαμε ἀπὸ τὰπόββα τῆς ἱστορίας, κάθε λέξη πὼς ξεφαρέβαμε ἀπὸ τὸν πάτο τοῦ ὠκεανοῦ, γαργάλιζε τὸ φιλότιμό μας, τὴν καμαρώναμε πὰ σὰ νὰ καμαρώναμε στὴν καθεμιά τὴν ἀρχαιότητα ὅλη. Δὲν παρατηροῦσαμε ὅμως πὼς οἱ λέξεις ἀφτές, οἱ ξεφαρεμένες, μοιάζανε ἀλήθεια με κάτι ψάρια ὠγγία, θεόχοντρα και σεβάσμα, πὼς συνηθῆσανε χρόνια και χρόνια νᾶρογοκι-

νιούνται κάτω στῆς θάλασσας τοὺς ἄβυσσους, καὶ πού ὄταν τὰ φέρης στὴν ἀπανωσιὰ τοῦ νεροῦ, σκάνουνε ἀμέσως, γιατί χρειάζονται νὰ τὰ πατῆ τὸ βάρος τῆς κατάβαθης ἀτμοσφαιρας, κι ὁ ἀέρας μας τοὺς εἶναι πάρα πολλὴ ἀλαφρός. Οἱ ψαρογνώστες καὶ ἰχθυολογοὶ δηγοῦνται πὼς τέτοια ζᾶ, προτοῦ γεράσουνε, δὲν κατεβαίνανε, ὅπως κάνουνε τώρα, σταῖορατα καὶ σταῖο σκοτεινά, παρὰ παίζανε μὲ τὸ κύμα σὰν τὰ δερφίνια, εἶτανε καὶ πολλὴ μικρότερα. Κάτι ψαράκια χαριτωμένα, πού κολυμποῦνε ἀλάργα στὸ γιολό, εἶναι παιδιά τούς, ἐγγόνια τούς ἢ τρισεγγόνια· ὁ ἀέρας δὲν τὰ πειράζει ἀκόμη κ' ἔρχονται ἤσυχα καὶ γελαστά, νὰ σεργιανίσουνε, νὰ γλεντίσουνε, νὰ ζήσουνε σταῖο πέλαγα τὰ φρολουλουδιασμένα, πού μοιάζουνε σὰν ἀπέραντα δροσιάτα περβόλια· ἐκεῖ λούζονται τὰ ψαράκια, πηδοῦνε, κυνηγοῦνται, ἀναγαλλιάζουνε μὲ τὸ φῶς τοῦρανοῦ, ὅσπου νὰ τὰ πάρη, ἀγάλια γάλια, στρῶμα στρῶμα, τὸ ρέμα τὸ σιγανοκατέβατο, νὰ τὰποθέση χαμηλά στίς πρωτόπλαστες ἀμμουδιές, ὅπου δοξασμένα καὶ πελώρια κοιμοῦνται, καὶ φαίνεται πὼς μήτε νιώθουνε τὸν αἰῶνα πού περνᾷ.

Ἐμεῖς σ' ἀφτὰ πήγαμε, βουτήξαμε ὡς τὰ βάραντρα, μὴν ξεδιακρίνοντας τὸ χάος ἀπὸ τὴν ἀβγῆ. Τί λέγαμε; Ὁ ἥλιος μας θὰ τὰ φταίη, πού μᾶς ἀποσκεπάζει καὶ τὰ φανερά. Δὲν εἶδαμε τὰ ψαράκια πού χαίρουνται τὴν ὑπαρξή τους· δὲν εἶδαμε ταπογόνια μὲ τὴν ἀληθινὴ προγονικὴ ζωὴ πού μέσα τους σώζεται. Δὲν εἶδαμε τὸν ἑαφτό μας.

Κι ὅσο κοίταξα τὰ πρόσωπα, κι ὅσο ἔβλεπα τοὺς ἀθρώπους, δὲν ξαίρω τί παράξενη ἔκφραση ζουγραφιζόταγε ἀπάνω τους, ἔκφραση σοβαρὴ συνάμα καὶ ξέθαρη, κατσουφιασμένη καὶ γελαστή, τραγικὴ καὶ μαργιόλικη, ἔξυπνη καὶ βουβή, σὰν παιδιὰ πού κάνουνε τοὺς γέρους.

Κάμποσο τὰ κοίταξα ὥστόσο τὰ πρόσωπα· κοίταξα κάμποσο καὶ τοὺς ἀθρώπους. Τουλάχιστο προσπάθησα ὅλους νὰ τοὺς κοιτάξω κι ὅλα νὰ τὰ διῶ. Βρῆκα τίς προάλλες σταῖο χαρτιά μου τὰ σημειωματάρια πού γέμιζα τότες μέρα τῆ μέρα μὲ λογιῶ λογιῶνε ἀκουστὰ καὶ εἰδωτά. Κατόπι, ἂν ἡ Ἑλλάδα δεῖξη στὸ τέλος περιέργεια περσότερη καὶ περσότερη ἀγάπη γιὰ τὴν ἐθνικὴ τῆς τῆ γλώσσα καὶ γιὰ τὴ δουλειὰ πού κάμαμε, ὅσπου νὰ τὴν κανονίσουμε καὶ κανονισμένη πιά νὰ τῆς τὴν καθιερώσουμε τῆ γλώσσα τὴν ἐθνικὴ, ὅσοι τύχη καὶ διαβάσουνε κατόπι τὰ σημειώματά μου ἐκεῖνα, θὰ καταλάβουνε πὼς εἶχα τοὺς λόγους μου ὄταν ἔγραφα τὸ *Ταξίδι μου*, πὼς δὲν καταπαίστηκα τέτοιο βιβλίο, χωρὶς πρῶτα νὰ ξετάσω τὰ καθέκαστα κι ἀπὸ τὰ καθέκαστα νὰ μορφώσω γνώμη πού νὰ στέκη. Τὴν ἱστορικὴ μας γραμματικὴ τὴν εἶχα μελετημένη χρόνια πρὶν ξαναβῶ στὸ ρωμαίικο. Καὶ σταῖο μαθήματά μου καὶ σὲ ἀρθρα ἐπιστημονικὰ καὶ σὲ ἀλάκερους τόμους εἶχα ξηγήσει τύπους, λέξεις καὶ κανόνες. Ὁ σκοπός μου, σὰν ξαναπῆγα κάτω, εἶτανε νὰ βεβαιωθῶ γιὰ κάμποσα πού ἀπὸ μακριὰ βρισκόμουνε σὲ ἀνάγκη νὰ τὰ συμπεράνω μόνο καὶ μόνο, συχνὰ καὶ νὰ τὰ υποθέσω. Πόσες φορὲς μὲ τὰφτιά μου ἄκουσα ἐκεῖνα πού ὅσο σπούδαζα, μάντεβα μόνο τὴν ὑπαρξή τους. Μεγαλήτερη χαρὰ γιὰ τὸ γλωσσολόγο δὲν ἔχει καὶ τὴν ἀπόλαψα τότες μὲ κάθε λέξη πού μάζωνα. Πῆγα σταῖο σκολειά, ἑλληνικά, δημοτικὰ καὶ γυμνάσια, πῆγα στὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένου Σκολή, κράτησα σημείωση γιὰ κάθε παράδοση, κάθε τάξη ὅπου πῆγα. Μίλησα μὲ τοὺς βαρκάρηδες ἢ τοὺς καϊξῆδες, μίλησα μὲ τοὺς φτωχοὺς καὶ μικροὺς, μίλησα μὲ τὴν πιὸ διαλεκτὴ, μὲ τὴν καλύτερη κοινωνία. Παντοῦ ἔβλεπα τοὺς ἴδιους νόμους νὰ βασιλεύουνε, στρεβλωμένους κάπου

κάπου ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Κατανουῖσε λοιπὸν πολὶ ἔφκολο νὰ ξεκαθαρίσῃ κανεὶς τοὺς κανόνες τοὺς ἀληθινούς, νὰ βρῆ τὸ σύστημα τὸ σωστὸ τῆς γραμματικῆς, νὰ διορθώσῃ τὰ ἴδια λάθια ποὺ τὰφταιγε πάντα ἢ καθαρέβουσα. Τὰ λάθια διορθωνόντανε καὶ μοναχὰ τους, γιατί κι ἀπὸ παρατήρησα, πὼς κοινωνία καὶ λαός, ἀγράμματοι καὶ γραμματισμένοι, διορθώνουνε παντού, ἴδια κι ἀπαράλλαχτα, τοὺς δασκαλισμούς. Μιὰ μέρα, στὸ βαποράκι ποὺ ἀπὸ τὸ Γεφύρι τῆς Πόλης κατεβαίνει στὸ Φανάρι, ὅπου πήγαινα κι ἀντίγραφα κάτι χερόγραφα παλιά, ἔτυχε νὰ καθήσω κοντὰ σὲ τρεῖς τελειόφοιτους τῆς Μεγάλης τοῦ Γένου Σκολῆς, ποὺ σὰς ἔλεγα. Ποτές μου θαρρῶ δὲ χάρηκα περισσότερο. Μιλούσανε ἀναμεταξί τους τὴν καθάρια δημοτικὴ ἀκόμη καὶ σὰν κουβεντιάζανε γιὰ τὸ σκολεϊό, γιὰ πολιτικά, γιὰ κάτι ἀντικείμενα πιδ ἀψηλά, τύπος δὲν τοὺς ξεγλιστροῦσε στήν κουβέντα ποὺ ὁ φανατικός ἐγὼ νὰ μὴν τὸν παραδεχόμενε ἀμέσως. Μὲ δυὸ λόγια, ὅπου κι ἂν εἴμονε, τὴ γλώσσα του μιλοῦσε τὸ ἔθνος.

Μοῦ ἔλειπε ὡστὸσο κάτι νὰ μάθω, ποὺ μοῦ φαινότανε σὰν ἀπαραίτητο. Στὴν Πόλη καὶ στήν Ἀθήνα, στὰ λεγόμενα τὰ κέντρα καὶ μάλιστα στὶς πρωτέβουσες, συνηθίζουνε τὴν κοινὴ τὴ λαλιά. Ἐπρεπε τώρα νὰ διῶ καὶ τὰ ντόπια τί πράμα εἴτανε. Θυμοῦμαι, καὶ πὼς νὰ τὶς ξεχάσω, τὶς μέρες τὶς χαρισάμενες τοῦ πέρασα στὸ Πυργί, ἓνα χωριὸ τῆς Χιός, τὸ πιὸ σημαντικὸ ἀπ' ὅλα τὰ μαστιχόχωρα, καὶ γιὰ τὸ γλωσσολόγο ἀκόμη σημαντικώτερο. Πείστηκε καὶ τότες κι ἀργότερα καὶ κάθε φορὰ ὅπου γινότανε λόγος γιὰ τὸ περίφημο τὸ ζήτημα, πὼς ὅποιος πάει καὶ φωνάζει— γιατί φωνάζουνε ἀφτοί, δὲ συζητοῦνε— πὼς τάχα κοινὴ γλώσσα δὲν ἔχουμε, παρὰ ιδιώματα καὶ ντοπολαλιές, μήτε τὸ ὑπο-

ψιάστηκε, μήτε τῶνειρέφτηκε τί θὰ πῆ γλώσσα χωριοῦ ἢ χωριολαλιά, ὅσο κι ἂν πολεμῆ νὰ γαλλικίξῃ ὀνομάζοντάς τηνε *patois*. *Patois* ὀνομάζουνε καθαφτὸ στοὺς πολιτισμένους τόπους τὴν γλώσσα τοῦ μιλιέται σ' ἓνα χωριό, καὶ δὲν τὴν καταφρονοῦνε διόλου. Οἱ διάφορες χωριολαλιές τῆς Γαλλίας ἔχουνε κ' ἔδρα στὸ Παρίσι· περνοῦνε γι' ἀνώτερα μαθήματα. Οἱ δικοὶ μας ὅμως εἶναι πάντα λιγάκι πιὸ πίσω ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Εἶναι ἀκόμη τῆς ἐποχῆς ὅπου στὴ Γαλλία κι ἄλλου δὲν καταλαβαίνανε τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ φιλολογικὴ ἀξία τῆς χωριολαλιᾶς. Χωριολαλιά εἴτανε κ' ἢ ἀτυκὴ στὸν καιρὸ τῆς· ἔτσι ἀρχισε κάθε γλώσσα, καὶ σὰ σμίγουμε πολλές χωριολαλιές, τότες γίνεται διάλεχτο ἢ ντοπιολαλιά, δηλαδή γλώσσα ἑνὸς τόπου ἀλάκερον, τῆς Ἀτυκῆς ἢ τῆς Βοιωτίας κτλ., γιατί δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ πάρῃ κάτι τὸ ἓνα χωριὸ ἀπὸ τ' ἄλλο. Γλήγορα ἢ ντοπιολαλιά, γιὰ λόγους πολιτικούς καὶ γεωγραφικούς, καταντῆ, μὲ τὸ ἔμα τῆς συγκοινωνίας, κοινὴ γλώσσα, ἐπειδὴ καὶ λίγη ἀπόσταση νᾶχουνε ἀναμεταξί τους τὰ χωριά, τὸ καθένα σοῦ δείχνει δικὴ του γλώσσα, γραμματικὴ δικὴ του, κάποτες μὲ λαφριές ἀλλαγές, κάποτες μὲ σπουδαῖες. Τὴν ἴδια γλώσσα δὲ μιλοῦνε σ' ὅλα τὰ χωριά τῆς Τσακωνιάς μήτε στὰ εἰκοσιένα μαστιχόχωρα τῆς Χιός. Εἴκοσι ἓνα χωριά, μοῦ ἔλεγε κάποιος, *εἰκοσιένες* γλώσσες. Τὴν ἴδια γλώσσα, γιὰ βέβαιο πὼς δὲ μιλούσανε σ' ὅλα τῆς Ἀτυκῆς τὰ χωριά.

Μὰ τί δὲν ἔχει νὰ μάθῃ κανεὶς ἀπὸ τὴ γλώσσα τοῦ χωριοῦ; Ἐβλεπα στὰ μάτια μου, ἀκουγα στὰφτιά μου τὸν Ὅμηρο ζωντανό. Μάζωνα κάτι περιέργους τύπους στὰ δημοτικὰ τὰ τραγούδια καὶ στὰ παραμῦθια τὰ δημοτικὰ, τύπους λογιῶ λογιῶνε, τύπους διαφορετικούς ἀπὸ κείνους ποὺ συνηθίζανε τὴν καθεμερνή τους τὴν κουβέντα οἱ χωριανοί,

τύπους πότες κοινοὺς καὶ πανελλήνιους, πότες τοῦ χωριοῦ τους, πότες τοῦ πλαγινοῦ τοῦ χωριοῦ, πότες χωριοῦ πῶ ἀπόμακρου, πότες καὶ καμῖας ντοπιολαλιᾶς ἄγνωστης στὸ νησί τους. Ἀποροῦσα πῶς δὲ σηκώθηκε κανένας νὰ μελετήσῃ τὸ μνηρικὸ ζήτημα στὰ χωριά μας, ἀφοῦ καὶ στὰ δημορικὰ τὰ ποιήματα θὰ σμίξανε ὄχι μονάχα ντοπιολαλιᾶς ἀντίθετες, αἰολικὴ, δωρικὴ καὶ ἰωνικὴ, μὰ πιθανὸ καὶ κάμποσες χωριολαλιᾶς, εἴτε τῆς Αἰωλίδας, εἴτε τῆς Ἰωνίας. Καταλάβαινα συνάμα κ' ἓνα σπουδαῖο ἱστορικόν, πῶς μορφώνεται δηλαδὴ, ὡς καὶ στὸν ἀγράμματο λαὸ, μιὰ κοινὴ φιλολογικὴ γλῶσσα. Κι ἀλήθεια, πῶς νὰ μὴ μορφώνεται; Τὰ παραραμύθια καὶ τὰ τραγούδια δὲν εἶναι χτήμα ἑνὸς χωριοῦ. Πηγαίνουνε ἀπὸ τὸ ἓνα στ' ἄλλο. Λοιπὸν ποιανοῦ χωριοῦ γλῶσσα νὰ κρατήσουνε; Κρατοῦνε λιγάκι ἀπ' ὅλα. Κολνᾶ τὸ παραμῦθι, μαζί με τὸν παραμυθά, δῶθε κεῖθε. Στὰ Νένητα τῆς Χιός, τὸ μισὸ χωριὸ εἶχε καταστραφῆ ἀπο σεισμούς, τὰπάνω χωριό, ἢ ἀπάνω Νένητα μνήσκανε μονάχα μερικὰ σπίτια καὶ μερικοὶ κάτοικοι, πού τώρα ἐρχόντανε κάτω σὰ φουνίσουνε, κάποτες νάποκαταστηθοῦνε. Μοῦ εἶπανε ὡστόσο, μοῦ εἶπε κι ὁ Κανελλάκης, πού καταγίνε-ται σ' ἀφτά, πού εἶναι κι ἀπὸ τὰ Νένητα, πῶς πρὶν ἀπὸ τὸ σεισμό. τὰπάνω χωριὸ καὶ τὸ κάτω δὲ μιλούσανε καθαφτὸ τὴν ἴδια γλῶσσα. Καὶ τόντις παρατηροῦσα κἀτι ἀνωμαλιᾶς πού δὲν ξηγιοῦνται παρὰ σὰν ὑποθέσης, πῶς δύο κάπως ἀλλόγλωσσα χωριά ἀνακατέψανε τὶς λαλιᾶς τους. Ἔτσι καὶ τὰ παραμύθια μοναχὰ τους, πού νὰ πῆς, ἀνακατέβουνε τοὺς τύπους, ἀφησε πού στὰ ἴδια τὰ Νένητα ἔτυχε ν'ἀκούσω μιὰ ὀνομαστικὴ οὐ τοῦ ἐνικοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου-ἐνῶ τέτοιο οὐ, ἀντὶς ἄτονο οὐ, δὲν εἶναι συνήθεια σὲ κεῖνα τὰ χωριά. Ὅπως ὁμως καὶ στὴν κοινὴ μας γλῶσσα, ἢ αἰ-

τιατικὴ πληθυντικὴ τοῦ θηλυκοῦ *ις* ἀνάγκη νὰ γεννήθηκε στὴ Θεσσαλία ἢ σὲ κανένα μέρος τῆς Ρωμοσύνης, ὅπου τὸ ἄτονο ε γίνεται ι, μὲ τέτοιο τρόπο ἀλληλοδανίζονται τύπους καὶ τὰ χωριά. Ὡστε φτάνει νὰ εἶναι στὴ μέση γλῶσσα φιλολογικὴ — φιλολογία καὶ τὰ παραμύθια — κι ἀμέσως βγαίνει κοινὴ γλῶσσα, εἴτε περιορισμένη σὲ δυὸ τρεῖς χωριολαλιᾶς, εἴτε κι ἀπὸ ντοπιολαλιᾶς καμωμένη καθὼς στὴν Ἰλιάδα καὶ στὴν Ὀδύσσεια. Εἶναι ἀναντίλεχτο πῶς πρέπει νὰ ταξιδέψανε καὶ τὰ δημορικὰ ποιήματα, γιὰ νὰ δείχνουνε τόσο ἀλλόκοτη διγλωσσία — διγλωσσία ἐννοεῖται πού με τὴ σημερινὴ μας μῆτε συγκρίνεται, ἀφοῦ τότες τὴν ἀποτελοῦσανε γλῶσσες ζωντανές.

Εἶχα σκεφτῆ νὰ μελετήσω ἀφτὰ σὲ χωριστὸ βιβλίον, καὶ τὸ μνηρικὸ τὸ ζήτημα καὶ τὴ φιλολογικὴ δημοτικὴ κι ἄλλα χίλια, ἐπειδὴ μοῦ φαινότανε πῶς ἄξαφνα γύριζα πίσω ἴσια με τὰ παλιά, τὰ προϊστορικὰ τὰ χρόνια, πῶς τὴν ἀρχαία μας τὴ γλῶσσα τὴν παρακολουθοῦσα σὲ κἀτι ὠγύγιες ἀλλαγές της, γιὰτὶ ὅταν ἐρχότανε κανένας κι ἀντὶς ἀκούσης, μοῦ τὸ πρόφερνε ἀκούσης, ἀμέσως θαροῦσα πῶς βρισκόμουνε στὴν ἐποχὴ ὅπου κάποιος πρόγονός μας, στὴ ὀμίλια μοῦ ἔλεγε κ' ἓνα γένεος, ἀντὶς τὸ κοινὸ τότες γένεος, πού μᾶς τὸ κοπανίζουνε στὰ σκολειά, μὰ πού δὲ μᾶς τὸ δείχνουνε στὴ ζωὴ. Ἡ δουλειά μου εἶτανε ἄλλη, κ' ἤθελα νὰ ξετάσω σὲ τί μοιάζουνε, σὲ τί δὲ μοιάζουνε κοινὴ γλῶσσα καὶ χωριολαλιά, ποιά εἶναι τῆς καθεμῖας τὰ γνωρίσματα, μὲ τί τρόπο κι ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ χωριοῦ μπορεῖς νὰ καταλάβῃς τοὺς νόμους τοὺς γενικοὺς. Λούστηκα στὴν καθάρια γλῶσσα τοῦ Πυργιοῦ, ὅπου κἀθησα μῆγα, πότισα μὲ τὰ πυργούσικα τὴν ψυχὴ μου, ἀφοῦ πρῶτα εἶχα προσπαθήσει νὰ ξεκαθαρίσω τῆς γλῶσσας μας τὰ ἱστορικὰ, κι ἀφοῦ κα-

τόπι πάσκισα νάτην ἀρπάξω ἀπὸ τὰ χεῖλια ὀλωνῶνε.

Κ' ἔτσι ἔγινε τὸ Ταξίδι μου.

Τὸν πρόλογο τοῦ Ταξιδιοῦ, τὸ γλωσσολογικὸ τὸν πρόλογο, ἄλλοι τὸν ἔγραψα καὶ θὰ δημοσιεφθῆ πιὸ ὕστερα στὰ *Ῥόδα καὶ Μῆλα*. ¹⁾ Ἐδώ, γὰρ τὴ γλώσσα δὲ θέλω νὰ πῶ παρὰ δυὸ λόγια. Πρέπει κανεὶς κάπου κάπου νὰ ξετάζη τὸν ἑαυτὸ του, γὰρ νὰ δῆ σὲ τί βαθμὸ βρίσκεται, νὰ συγκρίνη τὰ περασμένα του μὲ τὰ παρούμενα καὶ νὰ καταλάβῃ ἂν ἄλλαξε ἢ δὲν ἄλλαξε ἰδέες, ποιῆς ἄλλαξε καὶ πῶς. Ἄφτὸ ἔκαμα στὴν *Ἀπολογία* μου. Μὲ εἶπαν πολλῆς φορῆς καὶ μὲ λένε ἀκόμη φανατικό. Φανατισμὸς στὴ γλώσσα, ὅπως τὸ ἐννοῦνε οἱ κατηγορητᾶδες μας, σημαίνει νόμος ἐθνικός. Ἄμα θέλῃς νάκουσης τὸ νόμο καὶ νάκολουθήσης τὴ γραμματικὴ, νομίζουνε πὼς εἶναι ἀπὸ πείσμα ἢ ἀπὸ καμὰ ὑπερβολικὴ πεποιθήση στὴ δύναμή σου. Πεποιθήση ἀνάγκη νάχῃς. Μὰ ἐγὼ κὶ ἀπὸ τότες πού καταπαίσθηκα τὸ *Ταξίδι*, ἔλεγα πάντα πὼς γλώσσα μᾶς χρειάζεται, ὄχι τάχα γὰρ νὰ γράφουμε τὰ βιβλία μας καὶ σώνει, παρὰ γὰρ νάπολάψῃ στὸ τέλος μιὰ γλώσσα καὶ τὸ ἔθνος, δηλαδὴ νὰ τὴ μαθαίνουνε τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο, ἐπειδὴ συλλογιόμουμε τὸ μέλλῳ κὶ ἀφτὸ πρέπει νὰ συλλογιούμαστε. Ὅταν ὅμως βάζεις τέτοιο πρᾶμα μὲ τὸ νου σου, ὅταν ἀποβλέπεις στὰ παιδιὰ, μοῦ φαίνεται ἀπαραίτητο νὰ τοὺς δώσης καὶ μιὰ γραμματικὴ. Ἡ γραμματικὴ σου πάλε θὰ βασίζεται σὲ κάποιους κανόνες. Νὰ λοιπὸν πού γίνεσαι φανατικός. Τὴ γραμματικὴ ἐγὼ τὴν ἔγραψα μὲ κάθε λέξη, μὲ κάθε τύπο τοῦ Ταξιδιοῦ. Ἄν ὑπάρχει κανένα γλωσσικὸ προτέρημα

¹⁾ Εἶναι ὁ τόμος Γ' 1906, μὲ τὸν τίτλο *Ἀπολογία*.

στὸ Ταξίδι, θαρρῶ ἴσια ἴσια πὼς εἶναι ἡ γραμματικὴ τοῦ ἠδωρισμένη, ὁ φανατισμὸς του, σὰν ἀγαπᾶς. Κατόπι παραδέχτηκα στὰ γραφτὰ μου καὶ διάφορους τύπους γιὰ μιὰ λέξη, ὅλους ἐννοεῖται δημοτικούς.

Σήμερα ξανάρχουμαι στὸ σύστημα τοῦ Ταξιδιοῦ, ἀπὸ τὴ σκέψη πού σᾶς μολογοῦσα γιὰ τὰ παιδιὰ. Καὶ τὸ Ταξίδι τὸ ἴδιο, ἀκόμη καὶ κεῖ πού τᾶλλαξα, τᾶλλαξα γὰρ νὰ σιάξω κάπως τὴ γραμματικὴ του, ἴσως γὰρ νὰ φαρδύνω, μὰ συνάμα καὶ γὰρ νὰ χαράξω πιὸ στενὰ τὰ σύνορά του. Λ χ., ἔβαλα παντοῦ τελικὸ ε στὴ ρηματικὴ τὴν κατάπληξη τοῦ πρώτου πρόσωπου τοῦ ἐνικοῦ—*εἶμουνε, γραφόμουνε, κτλ.*— καὶ τοῦ τρίτου τοῦ πληθυντικοῦ—*γράφουνε, γράφανε, γράψανε κτλ.*—ἐνὼ πρῶτα ἔβαζα μόνο *ν*, καὶ σκοτωνόμουμε ὅσπου νάρχισῃ μὲ κανένα φωνήεντο ἢ *π τ κ ξ ψ μπ ντ γκ*, ἢ ἀκόλουθη λέξη, ἐπειδὴ τὸ *ν* ἔχει τὸ λόγο του μονάχα μὲ ἀκόλουθα φωνήεντα, μὲ *π τ κ (ξ ψ) μπ ντ ρ*. Ἄφου ἐγὼ σκοτωνόμουμε, πὼς νὰ μὴ δυσκολεφτοῦνε οἱ ἄλλοι; Πιὸ σωστὸ νὰ τἀποφασίσουμε, μὰ καὶ καλὴ, πὼς ἔχουν ¹⁾ κτλ. πὰ δὲ γράφουμε καὶ θὰ τὸ γράφουμε πάντα ἔχουνε κτλ., γιὰ τὸ *ν* ἀφτὸ, ἂν τἀφήσουμε, εἶναι ἄξιο, γὰρ λόγους πού ἄλλοι τοὺς εἶπα, νὰ μᾶς φέρῃ σὲ μετελάδες μεγάλους, νὰ μᾶς χαλάσῃ καὶ τὴ γλώσσα.

Μοῦ κόστισε πολὺ νὰ τᾶλλάξω, γιὰ τὸ Ταξίδι δὲν ἤθελα νὰ τἀγγίξω, σὰν εἶδος *ντοκουμένο* πού εἶναι. Εἶχα τότες καὶ τὴ συνήθεια νὰ τελειώνω μὲ παροξύτονα τίς περσό-

¹⁾ Τὸ ἔχουν, τὸ φοβόμουν κὶ ὅλα τᾶλλα, τᾶκαμε ὁ λαός· μὰ ἡ καθαρέβουσα τοῦ τᾶ πήρε, τᾶβαλε ὅπου δὲν ἔχουνε τὸν τόπο τους, καὶ γενήκανε σὰ μισοὶ δασκαλισμοί.

τερες φρασοῦλες μου, με λόγους καλλιτεχνικούς. Τὸ ἔχουνε και τὰ τέτοια μου καταστρέφανε τὸ ρυθμὸ μου. Τὶ νὰ γίνῃ; Συλλογίστηκα τὰ παιδιὰ, τὴ γραμματικὴ, τὸν κανόνα, τὴν ἔφοκλία, και τᾶλλαξα. Εἶναι ἢ πιὸ σημαντικὴ μου ἀλλαγὴ, τουλάχιστο στοὺς τύπους. Στὸ λεχτικὸ και στὸ ὕφος ἄλλαξα λίγα. Ὅταν ἔχει κανεὶς τὴν κακὴ συνήθεια νὰ δημοσιέβῃ πολλά, δὲν πρέπει νὰ φιλαφρίζῃ με τὸ παραπάνω τὰ παλιά του. Κάλλια νὰ κάμῃ καινούργια. Ἐπειτα δὲ μου φάνηκε σωστὸ νὰ κάθουμαι τώρα νὰ στολιζῶ τὸ Ταξίδι με τεχνοσοφίες πού δὲν τις εἶχε πρώτα. Βέβαιο πὼς σήμερα θὰ γράφω κάπως καλύτερα τὴ γλώσσα. Πιὸ τίμιο νὰ μὴ γελῶ τὸν ἀναγνώστη και νὰ φήσω στὴ θέση τους κάτι ἀδέξια και νεανήσια πού τότες δὲν τὰ πρόσεχα. Τὶς ἐπανάληψες, τὶς χασμωδίες και τὰ τέτοια, ὅση ὄρεξη κι ἂν εἶχα, τὸ νόμισα περιττὸ νὰ τὰ σιάξω. Διώρθωσα ὅμως ἄλλα μερικά. Θυμοῦμαι σὰ βγήκε τὸ Ταξίδι, μέσα στὶς φωνές, στὶς βρισιές και τὸ κακό, τὰσήμαντα λαθάκια, μόλις πεντέξῃ, πού πήγανε νὰ μου ξεσκαλίσουνε. Δὲ βρῖσκανε ἄλλα. Ἐγὼ τοὺς ἄφωνα, ὅσο τὸ κάνανε γούστο, νὰ φωνάζουνε, κ' ἔπαιρνα σημείωση γιὰ ἓνα ἢ δυὸ σωστὰ πού τύχαινε νὰ ποῦνε. Μὰ τὰ περισσότερα λάθια πού ξεσηκώνανε, νόημα δὲν εἶχανε. Τὸ σπουδαιότερο μου τῷδειξε κάποιος πού χτυποῦσε κατακέφαλα τὴ δημοτικὴ, τὴν ἀκανόνιστη, και πού ὥστόσο φαίνεται πὼς θὰ τὴν ἤξαιρε λιγάκι, ἀφού με κατηγοροῦσε πού ἔβαλα γιὰ στὴν ἀκόλουθη φρασοῦλα γιὰ πρώτη φορὰ, σ' ἀφτὸ τὸ βιβλίον, γράφηκε με κάποια σεῖρὰ κ' ἐνόττητα ἢ γλώσσα τοῦ λαοῦ (ἐκδ. α', σ. β'), ἀντὶς νὰ πῶ πρώτη φορὰ, δίχως τὸ γιὰ. Τὸ γιὰ πρώτη φορὰ, τὸ λένε, τὸ διάβασα κιόλας σὲ πολλοὺς δικούς μας· δὲν εἶναι και μέγας ξενισμός, γιατί λέμε πῆγα γιὰ μισὴ ὥρα, πού μοιάζει λιγάκι. Ὅστόσο

θαῤῥῶ πὼς ὁ κάποιος εἶχε δίκιο· πιὸ ρωμαίικο ἔτσι, δηλαδὴ σκέττα πρώτη φορὰ. Ἄλλοι πάλε μου δείχνανε, ὅχι τὰ δικὰ μου, παρὰ τὰ δικὰ τους τὰ λάθια· δὲν ξαίρανε και κάνανε τὸ σοφὸ, καθὼς τῷπαθε ὁ Χατζηδάκης πού ταναφόρια, τὰ ῥέματα δηλαδή, τὰ ἤθελε ἀνηφόρια!

Καιρός δὲ μου ἀπομνήσκαι νὰ τὰ πάρω ἓνα ἓνα. Μήτε ἀξίζει. Ἐγὼ εἶμαι και καλὸ παιδί. Σὰ δίσταξα, σὰ δὲν εἶμουνε ὄλους διόλου βέβαιος γιὰ καμιὰ λέξη, τὴν ἄλλαξα και τούτη στὴ δέφτερη ἐκδοση ἐδῶ, λ. χ. τὸ βιὸς (ἐκδ. α', σ. 72), πού και γι' ἀφτὸ μου ὀιχτήκανε. Κι ὅμως νομίζω πὼς δὲ γίνεται, και θὰ τᾶκουσα με τὴ σημασία πού τὸχο. Δὲν πειράζει. Ἄς λείψῃ μιὰ λέξη· ὁ πλοῦτος δὲ μᾶς λείπει. Φτάνουνε πιὰ οἱ φιλονικίες. Γιὰ κάτι ἄλλα κι ὄχι γιὰ τὰ αἰώνια γλωσσικὰ και γλωσσολογικὰ, θέλω σήμερα νὰ σᾶς μιλήσω. Με τί τρόπο πάλε και τί σκοπὸ ξαναδημοσιέβω τὸ Ταξίδι μου, πὼς με βοήθησε στὸ ξαναπέρασμα ὁ χρυσός μου ὁ Ἀργύρης, ἀφτὰ, σὰν τὰ γυρέβετε, θὰ τὰ βρῆτε στὴν Ἄπολογία¹.

* *

Ὅταν κανεὶς γράφει, ἐννοεῖται κι ἀπαρχὶς πὼς πρέπει νὰ ξαίρη τὴ γραμματικὴ τῆς γλώσσας πού γράφει. Μὰ δὲ

¹ Τὴ σελίδωση τῆς Α' ἐκδ. μαζί με τὴ σελίδωση τῆς Β', τὶς σημειῶνα στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, χωριστὰ, σ' ἓναν πίνακα συγκριτικὸ ἢ σ' ἓνα Συνταγματισμὸ, πού συνταιριάζει δηλαδή τὶς δυὸ τὶς σελίδωσες. Καθὼς εἶπα στὴν Ἄπολογία, ἔκαμα Κατάλογο ἀπὸ κάτι λέξεις τοῦ Ταξιδιοῦ, μὰ ἐπειδὴ μερικὲς ἀπ' ἀφτὲς βρῖσκονται μόνο στὴν πρώτη ἐκδοση, και τὶς ἀλλάζω στὴ δέφτερη, μπορεῖ κανεὶς πιὸ ἐφοκλια με τὸν πίνακα νὰ κοιτάξῃ ποιά λέξη ἔχω στὸ πρώτο Ταξίδι, και ποιά μῆκε

φτάνει νὰ ξαίρῃς τὴ γραμματικὴ, γὰρ νὰ γράψῃς βιβλίον, ἅμα δὲν εἶναι μόνο καὶ μόνο ἐπιστημονικόν, ἂν καὶ στὴν ἐπιστήμην τὴν ἴδιαν χρειάζεται κατὰ παραπάνω ἀπὸ τὴν ξερὴν ἐπιστήμην. Τὸ κατὰ ἀπὸ χρειάζεται ἀκόμη περισσότερο στὴ φιλολογία. Τί λέτε νὰ εἶμαι, γλωσσολόγος ἢ ψυχολόγος, ἐπιστήμονας ἢ ποιητής; Ὁ ἴδιος καλὰ καλὰ δὲν τὸ κατέχω,

στὴ θέσῃ τῆς ἐδῶ. 1) Ἡ Ἀπολογία δὲ λέει τίποτα γιὰ μὴν ἄλλη μικροῦταιν ἀλλαγὴν. Ἀφοῦ ἀκολουθοῦμε τὴν παλιὰ ὀρθογραφίαν πού συνηθίζει περισπωμένην στὰ τελικὰ μακρόχρονα, εἴτανε σωστὸ νὰ γράψω μὲ περισπωμένην τὸ ποῦ καὶ τὸ πῶς. Μοῦ δέειξε ὅμως πῶς μᾶς σφύρουν νὰ κρατῶμε τὴν περισπωμένην μονάχα ὅταν τὸ πὸ ὁ καὶ τὸ πῶς εἶναι ῥωτηματικά. Θὰ πῆς, πῶς ἢ πῶς, στὸ χαρτὶ ἀπάνω, τὸ ἴδιο κάνει λοιπὸν δὲν κερδίζουμε τίποτα πρὸς θὰ προφέρῃ περισπωμένην; Κερδίζει τὸ μάτι κερδίζει κ' ἢ προφορὰ. Σὰ μιλοῦμε, ἄλλως μὲ λ φ δ ο ὕ μ ε ἀναφορικὸ π ο ὕ καὶ π ο ὕ ῥωτηματικόν. Ἴσως ἴσως τὸ διαφορετικὸν τὸ μελῶδημα θὰ μᾶς φανερώσῃ κ' ἢ διαφορὰ τοῦ τόνου τοῦ τυπωμένου. Ἔτσι κρατοῦμε κίβλας τὴν περισπωμένην ἐκεῖ πού τὴν εἶχε κ' ἢ ἀρχαία.—Τὸ π ο ὕ πάλαι, ὅπου τὸ εἶχα στὴ θέσῃ τοῦ πῶς, τᾶλλαξα. Προτίμησα ὅμως νὰ μὴν ἀλλάξω ἄλλο ἓνα καὶ παντοῦ βάσταξα τὸ πολιτικὸν τὸ διῶ, νὰ διῆς, διές. Ὅχι δηλαδὴ πῶς ἀπὸ παλιὰ συνήθεια μου κοστίζει τάχα νὰ τὸ χαλάσω, μὰ γιὰτὶ δὲν ταιριάζει νὰ εἶμαστε ἀχάριστοι. Ἀφοῦ εἶμαι Πολίτης, σωστὸν νὰ μείνῃ στὸ πρῶτον μου τὸ βιβλίον κ' ἓνα θυμητάρει τῆς ἀγαπημένης μου τῆς Πόλης, σὰ βούλλα του πρωτοχάραχτη. Στὸν Ἴσκιον τοῦ Πλατάνου εἶπα καὶ τὴν ἀποψὴ τῆς λογικῆς πού μᾶς ἀναγκάζει νὰ παραδεχτοῦμε τὸ διῶ, διές, κ' ἔτσι νὰ ξεχωρίζῃ ἀπὸ τὸ δέστωνε, δηλαδὴ νὰ τὸν ἐδέσῃ.—Χαίρουμι πολὶ πού τάξιωθηκα νὰ βγάλω ἀπὸ παντοῦ τὴν παράξενον λέξιν Γραικός, ἀντὶ τὸ Ρωμιός τὸ κυριολεκτικόν, πού δὲν τολμοῦσα φαίνεται νὰ τὸ γράψω, πού

1) Ὁ Περίεργος ἀπὸς ὁ Κατὰ λόγος ἔμεινε ἀδημοσίετος ἴσως μὲ τῶρα.

νὰ σᾶς τὸ πῶ. Ἴσως δὲν εἶμαι καὶ τίποτα. Ἐνα πρῶτον νιώθω, πῶς εἴτε λέξιν πιάνω νὰ ψιλολογῶ εἴτε ἀνθρώπινον ψυχὴν, διαφορετικὴ δουλειὰ δὲν κάνω κί ὅσο ἢ μὰ μὲ συνεπαίρνει, τόσο μὲ συνεπαίρνει κ' ἢ ἄλλη. Παλιὰ πρόληψιν κίβλας πῶς ἢ φαντασία, ἢ δημιουργικὴ φαντασία, δὲν παίρζει ῥόλον, καὶ ῥόλον σημαντικόν, στὴν ἀποκάλυψιν κάθε ἀληθείας. Καθὼς πλέκεις ἓνα ῥομάντζο, ἔτσι καὶ τὰ ἱστορικὰ τὰ φαινόμενα τὰ συνταιριάζεις καὶ τὰ ψυχολογᾷς. Λογικὴ παντοῦ θέλει, γιὰ νὰ βγῆ τὸ συμπέρασμα σωστόν. Θέλει καὶ ἀγάπη. Ὁρατῆ τὸ ξεδιάλισε ὁ Παλαμάς· «ετοιμάζουμε καὶ τᾶρθρα μας, καθὼς συνθέτουμε καὶ τὰ τραγούδια μας. Μὲ τὸν ἔρωτα καὶ μὲ τὸ μεθῆσι. Ὅπως ἀπὸ κάτου ἀπὸ τὸ πιδὸ ἐλεύτερον φτερούγισμα τοῦ ποιητῆ μπορεῖ νὰ κρύβεται ἢ καλομετρημένην τοῦ κριτικοῦ παρατήρησιν, ἔτσι κ' ἓνα ἄρθρον πεζογραφικὰ δουλεμένο, καὶ μὲ ὅλην του τὴν δασκαλικὴν μορφὴν, μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ξένο πρὸς κάποια δημιουργικὴ πνοὴ καὶ πρὸς τὴν Ποίησιν νὰ στέκη πολὺ πιδὸ κοντὰ κί ἀπ' ὅσο κανεὶς ὑποψιάζεται. Πολλὲς φορὲς τυχαίνει νὰ τὰ ζυγιάζουμε τὰ τραγούδια μας καὶ νὰ τραγουδάμε τᾶρθρα μας.» (Νουμᾶς, ἀρ. 40, 1905).

Νὰ μὴ σᾶς τὸ κρύβω, ἐγὼ τὸ Ταξίδι μου, σὺν τῷ ῥαφῆ θέλησα νὰ τὸ τραγουδήσω. Μπορεῖ νὰ γελιοῦμαι καὶ νὰ μου πῆτε σεῖς πῶς ἢ ἀπαίτησιν μεγάλην, νὰ γυρέβω νὰ πε-

δὲν εἶχε τότες καὶ πολλὴ πέρασιν, μὰ πού σήμερον νομίζω πῶς μαζὶ μὲ τὴν ἱστορικὴν του σημασίαν καὶ ἀξίαν, τοῦ δώσαμε κάποια ποίησιν. Στὸ ἀπὸ, ὅταν τάφτι μας ἀκούει δίχως πρόληψιν καὶ πάθος, ἢ λέξιν Ρωμιός εἶναι καὶ πολὶ ὁμορφον, ἔχει δικὴ τῆς ἀρμονίαν, γιὰτὶ πρέπει νὰ πῆ τὸ λόγο τῆς κ' ἢ τέχνην, ὄχι πάντα καὶ πάντα ὁ δασκαλισμός.

ρόσω ἄξαφνα καὶ γιὰ ποιητής. Μὰ τί νὰ σᾶς κάμω πού τὴν ἀπαίτηση τὴν ἔχω; Τὸ δῆλωσα κι ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοση· «Τὸ βιβλίο μου εἶναι παραμῦθι, ὄχι ταξίδι (σ. δ')... ἀπὸ τὸ βιβλίο, μὲλον ὅτι ἔχει βάση τὴ γραμματικὴ, γράφηκε μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μπορέση, ἂν εἶναι δυνατό, νὰ διασκεδάσῃ τὸν κόσμον μὲ λίγη φαντασία καὶ ποίηση» (σ. 268). Καὶ στὴν ἀρχὴ λοιπὸ καὶ στὸ τέλος ἀπὸ ἔλεγα· στὴ μέση προσπάθησα μάλιστα νὰ τὸ δείξω, πὼς ἐνιωθα κάπως ἀπὸ ποίηση, πὼς εἶμαι πρῶτα πρῶτα τῆς Μούσας παιδί.

Ἐτυχε ὥστόσο μιὰ μέρα νὰ κούσω ἀπὸ κάποιο φίλο μου ἓνα λόγο, ἔκανε ἀπὸ κείνους τοὺς λόγους πού ἔτσι, σὰ καλὰ καθούμενα, σοῦ ξανοίγουνε ἀφανέρωτους κόσμοι, εἶναι ἄξιοι νὰ σοῦ ἀλλάξουνε καὶ τὴν πίστη, γιὰτι σὲ κάνουνε νὰ καταλάβῃς, ὄχι ἐνὸς ἀτομοῦ παρὰ ἐνὸς τόπου ἀλάκρου νοῦ καὶ ψυχῆ. Πρέπει ὅμως πρῶτα νὰ μάθετε πὼς ὁ φίλος μου ἀπὸς εἶναι ὁ ἴδιος ποιητής, ἄγνωστος ἴσως στοὺς περισσότερους, μὰ νὰ μὴ θαρροῦμε πάλε πὼς ὁ ἀδημοσίετος ἢ καὶ λίγο δημοσιεμένος ποιητής δὲν ἀξίζει κάποτες τοὺς ἄλλους. Ὁ δικός μου μάλιστα ἔχει αἴσθημα τόσο φίνο, τόσο ἀψηλὴ καὶ σίγουρη ἀντίληψη τῆς τέχνης, πού πολλὰ σπάνια τὴ βρίσκεις. Εἶναι καὶ κριτὴς πρώτης τάξης, ἐννοεῖται καὶ δημοτικιστής. Νὰ μὴ σᾶς πολιλογῶ, εἶναι ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης. Τὸ *Ταξίδι μου*, ὅτι πού βγήκε, τὸ διάβασε ἀμέσως, ἀμέσως τοῦ ἄρρεσε, ἀμέσως μοῦ ἔγραψε χίλια δυὸ νὰ μοῦ τὸ παυνέση, νὰ μοῦ πῆ πὼς μπῆκε στὸ νόημα. πὼς ἡ μόνη γλώσσα εἶναι ἡ ἐθνικὴ καὶ πὼς ὁ ἀγώνας εἶναι ἅγιος καὶ μεγάλος.

Περνοῦνε δέκα χρόνια. Ὁ φίλος μου ξαναδιαβάζει τὸ *Ταξίδι* καὶ μοῦ γράφει μέσα σ'ἄλλα πού μοῦ ἔλεγε γιὰ τὸ ζήτημα, καὶ τὰκόλουθα λόγια· «Τοῦ κάκου! Εἶσαι ποιητής».

Τὰ συλλογίστηκα πολλές φορὲς ἀπὸ τότες τὰ λόγια του ἀφτά, κ' ἔφτασα νομίζω σ' ἓνα δυὸ συμπεράσματα, πού ἴσως ἀχαμνὸ δὲν εἶναι νὰ τὰ ξετάσουμε ἀπὸ πῶς κοντά, γιὰτι ἔχουνε γενικὴ σημασία, τουλάχιστο καθὼς τὰ βλέπω τὰ πράματα. Τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ ἔχει τὰ ψυχολογικὰ του. Ἄφτά θὰ μελετήσουμε, κ' ἔτσι μπορεῖ νὰ ρίξουμε ματιὰ βαθύτερη καὶ στὴ σημερινὴ ψυχολογία τοῦ Ρωμοῦ.

Τὸ πῶς περίεργο, τὸ πῶς ἀπίστευτο πού ἀκολούθησε στὸ περίφημο ζήτημα, μοῦ φαίνεται πὼς δὲν τὸ παρατήρησε ὡς τώρα κανένας. Καὶ φυσικὸ νὰ μὴν τὸ παρατηρήση, ἀφοῦ ὁ καθένας ἔβρισκε πὼς ὅλα εἴτανε σὲ τάξη ὅπως εἴτανε, ὅπως τὰ συνήθισε καὶ δὲν μπορούσε νὰ τὰ φανταστῆ ἄλλιως. Δὲ θέλω νὰ κατηγορήσω τὸν Κοραή· ὁ Κοραῆς εἶχε μάθηση, δὲν τοῦ ἔλειπε καὶ κάποια ἐπιστημονικὴ ἀξία ἢ σὰν προτιμᾶτε, κάποιο μύρισμα τῆς ἐπιστήμης. Εἴτανε ἱκανὸς νὰ σοῦ διορθώσῃ κ' ἓνα κείμενο ἀρχαῖο, νὰ σοῦ βρῆ τὴ σωστὴ διόρθωση. Στὴν Ἐβρώπη ὀνομάζουνε *φιλόλογους*¹⁾ ἢ *philologues* ὅσους παίρνουνε γιὰ βάση τῶ σπουδῶ τους, ὄχι τὰ λόγια οὔτε τοὺς λόγους· οὔτε τὸ λόγο, καθὼς τάχα τὸ δηλώνει ὁ κάπως ἀταίριαστος ὄρος, παρὰ ὁ τι

¹⁾ Ὁ τονισμὸς τῆς καθαρέβουσας, φιλόλογος, εἶναι εἶδος ψευτιά, γιὰτι τῷμαθε παροξύτονο(philologue, ἢ filologue), κ' ἔτσι τῷλεγε πρῶτα· ἔτσι τῷχει καὶ τὸ Λεξικὸ τοῦ Κορομηλᾶ (Λεξ. γαλλοελλην... Μ. Γ. Σχινᾶ καὶ Γ. Λεβαδέως, Ἄθ. 1861), «philologue, φιλόλογος», παροξύτονα· ἔπειτα θέλησε ἡ καθαρέβουσα νὰ τὸ ξελληνίσῃ σὰ νὰ τὰνακάλυψε μοναχὴ της. Τὸ βάζουμε προπαροξύτονο ἐδῶ γιὰ νὰ δείξουμε τὴ διαφορὰ μὲ τὸ φιλόλογο, τὸν παροξύτονο, πού εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ πού σὲ μᾶς σημαίνει *littérateur*.

γραφτὸ ὑπάρχει, ἐπειδὴ τὸ κάτω κάτω ἢ philologie ἐκεῖ πέφτει, ὅπως κι ἂν τὸ γυρίσῃς, κι ὁ φιλόλογος ἢ *philologue* τέτοια δουλειὰ κάνει, ἀφοῦ στηρίζεται εἴτε σὲ κώδικα, εἴτε σὲ πάπυρο, εἴτε καὶ σ' ἐπιγραφή, ὅταν τύχη. Ρωμαῖκα θὰ τὸν ποῦμε *γραφοτοδίφη*, καὶ σκοπὸ δὲν ἔχω νὰ τ'αναίρεσω πὼς γραφοτοδίφης μὲ ὄνομα στάθηκε ὁ Κοραῖς.

Ἄνοιχτε τώρα τὰ βιβλία του. Σᾶς τὸ λέω χωρὶς πάθος κανένα, κι ἅμα μοῦ ρίξετε καὶ σεῖς κάθε πάθος ἀλάργα στὸ γιαιλό, θὰ μοῦ τὸ μολογήσετε πὼς τὰ βιβλία τοῦ Κοραῖ δὲν πρέπει νὰ γυρέβουνε τίποτα ποῦ νὰ μοιάζῃ μὲ τέχνη, μὲ ποίηση, μὲ φαντασία, τίποτα ποῦ νὰ σοῦ δείχνῃ τὸ φιλόλογο, γιατί ὁ *littérateur* νομίζω πὼς ταιριάζει νὰ ὀνομαστῇ *φιλόλογος*, ἀφοῦ ἴσια ἴσια ὁ φιλόλογος ἀνάγκη καμιά δὲν ἔχει νὰ βασιστῇ στὰ *γραφτά*, παρὰ ἢ σπουδὴ του κ' ἢ ἀγάπη του εἶναι ὁ λόγος ὁ ζωντανός. Ἄλλο λοιπὸν ὁ γραφοτοδίφης κι ὁ φιλόλογος ἄλλο.

Δὲ θ'ἀδικήσουμε μήτε τὸν κ. Κόντο, λέοντας πὼς καὶ στὰ δικὰ του τὰ συγγράμματα φιλολογία καμιά δὲν ὑπάρχει, καμιά ποίηση, τέχνη καμιά. Ὡστόσο ξαίρουμε πὼς ὁ Κοραῖς ὅσο κι ὁ Κόντος θελήσανε νὰ ταχτοποιήσουνε τὴ γλώσσα, μᾶς διδάξανε ποιους τύπους πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε, ποιους ὄχι, μ' ἓνα λόγο, πὼς πρέπει νὰ γράφουμε. Κατόπι θὰ τρίβουνε τὰ μάτια τους γιὰ νὰ τὸ πιστέψουνε, σὺν τύχη καὶ τὸ διαβίσουνε, πὼς μὰ φορὰ κ' ἓναν καιρὸ, βγήκανε ἀθρῶποι ξένοι πρὸς τὴν τέχνη, ξένοι πρὸς τὴν ποίηση, ξένοι πρὸς τὴν φαντασία, ξένοι πρὸς καθετὶς φιλολογικό, νὰ μᾶς μάθουνε τί γλώσσα χρειάζεται ἢ φιλολογία, δηλαδὴ ἓνα πράμα ποῦ ἢ δὲ σημαίνει τίποτα ἢ σημαίνει τέχνη, ποίηση, φαντασία, λόγο ζωντανό. Μὲ τί δικαίωμα, κανεὶς βέβαια δὲ θὰ μᾶς τὸ πῇ. Μπορεῖ νὰ καφκῆθηκα πὸ

ἀπάνω πὼς εἶμαι ποιητής. Μὰ σᾶς παρακαλῶ νὰ τῶχτε γιὰ σίγουρο πὼς ἂν εἴμουνε μόνο γλωσσολόγος, ποτές μου, ποτές δὲ θὰ τολμοῦσα ν'ανακατεφτῶ σὲ ζήτημα ποῦ ὅσο γλωσσικὸ κι ἂν εἶναι, εἶναι ὅμως ζήτημα φιλολογικόν. Καὶ νὰ διῆτε πὼς κάθε φορὰ ποῦ μορφώνεται γλώσσα φιλολογική, ὁ ποιητὴς ἢ κι ὁ ἄπλος φιλόλογος ἀναγκάζεται λίγο πολὺ νὰ κάμῃ τὸ γλωσσολόγο. Θάκουση πὼς μιλοῦνε οἱ συντοπιῆτες του, θὰ πάῃ σὺν τὸ Malherbe σὶδὸ *περιοπάζαρο* νάρπαξῃ ἀπὸ τοῦ πὶδὸ πρόστυχου, ἀπὸ τοῦ *χαμάλη* τὸ στόμα τὴν ἀληθινή, τὴν *καθαρὴ λαλιά* ¹⁾ ἢ σὺν τὸν Ντάντε, θὰ μαζώξῃ λέξεις καὶ τύπους ἀπὸ διάφορες ντοπιολαλιές, γιὰ νὰ στήσῃ γλώσσα κοινὴ. Στὴν Ἑλλάδα, ὅπου τὸ ζήτημα εἶναι πὶδὸ δυσκολόλυτο, ἴσως θέλει γλωσσολογία περσότερη. Ὅπως κι ἂν εἶναι, ὁ ποιητὴς ἔχει πρῶτα νὰ πῇ τὸ λόγο του κι ὄχι ἄλλος, ἀφοῦ γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ ποιητῆ γίνεται ζήτημα.

Κανένας ὥστόσο στὴν Ἑλλάδα δὲν ἀπόρησε ποῦ ἓνας Κοραῖς ἢ ἓνας Κόντος ἤρθανε νὰ φιλολογήσουνε τὸ ἔθνος. Κι ἀπὸ καὶ βλέπουμε ποῦ μᾶς κατάντησε ὁ δασκαλισμός. Στὰ κλασσικὰ τὰ χῶματα τῆς φιλολογίας, ὁ κόσμος μήτε τὸ

1) «Quand on lui demandoit son avis de quelque mot françois, il renvoyoit ordinairement aux crocheteurs du port au Foin, et disoit que c'étoient ses maîtres pour le langage.» Œuvres de Malherbe, éd. L. Lalanne, Paris, Hachette, 1862, I, p. LXXIX, Vie de Malherbe, par Racan; καὶ Essais de grammaire historique, I, σ. 296, σημ. 1. — Ὁ Malherbe ἀπτὸς περῶν γιὰ πατέρα τῆς φιλολογικῆς γαλλικῆς γλώσσας, ποῦ ἔχει τὴν ἑβγένειο, κι ὁ Racan ποῦ τὰ διγῶνται, εἶτανε γλυκός, χαριτωμένος ποιητής, κ' ἔγραφε ὠραία τὴ γλώσσα τοῦ χαμάλη.

υποψιαζότανε πιά πώς υπάρχουνε τέχνη, ποίηση, φαντασία και πώς ἴσια ἴσια δουλειὰ τῆς γλώσσας τῆς φιλολογικῆς ἀφ' ἑαυτῆς. Δὲν τὸ υποψιαζότανε, ἀφοῦ τὴ φιλολογία τοῦ τὴν πρόσμενε ἀπὸ τοὺς ἀφιλόλογοι. Καί τόσο κατάβαθα τοῦ στρεβλώσανε τὰ μυαλά, πού στὴν Ἑλλάδα, πρὶν ἀπὸ τοὺς Κοραῆδες, πρὶν ἀπὸ τοὺς Κόντους, φανήκανε φιλόλογοι, φανήκανε τεχνίτες, φανήκανε ποιητάδες, κι ὥστόσο ἀκολουθοῦσε τοὺς ἄλλους ὁ Ρωμῖός, χωρὶς οὔτε σπιμούλα νὰ τὸ στοχαστῆ πὼς ἀφοῦ δὲν εἶτανε οὔτε ποιητάδες, οὔτε τεχνίτες, οὔτε φιλόλογοι. Ἀπόλαψε ἡ Ἑλλάδα ἓνα Σολωμό, ἀπόλαψε ἡ Ἑλλάδα ἓνα Βαλαωρίτη, ἀπόλαψε ἡ Ἑλλάδα τὰ τραγούδια τὰ δημοτικά. Τίποτα! Γραφοτοδίφηδες προσκυνοῦσε. Τόσο ἐνωθε ἀπὸ φιλολογία.

Καὶ τότες εἶδαμε κάτι πολὺ παράξενο. Τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ ἔγινε ζήτημα μόνον καὶ μόνον τῆς γλώσσας. Μὰ ξεχάστηκε παντάπασι πὼς ἡ γλώσσα τάχει ὅλα μέσα της, ὡς καὶ τὴν τέχνη, ὡς καὶ τὴν ποίηση! Νομίσανε πὼς ἄλλο δὲ σημαίνει παρὰ γραμματικὴ. Ὁ ὦξ ἀπὸ τὴ γραμματικὴ, δὲν κοιτάζανε. Κ' ἔτσι, γιὰ νὰ ξανάρθουμε στὸ ταπεινὸ μου τὸ βιβλίον, ὕστερις ἀπὸ δέκα χρόνια, συλλογίστηκε ὁ φίλος μου, πού διόλου δὲ φταίει, πὼς τὸ Ταξίδι μπορεῖ νὰ εἶναι κ' ἔργο ποιητικόν, ἐνὼ ἂν ὁ δασκαλισμός, ἂν ἡ καθαρέβουσα δὲ μᾶς χάλνούσανε κάθε ὀρθὴ κρίση καὶ κάθε φιλολογικὸ αἴστημα. ἔπρεπε πρῶτα πρῶτα νὰ προσέξῃ στὴν οὐσία, δὲν τολμῶ νὰ πῶ τὴν ἀξία τῆς φιλολογικῆς τοῦ βιβλίου μου, εἶτε γιὰ νὰ τὸ παινήσῃ μαθὲς εἶτε γιὰ νὰ τὸ κατακρίνῃ, κ' ἔπειτα νὰ στοχαστῆ. «Νὰ διοῦμε τώρα τί λέει καὶ γιὰ τὴ γλώσσα».

Θὰ μοῦ ἀποκριθῆτε πὼς στὴν Ἑλλάδα τόσο σπουδαῖο εἶναι τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικόν, πού μᾶς ἀπορούφηξε νοῦν καὶ ψυχὴ, σὲ βαθμὸ πού τ' ἄλλα πιά μήτε τὰ βλέπουμε. Μὰ

καὶ γὰρ τί σᾶς λέω; Θὰ μὲ πιστέψετε καμὰ μέρα καὶ θὰ καταλάβετε πὼς μὲ τὸν πόνο τῆς καρδιᾶς μου κι ὄχι ἀπὸ παραξενιά, ὄχι ἀπὸ θέληση νὰ ψεγαδιάζω—θὰ εἶτανε ἀλλόκοτη θέληση, μὰ τὸ ναί! — σᾶς τὸ εἶπα ἴσως κάποτε, πὼς ὅταν κανεὶς βλέπει ἀπὸ δῶ, ἀπὸ τὸ Παρίσι, τὰ πράματα, πολλὰ στὴν Ἑλλάδα τοῦ ἔρχονται σὰν παιδιάτικα, παιδιάτικη καὶ ἡ ἀντίληψη τῆς φιλολογίας. Καὶ τόντις τί ἀντίληψη τῆς τέχνης μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἓνα παιδί πού γράφει πὼς καλλιτέχνης δὲν εἶμαι. Ἀφ' ἑαυτοῦ συλλογιόμην, τὴν κατάστασίν μου παρατηρῶ τὴ νοητικὴ, μιλώντας γιὰ τὰ δικὰ μου, καὶ μὴ θαρροῖτε τάχα πὼς παραπονιόμην γιὰ μένα. Ἔτυχε νὰ γράψω κάμποσα, λοιπὸν καὶ κάμποσα νάκούσω. Γι' ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ κρίνω. Μήπως ἀρκετὰ δὲ μοῦ βγάλετε στὴ μέση καὶ γιὰ τὸ Ταξίδι; Δὲ λέω τίς βρισιές. Λέω καὶ τὰ καλὰ τὰ λόγια. Κάποιος ἄξαφνα, πού πολὺ μ' ἀγαπᾷ, μοῦ ἔκαμε καὶ τὴν παρατήρησιν, ἀφοῦ δημοσίευσεν Ὀνειρο τοῦ Γιαννίση, πὼς φρόνιμα καταπιάστηκε βιβλίον μεγάλο, ἀλάκερο ἓνα ρομάντζο, γιὰ τὸ Ταξίδι, ὅπως κι ἂν εἶναι, δὲν εἶχε σειρά, παρὰ μόνον κεφάλαια, χωριστὰ κάπως ἀναμεταξί τους, κ' ἔτσι ἔμοιζε σὰν κομματιασμένον.

Ποῦ νὰ τὸ βάλῃ ὁ νοῦς μοι πὼς ἓνας στίχος μικρὸς ἀξίζει λιγότερον ἀπὸ ἓνα μέγανον; Κάποτες μάλιστα πὸ δύσκολα καταφέρνεις τὸ μικρόν. Ἴσως κιόλας θέλει πολλὴ δουλειά, ὅσπου νὰ καταφέρῃς ἓνα σύγγραμμα πού νὰ μὴ συνεχίζονται τὰ κεφάλαιά του, κι ὅμως ἄφαντο κι ἄπαστο φάδι νὰ τὰ συνεδέῃ ἀνάμεσά τους. Δὲν πειράζει. Τὸ ξαίρω κι ἀπαρχὸς τί θὰ ποῦνε καὶ γι' ἄλλα μου βιβλία. Τὸ ξαίρω, δηλαδή, ὅσο πού φτάνει ὁ νοῦς μου, γιὰ τὸ ὅλα ποῦ νὰ τὰ μαντέψω; Κι ὥστόσο γράφω καὶ γράφω. Γράφω μὲ ἀγάπην. Γράφω μὲ χαρὰ. Γιατὶ γράφω γιὰ τὴν Ἰδέαν.

* *

Ἐδὼ μιλοῦμε. Κουβεντιάζουμε ξέγνοιαστα, φιλικά, σὰς ἀνοίγω τὴν καρδιά μου. Μὰ παράπονο κανένα δὲν ἔχω. Καὶ πῶς νᾶχω; Ὑστερις ἀπὸ δεκαφτὰ χρόνια σωστά, ὅταν ξανατυπώνει κανεὶς ἓνα βιβλίον ποὺ ἡ δράση του, ἀντὶς τὴν λιγιστένη, θαρρῶ πῶς ξαπλώνεται καὶ πάει, ἀχάρισ ὡς θὰ εἶτανε, θὰ εἶτανε ἀπὸ μέρος τοῦ ἁμαρτία τραγική, ἂν καθότανε ἄξαφνα στὴ γωνιά του νὰ πικραίνεται, νὰ δέρνεται καὶ νὰ κλαίη. Ἐναν ἔνανε φιλῶ τοὺς παλαιούς καὶ τοὺς καινούργιους φίλους, ποὺ μ' ἀκολουθήσανε καὶ ποὺ συχνὰ μ' ὠδηγήσανε στὸ δρόμο. Δὲν εἶναι ὁ λόγος μου μονάχα γιὰ τὴν κοινὴ μας τὴν ἐργασία, γιὰ τὸ σκοπὸ μας τὸν κοινόν. Ἡ φιλία, ἡ ἀφοσίωση κ' ἡ ἀγάπη ποὺ χάρηκα στὴ ζωὴ μου ἀπ' ἀφτοὺς, λίγοι μπορῶ νὰ τὸ πῶ, τὴν χαρήκανε σὰν καὶ μένα. Λίγοι γνωρίσανε τέτοια παρηγοριά. Τὸ φιλὶ τῆς ψυχῆς μου τοὺς τὸ δίνω καὶ δῶ' τοὺς τῶδωσα καὶ στὴν Ἀπολογία. Ἐκεῖ προσπάθησα νὰ τοὺς πλέξω τὸ στεφάνι ποὺ τὸ χέρι μου ἴσως ἄξιο δὲν εἶναι νὰ τοὺς πλέξῃ, μὰ ποὺ μιὰ μέρα θὰ τοὺς τὸ πλέξουνε καλῆτερα οἱ ἀπόγονοί μας. Ἐκεῖ χαιρετῶ καὶ τοὺς νέους ποὺ θὰ συνεχίσουνε τὸ τὸ ἅγιον τὸ ἔργο, γιὰτις καὶ ἀπὸ τώρα τὴν καρδιά μου γεμίζει καὶ μοῦ μαγέβει τῆς νιότης τους ἡ μυρωδιά. Ἐγὼ βρισκόμεθα σὲ κείνο τὸ σημεῖον τῆς ἡλικίας ὅπου νοιώθει κανεὶς τὰ γεράματα καὶ ζυγώνουνε. Εἴκοσι πῆτε εἰκοσπέντε χρόνια τὸ πολὺ πολὺ, ἔχω ἀκόμη νὰ ἐνεργήσω. Τί ὅμως εἶναι εἰκοσπέντε χρόνια, τί καὶ τριάντα, γιὰ ὅσα σκέδια, γιὰ ὅσες ἰδέες βάζει κανεὶς μὲ τὸ νοῦ του; Μπορεῖ καὶ προτοῦ περάσουν, ἢ ἀκατάπαυτη δουλειὰ νὰ μ' ἀποκρίνη, μπορεῖ καὶ ἀρρώστια νὰ μὲ κόψῃ. Ἐνα μονάχα θέλω νὰ πῶ τοὺς

ἐχθρούς μας, τοὺς ἀντίπαλους καὶ τοὺς δασκάλους, πῶς ἀφτοὶ δὲ θὰ μὲ κουράσουνε, καὶ τοῦ κάκου. Νὰ μὲ ξαίρουνε γιὰ χαλκέντερο, καὶ νὰποροῦνε, γιὰτις ποῦ νὰ τὸ ὑποψιάζονται τί δύναμη μπορεῖ καὶ δίνει σ' ἓναν ἄθρωπον μιὰ ἰδέα; Νιώθω μέσα μου ἀκόμη περισσότερο κουράγιον τὸν ἥλιον μὲ ἀκόμη πῶς ἐχόρταγον πλεμόνι τὸν δουφῶ, παρὰ στὸν καιρὸ τοῦ Ταξιδιοῦ. Καὶ πάντα μοῦ φαίνεται καινούργιον, πάντα φρέσκο τὸ φῶς μας τὸ ἑλληνικόν.

Ἡ λύπη ποὺ κάποτες ἀπὸ τὴν πέννα μου στάζει, ἔχει ἄλλου τὴν πηγὴ τῆς. Ὁ πόλεμος δὲ μοῦ τὴν φέρνει μῆτε ὁ ἀγῶνας, μῆτε ἡ δυσκολία τῆς δουλειᾶς. Μοῦ τὴν φέρνουνε ἴσως τὰ χρόνια τὰ γοργά. Βιαζόμεθα νὰ βγάλω τὴν δέφτερην ἔκδοσιν τοῦ Ταξιδιοῦ, γιὰ νὰ καταπιασθῶ καὶ τᾶλλον τὸ ταξίδι, ποὺ λογαριάζω νὰ τὸνομάσω τὸ Μεγάλον. Τὸ μεγάλο γιὰ τὸν ἄθρωπον εἶναι κείνο ποὺ τὸ λένε καὶ τὸ στερνόν, τὸ μεγάλο γιὰ τὸ ἔθνος εἶναι τῆς ἱστορίας του τὸ ἔθνος, γιὰ τὸν πλανήτη μας εἶναι ὁ δρόμος του στὸν οὐρανόν. Γιὰ κατὰ τέτοια σκοπέβω νὰ φιλοσοφήσω στὸ καινούργιον μου τὸ ταξίδι, ὅταν τὸ κάμω. Μὲ τέτοιους λογισμοὺς ταίριαζει κίολας νὰ προτοιμάζεται κανένας, ἀκόμη καὶ ἀπὸ νωρίς, γιὰ τὴν ὥραν τοῦ μισμοῦ ποὺ γυρισμὸ δὲν ἔχει. Θέλω νὰ κατεβῶ στὴν Ἑλλάδα· θέλω νὰ τὴν διῶ· θάρχησω ἀπὸ τὰ Ἐφτάνησα τὰ τρισάγια· ἔπειτα θὰ πάω στὴν Κρήτην μας, τὴν ξαναγεννημένην· θὰ τραβήξω ὕστερα ἴσια μὲ τὴν Κύπρον, τὸ νησί τῆς πρωτόπλαστῆς Ἀγάπης· καὶ τότες θὰ περάσω ἀπὸ τὴν Ἀθήναν, γιὰ νὰνεβῶ στὸν Παρθενώνα. Ἐναν ὕμνον θέλω νὰ ψάλω τῆς Ἰδέας. Ἐναν ὕμνον τῆς χροστώ. Τὴν γνώρισα ψυχὴ καὶ σάρκα. Μὲ τὰ μάτια μου τὴν εἶδα καὶ στὸ πρῶτον μου τὸ ταξίδι. Τῆς ἔπρεπε καὶ ἀπὸ τὰ χίλια ὀχτακόσια ὀγδόντα ὀχτῶ ἓνα προσκύνημα τῆς

θεᾶς, δὲν ἤξαιρα ὅμως ὁ δύστυχος καὶ δὲν τῶβαλα στὸ Ταξίδι μου πούθενά. Σήμερα τὸ βάζω, γιὰ νὰ συνδεδῆ ὅλα μου τὰ ἔργα μὴ Ἰδέα καὶ πάντα. «Νιώθω μέσα μου κάτι ἀθάνατο πὸ δὲν μπορεῖ νὰ μαραθῆ. Στὰ χέρια τοῦ Ποιητῆ μου τὰφίνω τὸ Ἔργο πὸ τόσο τὰγαπήσαμε κ' οἱ δύο μας, τὸ Ἔργο τὸ ἱερό. Ἀκόμη καὶ σὰ δὲ θὰ μὲ βλέπετε κατόπι, ἐγὼ θὰ εἶμαι γιὰ ὀλωνῶ σας τὸν ἀγώνα ἢ βοήθεια καὶ ἢ πίστη.» Ἔτσι μοῦ μνηοῦσε ἡ ἄδολη ψυχὴ της, ἡ ἀθάνα ἢ παρθένα, ἢ παναιώνια πὸ εἶναι ἀγαθωσύνη γεμάτη. Μὴν κλαίτε, μάτια βουρκομένα. Ὅλα τοῦ κόσμου τὰ ὄρατα, ὅλα τὰ μοναδικά, ἔρχεται μὴ στιγμή πὸ χάνονται καὶ πάνε. Τί πειράζει καὶ τί χάνεται καὶ τί πάει; Ἀπὸ τὰ σπλάχνα ἐνὸς τίφου ἀξαφρα περιχύνεται ὀλόγυρα ζωὴ πλημμύρα. Πόσοι ζοῦνε πὸ εἶναι κὶ ἀπὸ τώρα πεθαμμένοι! Μὰ ὕστερις ἀπὸ τὸ θάνατό σου πάντα νὰ ἐνεργῆς, πάντα νὰ βασιλέβης, ἀπὸ τὸ θὰ πῆ ζωὴ. Διαβατάρικα στὸν κόσμο ἀνάβουνε καὶ σβήνουνε πολλὲς γυναῖκες, κόρες πολλές. Ἀθηνασία στὴν Κόρη πὸ ἢ Ποίηση τὴ συνεπῆρε καὶ πὸ ἔμαθε στὸν Ποιητῆ ν' ἀγαπᾷ τὴν Ἰδέα! Μιὰ Ἰδέα εἶνε τὸ μόνο πὸ δὲν περνᾷ, τὸ μόνο πὸ μνήσκει ἀπὸ μᾶς. Τάλλα τίποτα δὲν εἶναι. Φτάνει νὸ λάμπη μέσα στὴν Ἰδέα ἕνας ἀψηλὸς λογισμὸς καὶ συνάμα νὰ γλυκοτρέμη μέσα της ἕνα δάκρι. Τότες εἶναι ἀμάραντη, ὅπως ἔλεγε κ' ἢ Κόρη. Παντοῦ καὶ πάντα ἢ Καρδιά θὰ νικήση. Θὰ διοῦμε μαζί της καὶ τὴ νίκη τῆς Ἰδέας. Τὴν Ἰδέα ὅπου πᾶς κ' ὅτι κάμης, πλαῖ σου, μέσα σου, θὰ τὴ βρῆς. Θὰ τὴν ἀκούσης στὴ μουσικὴ πὸ τραγουδᾷ τὸ θλιβερό της τὸ τραγούδι, θάντιλαλήση στὸν πόνο πὸ σὲ παραδέρνει, στὴ φαντασία πὸ θάνοίξη στὸ νού σου τὰ φτερά της. Ὅταν ὁ ἥλιος βασιλέβει, στὴ θάλασσα ἢ στὴ στεριά, ὅταν γύρης τὸ

κεφάλι σου λυπημένος, νὰ τὸν ἀποχαιρετήσης, τὴν Ἰδέα θὰ σοῦ χαράξῃ ὡς κ' ἢ ἀχτίδα ἢ στερνὴ πὸ ροδίξει. Ὅταν ὁ ἥλιος ἀνατέλνει, πάλε στὸ φῶς τῆς Ἰδέας θὰ λουστῆς. Ἡ ποίηση τοῦ κόσμου εἶναι ἀφτῆ. Μὲ δύναμη καὶ καλοσύνη ἀφτῆ θὰ σὲ θρέψῃ. Ἀφτῆ θὰ σὲ κάμη καὶ ἄθροπο καὶ ἄντρα. Θὰ καταλάβης, ἄμα τὴν καταλάβης, καὶ τὴ θυσία. Θυσία γράφει, γράφει μεγαλεῖο κὶ ἀφέλεια ἢ καρδιά τῆς Ἰδέας. Μὴ λυπᾶσαι τὸν καημό, μὴ λυπᾶσαι τὰ δάκρια πὸ σου κόστισε τῆς Ἰδέας ἢ λατρεία. Ἡ θυσία πὸ ἢ Ἀγάπη της σοῦ ἔμαθε, θὰ σὲ σώση. Ἄγια μέρα εἶναι κείνη ὅπου σμίγει ὁ Ποιητῆς μὲ τὴν Ἰδέα. Κάτι σημαντικὸ, κάτι πρωτόφαντο, κάτι μεγάλο ἀκολούθησε στὸν κόσμο. Ἡ Ἀγάπη τῆς Ἰδέας, τῆς Ὀδηγήτρας σου καὶ τῆς Ἐμπνεύτρας, τὴν ἀρχαία τὴν Ἑλλάδα θὰ σοῦ ἀναστήσῃ, ἀφτῆ, καὶ μόνη ἀφτῆ, λίστεψέ με ὡς πὸ τὰ μάτια σου νὰ τὸ διοῦνε, θὰ μᾶς ζωντανέψῃ τὸν Παρθενό.

Παρίσι, Δώδεκα τοῦ Ἀπριλί 1896 - 1905, μεσημέρι.

Ψ.

Σημειωσοῦλα.— Στὰ γράφτα μας, γιὰ τὴν ἐφοκλία τοῦ παιδιοῦ, πάντα κυνηγοῦμε τὴν μονοτύπια. Ὅσοο πὸ ἀπάνω βάλουμε περχειέται καὶ σβιοῦνε ἀντὶς σβήνουνε καὶ περχειέται, πὸ εἶναι τύποι τῆς κοινῆς. Θαρροῦμε πὸς δὲν πειράζει. Κάποτες — μὰ κάποτες μονάχα — σὲ μερικὲς σελίδες πὸ συγκινητικὲς καὶ ὅταν ὁ ρυθμὸς τὸ φέρνει, μπορεῖ νὰ παραδεχτοῦμε καὶ κάποια ποιητικὴ διπλοτυπία.

Τὸ ταξίδι μου

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Ὅποιος μὲ διαβάσῃ θὰ καταλάβῃ μὲ τί σκοπὸν ἔγραψα τὸ *Ταξίδι μου*. Γλῶσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο. Νὰ πολεμῶ κανεὶς γιὰ τὴν πατρίδα του ἢ γιὰ τὴν ἐθνικὴ τὴ γλῶσσα, ἕνας εἶναι ὁ ἀγῶνας. Πάντα ἀμύνεται περὶ πάτρης.

Ἡ ζωὴ μου εἶναι τῆς Γαλλίας. Ὅτι εἶμαι, στὴ Γαλλία τὸ χρωστῶ. Τὴν ἀγαπῶ σὰ μητέρα καὶ σὰν πατρίδα. Ἐγὼ εἶναι παιδί της στὴν ὥρα τῆς δυστυχίας καὶ τῆς θλίψεως κατόπι ἀπὸ τὸν πόλεμον τοῦ 70· πῶς νὰ μὴ τὴ λατρέβω; Γεννήθηκα ὅμως Ρωμῶς καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ξεχάσω· ἔχω χρῆναι καὶ στὴν Ἑλλάδα. Θέλησα νὰ τῆς τὸ δεῖξω. Ἄφου δὲν μπορεῖ νὰ τῆς εἶμαι χρήσιμος στὸν πόλεμον, τουλάχιστον πολεμῶ γιὰ τὴν ἐθνικὴν μας τὴ γλῶσσα. Ἐνα ἔθνος, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, θέλει δυὸ πράγματα· νὰ μεγαλώσουνε τὰ σύνορα του καὶ νὰ κάμῃ φιλολογία δική του. Ἄμα τὸ φανερώσῃ πὼς ξαίρει τί ἀξίζει ἡ δημοτικὴ του γλῶσσα καὶ ἅμα δὲν ντρέπεται γι' αὐτὴ τὴ γλῶσσα, βλέπουμε πὼς τόντις εἶναι ἔθνος. Πρέπει νὰ μεγαλώσῃ ὄχι μονάχα τὰ φυσικά, μὰ καὶ τὰ νοερά του τὰ σύνορα. Γι' αὐτὰ τὰ σύνορα πολεμῶ.

Ἄλλα δὲν εἶχα νὰ πῶ στὸν πρόλογόν μου. Ὅσοι πιᾶσουνε νὸ βιβλίον μου στὸ χέρι γιὰ νὰ διασκεδάσουνε καὶ νὰ περάσῃ ἡ ὥρα — νὰ τὸ πῶ φανερά, γι' αὐτοὺς γράφω — δὲν ἔχουνε ἀνάγκη μήτε νὰ τοὺς ξηγήσω τὸρθογραφικὸ σύστημα ποὺ ἀκολούθησα, μήτε νὰ τοὺς δώσω λόγον γιὰ κάθε λέξιν, γιὰ κάθε φράσιν ποὺ ἔγραψα. Δὲν ἔβαλα ἕναν

τύπον γραμματικόν, δὲν ἔγραψα μιὰ λέξιν, μιὰ συλλαβὴν στὸ βιβλίον μου, χωρὶς νὰ τὸ συλλογιστῶ πρὶν ὄρεσ, μορῶν μάλιστα νὰ πῶ χρόνια, ἀφου' κάθε χειμῶνα στὰ δημόσια μαθήματά μου τῆς Σορμπούνας, τῆς γλώσσας μας τὴν ἱστορίαν μελετῶ.

Ὅποιος πάλε θέλει νὰ μὲ διαβάσῃ γιὰ νὰ μὲ κατακρίνῃ, γιὰ νὰ βρῇ λάθην, γιὰ νὰ κάμῃ τὸ δάσκαλον, τὸν παρακαλῶ πρῶτα νὰ ρίξῃ μιὰ ματιὰ στὰ ἐπιστημονικά καὶ φιλολογικά μου δοκίμια — στὰ *Ἱστορικά ζητήματα* καὶ στὰ γαλλικά μου συγγράμματα. Γιὰ νὰ μὲ κατηγορήσῃ, πρέπει πρῶτα νὰ διῆ ποιὰ ἰδέαν μὲ ὠδήγησε στὴ γραφὴν μου καὶ ἂν ἀκολούθησα παντοῦ τὴν ἴδιαν ἰδέαν ἢ ὄχι. Θὰ μοῦ κάμουνε παρατήρησιν γιὰ πολλὰ πράγματα ποὺ ἄλλου τὰ ξέτασα καὶ τὰ ξηγήσῃ, χωρὶς μάλιστα νὰ προσμένω τὴν παρατήρησιν. Δὲ θὰ παντήσω καὶ δέφτερην φορὰ. Δικὴ μου γλῶσσα δὲν ἔχω καὶ δὲν ἔφτιασα γλῶσσα, γιὰτὶ πλάστῃς δὲν εἶμαι. Γράφω τὴν κοινὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ· ὅταν ἡ δημοτικὴ μας δὲν ἔχει μιὰ λέξιν ποὺ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξιν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν καὶ προσπαθῶ νὰ τὴν ταιριάζω μὲ τὴν γραμματικὴν τοῦ λαοῦ. Ἔτσι κάμανε ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου· ἔτσι θὰ κάμουμε καὶ μεῖς. Μοῦ φαίνεται πὼς πρώτη φορὰ, σ' αὐτό μου τὸ βιβλίον, γράφηκε μὲ κάποια σειρὰ κ' ἐνότηταν ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Προσπάθησα νὰ τὴ γράψω κανονικά, νὰ φυλάξω τοὺς νόμους τῆς, νὰ προσέξω στὴ φωνολογίαν, στὴ μορφολογίαν, στὸ τυπικὸν καὶ στὴ σύνταξιν τῆς δημοτικῆς γραμματικῆς.

Δὲν εἶμαι τόσο νέος, δὲν εἶμαι τόσο παιδί, ποὺ νὰ νομίζω πὼς κατώρθωσα μὲ τὸ σημερινόν μου τὸ βιβλίον νὰ λύσω τὸ πρόβλημα ποὺ μᾶς βασανίζει ὅλους. Γιὰ νὰ τὸ λύσουμε, χρειάζονται ἀκόμη πολλὰ· πρέπει πρῶτα ὁ καθένας νὰ πιάσῃ νὰ μάθῃ μὲ τὰ σωστά του τὴ γλῶσσαν ποὺ κατα-

φρονεῖ χωρὶς νὰ τὴν ξαίρη, νὰ γίνουνε γραμματικές, νὰ παραδίνεται ἡ ἀληθινὴ μας γλώσσα, κι ὄχι μονάχα ἡ καθαρεύουσα, στὰ σχολεῖα καὶ στὸ Πανεπιστήμιο. Πρέπει μάλιστα νὰ σπουδάσουμε καλῆτερα τὴν ἀρχαία, γιὰ νὰ καταλάβουμε τὴν ἱστορικὴ ἀξία τῆς δημοτικῆς, νὰ μελετήσουμε τὴ δημοτικὴ μὲ σέβας καὶ νὰ διοῦμε πὼς μόνο τὴ δημοτικὴ εἶναι δυνατὸ νὰ καλλισργήσουμε καὶ νὰ γράψουμε. Προσπάθησα νὰ δεῖξω πὼς μπορεῖ κανεὶς νὰ γράψῃ τὴ γλώσσα μου καὶ στὰ πεζά. Τὸ λέω φανερὰ καὶ μ' ὅλη τὴν καρδιά μου· ἂν τὸ βιβλίον μου δὲν εἶναι καλὸ, φταίω γώ· ἡ γλώσσα μας δὲ φταίει.

Γραμματικὴ ὅμως δὲ θέλησα νὰ κάμω. Τὸ βιβλίον μου ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ φαντασία καὶ ποίηση. 'Αφορμὴ μου στάθηκε τὸ ταξίδι πού ἔκαμα, κοντέβουνε τώρα δυὸ χρόνια, στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴν Ἑλλάδα. Πολλοὶ ταξιδιωτὲς συνηθίζουνε καὶ μᾶς λένε τί κάμανε τὴ δευτέρη καὶ τὴν τρίτη, μᾶς μαθαίνουνε τί ὥρα φτάσανε καὶ τί ὥρα φύγανε, τί κρασιά ἤπιανε, πόσα κουνούπια τοὺς δαγκάσανε, ποιόνε εἶδανε κει πού κατεβήκανε, τί χρωῖμα εἶχανε τὰ μαλλιά τῆς νοικοκερᾶς καὶ τοῦ νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ. Ἔπειτα, σὲ ὅ τι χώρα κι ἂν πατήσουνε, κάθονται καὶ μᾶς δηγοῦνται τὰ ἱστορικὰ τῆς. Δὲν ἔχω τέτοια. Πολὺ πιὸ χρήσιμος ὁδηγὸς ἀπὸ μένα εἶναι ὁ *Guide Joanne*. Ἀπ' ὅσα λέω στὸ βιβλίον μου τίποτα δὲ συνέβηκε ἀλήθεια. Ἀλήθεια εἶναι μόνο τὸ μῖσος πού ἔχει κάθε Ρωμὸς γιὰ τὸν Τοῦρκο κ' ἡ ἀγάπη πού ἔχει γιὰ τὴν πατρίδα του καὶ γιὰ τὴ γλώσσα πού τοῦ μίλησε ἡ μάνα του παιδί. Ποτὲς στὴ ζωὴ μου δὲν ἔδωσα μεγάλη προσοχὴ στ' ἄτομα· ὁ ἄνθρωπος μονάχα, ἡ ἰδέα κι ὁ νοῦς ἔχουνε κάποιαν ἀξία στὸν κόσμον. Τὰ γενικὰ ζητήματα εἶναι τὰ μόνια σπουδαῖα ζητήματα. Γιὰ τοῦτο, ἐκεὶ πού

γράφω τὸ ἐγώ, εἶναι τύπος ἠθορικὸς· ἐγὼ τίποτα δὲν εἶμαι· ἡ ἔθνικὴ ψυχὴ κατὰ σημαίνει· προσπάθησα νὰ διῶ πού καὶ πού τί ἔχει μέσα τῆς ἡ ψυχὴ ἀφτῆ, καὶ μιλώντας γιὰ μένα, συλλογοῦμαι τοὺς ἄλλους. Τὸ βιβλίον μου εἶναι παραμῦθι, ὄχι ταξίδι.

'Αφτὸ θέλησα. Θέλησα καὶ κάτιτις ἄλλο· νὰ διασκεδάσῃ ὁ ἀναγνώστης μου, κι ἂν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ μὲ βαρεθῇ, ἀκόμη κι ὅταν τοῦ μιλῶ γιὰ σοβαρὰ κ' ἐπιστημονικὰ ζητήματα. Μὰ πρῶτα πρῶτα καὶ πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλα θέλησα νὰ μπορέσῃ ὁ καθένας νὰ μὲ καταλάβῃ.

Παρίσι, 1888.

Α'.

ΠΟΘΟΣ ΚΡΥΦΟΣ

Ἔνα πρῶτὸ στὴν ἐξοχή, πού μυροβολούσανε οἱ πεδιάδες καὶ πού τὰ δέντρα κελαδούσανε, πουλιὰ γεμάτα, βγῆκα καὶ γώ—κάτω στῆς δυτικῆς Γαλλίας τὰ πόμακρα τὰ παραλία ὅπου βρισκόμουνε τότες—νὰ σεργιανίσω ὄξω στοὺς κάμπους καὶ νὰ λούσω στὴ δροσιὰ τῆς ἀβγῆς κορμὶ καὶ ψυχῆ. Ἄνέβηκα ἀπάνω σ' ἕνα λόφο μικρό. Πλάϊ μου, τὰ χόρτα εἶχανε ξαπλωμένη τὴ λαμπρὴ τους πρασινάδα· μισοβρεμένα ἀπὸ τὴν πρωϊνὴ δροσιὰ, σὰν καμαρωμένα μέσα στὸ ζερό τους τὸ χρωῖμα, ὅλα τους φορούσανε τὴ στολὴ τους, διαμάντια, σμαράγδια καὶ μαργαριτάρια. Τὸ χορτάρι, χρυσολούλουδα κεντημένο, ἔμοιαζε ὕφασμα ζωντανό. Ἀνοίγανε τὰ τριαντάφυλλα τὰ κόκκινά τους φύλλα. Τὰ γιόκλιμα, ἡ ἀλιφασκιά, οἱ σπαρτιὲς περечύνανε τὴν καρδιά μὲ τὴ μυρωδιά τους. Φυσοῦσε ἀγέρι σιγαλό· παρέκει, σὲ μιὰ κοιλάδα, κουνιόντανε τὰ στάχια ἀγάλια γάλια καὶ κάνανε τὴν

κυματιστή τους την κουβέντα· ἔσκυβε τὸ ἓνα πρὸς τᾶλλο, σὰ νὰ χαιρετιόντανε. Εἴτανε ὄλο χαρούμενα πού τὰ ζέστανε ὁ ἥλιος μὲ τὶς γλυκειές του ἀχτίδες. Ὁ οὐρανὸς ἐρωτεμένος γλυκοκοίταζε τὴ γῆς, σὰν πού κοιτάζει τὴν ἀγάπη του ἕνας νιός, ὅταν περάση καὶ τὴ διῆ. Τόσο φῶς, τόση φλόγα σκόρπιζε ἀπὸ κεῖ ἀπάνω στὸν κόρφο τῆς μέσα, πού φαινότανε, ἀλήθεια, σὰ νὰ μὴν ἤξαιρε ὁ ἥλιος πῶς νὰ προφτάση ἀπὸ τὰ τρελὰ φιλιὰ πού γύριβε νὰ τῆς δώση. Ἡ ἀνοιξη εἶναι ὁ μέγας ἐρωτας πού μᾶς ἀνάβει καὶ πού κάθε χρόνο τὸν κόσμον γεννᾷ. Ὅλα τὰ ξανοίγει, ὄλη τὴ φύση, ὄλες τὶς ψυχές· πὲς μιὰ πλημμύρα ζωὴ πού κατεβαίνει.

Καθόμουνε ἡσυχος, δίχως φροντίδα, δίχως καμιά συλλογὴ. Γαλήνη γινότανε ἡ ψυχὴ μου. Μ' ὄλη μου τὴ δύναμη τέντωννα τὰ στήθια μου, γιὰ νὰ τὰ γεμίση ζωὴ. Χαιρόμουνε καὶ γὰρ τὴν ἀνοιξη, τὴ φύση, τὸν κόσμον. Ἡ ἔφτυχία, τί εἶναι; Μιὰ ἐνέργεια, τίποτις ἄλλο. Ἐνεργοῦσανε ὄλα τριγύρω μου καὶ μέσα μου, τὰ δέντρα γιὰ νὰ λουλουδιάσουνε, ἡ καρδιά μου γιὰ νὰ καταλάβῃ ἀκόμη καλύτερα τὴ γλύκα, τὴν ὁμορφιὰ τῆς ζήσης. Ἀκουγα τὴ φύση καὶ τραγουδοῦσε κοντὰ κοντὰ σταφτιά μου τὸ παντοινὸ τῆς τὸ τραγοῦδι, πού κάθε χρόνο τὸ ξαναλέει, τὸ τραγοῦδι τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἐβλεπα τὴν ὁμορφὴ θεὰ πού εἶχα μπροστά μου, ἀπὸ πάνω μου τὸν οὐρανὸ μὲ τὴ φεγγοβολιὰ του, πλαῖι μου κάμπους καὶ πρασινάδα καὶ ἄξαφνα πιδὸ κάτω, ἅμα σήκωνα τὰ μάτια, ἀπέραντη θάλασσα μὲ τὰ κύματά τῆς τὰ σμαραγδένια, θάλασσα γελαστή, ἄσπρους ἀφρούς στολισμένη.

Ἄχ! τὴ θάλασσα, γιατί νὰ τὴ διῶ; Γιατί νὰ μὴ μοῦ τὴ σκεπάσουνε οἱ πλατάνοι, οἱ ἱτιές καὶ τᾶλλα τὰ δέντρα πού βγάζει τὸ χῶμα τὸ γαλλικὸ; Μόλις τὴν εἶδα τὴ θάλασσα, καὶ πῆρε ἡ φαντασία μου ἄλλο δρόμον. Θυμῆθηκα

τὴν πατρίδα! Καὶ στὴν πατρίδα θάλασσα θὰ μὲ πάη. Ὅτι τὸ συλλογίστηκα, ὅτι ἔβαλα τέτοια ἰδέα μὲ τὸ νοῦ μου, τοῦ κάκου! Δὲν μποροῦσα πιά τίποτις ἄλλο νὰ συλλογιστῶ. Ξέχασα τὴν πρασινάδα, τὰ λουλούδια, τὸν οὐρανὸ, καὶ τὴ φύση πού πρῶτα δὲ χόρταινα νὰ τὴ βλέπω. Κάτι μὲ τραβοῦσε! Μιὰ λιγούρα μοῦ ἔτρωγε τὴν καρδιά καὶ δὲ μοῦ ἄφινε ἡσυχία. Στὴ στιγμὴ ἔπρεπε νὰ σηκωθῶ, νὰ γυρίσω σπίτι, νὰ μετρήσω τοὺς παράδες μου — νὰ βγῶ στὸ ταξίδι.

— «Ναί! ἔλεγα μέσα μου ὅσο περπατοῦσα καὶ πῆγαινα σπίτι, εἶναι ἀνάγκη πιά! Πρέπει, πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ διῶ τοὺς ὁμογενεῖς! Τέτοια τὴ λαχτάρα ἔχει ἡ καρδιά μου. Δὲν ξαίρω, μὰ σὰ νὰ μοῦ φαίνεται πῶς γέρασα πάρα πολί. Καιρὸς εἶναι νὰ πάω νὰ ξαναγιώσω, νὰ πέσω μέσα στὸν Ἰλισσό, τὸ νόστιμο τὸ ποτάμι πού δὲ φταῖει τὸ κακόμοιρον ἂ δὲν τρέχει, ἀφοῦ δὲν ἔχει μήτε μιὰ σταλιά νερό. Πρέπει νὰ διῶ τοὺς δικούς μου, νὰ διῶ τὴν Πόλην, τὴ Χιό, τὴν Ἀθήνα! Πόσα χρόνια εἶναι τώρα πού ἄφησα τὴν πατρίδα, πόσα χρόνια πού ζῶ ἡσυχος, ἐφτυχισμένος στὴν καινούργια μου, τὴν ἀγαπημένη πατρίδα! Ἐδῶ τίποτις ἄλλο δὲν ἔπαθα παρὰ καλό. Καιρὸς, καιρὸς εἶναι νὰ μαλλώσουμε λιγάκι μὲ τοὺς ὁμογενεῖς. Πότες θὰ τοὺς χαρῶ καὶ γὰρ τοὺς βλογημένους μου Ρωμιοὺς, τοὺς καλοὺς μου πατριώτες; Πάντα ἀψηλὰ πετᾷ ὁ νοῦς τους, ὄλο ἐβγένεια πνέει ἡ ψυχὴ τους· ζοῦνε ἀκόμη μὲ τὸ Σωκράτη καὶ μὲ τὸν Περικλή. Ἀπὸ τᾶρχαῖα τὰ χρόνια τίποτα ἴσα μὲ τώρα δὲν ἄλλαξε, γλώσσα, αἷμα, προφορά. Φτάνει νὰ τοὺς ρωτήσης· ἔχουνε πάντα χίλια δυὸ νὰ σοῦ πρῦνε γιὰ νὰ σοῦ τᾶποδεῖξουνε — καὶ νὰ σὲ βροῖσουνε, ἂν πῆς ὄχι.

Τὶς βροῖιές τους, νὰ τίς ξανακούσω μὰ ὦρα ἀρχήτερα! Ἐδῶ στὴ Γαλλία ὅπου κάθουμαι, ποτέ, ὄχι! ποτέ κανέναν

μου φίλος — ἀλήθεια εἶναι, καὶ πρέπει νὰ τὸ πῶ — μήτε θύμωσε, μήτε τὰ χάλασε μαζί μου, μήτε μοῦ τὸ βάσταξε βαρὶ, μήτε μιὰ γροθιά μοῦ ἔδωσε στὴ ζωὴ μου. Ἄν καὶ δὲ συμφωνούσανε πάντα οἱ ἰδέες μας, συμφωνούσανε οἱ καρδιές μας. Τὸ φέρισμό μας πάντα τῆς ἀθροπιᾶς. Γίνεται τέτοια μονοτονία; Βαρῆθηκα τὴν τύχη μου. Θὰ φιλήσω τὸν πρῶτο ποῦ θὰ μὲ βρῆσῃ. Καβγάδες δίψασε ἡ ψυχὴ μου. Εἶναι καιρὸς ποῦ μοῦ τρώει σὰ λιγούρα τὴν καρδιά μου. Λαχτάρα μ' ἔπιασε νὰ ξαναδιῶ τὴ μάνα μου — τὴν Ἑλλάδα! Ὁ νοῦς μου μεγάλη γυρέβει. Θέλω δόξα καὶ γροθιές!

Πόσους εἶδα, πόσους γνώρισα στὸν κόσμον! Ὅσους φαστήρες ἔχει ἡ καλὴ μου Γαλλία, μικροὺς καὶ μεγάλους, τοὺς ξαίρω. Πρόφτασα καὶ τὸν περίφημον τὸ γέρον, τὸ Βιχτώρ Οὐγκώ. Μοῦ ἔκαμε σωρὸ τεμενάδες καὶ μοῦ εἶπε: — «Μεγάλος εἶσαι σὺ· τί εἶμαι γὼ μπροστά σου;» Μόνο τοὺς δικούς μας τοὺς μεγάλους, μόνο τοὺς καλοὺς μας δασκάλους δὲ θὰ τρέξω νὰ διῶ; Καὶ τί νὰ τὴν κάμω τότες τὴ ζωὴ; Κάλια μιὰ ὥρα νὰ τοὺς πλησιάσω καὶ νὰ πεθάνω, παρὰ νὰ ζῶ χρόνια καὶ νὰ μὴν τοὺς βλέπω! Τὸ φαντάζεσαι τί γλύκα, τί νοστιμάδα ποῦ τὴν ἔχει ἓνας ποῦ σοῦ πετιᾶ πρῶτα στὸ πρόσωπο ὅσα λόγια, ὅσες βρισιές ξαίρει καὶ δὲν ξαίρει, κ' ἔπειτα πετιέται ὁ ἴδιος στὴν ἀγκαλιά σου, λέοντας! Μπρὲ ἀδερφέ! ἔλα νὰ σὲ φιλήσω!

— Γυναίκα μου, νὰ σὲ χαρῶ, νᾶχης ἔτοιμο τὸ σεντούκι. Ἡ ἄν τὸ θέλεις κ' ἔτσι «πλήρωσον τὸ κιβώτιον καὶ κράτει τὰς ἀποσκευὰς ἐτοιμούς.» Θὰ σὲ πάω στὴν Ἑλλάδα! Ἄς ἀφήσουμε γιὰ τρεῖς μῆνες — τὸ πολλὸν πολλὸν — τὴ γλυκειὰ μας τὴ γωνιά ὅπου καθούμαστε κουκουλωμένοι ζεστὰ στὴν ἀγάπη μας μέσα, σὰν τὸ πουλὶ στὴ φωλιά του. Ἔλα νὰ διῆς τοῦ ἀντρός σου τὴν πατρίδα. Ἔλα νὰ καταλάβῃς πῶς

μιλούσανε ὁ Πλάτωνας καὶ ὁ Σωκράτης. Ἔλα νὰκούσουνε τὰ βάρβαρα σου τάφια τὴν προφορὰ ποῦ ἔβγαξε τοῦ Ὀμηρου τὸ στόμα. Τί κάνουνε οἱ σοφοὶ τῆς Ἑβρώπης, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ἀρχαιολόγοι, οἱ γλωσσολόγοι, ὅταν κανένα δύσκολο ζήτημα τοὺς σκοτίζει τὸ κεφάλι, ὅταν πολεμοῦνε νὰ καταλάβουνε πῶς ζούσανε οἱ ἀρχαῖοι, μὲ τί τρόπο ντυνότανε, πῶς βάζανε τὴ φορεσιά τους, πῶς πεινούσανε καὶ πῶς τρώγανε; Τί κάνουνε, ὅταν ἀπαντήσουνε ἄξαφνα σὲ κανένα συγγραφέα, πεζογράφο ἢ ποιητὴ, μιὰ φράση ποῦ τοὺς ξεφέβγει, μιὰ λέξη ποῦ δὲν τὴν ἔννοοῦνε; Τί κάνουνε, ὅταν ἄλλη βοήθεια δὲν ἔχουνε πιά, γιὰ νὰ φατιστῇ ὁ νοῦς τους, παρὰ κανέναν κώδικα μισοσβησμένο, καὶ προσπαθοῦνε, ὅλοι τους μαζί, νὰ διορθώσουνε τὰ σακατεμένα χωρία ἐνὸς χειρόγραφου; Μήπως καθοῦνται καὶ σπουδάζουνε, ἀνοίγουνε ἢ σφαλνοῦνε τὰ βιβλία τῆς ἐπιστήμης, σκαλίζουνε τίς ἐπιγραφὰς καὶ σπάνουνε τὸ κεφάλι τους γιὰ νὰ ξεδιαλίσουνε τὴν ἀλήθεια, μὲ τὰ λίγα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ποῦ σωθῆκανε ἴσια μὲ τώρα; Ὅχι βέβαια! Οἱ σοφοὶ Ἑβρωπαῖοι, ἂν κανένας ἀρχαῖος ζοῦσε ἀκόμη καὶ σήμερον, θὰ τρέχανε ἀμέσως σπῆτι του, θὰ φιλούσανε τὰ πόδια του γιὰ νὰ τοὺς πῇ τὴν ἔννοια τῆς λέξης ποῦ δὲν ξαίρουνε, τὸ νόημα τοῦ χωρίου ποῦ τοὺς βασανίζει, τὰ μέτρα τοῦ στίχου, τὴν ποιότητα καὶ τὴν ποσότητα κάθε συλλαβῆς. Τώρα πάνε ὅλοι στὴν Ἑλλάδα, κ' εἶναι σὰ νὰ μιλούσανε κανενὸς ἀρχαίου. Ρωτοῦνε κανένα δάσκαλο ἢ κανένα χωρικό, καὶ ὁ δάσκαλος ἢ ὁ χωρικός ἀμέσως λέει τοῦ σοφοῦ ὅτι θέλει νὰκούσῃ ὅλες του τίς ἀπορίες μὲ μιὰ λέξη θὰ τοῦ τίς λύσῃ, γιὰτὶ ξαίρει ὁ καθένας στὴν Ἑβρώπη πῶς ἅμα πατήσῃ στὸ βασίλειον, θὰ βρῇ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἀπαράλλαχτη καὶ ζωντανή.

Ἄς πάμε καὶ μεῖς. Ἄβριο φέβγουμε. Ἀκόμη μιὰ παραγγελιά, ψυχὴ μου. Μὴν ξεχάσης, σὲ παρακαλῶ, νὰ βάλῃς δυὸ τρεῖς σταφίδες στὸ σεντούκι. Εἶναι τῆς ἀθροωπιᾶς νὰ φέρουμε καὶ μεῖς κανένα χάρισμα στοὺς ὁμογενεῖς. Μπορεῖ νὰ σωθῆκανε κ' οἱ σταφίδες. Πρόσεχε, φῶς μου, καὶ θυμήσου νὰ πάρῃς καμιά Γραμματικὴ τῆς νεοελληνικῆς. Πρέπει νὰ μάθουμε νὰ μιλοῦμε. Κάτω κάτω στὸ σεντούκι, ρίξε, ζωῖτσα μου, τὴν *Grammaire du grec actuel* τοῦ *Rangabé*.» ¹⁾

¹⁾ Σημειωσοῦλες. 1) Γιὰ μένα ὑπάρχει διαφορὰ μεγάλη μεταξὶ τίποτις καὶ τίποτα. Τὸ τίποτα εἶναι μόνο καὶ μόνο ἀρνητικόν. Γιὰ πῆτε: «Δὲ μοῦ δίνεις τίποτις;» — «Τίποτα!» θὰ σοῦ ἀποκριθῶ. Θὰ ποῦμε ἀκόμη: «Δὲ λέω τίποτα.» Μὰ σὺν πῶ: «Λέω τίποτις;» ἀπὸ σημαίνει: «Λέω κανένα πρᾶμα.» Κόλλησε δηλαδὴ ἀπὸ τὸ κατιτίς. Ὡστόσο βάζω καὶ πῶ ἀπάνω καὶ παντοῦ τίποτις ἄλλο. Τὸ τίποτις ἀρνητικόν, ἐνὼ ἔπρεπε νὰ εἶναι καταφατικόν. Εἶναι γιὰ ν' ἀποφύγω τὰ δυὸ ἀτίποτα ἄλλο. — 2) Ὁ περίφημος ὁ γέρος δὲ μοῦ εἶπε καθαφτὸ τὰ λόγια πὺ ἀνάφερα καὶ πὺ εἶναι βαλμένα γιὰ χωρατό, ἐπειδὴ τὸ συήθισε νὰ κάνει κάμποσα βαριά κοπλιμέντα. Μιὰ βραδειὰ ὄμως, βγαίνοντας ἀπὸ τὴν τραπεζαρία, κάθησε στὸν καναπέ καὶ μοῦ ἔδειξε, μ' ἓνα κίνημα τοῦ χεριοῦ του πὺς ἔπρεπε νὰ καθῆσω δίπλα, σὲ μιὰ καργλίτσα.

Γυρῖζει τότες καὶ μοῦ κάνει:

Aucun esprit n'est veuf; aucune âme n'est seule:
L' Italie est la mère et la Grèce est l' aïeule.

Νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, μοῦ ἔπεφτε βαρὶ νὰ βγῶ προπάππος ἐνὸς Οὐγκῶ. Τὸ κατάλαβε καὶ γιὰ νὰ μὲ ἡσυχάσῃ βέβαια πρόστεσε: «Et il plaît à l' Italie qu' il en soit ainsi». — Μεγαλεῖο εἶχε καὶ στὰ παραμικρά.

Β'.

Η ΓΙΑΝΟΥΛΑ

Δὲν ἔκαμα τίποτα στὴ ζωὴ μου, χωρὶς νὰ ρωτήσω πρῶτα τὴν γαριά μου. Ἐμένα ἀγαποῦσε μέσα σ' ὅλα τῆς τὰ παιδάκια. Τὴν ἔλεγα γιανούλα καὶ τῆς ἄρεζε νὰ τὰκούη. Ὅλα τῆς τὰ χάρδια, ὅταν εἶμουνε παιδί, ὄλες μου τὶς τρέλες καὶ τὰ τρυφερά τῆς μαλλώματα, τὰ θυμόμουνε κάθε φορὰ πὺ τὴ φώναζα γιανούλα. Ἐβλεπε ἀμέσως πὺς γύρεβα νὰ τὴν καλοπιάσω. Σὰν ἔγινα μεγάλος, συχνὰ ἀκόμη ἔτσι τῆς μιλοῦσα. Τὶ μοναδικὴ γυναίκα πὺ εἶτανε κείνη! Πόσες ἀνοησίες με μπόδισε νὰ κάμω, κὶ ἄς μοιάζανε κάποτες οἱ ἀνοησίες μου σωστές! Πόσα καλά, πόσα φρόνιμα λόγια εἶχε πάντοτε νὰ μοῦ πῆ! Μὲ τί τρόπο ἤξαιρε νὰ μ' ἀρμηνέψῃ! Μόνες οἱ γυναῖκες γνωρίζουνε, χωρὶς νὰ τὴ μάθανε ποτές τους, τὴν τέχνη πὺ μαλακώνει τὴν καρδιά καὶ πείθει τὸ νού. Μπαίνει ὁ λόγος τους ἴσια μέσα στὴν ψυχὴ. Ἡ γυναίκα, ὅτι γεννηθῆ, εἶναι μάννα· μάννα τὴν ἔχει ἡ φύση καμωμένη, καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πὺ ξαίρει μωρὰ νὰ μᾶς νανορῖζη, νὰ μᾶς ἡσυχάζῃ μὲ τὸ φιλί τῆς, ἔτσι καὶ κατόπι, μὲ τὴν ἴδια καλοσύνη, μὲ τὴν ἴδια τὴν ἀγάπη, ξαίρει νὰ παρηγορᾷ, ξαίρει νὰ κάμῃ μέλι τὴ ζωὴ μας.

Μιὰ γλύκα ξεχωριστὴ εἶχανε τῆς γιανούλας μου τὰ λόγια· εἶχανε τὰ λόγια τῆς μιὰ φρόνηση δική τους. Τὸ πρόσωπό τῆς εἶχε ἓνα χαμόγελο ἔξυπνο καὶ τρυφερό συνάμα· τέτοια κ' ἡ λαλιά τῆς. Δὲν εἶμουνε γῶ πὺ τὴν ἔκανα κά-

που κάπου να ξεχνᾶ τις τόσες πίκρες τῆς ζωῆς της, τις δυστυχίες που σάν τὰγκάδια κεντούσανε τὴν καρδιά της· μ' ὅλα της τὰ χρόνια εἶτανε κείνη που μ' ἔσπρωχνε, που μοῦ ἔδινε θάρρος, που μοῦ ἔλεγε πάντα νὰ μὴν ἀπελπίζουμαι. Μαζί της ἤσυχάζα. "Αμα εἶχα κανέναν καημό, ἀμέσως στὴ γιανούλα! "Ἔτσι καὶ τώρα. "Ὅση βία κι ἂν εἶχα νὰ βγῶ στὸ ταξίδι, νὰ διῶ τὴν πατρίδα, νὰ χαιρετήσω τοὺς δασκάλους, συλλογίστηκα μέσα μου·—«Καλὸ εἶναι νὰ πάω πρῶτα νὰ βρῶ τὴ γαγιά μου, τί θὰ μοῦ πῆ.»

"Ὅταν πῆγα, τὴν ἤβρα καθισμένη στὴν πολθρόνα της φοροῦσε τὴ μάβρη της σκούφια λίγο στραβὰ στὸ πλάι, που τῆς σκέπαζε τὸ ἓνα της τᾶφτί· εἶτανε πάντα μαβροφορεμένη κι ὥστόσο τὴν ἔβλεπες πάντα μὲ τὰγαθὸ της τὸ χαμόγελο, που ἔλαμπε μέσα στὰ ζωερά της, τὰ γλυκά της τὰ μάτια.

—Γιανούλα μου χρυσή, τὴν ἐφκή σας! Τῶχω ἀπόφαση ἀπὸ χτές· θὰ σύρω στὴν Ἑλλάδα. Ἀποθύμησα τοὺς ὁμογενεῖς (ἀφτὴ τὴ λέξη, θυμοῦμαι, ἢ γιανούλα δὲν τὴν ἀγαποῦσε). Κοιμᾶται μέσα στὸ στήθος βαθιά τῆς πατρίδας ἢ ἀγάπης· ἄξαφνα μιὰ μέρα, καὶ κεῖ που κανεὶς δὲν τὸ προσμένει, παίρνει φωτιά, κορώνει σὰ σπύδα κρυφὴ καὶ σοῦ καίει τὰ σπλάχνα σου γλυκά.

—Ὁ ἴδιος εἶσαι που εἴσουνε πάντα, ὀρητικό, πεταχτὸ παιδί, μεγαλόκαρδο κι ἀστόχαστο. Δὲν κάθεσαι, Γιαννίκο μου, στὴ γωνιά σου; Σωστὸ νάγαπᾶ κανεὶς τὴν πατρίδα του, νὰ τὴ θυμᾶται, ἀκόμη κι ἂν ἔκαμε ἄλλη πατρίδα· ἢ ἰδέα σου φρόνιμη μοιάζει κι ὁ πόθος σου φαίνεται καλός. Μὰ δὲν τὸ βλέπεις πὼς κάνεις τρέλα; Πρῶτα πρῶτα δὲ μοῦ λές, ἀπὸ πότες σ' ἔπιασε τόσος πατριωτισμός, ἐσὺ που δὲ θέλεις μῆτε τὴ λέξη νὰκούσης;

—'Απὸ χτές, γαγιάκα μου, ἀπὸ χτές! Ἀλήθεια εἶναι, τῶχω ἀφτὸ τὸ κακό· σιχαίνουμαι τὰ λόγια, καὶ ντρέπουμαι, γιὰ τὸ παραμικρὸ πρᾶμα που θὰ κάμη κανεὶς, νὰ βγάξη τόση λέξη ἀπὸ τὸ στόμα του. Σιχαίνουμαι τὸν πατριωτισμό, γιὰτι κάτι νομίζουνε πὼς λένε ὅσοι γιὰ πατριωτισμὸ σοῦ μιλοῦνε. Σιχαίνουμαι τοὺς φαλφατάδες, τοὺς φωνακλάδες τοὺς μισῶ! Μοῦ ἀρέσει δουλειά, ὄχι ρητορικὴ καὶ φωνές.

—Τί πάς τότες στὴν Ἑλλάδα; Τί πάς νὰ κάμης μὲ τοὺς ὁμογενεῖς; "Ὅλες σας οἱ ἰδέες ἀντίθετες· ἔλα νὰ τις πάρουμε μιὰ μιὰ. Πρῶτα πρῶτα, ποτές σου δὲ θέλησες νὰ τὸ πιστέψης πὼς ἔχουμε στίς φλέβες μας μέσα, ἴδιο κι ἀπαράλλαχτο, τῶν ἀρχαίων τὸ αἷμα. Λὲς πὼς καὶ σὲ μᾶς, ὅπως καὶ σ' ὅλους τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου, ἀρχαίους καὶ νέους, αἵματα ξένα πολλὰ μὲ τὸν καιρὸ ἀνακατεφτήκανε καὶ στὸ τέλος γενῆκαν ἓνα.

—Δὲν πρέπει λοιπὸ νὰ λέμε τέτοιο πρᾶμα;

—"Ὅχι! Πρέπει μὲ κανένα ἔθνος νὰ μὴ μοιάζουμε. "Ἄς πὰ νὰ εἶναι καὶ καθὼς τὸ θέλεις, δὲ σοῦ λέω ἂν εἶναι, πὼς μπορούμε κίβλας νὰ κάμουμε νὰ μὴν εἶναι; Νὰ ποῦμε ὅμως τὴν ἀλήθεια, δὲ γίνεται. Γιὰ στοχάσου το λιγάκι! 'Ἐσὺ τώρα, εἶχες ἓναν παπποῦ Βενετσιάνο· ὁ ἄλλος σου παπποῦς εἶτανε Χιώτης καὶ μένα ὁ πατέρας μου Ἀρβανίτης. Ταιριάζει, σὲ παρακαλῶ, νὰ φανερώσης ποτές σου τέτοια γενιά; Πρέπει νὰ τὴν ἀρνηθῆς. "Ἡ Ἑβρώπη, που σὲ περνᾶ γι' ἀπόγονο τοῦ Περικλῆ, τί θὰ πῆ, ἅμα τὸ μάθη; Ἀμέσως ξεπέφτης.

—"Ὅχι μόνο δὲν ξεπέφτω· μοῦ φαίνεται μάλιστα πὼς ἀνεβαίνω· Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάξη νὰ ντραπῶ γιὰ τὴν ἀλήθεια· πῶτερο ἀπὸ καθετὶς ἢ ἀλήθεια μᾶς τιμᾶ. Πήραμε αἵματα ξένα, τὰ κάμαμε δικὰ μας. Ποιὸς βλέπει σήμερα

στην Ἑλλάδα πὼς καὶ Φράγκοι καὶ Σλάβοι τὴν ἔχουνε πατημένη, πὼς μᾶς χύσανε ὁ ἓνας ἢ ὁ ἄλλος μὰ σταλιά αἵμα στή φλέβα μᾶς τῆ ρωμαϊκῆ; Ρωμὸς εἶναι, Ρωμὸς λέγεται ὁ καθέννας, ἡ καρδιά του τὸ φωνάζει πὼς εἶναι, πὼς θέλει νὰ εἶναι Ρωμὸς. Νίκησε τὸ ἑλληνικὸ τὸ στοιχεῖο, κ' ἔτσι πλουτίσαμε μὲ δύναμη νέα καὶ μὲ νέα ζωή.

—Τέτοια φιλοσοφία, παιδάκι μου, δὲν τὴ σηκώνουμε ἀκόμη. Θέλεις νὰ συμφωνοῦνε οἱ ἄλλοι μὲ τὴν ἰδέα σου; Πρέπει πρῶτα νὰ πάρῃς ἐσὺ τὴ δική τους. Ποιοὶ εἶναι ποὺ ἔχουνε πέραση στὸν κόσμο; Ὅσοι ξαίρουνε καὶ κολακέβουνε τοὺς ἀθρώπους. Ποιοὺς ἀγαποῦνε στήν Ἑλλάδα; Ὅσους ὄλο τὰ ἴδια κοπανίζουνε. Ἔτσι νὰ τὸ κάμῃς καὶ σύ. Ὅτι σοῦ ποῦνε, ποτές σου νὰ μὴν πῆς ὄχι. Ἄν ἀκούσῃς μάλιστα τίποτις γιὰ τὴν προφορά, νὰ σωπάσῃς ἀμέσως. Θὰ τὸ καταφέρῃς; Δὲν τὸ πιστέβω. Κανεὶς ὡς τώρα δὲν μπόρεσε νὰ σὲ καταπείσῃ, πὼς δυὸ καὶ τρεῖς χιλιάδες χρόνια στάθηκε δυνατὸ νὰ προφέρουνε πάντοτε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Κάθε τριάντα χρόνια παντού, λές, ἀλλάζει κάθε προφορά. Πρόσεχε καλά' θὰ πειράξῃς καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς. Φαντάσου νὰ βγοῦνε τώρα στὴ μέση κ' οἱ Ἑβρῶπαῖοι! Ἄν ποῦμε στοὺς Γάλλους πὼς δὲ μιλοῦνε σήμερις ἀπαράλλαχτα σὰν ποὺ μιλοῦσανε στὰ χίλια ἢ στὰ χίλια διακόσια, θὰ νομίσουνε πὼς τοὺς βρίζουμε. Μήπως κὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι οἱ ἴδιοι Γάλλοι ποὺ εἶτανε καὶ τότες; Τὸν πατριωτισμὸ τί τὸν κάνεις;

—Τὸν ἀφίνω κεὶ ποὺ πρέπει. Ὁ Πλάτωνας βέβαια δὲν πρόφερνε σὰν τὸν Ὅμηρο. Στοχάστηκε ποτές κανέννας νὰ τοῦ πῆ πὼς δὲν εἶταν Ἑλληνας καὶ κεῖνος σὰν τὸν Ὅμηρο; Δὲν εἴμαστε ἀκόμη σὰν τοὺς πεθαμμένους. Δὲ μᾶς πλάκωσε ὁ τάφος, νὰ βουβαθοῦμε. Οἱ πεθαμμένοι μο-

νάχα δὲν ἀλλάζουνε. Ἐνας ζωερὸς, δραστήριος λαὸς σὰν τὸ δικό μας, τουλάχιστο κάθε τριάντα χρόνια βγάζει καινούργια προφορὰ κὶ ἀπὸ κεῖ φαίνεται πὼς εἶναι ὁ ἴδιος λαός. Ἔτσι μᾶς δείχνει ἴσια ἴσια πόση ἐνέργεια ἔχει μέσα του ἡ ψυχὴ του, πόσο τρέχει μέσα στὸ στόμα του ἡ γλώσσα του. Ἴσως εἶναι τὰφτιά μου χαλασμένα' μὰ τέτοια ἀκούω νὰ μοῦ λήη σιγὰ σιγὰ ὁ πατριωτισμός. Ὁ πατριωτισμὸς θέλει πρῶτα πρῶτα νὰ ξαίρουμε τί γίνεται στὸν κόσμο, τί λένε καὶ τί κάνουνε οἱ ἀληθινοὶ σοφοί. Καιρὸς εἶναι ποὺ κατάλαβε ἡ ἐπιστήμη μὲ τί τρόπο, μὲ τί νοῦ πρέπει κανεὶς νὰ πιάνῃ τέτοια ζητήματα' ἔμαθε νὰ ξεχωρίζῃ πράματα ποὺ μαζὶ δὲν ταιριάζουνε' ἄλλο πατριωτισμός, ἄλλο γλωσσολογία, ἢ σὰν ἀγαπάτε, γιανούλα, ἡ ἀληθινὴ γλωσσολογία εἶναι ὁ ἀληθινὸς ὁ πατριωτισμός. Μόνοι μας θὰ μείνουμε πίσω, μέσα στ'ἄλλα τὰ ἔθνη; Ἐνα βλέπω καὶ λυποῦμαι, πὼς μὲ τίς ἰδέες μας, μὲ τὸ μπῶσικό μας τὸ πείσμα γενήκαμε περὶγελοι στὸν κόσμο. Καὶ τὴ λύπη μου τούτη ἐγὼ τὴ λέω πατριωτισμὸ.

—Ἐμένα, θὰ μὲ ξεχνιάσῃς μὲ τὰ λόγια σου; Σὲ κατάλαβα καὶ βλέπω ποῦ θέλεις νὰ μὲ φέρῃς. Τοὺς δασκάλους καὶ τὴ γλώσσα τους πολεμᾶς νὰ ξεπαστρέψῃς. Καὶ ποῖονε, πές μου, ἐλπίζεις ν'ἄχῃς μὲ τὸ μέρος σου; Ὁλος ὁ κόσμος λείει τὴ γλώσσα μας βάρβαρη' ἐσὺ λές πὼς νὰ μὴν τὴν ξαίρουμε εἶναι βάρβαρο. Ἐμεῖς φωνάζουμε πὼς διόρθωση θέλει' ἐσὺ γράφεις πὼς διόρθωση θέλει τὸ κεφάλι μας. Ἄραγε θὰ βρεθῇ κανέννας νὰ σὲ πιστέψῃ; Ὁ καθέννας νομίζει πὼς γυρέβεις τὸ κακό μας. Δὲν εἶναι τάχα πιὸ φρόνιμο, δὲν εἶναι πιὸ σωστὸ νὰ μιλοῦμε μὴ γλώσσα σὰν τὴν ἀρχαία, ποὺ κανέννας μας πιὰ σήμερα δὲν τὴ νιώθει, παρὰ νὰ καθοῦμαστε νὰ μελετοῦμε τὴ μητρικὴ μας γλώσσα, ποὺ

και τὰ μωρὰ παιδιά μπορεῖ σήμερα νὰ τὴν καταλάβουνε ; Τί νὰ σοῦ πῶ; Ἄφου μοῦ λένε πὼς με ξεβγενίξει ἡ καθαρέβουσα, ἄρχισε πιά νὰ μοῦ ἀρέση τῷ δασκάλωνε τὸ σύστημα.

—Γιαγιάκα μου, ξαίρετε ὅλα νόστιμα νὰ τὰ γυρίζετε. Βλέπω καὶ γὰρ ἡ γνώμη σας ποῦ πέφτει. Ἡ μόνη ἐβγένεια εἶναι τῆς ἀλήθειας ἡ ἀγάπη, καὶ τέτοια ἐβγένεια δὲν κάθεται στὸ στόμα· βρίσκεται μονάχα μέσα στὴν ψυχὴ· δὲν τὴν κάνουνε τὰ λόγια· γεννιέται με τὸν ἄθροπο καὶ μεγαλώνει με τὸ νοῦ του. Ἄπὸ τὴν ἀλήθεια δὲν μπορεῖ νὰ βγῆ παρὰ καλὸ. Γίνεται τώρα νὰ βρίζουμε τῆς μάννας μας τὴ γλώσσα καὶ μάλιστα νὰ τὸ θαρροῦμε σωστό; Ἡ γλώσσα ποῦ μοῦ μιλῆσατε παιδί εἶναι σὰ θησαβρὸς κρυμμένος στὴν καρδιά μου. Τὴ σέβουμαι ὅσο σὰς σέβουμαι καὶ σὰς. Τὰ καλὰ τὰ αἰσθήματα κάνουνε καὶ τις ἰδέες τις καλές. Θὰ ξεχάσω ποτὲς πὼς με παίρναιε στὰ γόνατά σας καὶ πὼς μοῦ λέγατε *παιδί μου*; Πῶς νὰ τολμήσω λοιπὸ, τὸ *παιδί μου* ποῦ ἄκουγα τότες, τώρα νὰ τὸ κάμω *τέκνον μου*;

—Μὲ τὰ χάρδια δὲν πιάνεις τοὺς δασκάλους. Ἐμένα μπορεῖς νὰ με πιάσης. Κάμε καλύτερα *καμιά παραχώρηση*. Κοίταξε νὰ τὰ σιάξης με τοὺς *δμογενεῖς*. Βάλε νερὸ στὸ κρασί σου.

—Τὸ κρασί, μάννα μου, καλὸ καὶ τὸ νερὸ ποῦ πίνουμε στὴν πατρίδα, λάμπει σὰν τὸν ἥλιο κ' εἶναι καθαρὸ σὰν τὸ διαμάντι. Δὲ θέλει κρασί· πίνεται μοναχὸ του. Ἔτσι καὶ με τὴν ἀλήθεια. Νὰ μὴν τὴν ἀνακατέβουμε· καθαρὴ νὰ τὴν πίνουμε, γιὰ νὰ μᾶς δροσίξη τὸ νοῦ.

Τὸ κρασί, λέω μάλιστα νὰ τᾶφήσουμε ὅλους διόλου· τὸ κρασί μοιάζει σὰ νὰ εἶναι τὸ φοβερὸ ἐκεῖνο τὸ ρωμαϊκοφιλότιμο, ποῦ μᾶς ζαλλίζει τὸ κεφάλι καὶ ποῦ μᾶς θολώνει

τὴν ἀλήθεια. Κάμαμε γλώσσα καινούργια, ἀλλάξαμε προφορά, με τὸ δικὸ μας μαζὶ πήραμε κάπου κάπου στίς φλέβες μας μέσα κ' ἄλλο αἷμα. Τὸ πρῶτο μας χρέος εἶναι νὰ τὸ ξαίρουμε καὶ νὰ τὸ λέμε. Ἔνας λαὸς ὑψώνεται ἅμα δείξη πὼς δὲ φοβᾶται τὴν ἀλήθεια. Ὅταν τὴ φοβᾶται, θὰ πῆ πὼς δὲν τιμᾷ, πὼς δὲ σέβεται τὸν ἑαυτὸ του. Στολίζεται με ξένα ροῦχα καὶ βάζει ψέφτικες θωριές στὸ πρόσωπό του, σὰ νὰ τοῦ φαινότανε πὼς δὲν τοῦ φτάνουνε τὰ φυσικά του στολίδια. Πρέπει νᾶχουμε συνείδηση καθαρὴ. Ἄς ἔχουμε κ' ἰδέα καλύτερη γιὰ τὴν καινούργια μας τὴν Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὸ νέο μας τὸ λαό. Ἄς μὴν ντροπεύμαστε νὰ φανοῦμε κείνο ποῦ εἴμαστε. Ἔτσι θὰ δείξουμε πῶτερη ἀξιοπρέπεια. Νὰ μὴ ζητοῦμε ξένα φτειασίδια καὶ προτερήματα ποῦ δὲν τᾶχουμε. Ὅσο μικρὰ κ' ἂν εἶναι τὰ δικὰ μας, θὰ προκόψουμε τὴ μέρα ὅπου τᾶχουμε τὸ θάρρος νὰ περηφανεφτοῦμε γιὰ τὰ δικὰ μας μονάχα.

—Κάλλια, παιδί μου, νᾶπιανες νᾶγραφες κινέζικα, κάλλια νὰ καταγινόσουνε—εἶναι καιρὸς ἀκόμη—με καμιά γλώσσα τῆς Ἀουστραλίας ἢ τῆς Ἀφρικῆς, παρὰ νὰ μελετᾷς τὰ ρωμαῖκα. Μὴ σὲ μέλη· οἱ δικοὶ μας ποτὲς γνώση δὲ θὰ βάλουνε καὶ σὺ ἄδικα θὰ χολοσκάνης. Ὁ μπελὰς στὸ κεφάλι σου θὰ ξεσπάση. Ἡ θὰ σὲ βρῖσουνε ἢ θὰ κάμουνε πὼς δὲ σὲ ξαίρουνε. Τουλάχιστο νὰ μοῦ τὰ λὲς ἔμένα· μὴν τὰ λὲς ἐκεινοῦς.

—Τὸ χρέος του πρέπει νὰ κάμη ὁ καθένας, ὅσο ζῆ, καὶ τὴν πεποίθησι ποῦ ἔχει μέσα ριζωμένη στὴν καρδιά του, σὰ σκλάβος νὰ τὴν ἀκούη. Ἡ πεποίθησι μέσα φωνάζει κ' ἡ φωνὴ της, ἅμα βροντήση μέσα στὸ στῆθος, πρέπει με κάθε τρόπο ὄξω νὰ βγῆ!

—Πήγαινε τὸ λοιπὸ ἄφου ἔτσι τὸ θέλεις! Ποιὸς σὲ
Τὸ ταξίδι μου

βαστᾶ ἐσένα; Μιά χάρη μονάχα θὰ σοῦ γυρέψω. Πράσεχε, παιδί μου, τὴ θρησκεία νὰ μὴν τὴν ἀγγίξῃς. Θρησκεία σὲ μᾶς πατριωτισμὸ σημαίνει καὶ τὸν πατριωτισμὸ τὸν ἔχουμε ἀνάγκη γιὰ τὴν ὥρα.

Ἄκουσε κι ἄλλο ἓνα πού θὰ σοῦ πῶ, νὰ σὲ βρίζουνε, μὰ ἐσὺ νὰ μὴ βρίζῃς· τράβα ἴσια τὸ δρόμο σου καὶ μὴ σὲ μέλῃ. Τρόπους καλοὺς μποροῦμε νᾶχουμε πάντα· ἔχε τους καὶ σύ. Ὅτι κι ἂ σοῦ ποῦνε στὴν ὀμλία, πάντοτες νὰ λὲς ναί· ὅταν πιάσης τὴν πέννα, τότες ἀλλάζει· ὅσο θέλεις, τὸ ὄχι σου νὰ τὸ βροντᾶς. Οἱ καβγάδες δὲ φελοῦνε· οἱ ἀθρῶποι ἀγαποῦνε τὰ λόγια τὰ γλυκά. Γιὰ νὰ τὸ θυμηθῆς ἀκόμη καλῆτερα, φύλαγε σιὸ νού σου κι ἀφτῆ μου τὴν παραγγελιά·

Μ' ὄλους ὁμορφα, παιδί μου,
Να φερθῆς μὴ λησμονήσης
— Καὶ στὸν Κόντο νὰ μὴν κάμης
Γλωσσικὰς Παρατηρήσεις.

Γ'

ΤΑΞΙΔΙ.

Μῆνα Γιούλη, στὶς τριάντα σωστὰ, μέρα Παρασκευῆ, ὥρα ἐξήμισι τὸ βράδι—ἀφου ἀποχαιρετήσαμε τὴ γιανούλα καὶ κλειδώσαμε τὸ σπίτι—μὲ τὰ σεντούκια καὶ μὲ τὰ σακκὰ σηκωθήκαμε νὰ πάμε στὸ σταθμὸ, γιὰ νὰ πάροουμε τὸ τραῖνο. Εἶχαμε καλὸ ἀμάξι, μὰ ἔβρεχε φοβερά.

Ἄμα φτάσαμε, δώσαμε τὰ μπαούλλα στὰ μπαγάλια, πήραμε τὴν ἀπόδειξη καὶ τὴν ἔβαλα στὴν τζέπη μου, νὰ

μὴν τὴ χάσω. Μπήκαμε τότες πιά στὸ ξενοδοχεῖο τοῦ σταθμοῦ. ἤπιαμε ἓνα ζουμί, φάγαμε δύο μπιριζόλες, μισὸ πουλί, τρεῖς ρόγες σταφύλι, μᾶς φέρανε καφέ, πλερώσαμε ὄχιτὸ φράγκα καὶ τριάντα πέντε λεφτά. Δώσαμε καὶ πέντε σολδιά μπαξίσι στὸ γκαρσόνι.

Ἄνεβήκαμε στὸ βαγόνι στὶς ἑφτὰ καὶ δέκα. Στὶς ἑφτὰ καὶ τέταρτο σωστὰ ξεκίνησε τὸ τραῖνο. Κάμαμε ταξίδι μοναδικό· δὲν ἔσπασε ρόδα, δὲ χάλασε ἀμάξι, ἄλλο τραῖνο δὲν ἀπαντήσαμε νὰ μᾶς πλακώσῃ—καὶ δὲ μᾶς σκότωσε κανεὶς. Τὸ σάββατο πρῶτ', στὶς δέκα καὶ δωδεκάμισι, φτάσαμε στὴ Μαρσίλια.

Κάμαμε σ' ἐνὸς θειοῦ μου πρόγεμα λαμπρό· εἶχαμε πολὶ καλὴ ὄρεξη κι ὄχι λίγη δίψα. Κάτσαμε, φάγαμε, γελάσαμε κ' ἔτσι πιά ἤρθε ἡ ὥρα νὰ μπαρκαριστοῦμε.

Στὶς τρεῖς, ἀνέβηκα στὸ βαπόρι μὲ τὴ γυναῖκα μου. Φύγαμε στὶς πέντε. Στὸ ταξίδι, κάμαμε κάμποσες γνωριμιές· ἡ συντροφιά καλὴ, οἱ κυρίες νόστιμες κι ὥσπου νὰ φτάσουμε στὴν Πόλη, περνοῦσε λαμπρὰ μὲ τίς κουβέντες ὁ καιρός. Δὲ ζαλιστήκαμε διόλου.

Νὰ μὴν ξεχάσω νὰ τὸ πῶ κι ἀφτὸ, πού εἶναι σημαντικό! Στὸ σιδηρόδρομο, στὴ Μαρσίλια, στοῦ θειοῦ μου, στὸ βαπόρι, μῆτε ψύλλους εἶδαμε μῆτε μισὸ κουνούπι. «Σὲντ» εἶτανε τὸνομα τοῦ βαποριοῦ (1).

1) Σημειωσούλα. Ὁ τύπος Μασσαλία δὲ μοιάζει διόλου νὰ εἶναι ὁ σωστός. Οἱ Ἕλληνες πού ἤρθανε τότες ἐκεῖ, γιὰ τὴν Ἑλλάδα εἶτανε βέβαια, ἔτσι ἀκούσανε τὴν ντόπια τὴν ὀνομασία χωρὶς ρ. Ἔτσι τὸ ἀντιγράψανε κατόπι καὶ οἱ Λατῖνοι ἀπὸ ψέφτικο κλασικισμὸ. Χίλιες φορὲς ὅμως πιθανώτερο νὰ βαστάξανε οἱ ντόπιοι τὴν ντόπια προφορὰ πού σώθηκε στὸ ντόπιο τὸ Marseille ἀπ' ὅπου καὶ ἡ Μαρσίλια μας. Ὁ κ. Michel Clerc,

Δ΄.

ΠΑΡΙΣΙ.

Παρίσι μου, νὰ σὲ ξεχάσω δὲν μπορῶ! Οἱ κουβέντες, τὰ γέλια καὶ τὰ παιχνίδια δὲ μὲ διασκεδάζοντε. Πάντα σὲ σένα τρέχει ὁ νοῦς μου. Κι ὡστόσο ἄλλα μποροῦσα νὰ συλλογιστῶ, μποροῦσε ἡ καρδιά μου νὰ χαρῆ. Προβαίνει τὸ βαπόρι καὶ μοῦ δείχνει νέα θάλασσα, νέο κόσμον· σὰ νὰ περηφανέβεται πὸν βλέπει τόσα κύματα καὶ δὲν τὰ φοβάται· ἤσυχο, προχωρεῖ καὶ ξεσκεπάζει στὰ μάτια μου μπροστά, ὅταν εἶναι μέρα, τὴν αἰώνια καλοσύνη τοῦ οὐρανοῦ μας, ὅταν εἶναι νύχτα, τίς ἀπειρες λαμπάδες πὸν τρέμουνε κεῖ ἀπάνω μέσα στὸ σκοτεινὸ τους τὸ φῶς.

Τὸ κορμί μου μονάχα σέρνει μαζί του τὸ βαπόρι, τὴν ψυχὴ μου πίσω τὴν ἀφίνει. Τοῦ κάκου συλλογιόμην πὸς σὲ λίγες μέρες θὰ πατήσω τὸ ξακουστὸ τῆς πατρίδας τὸ χῶμα, πὸς ἡ ὄρα κοντέβει ὅπου τὰ μάτια μου θὰ χαροῦνε τὴν πανώρια θεὰ τῆς Ἑλλάδας, πὸς θὰ πλησιάσω τόσα θάματα τῆς φύσης, τόσα ἱερὰ τῆς ἱστορίας μεγαλεῖα! Τοῦ κάκου λέω μέσα μου πὸς γλήγορα θὰ διῶ τὴν Ἁγία Σο-

doyen de la Faculté des Lettres d'Aix, σοφὸς καὶ αἰγιόχο, ἐρεβνητής, εἶδει πὸς ἀπὸ τίς γνωστὰς ἐτυμολογίας καμιά δὲ στέκει· ὅλες εἶναι κωμικές. Δὲ μὲ πείθει οὔτε ἡ φοινικὴ τοῦ H. Derencourg. Ἡ μελέτη τοῦ Clerc ἀδημοσίεφθη ἀκόμη τὴν ὄρα ὅπου γράφω (Ἀθῆνα, Ὁκτώβριον 1925). Δὲν παρατηρήθηκε πούθεν τὸ ρ καὶ κεῖ θὰ κρύβεται τὸ σωστό.

φιά, μοναδικὸ κατόρθωμα τῆς τέχνης, τὸν Παρθενώνα, παντοτινὴ φαιδρότητα τοῦ κόσμου!

Ὅχι! Παρίσι μου ἀγαπημένο! Πάντα ἐσένα ποθῶ, ἐσένα σὲ κλαίει πάντα ἡ καρδιά μου. Ἡ πατρίδα μου εἶσαι σύ. Ἐσὺ μοῦ γέννησες νοῦ καὶ ψυχὴ. Ποῦ εἶναι πόλη νὰ σ' ἀξίξῃ; Ποιὸς σὲ γνώρισε ποιῆς καὶ δὲ σ' ἀγάπησε γιὰ πάντα; Μὲ τὴ βαρειὰ σου τὴν ἀτμοσφαῖρα, μὲ τὸ συννεφιασμένο σου τὸν οὐρανὸ, μὲ τὸν ψυχρὸ σου τὸν ἀέρα, τὸ γκάτζι σου πὸν βρωμᾷ καὶ τὸ κακὸ σου τὸ κλίμα, μάγεψες τὸν κόσμο. Τί νόστιμη πὸν εἶναι ἡ λάσπη σου, τί γλύκα πὸν τὴν ἔχει ἡ βροχὴ σου! Ἡ λάσπη σου μιλᾷ καὶ λέει τοῦ διαβάτη—ε' Ἐσὺ πὸν λερώνεις τὰ παπούτσια σου καὶ ἀφανίζεις τὸ παντελόνι σου, μὴ σὲ μέλη! Ἰδέες γεμίζεις τὸ μυαλό σου. Ἁγιο χῶμα πατεῖς. Φρονήματα γενναῖα, σοβαροῦς λογισμοὺς, ἀγάπη τῆς λεπτειᾶς, τῆς πρόοδος καὶ τῆς πατρίδας, φτάνει νὰ νοίξῃς τὸ στόμα σου καὶ ὅλα μαζί τὰναπνές. Γιὰ διῆς τίς, καλέ, τίς ιδέες πὸς πετοῦνε τριγύρω σου στὸν ἀέρα, ἀπὸ δὴ καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ ἀπὸ κάθε μεριά. Ἡ ἀτμοσφαῖρα πὸν καταπνίεις εἶναι ιδέες φορτωμένη· ἀπὸ παντοῦ σοῦ τριγεροῦνε τὸ κεφάλι, ποιά νὰ πρωτομπῆ.

Κι ὅλο τρέχει στοὺς δρόμους, κάνει, δείχνει, κοπιᾷ, δουλέβει ὁ λαὸς σου. Ξυπνός, ἐργατικὸς λαός, ὀρητικὰ παιδιὰ καὶ γενναῖα, πρόθυμα γιὰ τὸ καλὸ, φοβερὰ στὸ θυμὸ τους. Δὲν πρέπει νὰ τὰ πειραῖξῃς· ξαίρεις νὰ τὰ πιᾷσης, σὰν πρόβατα σ' ἀκολουθοῦνε· ὀρηκοῦνε σὰν τὸ θεριό, ἅμα τὰγγίξῃς ἐκεῖ ὅπου δὲν τοὺς ἀρέσει. Δὲ θέλουνε σκλαβιά· τοὺς βασιλιάδες δὲν τοὺς φοβοῦνται, καὶ ὅταν τοὺς βαρεθοῦνε, ἀπλώνουνε τὸ χέρι καὶ τοὺς σπάνουνε σὰν τὰ παιχνίδια. Οἱ πέτρες στοὺς δρόμους σηκώνονται μοναχὲς τους· ἢ μὰ ἀπάνω στὴν ἄλλη ἀνεβαίνει· τὰμάξια πὸν περ-

νοῦνε στέκονται, κ' ἔφτυς γίνονται πύργοι· τὰ κάγκελλα τὰ κάνουνε κοντάρια, καὶ τὸ φύσημά τους παραοῦτι. Ὡσπου νὰ γυρίσης νὰ διῆς, βρεθῆκανε μπάλλες, πιστόλια καὶ τουφέκια· δὲ βλέπεις ἀπὸ ποῦ βγήκανε. Ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ σπίτια, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὰ κελλάρια, μαζώνονται, πηδοῦνε, ξεφυτρώνουνε καρέγλες, ξύλα, γυαλιά, σίδερα, μολύβι. Ὅλα μαζὶ στὴ μέση τοῦ δρόμου σωρέβονται, μεγαλώνουνε, ἄξαφνα γίνονται βουνὸ κι ἀπὸ τὸ βουνὸ—ἄχ! Πόλη μου καημένη, ποῦ νὰ τὰ ξαίρης ἐσὺ ἀφτά; — λέει στοὺς τυράννους— «Ἴσια μὲ δῶ, ἀφεντικό μου, κι ὄχι παρέκει!»

Μὲ τὰ βουνά σου τὰ ξαφνικά, μὲ τίς περιφημέες σου τίς παρρηκάντες, Παρίσι μου ποθητό, ἔσωσες τὴν Ἐβρώπη κι ἀκόμη θὰ τὴ σώσης. Ὅλα σὲ σένα τὰ χρωστοῦμε. Ἐσὺ θυσιάστηκες γιὰ τὸν κόσμον. Ἀπὸ σένα πρωτομάθαμε λεφτεριά τί θὰ πῆ. Δὲ σοῦ ἔμελε μόνο γιὰ σένα τὴν ἀνθρωπότητα ἀλάκρη συλλογιόσουνε. Τοὺς δικούς σου τοὺς τυράννους δὲ σοῦ ἔφτασε ὄξω νὰ τοὺς πετάξης· εἶχες στὸ νοῦ σου τὴν οἰκουμένη· τὴ γίς θέλησες νὰ γλυτώσης. «Ὅλοι οἱ ἀθρῶποι εἶναι ἀδέρφια κι ἀκοῦνε ὅλοι τους ἓνα νόμον.» Ἔτσι μνηοῦσες τῆς Ἐβρώπης, ὅταν καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, βασιλεία καὶ δημοκρατίες, τρέμανε μπροστά σου καὶ σκύβανε τὸ κεφάλι. «Λεφτεριά. Ἰσότητα. Ἀδερφοσύνη», τέτοια λόγια μᾶς ἔλεγες τότες κι ἀντήχησε μακριὰ μακριὰ ἢ λαλιά σου. Θέλει δὲ θέλει, ἀργὰ ἢ νωρίς, ἀπὸ τὸ δρόμον ποῦ μᾶς ἄνοιξες, πρέπει σήμερον ὁ κόσμον νὰ περάση. Οἱ βαρβάρου δὲ θὰ βαστάξουνε πολλὴ ὥρα. Ὅποιος δὲν ξαίρει λεφτεριά, ἰσότητα κι ἀδερφοσύνη,—ὅποιος γυναῖκες δὲν ψηφᾷ καὶ λέει τοὺς ἄντρες σκυλιά—ἄς ξελοθρεφτῆ ἢ βασιλεία του κι ἄς ἀφανιστῆ τὸνομά του!

Γίνεται λοιπὸ, Παρίσι μου, νὰ σὲ ξεχάσω τώρα ποῦ

τρέχω στὴ χώρα τῆς σκλαβιάς, τώρα ποῦ πάω στὴν Πόλη; Τί μὲ μέλει ἢ Ἁγία Σοφία; Τὴν ἱστορία σου μελετῶ, τὴ φήμη σου τὴ ζουλέβω· μὲ πόνον ψυχῆς, μὲ καρδιοχτύπι καὶ μὲ δάκρια σὲ θυμοῦμαι. Ἄντρα μ' ἔκαμες ἐσὺ· μοῦ ἔμαθες νὰ δοξάζω τὴ λεφτεριά, νὰ σέβουμαι, νὰγαπῶ τὰ μεγάλα τὰ κεφάλια ποῦ γέννησες καὶ ποῦ πάντα γεννᾷς—νὰ τὰ σέβουμαι, γιατί κνηγοῦνε τὸ καλὸ καὶ ξαίρουνε νὰ μᾶς δειξοῦνε ποῦ θὰ τὸ βροῦμε καὶ μεῖς—νὰ τὰγαπῶ, γιατί μαζὶ τους γεμίζει θάρρος ἢ καρδιά καὶ σὰ νὰ σοῦ φωνάζουνε— «Πρόσεχε, παιδί μου, καὶ σὺ κάτι νὰ φανῆς, τὴν πατρίδα σου νὰ δουλέψης.» Ἐσὺ μὲ ἔθρηψες τὸ νοῦ· ἔφαγα τὸ ψωμ σου, βύξαξα τὸ γάλα σου, καὶ τὸ χῶμα σου ἔγινε χῶμα μου.

Γιὰ τοῦτο καὶ τώρα στὸ ταξίδι, τὴ νύχτα ποῦ βγαίνουνε τᾶστρα στὸ σεργιάνι, τραβοῦμαι στὸ κατᾶστρωμα μοναχός μου, ἀκκουμπῶ στὸ κατᾶρι καὶ σὲ συλλογιόμα. Ὅλα μὲ μᾶς τὰ θυμοῦμαι, ὅλα τὰ ξαναβλέπω, ὅσο ἢ φύση κοιμᾶται κι ὁ οὐρανὸς ξαπλώνει ἀπάνω στὴ θάλασσα τὸ μυστικὸ του τὸ σκοτάδι. Ἐνα δὲν μπορῶ νὰ ξεχάσω, ἓνα μοῦ δέρνει τὸ νοῦ, σὰν τὸ κῦμα ποῦ δέρνει τὸ βιπόρι. Ποτές ὅπως ἐκεῖνη τὴν ὥρα δὲν ταράχτηκα στὴ ζωὴ μου. Νύχτα εἶτανε καὶ τότες, νύχτα τρομαχτικὴ γιὰ μένα. Εἶχε πεθᾶνει ὁ μεγάλος ὁ γέρος, ὁ Βιχτώρ Οὐγκώ, ὁ γενναῖος ὁ φίλος τῆς Ἑλλάδας. Ὅσο ζοῦσε, πῆγαινα σπῆτι του συχνὰ καὶ τὸν ἔβλεπα. Ἐνα βράδι, μὲ τὴ βαρεία του φωνή—σὰ νὰ μιλοῦσε μνήμα—μοῦ εἶπε δυὸ του στίχους γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Σὲ λίγες μέρες πέθανε. Καὶ πολὺ πιώτερον ἀκόμη ἀπ' ὅλα τὰ λόγια ποῦ μοῦ ἔλεγε, μὲ τάραξε ὁ θάνατός του¹⁾.

¹⁾ Σημειωσοῦλα. Τὶς παρρηκάντες ποῦ εἶδε ὁ ἀναγνώστης πρὸ ἀπάνω, τίς ἔβουλα σήμερον. Τότες δὲν τολμοῦ-

Ε'.

ΔΟΞΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΞΙΑ

Προτού τὸν πάρη γιὰ πάντα ἡ μάβρη γίς, προτού ἡ πλάκα σκεπάσῃ τὸ πρόσωπό του, θέλησε τὸ Παρίσι νὰ προσκυνήσῃ τὸν ποιητὴ του, νὰ γονατίσῃ στὸ μνήμα του μπροστά. Ξαίρει τὸ Παρίσι νὰ τιμᾷ τὰ μεγάλα του τὰ παιδιά. Τὸν ἔβαλε νὰ κοιμηθῇ μιὰ μέρα καὶ μιὰ νύχτα στὴν ἄκρη τῆς Πόλης, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη τὴν τροπαιόφορη καμάρα ποὺ εἶχε χτίσει ὁ μέγας ὁ Ναπολέοντας μὲ δόξα καὶ μὲ πέτρα. Κοντὰ στὸ μέρος ὅπου εἶχε χαράξει ὁ ἀφτοκράτορας τίς χίλιες νίκες τοῦ μεγάλου τοῦ στρατοῦ, βάλανε τοὺς τίτλους τοῦ ἄλλου τοῦ νικητῆ, γράψανε τῶν ἔργων του τὰ ὀνόματα. Ἔτυχε κιόλας τὸ μάβρο σκέπασμα ποὺ εἶχανε κρεμάσει στὴν ἀψίδα, ἐκείνη τὴ μέρα, καὶ ποὺ ἔπεφτε ἀπὸ πάνω ἴσια μὲ τὴ μέση, πέφταντας νὰ γγίξῃ μὲ τὴν ἄκρη του τὸν πέτρινο στέφανο ποὺ φορεῖ ὁ ἀφτοκράτορας κάτω στὰνάγλυφα τῆς πόρτας. Ἐμοίαζε τώρα καὶ κείνος νὰ λυπᾶται. Ἔτσι μιὰ νύχτα ἀλάκρη κοιμήθηκε ἀδερφικὰ ἢ μιὰ δόξα κοντὰ στὴν ἄλληνε.

Τὸ Μάη, στίς τριάντα μιὰ, ἡ ὥρα ὀχτῶ τὸ πρωτὶ, μέρα Κεριακή, εἶτανε νὰ φέρουνε τὸ λείψανο γιὰ νὰ τᾶπιθῶ-

σουνε ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη τὴν Καμάρα. Τριγύρω σκεκότανε πολλὴ λαός, τὸν πρόσμενε κόσμος πολλὴ μαζωμένος. Μὲ σέβας, μὲ λύπη, μὰ καὶ μὲ κάποια περηφάνεια γιὰ τέτοιο ποιητὴ, τὸν καρτεροῦσε τὸ πλῆθος, καὶ ἅμα τὸν εἶδανε ξεσκεπαστήκανε ὅλα τὰ κεφάλια. Πρὶ ἐρθῆ ὡς ἐκεῖ κάτω, πρωτὶ πρωτὶ εἶχα πάει στὸ σπῖτι του καὶ ἀπὸ τὸ σπῖτι του μὲ λίγους φίλους, μαζί μὲ τὴν οἰκογένεια καὶ τὰ ἐγγόνια του, ἀκολοιούσαμε τὸ λείψανο μόνοι. Δὲ συλλογιόμεστα τὸ λαὸ ποὺ μᾶς πρόσμενε, παρὰ γεμίζανε τὰ μάτια μας δάκρια, γιὰ τὴ ξαίραμε πὼς δὲ θὰ ξαναδιοῦμε τὸ καλὸ του, τὸ σοβαρὸ του πρόσωπο, πὼς ποτές μας δὲ θὰ ξανακούσουμε πιά τὴ φωνὴ του. Naί, εἶχε δικιο ἡ μεγάλη πατρίδα νὰ προσκυνᾷ τὸ μεγάλο της τὸν πατριώτη· εἶχε δικιο ὁ λαὸς νὰ δοξάζῃ τὸ νόμα του· βλέπαμε φανερὰ τῆς ποίησης τὴ νίκη, τὴν ἀποθέωση τοῦ ποιητῆ. Μὰ τί μᾶς φελοῦσε ποὺ τὸ βλέπαμε; Κλαίγαμε τὸν ἄθροπο καὶ ὄχι μονάχα τὸν ποιητὴ. Ὅτι καὶ ἂν τοῦ ἔκανε τώρα τὸ Παρίσι, ὅσο καὶ ἂν τιμοῦσε τὴ μνήμη του, τί μ' ἀφτά; Ἐμεῖς ποὺ τὸν εἶχαμε γνώρισει, βαριαναστέναζε μέσα ἡ καρδιά μας. Πάει, πάει καὶ μᾶς ἄφησε γιὰ πάντα. Καλὲς οἱ πολυτέλειες καὶ τὰ μεγαλεῖα, μὰ τί κατάλαβες τώρα ποῦ κοιτῆται πεθαμμένος, τί θὰ κάμουμε τώρα ποὺ πιά τὰ μάτια μας δὲ θὰ τὸν ξαναχαροῦνε;

Τί κρύο, τί ψυχρὸ, τί ἔρημο πρᾶμα ποὺ εἶναι ἡ δόξα! Ὅσο κοιμότανε ἔτσι στὸ κιβούρι, σὲ τόσο κόσμο μπροστά, μού φαινότανε πὼς εἶτανε ὀλομόναχος καὶ ξενιτεμένος. Φύγανε οἱ φίλοι· γυρίσανε οἱ δικοὶ του καταλυπημένοι στὸ σπῖτι. Μιὰ στιγμὴ στάθηκε στὸν τάφο κοντὰ τὸ δύστυχό του τὸ ἐγγόνι· γύρεβε καμὰ κόχη, καμὰ γωνιά γιὰ νὰ μπορέσῃ κρυφὰ νὰ γονατίσῃ, ἴσως κάτι ἀκόμη νὰ τοῦ πῆ. Τοῦ κάκου! Μπορεῖ τάχα νὰ κνικουμπήσῃ πουθενὰ τὸρφανό,

σα, Νόμιζα πὼς τὸ φρόνιμο εἶτανε νὰποφεύγῃ κανεὶς τὴν κυριολεξία. — Μπορεῖ ὡστόσο νὰλλαξῇ ἰδέες μὲ τίς μπαρικάντες τίς ἴδιες.

τώρα πού τὰ χίλια μάτια τοῦ λαοῦ τοὺς κοιτάζουνε καὶ τοὺς δυό, τώρα πού τοῦ πήρε τὸ Παρίσι τὸν παππού του ; Ποῦ θὰ πέση, νὰ τὸν προσκυνήση; Σὲ ποιὸ μέρος θὰ τραβηχθῆ νὰ χύση ὅσα δάκρυα ἔχει μέσα του ἢ καρδιά του; Πῶς θὰ ναστενάξῃ, δίκως νὰ τὸν ἀκούση κανεὶς ; Πῶς θὰ πάῃ νὰ πῆ σιγὰ σιγὰ στὰφτι τοῦ περίφημου γέροντος «Παππού μου, παππού μου, ἔτσι μ' ἀφίνεις καὶ φέβγεις καὶ δὲ μὲ λυπᾶσαι!» 'Αχ! τὸ πλήθος πού στέκεται τριγύρω στὸν τάφο, τί μοναξιά πού τὴν ἔχει, τέτοια ὄρα, γιὰ τοὺς πεθαμμένους!

Κι' ὥστόσο τὸ καλὸ τὸ γεροντάκι ἀγαποῦσε, λάτρευε τὰ παιδιὰ του. Ἄλλη φροντίδα στὴν ἀρρώστια του δὲν εἶχε, παρὰ νὰ μὴ νιώσουνε τὰ ἐγγόνια του τὰ βάσανα πού τραβοῦσε. Πάλεψε μὲ τὸ Χάρο μέρες καὶ νύχτες. Ψυχομαχοῦσε κ' ἐκουρβε τοὺς πόνους του. Τὸ κακὸ πού τὸν εἶχε πλακώσει τοῦ ράγιζε τὴν καρδιά· πιανότανε ἢ ἀναπνοή του κὶ ἀρχινοῦσε νὰ τρέμη σὰν τὸ φύλλο, ὅταν ὁ ἄνεμος δέρνει καὶ ταράζει τὸ δέντρο καὶ πάει νὰ τὸ ρίξῃ κατὰ γῆς. Πρόσεχε ὅμως νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ κανένας. Ὅσο εἶτανε τὰ παιδιὰ του προστά, πλαῖι του, χαμογελοῦσε γλυκὰ καὶ τὰ σπλάχνα του τὰ θέριζε ὁ θάνατος. Τῆ νύχτα, ὅπου δὲν εἶτανε κείνα προστά, σηκωνότανε ὄρθιος, τίναζε χέρια καὶ ποδιάρια, χτυποῦσε τὸ κεφάλι του στοὺς τοίχους, ἔτριζε τὰ δόντια του, καὶ δίκως φόβο νὰ διοῦνε τίποις τὰ παιδιὰ του, ἤσυχα καὶ σιὰ γεμάτα ἄφινε τὸν πόνο νὰ τοῦ τρώῃ κορμὶ καὶ ψυχὴ.

Καὶ τώρα κοιτεται μόνος. Εἶτανε τῆς μοῖρας του, εἶτανε γραμμένο στὸν οὐρανό. Ὅποιος θυσιάζεται γιὰ τὴν πατρίδα καὶ δουλεύει γιὰ τὸ ἔθνος, ὅποιος φανῆ μεγάλος, ὅποιος ὑψωθῆ, μήτε πατέρα, μήτε μάννα, μήτε παιδιὰ, μήτε φίλους πρέπει ν'ἀχῃ. Ἀλάκερο τὸν παίρνει ἢ πατρίδα.

Τὸν ἔχει μόνη της, μὲ σιδερένιο χέρι τὸν ἀρπάζει καὶ τὸν κάνει δικό της — ἴσια μὲ τὸν τάφο καὶ παρέκει.... Τί κρῦο, τί ψυχρό, τί ἔρημο πρᾶμα πού εἶναι ἢ δόξα!

Σ'.

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ.

Ἔφυγα καὶ γῶ τότες ἀπὸ κειπέρα. Γύρεβα μοναξιά νᾶνασάνη ἢ καρδιά του. Κι ὥστόσο πάντα κάτι μὲ τραβοῦσε, κάτι μ' ἔσπρωχνε νὰ γυρίσω πίσω, νὰ ξαναδιῶ τὴν Καμάρα καὶ τὸν τάφο. Πάντα στεκότανε τὸ πλήθος μαζωμένο. Πήγαινα μέσα στὸν ὄχλο πού μὲ σκουντοῦσε, πού μὲ ζουλοῦσε, πού μὲ πατοῦσε γιὰ νὰ περάσῃ. Δὲν μπορούσα νὰ φύγω. Μιὰ δύναμη μὲ βαστοῦσε, μ' εἶχε καρφωμένο σὲ κείνο τὸ μέρος—σὰ νὰ πρόσμενα κάτι νὰ διῶ, κάτι νὰ καταλάβω πού δὲν τὸ ἤξαιρα ἀκόμη. Ὅλη τὴ μέρα ζαλισμένος, μὲ γεμάτο φροντίδες τὸ κεφάλι, σερόνουμενε, κυλιόμουμενε ἀπὸ δὰ κὶ ἀπὸ κεῖ, κουρασμένος, μισσοκατεμένοσ.

Τέλος πλάκωσε ἢ νύχτα. Δὲν τὸ κουνοῦσα. Λάμπανε ἀναμμένα ὅλα τὰ φῶτα. Τριγύρω στὸν τάφο, καίγανε τέσσερεις λαμπάδες μαβροτυλιμένες. Ἐλεγε τὸ Παρίσι νὰ ξευνητῆ, νὰ μείνῃ προστά στὸ μνήμα τοῦ ποιητῆ, ὅσπου νὰ σηκώσουνε τὸ λείψανο τὸ πρῶι. Χώθηκα παράμερα σ' ἓνα δρόμο σκοτεινό, μὲ τρόπο νᾶποφύγω τὸν τόσο κόσμο κὶ ὅμως πάντα νὰ βλέπω τὴν Καμάρα μὲ τὸ μνήμα.

Δὲν ξαίρω τί μοῦ κατέβηκε τότες ἀπὸ τὴν κούραση εἶτανε, ἀπὸ τὴ λύπη τὴν περίσσια, δὲν μπορούσα νὰ σταθῶ

στά ποδάρια μου. Σὰ μουδιασμένη μέσα μου ἡ ψυχὴ μου. Ἄναγκάστηκα νὰ κάτσω σὲ μιὰ πέτρα, νὰ πάρω τὴν ἀναπνοή μου. Ἄμα βρέθηκα μόνος, μοῦ φάνηκε σὰ νὰ μὴν ἔβλεπα πιά τίποτις ἀπ' ὅσα εἶχα διεῖ ὅλη τὴ μέρα. Ξέχασα τὸν ποιητὴ, ξέχασα τὸ λείψανο, ξέχασα τὸ Παρίσι. Ὁρμητικὰ πῆγε ὁ νούς μου στὴν πατρίδα—καὶ ποτές στὴ ζωὴ μου, ποτές μέσα μου δὲν ἔγινε τόση ταραχὴ, δὲν ξέσπασε τόση φουρτούνα. Κάποτες στεκόμουνε ὄρες βυθισμένος, ἀφανισμένος, σὲ μιὰ ταπείνωση ποὺ δὲ φανταζόμουνε πὺ μεγάλη, καὶ φαρμάκωνε ἡ πίκρα τὴν καρδιά μου. Κάποτες πάλε, ξανάπαιρνα θάρρος, στεκόμουνε ὄρθιος καὶ κοίταζα ἀψηλὰ ἀψηλὰ κατὰ τὸν οὐρανό. Τόση πλήξη, τόση σταναχώρια, τόση θλίψη δὲν ἔτυχε νᾶχω ποτές—καὶ ποτές δὲν ἔβαλα μὲ τὸ νού μου τόσες ἐλπίδες, ποτές δὲν ἔνιωσα τόσες χαρές. Σὰν τἀνήσυχο πουλὶ ποὺ τρέμει καὶ πηδᾷ μέσα στὰ κλαδιά, λαχταροῦσε ἡ καρδιά μου καὶ πετοῦσε ἀπὸ χαρὰ σὲ λύπη καὶ ἀπὸ λύπη σὲ χαρά.

Θέ μου, Θε μου παντοδύναμε, τί νυχτιὰ εἶτανε κείνη! Τί εἶτανε, Θε μου, τὸ τόσο σκοτάδι! Τρόμαξα καὶ φώναξα—«Μήπως σήμερα τὴν πατρίδα μου θάβουνε; Τώρα μόλις γεννήθηκε, καὶ τώρα πρέπει νὰ πεθάνη; Θε μου παντοδύναμε, μὴν τὸ θελήσης! Ἄχ! πόσα χρόνια πρέπει νὰ ζήση ἓνας λαός, γιὰ νὰ γίνη ἔθνος; Ἄφτὰ τὰ φώσια τὰ μισοσκεπασμένα, ποὺ μόλις φαίνονται κεὶ κάτω, τί σημαίνουνε καὶ γιατί αἶνε; Ἴσως γιὰ νὰ μᾶς δείξουνε τὴ μικρὴ μας τὴ δόξα, μπροστὰ σὲ τέτοια μεγαλεῖα! Θὰ τὸ κατορθώσουμε ποτές νᾶχουμε καὶ μεῖς τέτοιους ἄντρες; Ἄφτὸ ἐδὼ τὸ μῆμα παραστήνει ἔργα περίφημα, παλιὰ ἱστορία, αἰῶνες κόπο, δουλειὰ, πόνους, λεφτεριά καὶ δόξα. Πόσα πρέπει νὰ τραβήξῃ ἓνας λαός γιὰ νὰ φτάσῃ στὸ σημάδι ὅπου ἔφτασε

τοῦτος ὁ λαός! Δὲν ἔχει πιά σήμερις ἀνάγκη τοὺς προγόνους του—τοὺς Λατίνους καὶ τὴ Ρώμη. Ζῆ δική του ζωὴ. Πρόγονο μπορεῖ μιὰ μέρα καὶ τὸν ἴδιο ἄλλοι λαοὶ μὲ κάφκημα νὰ τὸν ποῦνε.

Ποῦ νὰ τὸ διοῦμε καὶ μεῖς τέτοιο πράμα; Σὰν τὸ παιδί ποὺ τὴ μάνα του δὲν μπορεῖ νᾶφήσῃ, γιὰτι νιώθει πὼς εἶναι ἀδύνατο ἀκόμη, ἔτσι καὶ μεῖς μόλις ἔχουμε πόδι νὰ πατήσουμε τὴ γῆς ἄντρες δὲ γενήκαμε ἀκόμη. Ἐχουμε ἀνάγκη νὰ μᾶς βαστοῦνε οἱ προγόνοι ἀπὸ τὸ χέρι καὶ νὰ μᾶς πηγαίνουνε ἀφτοί. Ὅλο προγόνους φωνάζουμε. Ἐπαινό μας θαρροῦμε ἴσια ἴσια κείνο ποὺ δείχνει τὴ λίγη μας δύναμη. Ἐθνος ἀφτεξούσιο δὲ γενήκαμε, κ' ἴσως δὲ θὰ γίνουμε ποτές. Ἡ δόξα μας ἢ παλιὰ θὰ κατανήσῃ ὁ χαμός μας. Δὲ μᾶς ἀφίνει νὰ μεγαλώσουμε, νὰ περπατοῦμε μὲ τὰ δικὰ μας τὰ πόδια, νὰ συλλογιόμαστε μὲ τὸ κεφάλι τὸ δικό μας, μὲ τὰ μάτια τὰ δικὰ μας νὰ βλέπουμε, νὰ μιλοῦμε γλώσσα δική μας. Ὅλο προσπαθοῦμε νὰ κάμουμε σὰν καὶ κείνους. Σ' ἓνα μόνο δὲν τοὺς μιμηθήκαμε προγόνους ἐκεῖνοι δὲν εἶχανε! Ἐμεῖς, δὲ θὰ τάξιωθοῦμε ποτές, καὶ μᾶς μιὰ μέρα προγόνους ἄλλοι νὰ μᾶς ποῦνε.

Ὅσο ἔλεγα μέσα μου τέτοια μοναχός μου, τραβιόμουνε, τραβιόμουνε ὄλο πίσω, γιὰτι ντρεπόμουνε τὸν ποιητὴ κ' ἔβλεπα πόσο μικροί, πόσο ἀσήμαντοι μπροστὰ σὲ τέτοιους ἀθρώπους εἶμαστε ἀκόμη. Ὅσοι στὴν Ἐβρώπη εἶναι μόλις μαθητάδες, μεῖς μπορεῖ νὰ τοὺς πάρουμε γιὰ δασκάλους, καὶ τώρα πέρασε ὁ καιρὸς ὅπου λέγανε τὴν Ἀθήνα δασκάλισσα τοῦ κόσμου! Τᾶλλα τὰ ἔθνη, ὅσο περίφημοι καὶ ἂν εἶτανε οἱ πατέρες τους, ἀφήσανε πίσω τὴν παλιὰ τους ἱστορία· ξανακάμανε καινούργια, δική τους. Ἡ Ἰταλία κ' ἡ Γαλλία ξεχάσανε τὴ Ρώμη καὶ τῆς εἶπανε—«Ὅσο μεγάλη

εἴσουνε σὺ, τόσο καὶ μεῖς μεγάλες θὰ βγοῦμε. Μᾶς φτάνει τὸ δικό μας τὸ μυαλό καὶ τὸ αἷμα ποὺ πήραμε ἀπὸ σένα.»

Βγήκανε τότες ἀπὸ παντοῦ, ἄπειρα σὰν τὰ λουλουδία ποὺ τὴν ἀνοιξη ὀρμοῦνε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς γῆς, βγήκαν ἔργα κάθε λογῆς, τῆς τέχνης, τῶ γραμμάτων, τῆς ἐπιστήμης. Βγήκε καὶ μιὰ γλώσσα καινούργια. Ἄλλες λέξεις, ἄλλη γραμματικὴ χρειαστήκανε ἰότες παντοῦ γιὰ τίς ιδέες, γιὰ τὸ νοῦ καὶ γιὰ τὴν καρδιά τοῦ καθενός. Ἄναψε ἡ μιὰ σπίθα τὴν ἄλλη, διαδοθήκανε ιδέες, τέχνες, ἐπιστήμες, ὁ καθεὶς ἔφερε τὸ μερτικό του καὶ τὸ δάνιζε τοῦ ἄλλουνοῦ. Ἔτσι μ' ἔρφώθηκε μιὰ Ἐβρώπη κι ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς ἔπιασε συγκοινωνία διανοητικὴ. Ἐμεῖς πίσω, ὅλο πίσω! Ποῦ ἡ δύστυχη πατρίδα, μὲ τῶν παιδιῶ της τὴν ἀμάθεια, τὴν περηφάνεια καὶ τὴν τρέλα, νὰ μπορέση καὶ κείνη νὰ ζήση τὸ μεγάλο, τὸ χαρούμενο βίο τῆς ξαναγεννημένης Ἐβρώπης!

Ἔτσι μοῦ μιλοῦσε τὸ μνημα, γιὰτὶ ἡ ὄψη του καὶ μόνη μοῦ θύμιζε τὴν ἔλπεινή μας κατάσταση. Κι ὡστόσο ποιὸς ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατάλαβε ποτές του τί μᾶς λείπει; Περηφανέβεται ὁ Ρωμιὸς μὲ τοὺς προγόνους του, νομίζει πὼς τοὺς μοιάζει, καὶ πειδὴ σὰν τὸν ἀγοράμματο χάλασε τὴ φυσικὴ του γλώσσα, θαρρώντας πὼς τὴ διώρθωσε, προσμένει κάθε μέρα νὰ φανῆ Σοφοκλῆς.

Σοφοκλῆς, Ἀριστοφάνης, Αἰσχύλος κ' Ἐβριπίδης στάθηκε ὁ ἀντρας ποὺ κοίτεται τώρα στὸ μνημα. Ἔγινε μεγάλος, γιὰτὶ κανενὸς δὲ θέλησε νὰ μοιάξῃ. Ἄς τοῦ μοιάξουνε κεινοῦ ἄλλοι κατόπι! Ἄς τοῦ μοιάξῃ κανένας ἀπὸ μᾶς, ἂν μπορέση νὰ τὸ καταφέρει. Ἄφτὸς εἶναι ποιητῆς καὶ πατέρας! Ἐκατὸ χρόνια καὶ παραπάνω, πρὶ νὰ φανῆ, κοιμότανε ἡ ποίηση στὴ Γαλλία. Σὰ μούμμα τὴν εἶχανε οἱ δα-

σκάλοι τυλιγμένη στὸ σεντόνι. Ἀπὸ μέσα της, μὲ τὸ σμιλάρι καὶ μὲ τὸ ψαλίδι, τῆς εἶχανε βγάλει ἄντερα καὶ καρδιά, γιὰ νὰ τὴ γεμίσουνε ἄχρεα καὶ μυρωδικά, κάθε εἶδος. Τῆς ἔμνησκε μόνο τὸ πετόσι, καὶ γιὰ νὰ μὴ φαίνεται καὶ κείνο, τῆς βάζανε ἀπὸ πάνω ροῦχα μεταξωτά, στολίδια, μαργαριτάρια καὶ στὸ μάγουλο φτειασίδι. Κοιτότανε ἡ δύστυχη δίχως πνοή, μὲ τὸ στόμα στομπωμένο, ἀδειασμένη καὶ συγυρισμένη.

Ἐκεῖνοι σὰν τοὺς Φαραώνηδες καθόντανε ἀψηλά στὸ θρόνι τους. Μὲ περήφανο μάτι κοιτάζανε ἀπὸ πάνω τὸ λαό, τὸ χυδαῖο τὸν ὄχλο. Φτειάνανε σωρὸ νόμους δικούς τους, κάνανε κανόνες χιλιάδες τοῦ κεφαλιοῦ τους—πάντα μ' ἐβγένεια μεγάλη. Ζωὴ καμιά! Εἶχανε πλῆθος νοστιμάδες ἀνόητες, τσακίσματα καὶ χίλια κερατσίστικα. Ποιὸς νὰ καμαρώση τὸν ἄλλοι. Ποιὸς νὰ πῆ τὰ πράματα μὲ τρόπο ποὺ νὰ μὴν καταλάβῃ κανένας. Ποιὸς νὰ μὴ μιλήσῃ σὰν ποὺ μιλᾷ ὅλος ὁ κόσμος. Τὸ μαντίλι δὲν ἔπρεπε κανεὶς μαντίλι νὰ τὸ πῆ, μήτε τὴ σκάλα σκάλα. Τοὺς χρειάζότανε ἀρχοντιά τοὺς ἀφεντιάδες. Εἶχανε κάμει τὴ γλώσσα κ' ἔμοιαζε σὰν παλάτι ψυχρὸ καὶ ρημασμένο. Τοῦ λόγου τους, κλειδωμένοι στὸ παλάτι, ζούσανε καὶ βασιλέβανε.

Βγήκες τότες ἐσὺ' μονομιὰς ἄλλαξες τὸν κόσμο. Ὁρμησες κ' ἔπεσες μέσα στὸ παλάτι. Πέταξες ὄξω τοὺς δασκάλους κι ἀρχισες νὰ φωνάζης—«Ἀλήθεια ζητοῦμε, διψοῦμε ζωὴ' μούμιες δὲ μᾶς κάνουνε.» Τί θόρυβος καὶ τί κακὸ ἔγινε τότες! Μιὰ σκουντιά κι ἀνοιξες παραθύρα, ἄπλωσες χέρι κ' ἔσπασες πόρτες' μπῆκε μέσα ὁ ζωντανὸς ἀέρας τοῦ θρανοῦ, πλημμύρισε τὸ φῶς κ' εἶπες στὸ λαὸ ποὺ στεκότανε ὄξω—«Ὀρσε, ἀφεντικό μου' δικό σου τὸ παλάτι' δάσκαλός μου εἶσαι σὺ καὶ σὺ Βασιλιάς μου' δούλος σου εἶμαι γὰρ καὶ ἀπὸ σένα τὴ γλώσσα μου θὰ μάθω.»

... Θὰ τὸ παρατήρησε ὁ καθέννας· ἂν ποτὲς διοῦμε, ἢ καταλάβουμε, ἢ μόνο μᾶς ἔρθη φόβος πὼς μπορεῖ κανεὶς νὰ μᾶς κατηγορήσῃ, ἢ νὰ πάρῃ κακὴ ἰδέα γιὰ μᾶς—μάλιστα ὅταν τύχῃ κανεὶς νὰ φανῇ μεγάλος μπροστά μας, νὰ παινεθῇ ὁ ἴδιος ἢ ἄλλοι νὰ τὸν παινεύουνε—κάτι μέσα μᾶς σπρώχνει νὰ δείξουμε καὶ μεῖς τί ἀξιζουμε, κάποτες ἴσως νὰ δείξουμε παραπάνω ἀπὸ κείνο πού εἶναι. Φοβήθηκα καὶ γὼ τὸν ποιητῆ. Ἄφ'οῦ μᾶς πλακώσανε οἱ σχολαστικοί, τόσες φορὲς βρῖσανε ὅλο τὸ ἔθνος, τόσες φορὲς εἶπανε τὴ γλώσσα μας βάρβαρη καὶ πρόστυχη, πὺ κόντεψε ὁ κόσμος νὰ τοὺς πιστέψῃ. Ἔτρεμα, τὰ λόγια τους νὰ μὴν τᾶκούσῃ κι ὁ πεθαμμένος. Βγῆκα τότες ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ δρόμο ἐκείνονε ὅπου καθόμουνε ἀπάνω σὲ μιὰ πέτρα, τράβηξα ἴσια μὲ τὴν Καμάρα, καὶ μὲ θάρρος μεγάλο, μὲ μάτι γεμάτο φλόγες, φώναξα δυνατὰ, χωρὶς νὰ προσέξω πὺ στεκότανε κόσμος τριγύρω κ' ἴσως μποροῦσε νὰ μ' ἀκούσῃ.

—«Ὅχι! μὴν τὸ πιστέψῃς πὼς γενήκαμε βάρβαροι· μὴν τὸ πιστέψῃς πὼς ἔχουμε πρόστυχη γλώσσα! Ἡ γλώσσα μας γιὰ πέταμα δὲν εἶναι. Πρόστυχη γλώσσα μπορεῖ νᾶχῃ μόνο μιὰ πρόστυχη ψυχὴ κ' οἱ ψυχὲς μας εἶναι γενναῖες, καὶ τὰ χέρια μας σηκώσανε τουφέκι καὶ διώξανε τοὺς Τούρκους καὶ μᾶς ἔψαλες στὰ νιάτα σου καὶ σύ. Μὴν τοὺς συνορίζῃσαι τοὺς δασκάλους πὺ μᾶς κατατρέχουνε· εἶναι οἱ χειρότεροί μας ἔχτροί, καὶ γυρέβουνε τώρα νὰ μᾶς βγάλουνε τιποτένιους σ' ὅλο τὸν κόσμον μπροστά, γιὰ νὰ φανοῦνε τοῦ λόγου τους κατιτίς. Ἐσὺ πὺ τὰ ξαίρεις ἀφτὰ, μὴν τᾶψηφήσῃς τὸ προσκύνῃμά μου. Σέβουμαι τὴν γλώσσα πὺ μιλῶ, γιὰτι σέβουμαι τὸν ἑαφτό μου. Ἴσως εἶμαι κάτι καὶ γὼ πὺ σέρνουμαι τώρα στὸ σκοτάδι, καὶ πὺ μὲ θάρρος προβέλνω ἴσια μὲ τὸ μνημόνόν μου πὺ σὲ σκεπάζει. Δὲν ντρέλουμαι, καὶ μὴ σὲ μέλη.

Σοῦ μιλῶ μιὰ γλώσσα, πὺ δὲν τὴν ἔχει ὁ καθέννας καὶ πὺ μπορεῖς καὶ σὺ νὰ μᾶς τὴ ζουλέψῃς, μιὰ γλώσσα πὺ εἶναι παιδί καὶ μοναχοκόρη τῆς παλιᾶς τῆς ἑλληνικῆς, τὴν καινούργια μας τὴ γλώσσα, πὺ πρῶτος ἐγὼ σήμερα τὴ γράφω!»

Μὲ τρομάξανε τὰ λόγια μου καὶ μένα. Ἐφεβγα γλήγορα καὶ κρυβόμουνε πάλε στὶς στενάδες μέσα, μακριά. Ὅσ-τόσο μ' ὄλη μου τὴ θλίψη, μοῦ ἐρχότανε κάποτες καὶ νὰ γελάσω. Ἄμα ἤθελα νὰ σφουγγίσω τὰ δάκρυα πὺ μοῦ καίγανε τὰ μάτια, δὲν ἤξευρα τί βαστοῦσα στὸ χέρι *ξινόμακτρον* ἢ *μαντίλι*. Πὺς ἔπρεπε νὰ τὸ πῶ, τὴν ὥρα τῆς λύπης; Ἄχ! δασκάλοι, δασκάλοι, τί κακὸ εἶναι πὺ μᾶς κάματε! Πρέπει τοιοῦτὸ νὰ μᾶς κατατρέχῃ ἢ γραμματικὴ σας, καὶ στὴ στιγμὴ ὅπου ἡ καρδιά μας πονᾷ! Πόσο τὸν ἔχουμε ἀνάγκη ἕνα *Βίχτωρα*, ἕνα νικητὴ νὰ μᾶς γλυτώσῃ ἀπὸ τέτοιο βάσανο—(τὸ βάσανο μάλιστα καταντᾷ κάπου καὶ μπελᾶς)— καὶ νὰ πῆ τὸ *μαντίλι* *μαντίλι*. Ἄς ἀφήσουμε τὸ *ξινόμακτρον* γιὰ τὰ ξερὰ τὰ μάτια καὶ τίς μακριὰς τίς μύτες!

Ὅσο δερνόμουνε καὶ σερνόμουνε καὶ συλλογιόμουνε τέτοια μὲ τὸ [νοῦ] μου, ἢ νύχτα προχωροῦσε, καὶ στοὺς ἀπέραντους κάμπους τοῦ κόσμου γλιστροῦσε ἢ γίς μας σιγὰ σιγὰ, νὰ κάμῃ τὸν καθημερινὸ της δρόμον γύρω στὸν ἥλιον. Καίγανε πάντοτε τὰ *φώσια* μὲ τὸ θολὸ τους φέξιμον, κάνανε καὶ φαινότανε ἀκόμη καλῆτερα τὸ σκοτάδι. Κάπου κάπου ἀκουγες μιὰ βοὴ κι ἀνατρίχιαζες· εἶτανε τὰ κανόνια πὺ βροντοῦσανε. Ἐλεγες πὺς ἀστροπελέκια σειοῦσανε τὴ γίς καὶ θέλανε νὰ σπάσουνε πέτρα. Εἶτανε γιὰ νὰ προσκυνήσουνε τὸ λείψανον. Σάλεβε, κουνιότανε τὸ πλῆθος, μουρμούριζε σὰ θάλασσα πὺ βράζει. Μοῦ ἀρέσει νὰ περπατῶ

μέσα στο λαό, δίχως να με ξαίρη κανένας και γώ να συλλογιούμαι τὰ δικά μου. Ἡ φαντασία μου παίρνει φωτιά! στράβει ὁ νούς μου, χιλιάδες ιδέες, σὰ χαλάζι και σὰ βροντή, μοῦ δέρνουνε τὸ μυαλό. Στὸ κεφάλι μου μέσα σηκώνονται φουρτοῦνες.

Δὲν ξαίρω γιατί μήτε πῶς, μὰ δὲν ἔνιωθα πιά κούραση καμιά. Ἐέχασα βάσανα και πόνους. Μοῦ φάνηκε πῶς ξανάνιωνα ξαφνικά. Ἄθάνατες ἐλπίδες μοῦ περσεχούσανε τὴν ψυχή. Ἄξαφνα γύρισα νὰ διῶ, και κεῖ πὸν κοίταξα, κάτω κάτω, σὰν ἀσημένια γραμμὴ, στὰ μέρη τῆς ἀνατολῆς, ἔβλεπα τὸν δρίζοντα νᾶσπριζῆ φάνηκε σὰ μιὰ χαράμαδα στὸν οὐρανό. Εἴτανε ἡ ἀβγῆ.

Φῶς! Τὸ φῶς! Νὰ και τὸ φῶς πὸν ζητοῦσα. Ὅχι, ὄνειρο δὲν εἴτανε! Εἴτανε ἀλήθεια πὸν ΤΟΝ εἶδα και τὸ θυμοῦμαι καλά τώρα πὸν σᾶς τὸ δηγοῦμαι. Κάποιος ἐρχότανε, κάποιος φαινότανε κεῖ κάτω. Ὅσο ξάπλωνε ἡ ἀβγῆ τὴν κάτασπρῆ της φορεσιά, τόσο και κείνος προχωροῦσε. Ἐλαμπε στὰ χαράματα μέσα μαζί με τὸν ἥλιο ἀνέβαινε, και τὸ πρόσωπό του ἔπλεγε μέσα στις δλόχουσες ἀχιτιδες σὰ σὲ μιὰ θάλασσα φῶς. Τὸ ποδάρι του βαριά χτυπᾷ τὴ γῆς τὰ μάτια του καινε σὰν τᾶστέρια. Νά ΤΟΣ ἐκεῖνος πὸν προσμένω. Ἄπειρος λαὸς τὸν ἀκολουθᾷ και κατόπι του τρέχει, φοβερός σὰν τὸ κῦμα πὸν πᾶ νὰ σηκωθῆ. Ἄφτὸς εἶναι ὁ ποιητής, ὁ λυτρωτής μας. Παλάτια θὰ γκερμίσση και θὰ στήση γλώσσα. Ἐλα, ἔλα και μὴν ἀργῆς. Σ' ἀφτὸ τὸν αἰῶνα ὅπου ζοῦμε, βασιλέβουνε οἱ λαοὶ και ρίχνουνε κάτω τοὺς τυράννους. Μισὴ λεφτεριά δὲν τὴ θέλει ὁ λαὸς μας. Δὲν τοῦ στρέγει νὰ βρίζουνε ἀτιμώρητα τὴν πατρικὴ του γλώσσα. Πρέπει νὰ λεφτερωθῆ κι ἀπὸ τοὺς δασκάλους. Νίκησε τὸ σπαθὶ του εἶναι ἀνάγκη και ἡ γλώσσα του τώρα νὰ νικήση.

Ζ'.

ΦΤΩΧΟΠΡΟΔΡΟΜΟΣ.

Πότες, πότες, θὰ μᾶς ἔρθης, πότες θὰ σὲ διοῦνε τὰ μάτια μας και θὰ σὲ χαροῦνε οἱ καρδιές μας, Χριστέ μου και σωτήρα, νέε δημιουργέ, νέε πλάστη τῆς γλώσσας μας τῆς νέας; Τὸ χορτάρι μοναχό του θὰ φυτρώση ὅπου πατήσης. Ἡ γῆς θὰ σὲ χαιρετήση! θὰ σκύβουνε τᾶστέρια νὰ σὲ προσκυνήσουνε κι ἀφτά. Στὸ δρόμο πὸν θὰ πηγαίνης, ἡ φύση θὰ στολιζεται και θὰ ξεπλώνη ὅλες τίς ὁμορφίες της. Τὰ πουλιὰ θὰ ζουλέβουνε τὴ φωνή σου. Θὰ κυριέψης τίς καρδιές και θὰ τίς κάμης νὰ σ' ἀγαποῦνε και νὰ γλυκοτρέμουνε κάθε φορὰ πὸν θᾶκούνε τὸνομά σου, γιατί στὴν ποίησή σου θὰ βροῦνε ὅσα μέσα τους ἔχουνε και δὲν ξαίρουνε νὰ τὰ ποῦνε. Ἐνα λόγο θᾶχης γιὰ κάθε ψυχή, μιὰ παρηγοριὰ γιὰ κάθε δάκρι, μιὰν ἀλήθεια γιὰ κάθε νοῦ. Ὅτι ποθεῖ ὁ καθένας, ὅτι συλλογιέται, ὅτι νιώθει, θὰ τᾶπαντήση στὴ γραφή σου. Ὅλωνῶνε τὰ φρονήματα θὰ τὰ κάμης δικά σου! ὅλα τὰ καρδιοχτύπια θὰ τᾶντηχίσης. Σὰν καθρέφτης μας θὰ σταθῆς και σὲ σένα θὰ γυρέβη τὸ ἔθνος νὰ διῆ τὴ μορφὴ του, γιατί μ' ἔνα πὸν θὰ πῆς, ὁ καθένας θὰ καταλάβη πρώτη φορὰ τὸν ἑαφτό του. Τὰ φαινόμενα τῆς φύσης, τῶν ἀθρώπωνε τὰ πάθη και τὰ πάθια θὰ μᾶς ξανοίξης. Θὰ μᾶς δώσης ὕψος και θάρρος και παντοῦ θὰ σκορπίσης τοὺς θησαβρούς σου.

Ἐσὺ θὰ γίνης ἄλλος Ὅρφές. Θὰ μαλακώσης τίς πέτρες! θὰ σέρνης κατόπι σου τὰ θεριά. Μὲ τοὺς ἀψηλοὺς σου λο-

γισμούς, με τις τολμητερές σου ἐλπίδες, με την καινούργια σου τὴ φράση, ὅπου περάσης θὰ νικήσης. Θὰ πλουτίσης τὴ γλώσσα καὶ θὰ σὲ πλουτίση. Θὰ περπατᾶς καὶ θὰ ψέλγης τὴν ξαναγέννηση τῆς πατρίδας, τὴ λεφτεριά καὶ τὸ νεογέννητό μας τὸν κόσμο. Ἔθνος τότες μόνο θὰ φανοῦμε· θᾶχουμε καὶ μεῖς τὸν ποιητὴ μας. Γιὰ τοῦτο κι ἀπὸ τώρα σὲ χαιρετῶ, με νοῦ ταπεινό, με καρδιά μέλι γεμάτη, γιατί με γλυκαίνει ὁ ἐρχομός σου πῶτερο ἀπὸ μέλι κι ἀπὸ ρόδα.

Δὲ θὰ σὲ προφτάσω· θὰ με σκεπάζῃ τὸ χῶμα ὅταν ἐστὶν θὰ τὸ πατᾶς. Μὴ με καταφρονῆς πού δὲ σ' ἀξίζω. Τὰ λόγια μου μπορεῖς νὰ τᾶκούσης, δίχως νὰ ξεπέσης, γιατί ὁ καθένας δὲν μπορεῖ νὰ σοῦ μιλήσῃ σὰν πού σοῦ μιλῶ. Θὰ μάθῃς καὶ σὺ τὸνομά μου. Ἀγάπησα τὴν πατρίδα μου καὶ τὴ γλώσσα μου. Ξαίρω τί κάνω, καὶ ποῖος εἶναι ὁ σκοπός μου τὸ ξαίρω. Δὲ με μέλει γιὰ τὴ δόξα· ἡ μόνη μου ἀγάπη εἶναι ἡ ἀλήθεια. Κι ἄβριο νὰ σκοτωθῶ κ' ἡ μνήμη μου μαζί μου νὰ χαθῆ, δὲ με πειράζει· φτάνει ὁ κόπος μου νὰ μείνῃ, ἡ ἰδέα μου νὰ ζήσῃ. Καὶ θὰ ζήσῃ! Μοναχὴ τῆς ἡ πατρίδα θὰ πάρῃ τὸ δρόμο πού τῆς εἶπαμε νὰ πάρῃ, γιατί ἀφτὸς εἶναι ὁ δρόμος ὁ σωστός, ὁ ἴσιος, ὁ μόνος ὁ δρόμος.

Νὰ με λυπηθῆς πού δὲν μπόρεσα νὰ τῆς δείξω σὰν καὶ σένα τὸ μεγάλο τὸ δρόμο. Νὰ εἶσαι καλὸς καὶ γενναῖος. Μὴ φανῆς με τὸ παραπάνω σκληρὸς γιὰ τίς κακορίζικες μου ἀφτὲς τίς δοκιμές, γιὰ τὴν προσπάθεια καὶ τὸν κόπο μου, γιατί, νὰ σοῦ πῶ, ὅτι δὲ μοῦ ἔδωσε ἡ φύση, δὲν τὸ φταίει ἡ καρδιά μου. Εἶχα προαίρεση καλὴ, ἂν καὶ δὲν πέτυχα σὰν πού θὰ πετύχῃς. Σ' ἀγάπησα πρὶν ἀκόμη σὲ γνωρίσω· κι ἀφτὸ καὶ θὰ πῆ. Γιὰ σένα δουλέβουμε ὅλοι· γιὰ σένα μ' ἐφοκλία χαρίζω τὴ ζωὴ μου. Κάπου κάπου λοιπὸ νὰ με θυμᾶσαι δίχως κἀκητα καμιά, νὰ θυμᾶσαι καὶ νὰ συ-

χωρνᾶς τὸν καημένο σου τὸν πρόδρομο — τὸ Φτωχοπρόδρομό σου.

Η'.

ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΣ.

Ὅτι κι ἂν εἶπα, ὅτι κι ἂν ἔγραφα, ὅσα παραμύθια κι ἂν ἀράδιασα, τώρα πού σᾶς μιλοῦσα γιὰ δάκια, βάσανα, πίκρες καὶ νυχτερινὸς περίπατους, ὅλα, ὅλα τὰ παίρνω πίσω· κᾶλια χίλιες νυχτιές σὰν καὶ κείνηνε πού πέρασα στὸ Παρίσι, παρὰ τὴν πρώτη νύχτα πού πλάγιασα στὴν Πόλη! Τέτοιο πρᾶμα δὲν τόπαθα ποτέ. Καὶ μὴ νομίζετε πὼς εἶναι ὁ λόγος μου γιὰ ψύλλους ἢ κουνούπια, γιατί συνηθίζουνε οἱ ταξιδιωτὲς καὶ βγάζουνε κουνούπια, στὴ μέση, ἅμα δὲν ξαίρουνε πᾶ τί νὰ ποῦνε, κι ἄξαφνα σᾶς γράφουνε καμιά νοστιμάδα, νὰ σᾶς διασκεδάσουνε. Ὅχι! Ἄλλα εἶτανε τὰ δικά μου τὰ βάσανα. Θὰ σᾶς τὸ μαρτυρήσουνε ὅσοι με γνωρίσανε τότες, ὅσοι με τὰ μάτια τους εἶδανε τὸ χάλι πού εἶχα τὸ πρῶτ, τὴν ὥρα ὅπου σηκώθηκα. Ἐμοιαζα πεθαμμένος· εἶχα χλωμίσει, ἀσπρίσει, λιγνέψει καὶ κονταίνει. Ὅλα τᾶφταιγε ἡ φοβερὴ ἀγρυπνιά τῆς νύχτας ἐκείνης.

Τοῦ κάκου, πέφτοντας στὸ κρεβάτι, προσπαθοῦσα νὰ κοιμηθῶ. Ὡσπου νὰ χαράξῃ, δὲν μπόρεσα μάτι νὰ σφαλοῖξω. Ἐνωθθα τέτοιο βάρος στὸ στήθος, πού νόμιζα πὼς σήκωνα βουνό. Ἡ μάβρη πλάκα δὲν εἶναι πῶς βαρειά. Κοβότανε ἡ ἀναπνοή μου, κρύος ἵδρος με περέχυνε, τὸ στομάχι μου ἀνεβοκατέβαινε σὰν τὴ θάλασσα, καὶ κόντεβε νὰγγίξῃ

τῆ ράχη μου· τὸ κεφάλι μου φωτιά! Ἄνακατώθηκα, μὲ συμπάθειο, κι ὅλη τὴ νύχτα, πῆγα νὰ βγάλω τάντερά μου. Δὲν εἶχα πιά δύναμη νὰ ξαναπέσω· κοιτόμουνε κατὰ γῆς ἀφανισμένος καὶ σπασμένος. Ψυχομαχοῦσα.

Τὸ πρωτὶ φέρανε τὸ γιατρὸ κι ἄδικα τονὲ φέρανε. Ὁ γιατρὸς δὲν μπορούσε τίποτα νὰ μοῦ κάμῃ. Εἶπε πὼς εἶχα λίγη ζάλη, πὼς εἶμουνε κουρασμένος ἀπὸ τὸ ταξίδι κι ἄλλα τέτοια. Ἐγὼ τὸ ξαίρω τί εἶχα. Χωρὶς νὰ μοῦ τὸ ξηγήσῃ ὁ γιατρὸς, ἐνίωσα μέσα μου τί γινότανε, ἅμα πάτησα τῆς πατρίδας τὸ χῶμα, ἅμα εἶδανε τὰ μάτια μου Τουρκιά. Καθόντανε οἱ μιναρέδες στὴν ψυχὴ μου· ἀδύνατο νὰ τοὺς χωνέψω. Οἱ μιναρέδες εἶναι πού ὅλη τὴ νύχτα μοῦ πλακῶνανε τὸ στῆθος. Ἄνάθεμάν της ἐκεῖνη τὴν κόκκινη τὴ σημάια μὲ τὸ μισοφέγγαρο στὴ μέση, πού ἴσια ἴσια ἀντίκριστα παράθυρα τῆς κάμερῆς μου εἶτανε ἀνεβασμένη ἀψηλά ἀπάνω στὸν Κουλά. Μοῦ ἔτρωγε τὸ σικώτι, τὸ αἷμα μοῦ ρουφοῦσε. Ἄχ! τὰ καταραμένα τὰ φέσια! Μοῦ σκάνανε τὴ χολή. Παλάτια, τζαμιά, τουρμπέδες, τίποτις ἀπ' ἄφτα νὰ μὴ διῶ! Τὸ αἷμα μου βράζει· τετρακόσιω χρονῶ μῖσος μοῦ πνίγει τὴν καρδιά! Δώστε μου, φέρτε μου ὅ τι κι ἂν εἶναι, ὅ τι κι ἂν τύχῃ· κάτι πρέπει νὰ σπάσω. Δὲ θέλω, δὲν μπορῶ Τουρκο νὰ διῶ, δὲ θέλω Τουρκος κοντά μου νὰ βρεθῆ, ἀπὸ μακριὰ δὲ θέλω Τουρκο νὰ μυρίσω, δὲ θέλω νὰ ξαίρω πὼς εἶναι Τουρκοι στὸν κόσμο, Τουρκο δὲ θέλω νὰ κούσω...

Τὸ πρωτὶ, πού βγήκα νὰ σεργιανίσω στὴν Πόλη, ἀπάντησα παντοῦ στοὺς δρόμους πρόσωπα γελαστὰ καὶ χαρούμενους ἀθρώπους. Μὲ χαιρετοῦσε ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος.— «Καλῶς τὸν εἶδαμε!» καὶ «Τί χαμπάρια;»—«Πῶς τὰ πάμε δὰ στὸ Παρίσι;»—«Ἐβγε σου, πού δὲν ξέχασες τὴν πα-

τρίδα!»—«Ἐλα, νὰ σὲ τρατάρω ἕνα καφεδάκι.»—«Καλέ διέστε πού μᾶς ἄφησε μωρὸ καὶ μᾶς γύρισε λεβέντης!» κι ἄλλα τέτοια πολλὰ πού, νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, μοῦ ἄρξε νὰ τᾶκούω. Γιὰ μῖσος, γιὰ σκλαβιά τίποτα! Μπορεῖ μέσα τους νὰ βράζανε οἱ καρδιές· βέβαια ὅμως δὲν τὸ δείχνανε. Καὶ γὰρ ὁ ἴδιος, πρέπει νὰ τὸ μολογήσω, δὲν ἔσπασα τίποτα, δὲν ἔσφαξα Τουρκο, κανενὸς αἷμα δὲν ἦπια. Εἶδα μάλιστα καὶ κάμποσα φέσια. Λίγο λίγο μαλάκωνε ἡ ψυχὴ μου. Ἔτσι μοιάζει πὼς τὸ φέρνει ἡ ἀτμοσφαῖρα τῆς Πόλης. Στρώνει σιγὰ σιγὰ τὰ πάθη καὶ τοὺς θυμούς ὁ γλυκὸς ἀέρας τοῦρανοῦ καὶ σοῦ τὰ κάνει ὅλα γαλήνη.

Οἱ Πολῖτες ἔχουνε ἄλλο σύστημα. Οἱ Πολῖτες ζοῦνε, ὅσο μπορούνε, ἀδερφικὰ μὲ τὸν Τουρκο καὶ προσπαθοῦνε νὰ τὸν κυβερνήσουνε—ἢ μ' ἄλλα λόγια νὰ τὸν κάμουνε τοῦ χεριοῦ τους. Πρῶτα, κάπως τὸ κατορθώνανε τὸ πρῶμα· νὰ πού τώρα κάτι πιὸ δύσκολο τοὺς ἔρχεται τὸ σύστημά τους. Ἄνακατέβεται σήμερα κ' ἡ Ἐβρώπη στὶς δουλειές τους καὶ θέλει καὶ κείνη νὰ πῆ τὸ λόγο της. Τί νὰ κάμουνε οἱ δυστυχισμένοι μας οἱ Ρωμοῖ; Τί νὰ κάμῃ κανεῖς, ὅταν τουφέκι δὲν ἔχει; Θὰ μοῦ πῆτε:—«Ἀγοράζει.» Ναι, τέτοια ἰδέα ἔχω καὶ γώ. Μὰ ἐλάτε πού εἶναι ἡ Ἐβρώπη! Τί θὰ κάμουνε οἱ δικοὶ μας μὲ τὴν Ἐβρώπη, ἂν πιάσουνε κι ἀγοράσουνε τουφέκια; Πῶς σᾶς φαίνεται ἀφτὸς ὁ λόγος; Σὰ νὰ εἶναι σωστός. Ὅπως συνηθίσῃ κανεῖς! Ἄν ἀπαρχὸς θύμωνε ὁ Πολίτης, ἂν καὶ τώρα προτιμοῦσε τὸ θάνατο ἀπὸ τὴ σκλαβιά, τότες ποῖς ξαίρει; Ἡ Ἐβρώπη σήμερα δὲν θὰ πρόφτανε νὰ πῆ λέξη. Μὰ λογαριάστε πὼς μπορούσε κίλας νὰ μὴν ἀπομείνῃ Πολίτης ζωντανός.

Ἔτσι φαίνεται τὸ καταλάβανε οἱ Πολῖτες, καὶ φαίνεται πὼς τὸ καταλάβανε περιφρημα, γιὰτι ποτές τους δὲ σαλέ-

ψανε. Παιδιά, τί νὰ σᾶς πῶ; Ἔχω πάρα πολλή ἀδυναμία μαζί σας καὶ δὲ μοῦ ἀρέσει νὰ σᾶς κατηγορῶ. Θὰ λέτε καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι πὼς τὰ μισά σας τὰ ψεγάδια δὲν τᾶβγαλα στὴ μέση. Ἄξαφνα μπορεῖ καμιά μέρα νὰ τᾶχετε παραπνο, καὶ νὰ πῆτε πὼς σᾶς παίνεσα μὲ τὸ παραπάνω. Τί νὰ γίνῃ; Δικός σας εἴμουνε καὶ γώ. Ἄς σκεπάσουμε καὶ μερικά.—Ἔτσι τὸ θέλησαν, ἔτσι τὸ κάμανε, ἔτσι τὸ σήκωνε τὸ αἷμα τους. Φιλονικίες, μικρολογίες καὶ θεολογίες ὄσες θέλετε φτάνει νὰ κάθονται στὴ γωνιά τους. Κι ὡστόσο, χωρὶς μεγάλες κολακεῖες, χωρὶς νὰ δεῖξουνε ταπεινώση πιώτερη ἀπ' ὅτι ἔπρεπε, μὲ τὸ φιλοτιμὸ τους, μὲ τὴ φρόνησή τους, μὲ τὸ νου τους, μὲ τὴν ὀρθή τους κρίση, τὸ κατορθώσανε, ὁ Τοῦρκος νὰ τοὺς ἀκούῃ, νὰ τοὺς σέβεται, κάποτες κιάλας νὰ τοὺς φοβάται—καὶ τέλος πάντα, πρέπει νὰ τὸ ποῦμε, βαστάξανε τὸν ἑλληνισμό. Κάτι πάθανε, κάτι εἶδανε κι' ἀφτοὶ στὸ μεγάλο τὸ Σηκωμό· ἐδῶ κόρωσε ἡ φωτιά· ἡ σπίθα εἶτανε κρυμμένη σ' ὄλες τίς καρδιές κι ὄλοι μαζί τὴ θρέφανε, νὰ μὴ σβῆσῃ.

Γιὰ τὴν ὥρα προσμένει ἡσυχὰ ὁ Πολίτης, μοναχὸς του νὰ πέσῃ ὁ ἀφέντης του. Ζαίρει πὼς ὁ Ρωμιός, καὶ μονάχα ὁ Ρωμιός, πάντα στὸν τόπο του θὰ μείνῃ καὶ πὼς ποτές του ἀπὸ τὴν Πόλη του δὲ θὰ τὸ κουνήσῃ. Ἄφτὸ τοῦ φτάνει.—«Παραφέντη, μοῦ ἔλεγε ἕνας γέρος καϊξῆς πὸν μὲ πῆγαινε κάθε μέρα στὸ Φανάρι, πολὶ τσακιστήκανε οἱ Τοῦρκοι.»—«Παιδάκι μου, τοῦ λέω γώ, μὲ τὸν καιρὸ ἀκόμη πιώτερο θὰ τσακιστοῦνε· καμιά μέρα τόσο τσακισμένους θὰ τοὺς διῆς, πὸν θὰ τοὺς πετάξουνε κιάλας στὴ θάλασσα. Μὰ τί κατάλαβες ἐσύ; Βασιλιά δὲ θὰ σὲ βάλουνε σένα—μῆτε μένα. Θὰ σοῦ ἔρθῃ ἄλλος νοικοκύρης.»—«Παραφέντη μου, μὴ σὲ μέλῃ· θὰ τσακιστῇ κι ἀφτός!»

Ὁ τι ἔχουνε ὄλοι μέσα τους μοῦ ἔλεγε ὁ καλὸς μου ὁ καϊξῆς. Ἔτσι λογαριάζουνε μὲ τὸ νου τους. Γιὰ τοῦτο τοὺς βλέπεις καὶ σιγὰ σιγὰ κάνουνε τὴ δουλειά τους. Τὸ ἐμπόριο τὸ βαστοῦνε στὸ χέρι· ἔχουνε τὴ μεγαλύτερη δύναμη τοῦ κόσμου, τὸν παρά. Καλλιεργοῦνε καὶ τὰ γράμματα· μαθαίνουνε κάπου κάπου δυὸ τρεῖς ἑλληνικά· χαίρουνται καὶ καμαρώνουνε, γιὰτι νομίζουνε πὼς τὰ ξαίρουνε. Ἄγαποῦνε τὴ μάθηση· χτίζουνε σωρὸ σκολειά· τὰ θέλουνε πλούσια καὶ καλά. Ξοδέβουνε παραδες ἀμέτρητους γιὰ νὰ χτίσουνε τέσσερα ὅπου ἕνα φτάνει. Ὁ πιὸ φτωχὸς κάτι θὰ βγάλῃ νὰ δώσῃ καὶ κεῖνος.

Οἱ κηλοὶ μας οἱ Πολῖτες ἔτσι κυβερνιοῦνται, ἔτσι ζοῦνε, ἔτσι πεθαίνουνε. Κάπου κάπου σοῦ λένε·—«Ἡ ἀνάπτυξις τῶν γραμμάτων ὑπῆρξε τὸ μέγιστον αἴτιον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος» ἢ «τὰ σχολεῖα, ἡ ἐκπαίδευσις τρέφουσιν ἀκαταπαύστως τὸν πατριωτισμὸν» κι ἄλλα τέτοια πολλά, κι ἄλλοι τὰ λένε ἄλλοῦ, καὶ θὰ τὰ λένε ἀκόμη χρόνια. Καὶ σ' ἀφτὸ ἔχουνε ἄδικο οἱ καλοὶ μας οἱ Πολῖτες καὶ κακὰ τὸ λένε. Τὸ σκολεῖδ ὄχι μόνο δὲ θρέφει τὸν πατριωτισμὸ, μὰ καὶ τὸν καταστρέφει· κόντεψε καὶ τὸν ἔφαγε ὄλονε. Ὅλους τοὺς παραδες τοὺς ἀρταξε τὸ σκολεῖδ· δὲν ἄφησε μισὸν παρά μῆτε γιὰ τὸ στρατὸ μῆτε γιὰ τὸ ναφτικὸ. Ἄντις ἄρματα, βιβλία· ἀντις στρατιῶτες, δασκάλιοι. Γιὰ τοῦτο κ' οἱ Πολῖτες κάθονται καὶ διαβάζουνε κ' ἔχουνε ἀποπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τους τὸν Τοῦρκο. Ὅποιος μάθῃ γράμματα, τουφέκι πιά δὲν πιάνει. Στὴν Ἐπανάστασι εἶτανε ἀγράμματος ὁ κόσμος, μὰ εἶτανε ἀγράφματο λιοντάρι. Ὁ Τοῦρκος, ὅταν πῆρε τὴν Πόλη, μὲ τὴ σοφία του δὲν τὴν πῆρε. Σοφοὶ εἶτανε οἱ Βυζαντινοί. Τώρα πού ξαίρει πιώτερα ὁ Ρωμιός, σκούριαζε τὸ σπαθί· ἡ πέννα βασιλέβει.

Τόσες δοτικὲς δὲ χρειάζονται. Στὰ 1821, ἔφτανε νάχη ἀκουστὰ ὁ στρατιώτης πὼς μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ εἶταν ἕνα μεγάλο ἔθνος στὸν κόσμον, πὼς εἶταν ἔθνος λέφτερο, πὼς Ἑλλάδα τὸ λέγανε, πὼς οἱ Ἕλληνες δὲ ἀφτοὶ εἶτανε προγόνοι μας καὶ πὼς καταντήσινε τώρα σκλάβοι τοῦ Τούρκου. Μὲ τοὺς ἀπαρεφάτους δὲν πήγαμε ὀμπρός, πήγαμε πίσω." Ἀς ἔχη γιὰ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ πρίγκηπας τῆς Βουλγαρίας! Μαζί του θὰ κάμω χωριό.—«Πρῶτα, ἄρματα καὶ καλὸ στρατό», ἄκουσα πὼς εἶπε μιὰ μέρα, «ἔπειτα βλέπουμε γιὰ πανεπιστήμια καὶ μάθησι.»

Ἄφτου κλίνω καὶ γώ. Ὅσο θωρῶ τὰ λαμπρὰ τὰ χίτρια, λυποῦμαι τίς πέτρες πὸς πήγαμε τοῦ κάκου, κὶ ἀντὶς νὰ σπάσουνε κεφάλια, γίνανε σκολειό. Οἱ πέτρες, πὸς ξαίρουνε τί θὰ πῆ σκλαβιά, μέσα τους θὰ τῶχουνε καημό. Ἐνα χοντρὸ σίδερο, ἕνα παλούκι, μιὰ τράβα, ἕνα δοκάρι δὲν μπορῶ νὰ διῶ, χωρὶς νὰ δακρῖσουνε τὰ μάτια μου, πὸς δὲ σηκώνεται Τούρκου νὰ σκοτώσῃ... Ἀς ταφήσουμε πιά ἀφτὰ! Δὲ μᾶς φελοῦνε καὶ πέρασε ἡ ὥρα. Ἀς πάρουνε ἄλλοι τὴν Πόλη! Ἀς τὴν ἔχουνε, ὅσπου καὶ κείνοι νὰ τσακιστοῦνε, σὰν πὸς τῶλεγε ὁ γέρος. Τὴν Πόλη, Θεέ μου, καὶ τί θὰ τὴν κάμουμε τώρα; Μόλις τὸ μικρὸ βασίλειο ξαίρει νὰ κυβερνηθῆ. Ἀς μᾶς γλυτώσουνε ἄλλοι πρῶτα ἀπὸ τὰ δικὰ μας τὰ χέρια. Πὼς θὰ τὰ βγάλουμε πέρα μὲ δυὸ πρωτέβουσες, πὸς ἡ μιὰ μᾶς ἀφανίζει; Τὶς δυὸ πρωτέβουσες κάποιος ἄλλος ἂς τίς κάμῃ. Τότες βλέπουμε τί λογῆς ζυγαριὰ θὰ πάρῃ, γιὰ νὰ μὴ σπάσουνε τοὺς δίσκους ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἢ Πετρούπολη καὶ ἢ Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τᾶλλον.

—Οἱ Πολῖτες δὲν τὴν πολυθέλουνε ἀφτὴ τῆ ζυγαριὰ. Μήτε γὼ δὲν τὴ θέλω, μὰ τί νὰ κάμω; Ὅσο κάθεστε ἡσυχοὶ καὶ προσμένετε, μὴ γυρέβετε ἄλλα. Κάποτες ἀκούς καὶ κάτ

παιδιακήσια. — «Ἀς τὴν κρατοῦνε οἱ Τούρκοι τὴν Πόλη, ὅσπου νὰ πάρουμε δύναμη.» Γιὰ νὰ δυναμώσῃ τὸ χέρι, πρέπει νὰ δίνῃ ὅλο γροθιές ἄμα φορέσῃ γάντι, μουδιάζει. Ἄμὲ, σ' ἀφτὸ τὸ διάστημα, οἱ Ροῦσσοὶ τί θὰ κάμουνε; Ἐκεῖνοι δὲ θὰ δυναμώσουνε; Οἱ δικοὶ μας μόνο θὰ δυναμώσουνε, πὸς μήτε πιστολιὰ δὲν ξαίρουνε νὰ τραβήξουνε; Οἱ καλοὶ μας οἱ Πολῖτες ἔτσι τὸ πιστέβουνε καὶ γιὰ τοῦτο ζοῦνε ἡσυχὰ μὲ τὸ φονιά τους.

Φτάνει, φτάνει ὁ βιάρβαρος νὰ φύγῃ, πὸς μοῦ χαλνᾷ τὸ κέφι καὶ δὲ μ' ἀφίνει τὴ νύχτα νὸ κοιμηθῶ! Δὲ μὲ μέλει ποὺς θὰ τὸν καταστρέψῃ μόνο νὰ καταστραφῇ! Πρῶτα εἶχανε καὶ τὸ μεγαλεῖο τους· τώρα καταντήσανε καραγκιόζηδες τῆς Ἐβρώπης. Ἀπὸ τὴν ὥρα ὅπου πατήσανε τοῦτο τὸ χῶμα, φέρανε τὴν κατάρα μαζί τους. Ὁ Τούρκου δὲν προδέβει· σφάζει καὶ στέκεται· πνίγεται στὸ αἷμα πὸς χύνει. Ἡ θρησκεία του εἶναι ὁ πρῶτος του ἐχθρός· δὲν τὸν ἀφίνει νὰ πάῃ ὀμπρός, γιὰ τὸ τοῦ μπλέκει τὰ πόδια. Ἄλλοίμονο στὸ Ρωμιὸ πὸς δὲν τὸ νοιώθει!

Ὁ Τούρκου ἢ πρέπει νὰ εἶναι παντοδύναμος ἢ τίποτα νὰ μὴν εἶναι — ἢ βασιλιάς ἢ δοῦλος. Ἀς γυρῖσῃ πίσω τοιοῦτὸ στήν κόκκινη μηλιά, ἀφὸς πιά δὲν μπορεῖ νὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον. Ἀπὸ πὸς ἔσπασανε, ἀπὸ τοῦ μᾶς ἤρθανε τέτοιοι βαρβάρου στὴν Ἐβρώπη; Τὸ χῶμα μας δὲν τοὺς σηκώνει. Νικήσανε καὶ νικηθῆκανε μοναχοὶ τους. Ὅς καὶ στὰ καλά πὸς μᾶς κάμανε, δείξανε τί λίγο μυαλὸ πὸς εἶχανε· Παντοῦ στὴν ἱστορία βλέπουμε καὶ διαβάζουμε πὼς ὁ νικητῆς ἄλλη ἔννοια δὲν ἔχει, ἄμα πάρῃ ἕναν τόπο, παρὰ νὰ τὸν πιάσῃ καλά· ἕνα γίνεται μὲ τοὺς νικημένους καὶ σὲ μερικὰ χρόνια, σὰ στὴ Γαλλία, στὴ Γερμανία, στὴ Ρουσία, δὲν μπορεῖς πιά νὰ ξεδιακρίνῃς τὸν ἕναν ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ὁ νι-

κητής θρέφεται καὶ δυναμώνει μὲ τοῦ ντόπιου τὸ αἷμα. Ἄφ-
τοὶ δὲν μπορέσανε ποτές τους ἔθνος νὰ γίνουνε. Τοὺς στρα-
βωνε ὁ φανατισμός. Ἄμα πλάκωσε ὁ κατακτητῆς, ἄμα μπήκε
στὴν Πόλη, ξεχώρισε Τοῦρκο καὶ Χριστιανό. Ἐμεινε ξένος
μέσα σ' ὄλους. Δὲ συντρόφιασε μὲ κανέναν καὶ τέσσερις
αἰῶνες ζήσαμε πλάι πλάι, σὰν τὸ σκύλο μὲ τὴ γάτα. Κρι-
μας ὅμως ποὺ εἴτανε κείνοι τὸ σκυλί — καὶ ποὺ ἡμεῖς δὲ
φανήκαμε οὔτε γάτα.

— Τέτοια συλλογιόμουνε κ' ἔλεγα μέσα μου, ὅσο περ-
πατοῦσα στοὺς δρόμους καὶ σεργιάνιζα τὴν Πόλη. Θυμό-
μουνε τὴ Σύρα ὅπου εἶχα κατεβῆ δυὸ μέρες πρὶ φτάσω
στὴν Πόλη. Γιατί νὰ σταθῶ πρῶτα στὴ Σύρα; Ἡ Σύρα
μοῦ φαρμάκωνε τὴν ἀτμοσφαῖρα τῆς Πόλης καὶ μοῦ χάλα-
σε τὸν οὐρανὸ ποὺ βλέπω τώρα ἀπὸ πάνω μου. Πολὶ πιὸ
ὄμορφη ἀπὸ τὴν Πόλη μοῦ φαίνεται ἡ Σύρα! Ἡ Σύρα
εἶναι λέφτερο χῶμα. Τί λαμπρὰ ποὺ θὰ κοιμοῦνται τὴ
νύχτα οἱ Συριανοί! Στὴ Σύρα δὲν ἔχεις πλάκα στὸ κεφάλι,
δὲ σοῦ πέφτει βᾶρος στὸ στομάχι. Ὁ οὐρανὸς γλυκογελά
ἢ καρδιὰ ξεθυμαίνει. Ἄχ! δὲν εἶναι οὐρανὸς στὸν κόσμο,
δὲν εἶναι ὠραιότητα στὴ φύση ποὺ νὰ ζήξῃ τὴ λεφτεριά.
Ἄπου λείπει, εἶναι νύχτα καὶ σκοτάδι ὅπου βασιλέβει, ξε-
περνᾷ τὸν ἥλιο μὲ τὸ φῶς της.

Στὴ Σύρα Τοῦρκο πιά σήμερα δὲ βλέπει. Ἄπ' ὅσους
εἴτανε πρὶ, ἓνας ἀπόμεινε μονάχα. Ὅτι κατέβηκα τὸν
πῆρε τὸ μάτι μου. Φοροῦσε φέσι γονατισμένος κατὰ γῆς,
ἔσκυβε τὸ κεφάλι δὲν ἔβλεπα τὸ πρόσωπό του. Ἐνας Ρω-
μιός, ἀπὸ πάνω του, στεκότανε ὄρθιος κ' ἔσπρωχνε τὸ πόδι
του στοῦ Τοῦρκου τὴ μύτη. Μοῦ φάνηκε μιὰ στιγμή πὼς
ὁ Τοῦρκος προσκυνοῦσε τὸ Ρωμό. Ὑστερα κατάλαβα ὁ
Τοῦρκος εἶχε γίνῃ λουστρατζῆς! Τὸν περασμένο χειμῶνα,

κι ἀφτόνε τὸν Τοῦρκο κοντέψανε οἱ Συριανοὶ νὰ τὸν πνί-
ξουνε. Ἡ πρόπει ὁ Τοῦρκος νὰ πατᾷ τοῦ ἄλλουνοῦ τὸ κε-
φάλι ἢ πόδι νὰ φιλῇ. Καὶ γιὰ τοῦτο τώρα στὴν Πόλη θυ-
μοῦμαι μὲ γλύκα τὴ Σύρα, ὅπου φιλοῦσε πόδι.

Θ'.

CABINET DE LECTURE.

Ἄπου κι ἂν πάη κανείς, σ' ὅτι μέρος κι ἂν κατασταλάξῃ,
εἶναι φρόνιμο καὶ σωστὸ νὰ βολέβεται μὲ τὸ καθεῖς. Καλὰ
κάνει νὰ ζῆ σὰν ποὺ συνηθίζουνε καὶ ζοῦνε ὅσοι ζοῦνε
στὸν τόπο ποὺ βρίσκεται — νὰ τρώῃ τὸ φαί τους, νὰ στρώνῃ
τὸ κρεβάτι του σὰν ποὺ τὸ στρώνουνε καὶ νὰ ρουχαλίξῃ
μὲ τὸν ἴδιο κρότο. Πρόπει νὰ πίνῃ τὸ κρασί τους, νὰ χῆ τὴ
μάθησή τους (ἂν μπορεῖ!), νὰ διαβάξῃ τίς φημερίδες τους
καὶ νὰ τοῦ φαίνονται καλογραμμένες. Τόσο καιρὸ ποὺ εἶχα
κάμει στὴ θάλασσα, δὲν ἤξαιρα πιά τί γινότανε ὁ κόσμος.
Θέλησα λοιπὸ νὰ μάθω καὶ γὰρ τί τρέχει, νὰ διῶ τουλάχιστο
κανένα ἑλληνικὸ φύλλο.

Τὴν ἄλλη μέρα, μὲ πῆγς ὁ πατέρας στὴ λέσκη ὅπου συ-
νηθίζει καὶ πηγαίνει. Τραβήξαμε στὸ Σταβροδρόμι (εἶναι
τὸ σπίτι μας στὸ Γαλατά), μπήκαμε στὸ κλούμπι (οἱ κυρίες
κάπου κάπου θὰ τὸ λένε καὶ κλουβί γιὰ τοὺς ἄντρες), ἀνεβή-
καμε ἓνα πάτωμα καὶ βρεθήκαμε στὴν «αἰθουσαν τῆς
ἀναγνώσεως.» (Ἔτσι, νομίζω, θὰ πῆ τὸ cabinet de lecture
ἓνας προκομμένος ποὺ ξαίρει καὶ σέβεται τὴ γλώσσα του
νὰ μιλοῦσαμε ρωμαίικα, ἴσως εἴτανε τρόπος νὰ τὸ ποῦμε

κι ἀναγνωστήρι ἢ μάλισ τα καλῆτερα διαβαστήρι, πού τὸ καταλαβαίνει ὅλος ὁ κόσμος, μὰ τί νὰ γίνῃ καὶ γιατί ὁ κόσμος νὰ καταλαβαίνῃ;..). Τὸ διαβαστήρι ὅπου κάσαμε εἶτανε μιὰ μεγάλη κάμαρα, μακρουλὴ καὶ στενούτσικη· στὴ μέση της ἔνα τραπέζι, μὲ πράσινη τσόχα στρωμένο, πού πήγαινε ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρη τῆς κάμαρας στὴν ἄλλη. Κάτι παράθυρα, ἀψηλὰ ἴσια μὲ τὸ ταβάνι, κόβανε τοὺς τοίχους· ἄσπροι μπερντέδες κρεμασμένοι μισσοσκεπάζανε τὰ τζάμια. Τὰ παραθυρόφυλλα δὲν εἶτανε ὅλους διόλου σφαλισμένα κ' εἶχανε στὴ μέση τους μιὰ χαραμάδα ἀπὸ πάνω ἴσια μὲ κάτω. Γύρω γύρω στὸ τραπέζι εἶτανε ἀραδιασμένες μιὰ μιὰ οἱ φημερίδες, μὲ τὸ ξύλο πού ἀπὸ τὴ μέση βαστᾶ τὴν καθεμιὰ, ἔτοιμες γιὰ νὰ τίς πιάσῃς στὸ χέρι καὶ νὰ διαβάσῃς.

Ἔτυχε κείνη τὴ βραδεὶά νὰ μὴν εἶναι στὸ διαβαστήρι ψυχὴ. Ὅλοι οἱ Πολῖτες βρισκόντανε ὄξω στὸ Κατάστενο ἢ στὰ Νησιά· εἶτανε μεγάλη μοναξιά· ξυμονάχα ὁ πατέρας καὶ γώ. Σὲ κάθε γωνιά, οἱ δοῦλοι μὲ τίς ἄσπρες ποδιές καὶ τὸ κοντόμαβρο σουρτουκάκι, καθόντανε ἀπάνω σ' ἕνα σκαμνάκι καὶ σκύβανε τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴ νύστα. Ὁ καιρὸς ὄξω εἶτανε ὠραῖος — μιὰ βραδεὶά μοναδική, ἕνας καιρὸς μαλακός, ὅλος γλύκα, πού σὰ βελουδο σου χάδεβε τὸ πρόσωπο. Τέτοιο καιρὸ δὲ θὰ διῆς παρὰ στὴν Πόλη. Φυσοῦσε ἀγεράκι σιγαλό, σὰ λουλουδιῶ πνοή. Ἀπὸ τῶν παραθυριῶ τὴ χαραμάδα ἔβλεπες πέρα πέρα σὰν ἀσημένιο λάκκο πού ἄσπριζε κάτω κάτω. Εἶτανε τὸ Κατάστενο πού γυάλιζε μὲ τὸ φεγγάρι. Χαιρόμουνε τὴν τόση ἡσυχία. Δὲν ἄκουγες φωνή. Εἶτανε μιὰ ἀπὸ κείνες τίς καλοκαιρινές βραδεῖες πού σοῦ κάνουνε τὴν ψυχὴ σου γαλήνη. Ὅλο σου τὸ κορμὶ σοῦ φαίνεται πὼς μαλακώνει, πὼς γίνεσαι γάλα. Θαρρεῖς καὶ βρι-

σκεσαι μέσα σὲ κούνια, ἐνὼ τᾶγέρι σὲ γλυκονανουρίζει καὶ φυσᾷ. Ἡ ἀτμοσφαῖρα καὶ κείνη σὰ νὰ ζητᾷ νὰ ξεποστίαση, λίγο λίγο λὲς καὶ στάζει ὑπνο· ὅσο κοιτόμουν ἔτσι, βαθιὰ χωμένος στὴν πολθρόνα μου μέσα, μοῦ φαινότανε πὼς εἶμουνε στὸ παράδεισο. Εἶναι ὦρα γιὰ νὰ μισσοφαιλνῆς τὰ μάτια καὶ νὰ διαβάξῃς — νὰ βλέπῃς ὄνειρα, μισὸ ξυπνητὸς μισὸ κοιμισμένος — κ' ἡ φαντασία σου νὰ παίρῃ δρόμο.

Σὲ κομμάτι, ὁ πατέρας ἀποκοιμήθηκε. Στρώθηκα μὲ τὴν ἡσυχία μου στὴν πολθρόνα μου, καὶ πήρα μιὰ γαζέττα. Μὲ περεχοῦσε χαρὰ πού τέλος πάντα πήγαινα νὰ διαβάσω καλὰ ἑλληνικά, ὕστερις ἀπὸ τόσες φραγγικες φημερίδες πού εἶμουνε ἀναγκασμένος νὰ διαβάζω κάθε μέρα στὸ Παρίσι. Τώρα πού τὸ γράφω, θυμοῦμαι πολὶ καλὰ πὼς, ὅτι κι ἄπλωσα τὸ χέρι στὸ τραπέζι κι ἄγγιξα τὸ πρῶτο φύλλο πού ἤθελα νὰ πιάσω, τὴν ἴδια στιγμὴ ἄκουσα νὰ τρίξῃ κατιτίς — σὰ νὰ γινότανε κάπου μακριὰ καμὶα ταραχή, σὰ νὰ σηκωνότανε βοὴ πουθενά. Ἔτσι τουλάχιστο μοῦ φάνηκε. Μὰ δὲν πρόσεξα πολὶ. Νόμισα πὼς εἶτανε τὸ τσαλάκωμα τοῦ χαρτιοῦ καὶ τὸ ξέχασα.

Δὲν συλλογιόμουνε παρὰ τὴν καλὴ μου τύχη. Κάτι θὰ πῆ νὰ γεννηθῆς Ρωμιός· σ' ἀξιώνει ὁ Θεὸς καὶ βλέπεις στὸν αἰῶνα ὅπου ζῆς, τὴ γλώσσα πού μιλοῦσες εἶναι τώρα δυὸ χιλιάδες χρόνια καὶ παραπάνω, ἀκόμη νὰ τὴ μιλοῦνε οἱ δικοὶ σου, ἴδια κι ἀπαράλλαχτα σὰ στοῦ Σωκράτη τὸν καιρὸ. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι πού τότες τυπογραφεία δὲν εἶχε καὶ πού σήμερα τυπώνεται κιόλας. Ὅμως τόσο δὲν ἄλλαξε! Πᾶρε ἕνα βιβλίον νὰ τὸ καταλάβῃς. Θὰ διῆς τὸ ἴδιο τυπικό· ἕνα ν δὲ λείπει· πάντα βάζουνε τὸ ν ὅπου πρέπει. Κύρια καὶ κοινὰ ὀνόματα κλίνονται σὰν καὶ πρὶ· τὰ ῥήματα ἔχουνε τίς ἴδιες συζυγίες. Κι ἀπτὸ εἶναι ἴσια ἴσια

πού μᾶς δίνει τόση ἐβγένεια, πού μᾶς ὑψώνει τὸ νοῦ καὶ μᾶς ξανοίγει τὶς ιδέες. Κολακεβότανε καὶ μένα τὸ φιλότιμό μου μὲ τὸ παραπάνω· καὶ ποιὸς δὲ θέλει νὰ μοιάζῃ Περικλῆς; Ἡξαιρα μάλιστα πὼς οἱ φημερίδες τὸ βαστοῦνε πολὺ ἀψηλά. Πρόσμενα νὰ διαβάσω τοῦ Ξενοφῶντα ἢ τουλάχιστο τοῦ Πλούταρχου τὴ γλώσσα. Ἄφτῃ ἢ ἐλπίδα μ' ἔκαμε νὰ τρέμω. Ἐπαιρνα τὶς φημερίδες μὴ μιά· μονάχα μπροστά μου νὰ εἶς βλέπω, μοῦ ἀνοίγει τὴν ὄρεξη. Εἴμουνε σὰν τὸν ἄθραπο πού πάει νὰ βάλῃ στὸ στόμα του κανένα νόστιμο μεζεδάκι, πού τὸ χαίρεται, καὶ μόλις τοῦ μᾶ νὰ τσιμπήσῃ.

Ἄρχισα τέλος νὰ διαβάζω. Μὰ διὲς τί παράξενο πρᾶμα! Δὲν ξαίρω νὰ πῶ πῶς τῶπαθα κι ἂν εἴτανε ἀπὸ τὸ ταξίδι ἢ ἀπὸ τὴ νύστα. Δὲν μπορούσα νὰ ξεχάσω τὰ γαλλικά μου· δὲ μοῦ βγαίνανε ἀπὸ τὸ νοῦ. Ἄμα διάβαζα μὴ λέξη γραμμὴν ἑλληνικά, νόμιζα τὴν ἴδια στιγμὴ πὼς τὴ διάβαζα γαλλικά· ὁ τύπος εἶταν ἑλληνικός, γαλλικά τὰ λόγια, τὸ νόημα γαλλικό. Μοῦ ἐρχόντανε ὅλα σὰ φράγματα. Τί δυσάρεστη δουλειά! Θύμωνα μέσα μου κι ἀνυπομονοῦσα· ἀδύνατο, ὅπως κι ἂν τῶπιανα, νὰ μὴ θυμηθῶ τὰ γαλλικά μου· σὰ φάντασμα, σὰν πεισματάρικο δαιμόνιο μὲ κυνηγοῦσαν. Ἔλεγα— «Μετάφραση βλέπω, ἢ τόντις τὴ γλώσσα μου διαβάζω; Φταίω γὼ ἢ φταίνε οἱ φημερίδες;» Τρομερὸ ζήτημα! Δὲν τολμοῦσα, δὲν μπορούσα νὰ τὸ λύσω! Ὅσο προχωροῦσα, τόσο μ' ἔπιανε πλήξη· χωρὶς νὰ τὸ θέλω, χωρὶς νὰ τὸ κάμω πῆτηδες, τὰ μάτια μου ξεσκεπάζανε ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα φράση γαλλική, ἄλλη γλώσσα! Ἐμοιάζε σὰ νὰ εἴτανε τὰ γαλλικὰ φωλιασμένα μέσα στὸ χαρτί.

Θὰ σοῦ ἔτυχε κάποτε νὰ πάρῃς ψιλὸ χαρτί, νὰ τὸ βάλῃς ἀπάνω σὲ καμιά ζουγραφιά ἢ σὲ κανένα γράμμα, γιὰ

νὰ σηκώσης τοῦ γραμμάτου τὸ γράψιμο ἢ τὰ χαρακώματα καὶ τὴν κάθε γραμμὴ τῆς ζουγραφίας, ἀπαράλλαχτα ὅπως εἶναι. Τεντώνεις τὸ χαρτί, τὸ βαστᾶς δυνατὰ μὲ τὸ δάχτυλο γιὰ νὰ μὴ φύγῃ, πᾶνεις μὴ πέννα κι ἀντιγράφεις. Ὅσο ἀντιγράφεις, κάθε γραμμὴ πού κάνει τὸ κοντύλι σου, σκεπάζει τὴ γραμμὴ τοῦ πρωτότυπου. Φτάνει ὅμως λίγο νὰ γλιστρήσῃ τὸ χαρτί καὶ φαίνεται. Καὶ νὰ μὴ γλιστρήσῃ, πάντα κάτι θὰ φανῇ. Τάντιγραφο πού παίρνουμε δὲ θὰ κρύψῃ ποτέσ ὅλους διόλου τὰ παλιὰ τὰ ψηφιά ἢ τὴ ζουγραφιά· ἢ πιὸ ψιλὸ θὰ βγῇ τὸ χαρακώμα τὸ δικό μας ἢ πιὸ χοντρό. Νὰ προσέξῃ κανεὶς, θὰ τὰ διῇ καὶ τὰ δυὸ μαζί, τὸ ἓνα ἀπάνω στᾶλλο. Ἔτσι τὸ πάθαινα καὶ γὼ· κατάντησα νὰ τὰ βλέπω ὅλα διπλά. Ἄν ἀπαντοῦσα, ἄς ποῦμε, τὴ φράση «ἐλάμβανε τὸν κόπον», τὴν ἴδια ὥρα θυμόμουνε καὶ τὸ «il prenait la peine.» Ἄφτὸ τὸ «il prenait la peine» ξετροῦπωνε ξαφνικὰ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὰ ἑλληνικά πού προσπαθοῦσα νὰ διαβάσω. Ἄν εἶναι τὸς ὅπως νὰ σᾶς τὸ παραστήσω μὲ τὸν τύπο, εἴτανε ἀπάνω κάτω σὰ νὰ διαβάζα ὅπως σᾶς τὸ σημειῶνω ἐδῶ·

Ἐ Ἰ λ λ ἄ Ρ μ R β Ε α Ν ν Α ε Ι τ Τ ὀ Λ ν Α
κ Ρ ὀ Ε π Ι ο Ν ν Ε.

Στὴν ἴδια γραμμὴ ἔβλεπα δυὸ ψηφιά καὶ πάντοτε τὰ γαλλικά ξεπερνούσανε τὰ ἑλληνικά, μὲ τρόπο πού φαινότανε καὶ καλῆτερα. Κάμποσες φράσεις διάβασα ἔτσι, φράγματα ὅλο μαζί κ' ἑλληνικά· σᾶς τὶς ἀραδιάζω κοντὰ κοντὰ τὴ μὴ μὲ τὴν ἄλλη·

Αἱ δυνάμεις προτίθενται νὰ ἀκό- Les puissances se proposent
λουθήσῃσι τὸ ἐπόμενον πρό- de suivre le programme sui-
Τὸ ταξίδι μου 6

- γραμμα πρὸς λύσιν τοῦ βουλ-
γαρικοῦ ζητήματος.
Αἱ διακοπεῖσαι σχέσεις θὰ ἐπα-
ναληφθῶσι.
Συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν ἅτα
σαν τὴν προσοχὴν τῶν εὐρω-
παϊκῶν κυβερνήσεων.
Ἐν δεδομένῃ τινὶ στιγμῇ.
Τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀτομικότητα.
Ἐπελόγησεν ἐπὶ τῆς διαφορᾶς
τοῦ χαρακτήρος.
Ἀναλόγως τῶν περιστάσεων.
Τάσις τῆς ἐθνικότητος.
Παρασκευάζει ὑπόμνημα.
Αἱ πανταχόθεν διαβιβαζόμεναι
εἰδήσεις.
Ἡ λύσις ἐγγίζει.
Σπουδαῖον διάβημα πρὸς λύσιν
τῶν περιπλοκῶν.
Ἡ συνεννόησις τῶν δυνάμεων.
Δὲν ἔχουσι διάθεσιν.
Ν' ἀποθέσῃ τὸ καταπληκτικὸν
(Δὲ μεταφράζεται σὲ καμιὰ γλώσ-
σῃτικὸν κῦρος τῆς ῥοπαλοφο-
ρικῆς ἐτυμολογίας.
Ἄλλοι εἰσέρχονται εἰς ἀναλυτι-
κωτέρας πληροφορίας.
Ἐξανίστανται κατὰ τῶν τοιού-
των προσβλητικῶν μορφῶν.
Ἐλάμβανε τὸν κόπον.
Ἐνοάρκωσις τῆς ιδέας ὀριστικῆς
λύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ ζητή-
ματος.
Πολιτικὴ ἀτμοσφαῖρα πεπληρω-
μένη ἤλεκτρισμοῦ.
Ἀποτέλεσμα τοῦ συντάγματος.
Ἀληθὲς στήριγμα τοῦ νέου ἡγε-

- vant pour la solution de la
question bulgare.
Les relations interrompues
vont être reprises.
Il a concentré sur lui l'atten-
tion de tous les gouverne-
ments de l'Europe.
Dans un moment donné.
Leur propre individualité.
Ils ont compté sur la diffé-
rence de caractère.
Selon les circonstances.
Tendance de la nationalité.
Il prépare un mémoire.
Les nouvelles qui se trans-
mettent de toutes parts.
La solution approche.
Un pas décisif vers la solution
des difficultés.
L'entente des puissances.
Ils ne sont pas disposés.
(Δὲ μεταφράζεται σὲ καμιὰ γλώσ-
σα-μήτε στήν καθαρεύουσα).
D'autres entrent dans de plus
amples renseignements (?).
Il s'élève contre ces injurieu-
ses accusations.
Il prenait la peine.
Incarnation de l'idée d'une
solution définitive de la ques-
tion bulgare.
Atmosphère politique chargée
d'électricité.
Résultat de la constitution.
Véritable appui du nouveau

- μόνος.
Μὴ μεμολυσμένος ὑπὸ φιλελευ-
θέρων θεωριῶν.
Ἐπὶ συνταγματικὴν σχολὴν δια-
παιδαγωγηθεὶς.
Δύναται νὰ παρουσιασθῶσι γε-
γονότα ὑποχρεοῦντα...
Ῥήξις διπλωματικῶν σχέσεων.
Αἱ ἀπειλαὶ βαίνουνσιν ἔτι περαι-
τέρω.
Δύναται νὰ ὑπολογίσῃ τὰς συ-
νεπειάς.
Ἐπαρκῶς ἀπέδειξεν.
Θίγει χορδὴν εὐαίσθητον.
Νὰ παράσῃ διασαφήσεις.
...ὅπερ δὲν θὰ ἦτο ἱπποτικόν.
souverain.
Point corrompu par les théo-
ries du libéralisme.
Élevé dans l'école du consti-
tutionnalisme.
Il peut se présenter des faits
nous obligeant à...
Rupture de relations diplo-
matiques.
Les menaces vont encore plus
loin.
Il peut supputer les consé-
quences.
Il a suffisamment démontré.
Il touche à une corde sensible.
Fournir des explications.
...ce qui ne serait pas cheva-
leresque.

Ἐντὶς γαλλικὰ κ' ἑλληνικὰ, μοῦ φαινότανε πάλε κάπο-
τε πὼς διάβαζα ἑλληνικὰ καὶ γερμανικὰ, σὰν πού τὰ βάζω
τώρα'

- Θεωροῦμεν ὄχι ἀνάξιον τοῦ κό-
που νὰ ἐρευνήσωμεν εἰς τί ἐγ-
κείναι αὐταὶ αἱ δικαιολογίαι.
Νὰ ἀσκή σοβαρὸν ἔλεγχον.
Wir betrachten es nicht der
Mühe unwerth zu untersu-
chen, worin diese Rechtfert-
igungen liegen.
Ernsten Tadel zu üben.

Κάποτες πάλε δὲ φτάνανε τὰ γερμανικὰ ἢ τὰ γαλλικὰ,
ἐξχωριστὰ τὸ καθένα· τὰ βλεπα μισὸ γερμανικὰ, μισὸ γαλ-
λικὰ, μέσα σὰ ἑλληνικὰ, σὰ νὰ εἶχε στὸ νοῦ του ὁ συντά-
χτης, ὅταν ἔγραφε, καὶ τίς δυὸ γλώσσες'

Ἄρμονίαν θελήσεως παρ' αὐταῖς Uebereinstimmung des Wil-

ταῖς μεγάλαις δυνάμεσιν.

lens selbst bei den grandes puissances.

Κέκτηται ὄλην τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν παιδευσιν εὖ ἠγμένον Εὐρωπαίου.

Il possède toute la Bildung et toute l'instruction d'un wohl erzogenen Européen.

Κριμας πού δὲν ἔμαθα παιδί τὰγγλικά! Εἶχα πάρει γιὰ δυστυχία μου μιὰ δασκάλισσα, ὅταν εἶμουνε πιά παλληκάρι, κι ἀντὶς νὰ μὲ σπουδάση, μοῦ ἔμαθε... κάλλια νὰ μὴ σᾶς τὸ πῶ. Τώρα τὸ μετάνοιωνα. Θὰ μοῦ ξεφύγανε πολλὰ ἀπ' ὅσα διάβαζα, πού μόνο τὰγγλικά θὰ μοῦ τὰ ξηγούσανε. Τί καλὰ εἶτανε τοῦλάχιστο πού ἤξαιρα γαλλικά καὶ γερμανικά! Ἄ δὲν τὰ ἤξαιρα, δὲ θὰ μπορούσα νὰ καταλάβω λέξη ἀπ' ὅσα γράφανε οἱ φημερίδες. Νόημα δὲ θὰ μπορούσα νὰ βγάλω καὶ τοῦ κάκου θάσπανα τὸ κεφάλι μου. Ἄμα τᾶβαζα στὸ γαλλικό, ἀμέσως ἔβλεπα τί θὰ πῆ. Εἶχα διαβάσει τὴ φράση—«Δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρθρώση λέξιν.» Τί μπορούσε νὰ σημαίγη τέτοιο πρᾶμα; Γύρεβα, σκάλιζα τὴν ἀρχαία ἀδύνατο νὰ βρῶ τίποτις πού νὰ μοιάζη. Βέβαια πὼς ὁ Ξενοφώντας, ἂν εἶτανε ποτὲς νὰ «ἀρθρώση λέξιν», θάμνησκε βουβὸς ὅλη του τὴ ζωή. Τὴν ἴδια δυσκολία εἶχα καὶ μὲ κάτι ἄλλες φράσεις.—«Ἐν δεδομένη τινὶ στιγμῇ.» Ποιός, ἔλεγα μέσα μου, νὰ δώση τούτη τὴ στιγμή καὶ ποιὸς νὰ τὴν πάρη; Ἡ καί—«Ἡ λύσις ἐγγίξει.» Ἄγγιξε, συλλογιόμουνε, κανέναν καὶ τὸν πείραξε; Τοῦ κάκου θυμόμουνε τοὺς ἀρχαίους πεζογράφους, Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη, Θουκυδίδη! Νόημα δὲν ἔβγαينه. Ἄφτὸ τὸ «ἐγγίξει» μὲ βασάνιζε, καὶ δὲν μπορούσα νὰ πιστέψω πὼς ἤθελε νὰ πῆ «σιμώνω». Ἄν ἔγραφε τὴν ἀρχαία, ἔλεγα, θὰ τῶβαζε «ἐγγυς» ἢ «πέλας ὑμῖν ἐστι», κι ἂν τῶγραφε στὴ γλώσσα μας, ἔπρεπε νὰ πῆ «κοντέβει.»

Ἄμα ξεγνοῦσα τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα, μὲ τὴ γαλλικὴ μετάφραση καταντούσε τὸ νόημα πολὺ ἔφκολο· *Il nepouvait articuler une parole.*— «*Dans un moment donné.*»— «*La solution approche.*»— Εἶναι κατ' συνηθισμένα καὶ κακορίζικα γαλλικά, πού τὰκούμε στὸ Παρίσι κάθε μέρα. Τὰ λέει κανεὶς, ἀμα δὲν ξαίρει τί νὰ πῆ.

Κατάλαβα τότες πὼς ἔπρεπε νὰ διαβάσω ἀνάποδα· ἀντὶς πρῶτα νὰ τὰ διαβάσω ἑλληνικά, εἶτανε πολλὸ πιὸ σωστὸ νὰ τὰ λέω μέσα μου γαλλικά, ἔπειτα νὰ κοιτάζω τὰ τυπωμένα γράμματα. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλω, τόντις ἔτσι τῶπαθα. Τώρα τᾶβλεπα πρῶτα πρῶτα ὅλα φράγκικα, σὰ νὰ εἶτανε τὰ φράγκικα πρωτότυπα·

N'est soumis à aucune restriction.

Εἰς οὐδένα ὑπόκειται περιορισμόν.

A première vue.

Ἐκ πρώτης ἀπόψεως.

Il s'est vu forcé.

Εἶδεν (!) εαυτὸν ἠναγκασμένον.

L'usage éclairé et opportun de ce droit.

Ἡ πεφωτισμένη καὶ ἐπικαιρὸς χρῆσις τοῦ δικαιώματος τούτου.

L'opinion publique s'est élevée contre ce vote par ses manifestations.

Ἡ κοινὴ γνώμη διὰ διαδηλώσεων ἐξηγέρθη κατὰ τῆς ψηφοφορίας ταύτης.

Il se trouvait dans son droit.

Εὐρίσκετο ἐν τῷ δικαίῳ αὐτοῦ.

L'opinion publique qui se forme d'après la pleine conscience de la force, des besoins et de la situation générale du peuple et de la nation.

Ἡ κοινὴ γνώμη ἣτις μορφοῦται ἐκ τῆς πλήρους συναισθήσεως τῆς δυνάμεως, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἔθνους.

Il a soulevé l'indignation universelle.

Ἐξήγειρε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν.

Cette question touche sérieusement aux intérêts nationaux et privés du peuple.

Τὸ ζήτημα τοῦτο σπουδαίως θίγει τὰ τε ἔθνικὰ καὶ ἰδιωτικὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ.

- L'opinion publique qui s'est vivement manifestée. Ἡ ζῶηρῶς ἐκδηλωθεῖσα κοινὴ γνώμη.
- Ces mesures devaient être prises. Τὰ μέτρα ταῦτα εἶδει νὰ ληφθῶσι.
- Cela dépasse vraiment les bornes permises! Ὑπερβαίνει ἀληθῶς τοῦ ἐπιτρεπόμενου τὰ ὅρια!
- Le phénomène caractéristique. Τὸ φαινόμενον τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει.
- Il les a tous surpassés par son ignominie! Ὑπερέβη πάντας κατὰ τὴν ἀθλιότητα!
- Elle a donné la dernière impulsion généreuse. Ἡ δοῦσα τὴν τελευταίαν γενναίαν ὄθησιν.
- Le 16 Mai. Ἡ 7η Ἀπριλίου.
- La nuit des temps et la poussière des bibliothèques. Ὁ ζόφος τῶν αἰώνων καὶ ὁ κοκκινοῦτος τῶν βιβλιοθηκῶν.
- Il a eu le courage d'exposer. Ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἐκθέσῃ.
- I est en situation. Εἶνε εἰς θέσιν.
- Vous arriverez à la même conclusion. Θὰ φθάσητε εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα.
- De ceux qui ont la meilleure volonté d'apprendre. Τὴν βελτίστην πρὸς μάθησιν θέλησιν ἐχόντων.

Στὸ τέλος εἶτανε κι ἀφτὸς ὁ λόγος πού μοῦ φάνηκε πολὶ σωστός

Nous apprécions sa connaissance de la langue grecque où il excella comme poète: c'est là une qualité des plus sérieuses, car on peut compter sur les doigts dans notre pays les personnes qui savent le grec.

Ἐκτιμῶμεν καὶ τὴν γνώσιν τῆς ἐλληνίδος φωνῆς ἐν ἣ καὶ ὡς ποιητῆς διέπρεψε θεωροῦμεν δὲ τοῦτο ὀπουδαιότατον προσόν, διότι ἐν δακτύλοις μετροῦνται οἱ παρ' ἡμῖν τοιοῦτοι.

Ἐκεῖνος ὁ κρότος πού εἶχα ἀκούσει στὴν ἀρχή, ὅταν

πῆρα νὰ διαβάσω τίς φημερίδες, νὰ πού μεγάλωνε τώρα καὶ γινότανε πιδ δυνατός. Τρόμαξα μιὰ στιγμή, γιατί στὴ μοναξιά κανεὶς ἀγριέβει νάκούη θόρυβο καὶ νὰ μὴν ξαίρη ἀπὸ τοῦ ἔρχεται. Καὶ πάλε ὅμως δὲν πολυπρόσεξα. Εἶτανε ὁ νούς μου βυθισμένος ἀκόμη σὲ τόσα καὶ τόσα πού διάβασα. Χαιρόμουνε πού τὰ καταλάβαινα· μάλιστα μὲ κολάκεβε πού εἶχα βρεῖ μὲ τί τρόπο ἔπρεπε νὰ τὰ καταλάβω. Ὅταν κανεὶς μελετήσῃ χρόνια κανένα φιλοσοφικὸ σύστημα, κ' ὕστερις ἀπὸ πολλοὺς κόπους καὶ κάμποση σπουδῆ, τέλος μπῆ στὰ νόημα, ξανοίγει ὁ νούς του. Ἔτσι καὶ γὼ περηφανεβόμουνε πού μοναχός μου εἶχα σταθῆ ἄξιος νὰ μαντέψω τὴ μεγάλη σοφία πού φώτιζε τὰ ἐλληνικά μας φύλλα. Ναί, τώρα πρώτη φορά, ἔνωσα τί σύστημα ἔχουνε οἱ φημεριδογράφοι μας καὶ μοῦ φάνηκε τὸ σύστημά τους χρήσιμο κι ἀπλό. Ἐξέχασε τὰ ἐλληνικά σου, τὰρχαῖα καὶ τὰ νέα· κοίταξε μόνο νὰ προσέχῃς στὸ τυπικὸ τὰρχαῖο. Ἄμα ἔμαθες πὼς ἡ ὀνομαστικὴ μοῦσα ἔχει γενικὴ μοῦσης κι ὄχι μούσας, πὼς ὁ ἐνεστώτας ἀκούω κάνει ἀόριστο ἤκουσα καὶ παρακείμενο ἀκήκοα, παίρνεις ἀμέσως ξένες φημερίδες, τίς μεταφράζεις μάνι μάνι. Ἔτσι ξεβγενίζεις τὴ γλώσσα. Δὲν πειράζει νὰ γράφῃς φράγκικα, φτάνει νὰ τὰ τυπώνῃς ἐλληνικά. Μὲ τέτοιο τρόπο, οἱ λέξεις σου φαντάζονται σὰν ἐλληνικές· μέσα σου εἶσαι ὅλος φράγκος. Τὸ τυπικὸ, μὴν τὰμελήσῃς στὴ ζωὴ σου. Τὰ χάλιασες ὅλα, ἃ δὲν πρόσεξες στὸ τυπικὸ!

Καὶ μὴ νομίζετε πὼς στὰ μπόσικα τὸ πιάσανε οἱ δικοὶ μας μ' ἀφτὸ τὸν τρόπο. Οἱ φημεριδογράφοι μας κουτοὶ δὲν εἶναι· εἶναι μάλιστα φοβεροὶ διπλωμάτες. Γράφοντας γερμανικά, γαλλικά κι ἀγγλικά, καλοπιάνουνε τὴν Ἑβρώπη· ἄμα διῆ ἡ Ἑβρώπη πὼς ξαίρουμε καὶ γράφουμε τὴ γλώσσα

της, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς ἀγαπήσῃ. Ἔτσι καμιά μέρα θὰ μᾶς δώσῃ καὶ τὴν Πόλη. Γιὰ νὰ μὴν κακοφανῇ ἄξαφνα τῆς Ἐβρώπης, πού μᾶς βλέπει νὰποφέβγουμε σὰν τὴ ψώρα τις ξένες λέξεις, καὶ νὰ λέμε πὼς ἡ γλώσσα μας καὶ τὸ ἔθνος μαζί ξεπέφτουνε, ἅμα ποῦμε πόρτα ἀντὶς θύρα, κατορθώσαμε τουλάχιστο, οἱ λέξεις νὰ μοιάζον ἐλληνικές, τὸ ὕφος καὶ τὸ νόημα νὰ εἶναι φράγγικα.

Ἔτσι, μιλώντας φράγγικα, μιλοῦμε τὴν ἀρχαία. Καὶ τί θέλει, τί γυρέβει ὄλο τὸ ἔθνος; Ὁ καθένας «βαθμηδὸν» νὰ μοιάξῃ μὲ τὸν Περικλή. Θὰ τὸ κατορθώσουμε λαμπρὰ μὲ τις φημερίδες. Θάναγκαστῆ μάλιστα καμιά μέρα ἡ Ἐβρώπη νὰ τὸ πιστέψῃ. Χαρὰ μὲ περέχυνε πού μᾶς κατέβηκε τέτοια ἰδέα. Μοῦ ἀρέζανε κίολας ὅσα διάβαζα· τί φρονήματα γενναῖα, τί μεγάλοι λογισμοὶ! Κάπου κάπου γράφανε καὶ γιὰ τοὺς Βουλγάρους πού εἶναι παιδιά, γιὰ τοὺς Σλάβους πού εἶναι σωρὸ βαρβάρου, γιὰ τοὺς Ἕλληνες πού εἶναι Ἕλληνες, γιὰ τὴ γλώσσα τὴν ἀρχαία, πού ἔρχονται πίτηδες ξένοι σὲ μᾶς νὰ τὴ μάθουνε. Κάπου μάλιστα χτύπησε τὸ μάτι μου κ'ἄφτῆ τὴ φράση πού πολὶ κολακέφτηκα· «Αἱ ἀπὸ τῶν εὐκλεῶν προγόνων μας κληρονομηθεῖσαι πολιτικά ἀρεταί...»

Ὅσο καλά, ὅσο φρόνιμα, ὅσο σωστά κι ἂν εἶτανε τὰ λόγια πού διάβαζα, πρέπει νὰ τὸ μολογήσω, εἶχα λίγη ζάλη· εἶμουνε κουρασμένος ἀπὸ τὴ ζέστη καὶ τὸ πολὶ τὸ διάβασμα. Νὰ τὸ ποῦμε παστρικά, μὲ πῆρε ὁ ὕπνος. Σὰν ψιλὸ ψιλὸ συννεφάκι, σὰ λεφτούτσικη καταχνιά, ξαπλωνότανε ὁ ὕπνος σιγὰ σιγὰ ἀπάνω στὰ ματόφυλλά μου. Ἐκεῖ πού πῆγαινα νὰ πιάσω ἄλλη μιὰ φημερίδα, στάθηκε τὸ χέρι μου κ'ἔγγρα τὸ κεφάλι. Κοιμόμουνε πιά. Ἄμα σφάλιξα τὰ μάτια, τρόμαξα στὸν ὕπνο μου μέσα. Ἀρχισα νὰ τρέμω κι ὅμως πάντα

κοιμόμουνε. Ὁ κρότος ἐκεῖνος ὁ προτερινὸς μεγάλωνε μεγάλωνε κι ἀκουγότανε πιά τῶρα σὰν τὴ θάλασσα, ὅταν πάει φουρτούνα νὰ ξεσπάσῃ. Εἶδα τί ἔτρεχε. Κατάλαβα τὴν ταραχή, ἀπὸ ποῦ καὶ γιατί εἶτανε. Τόντις παράξενο πρᾶμα θωροῦσα!

Μπροστά μου ἔβλεπα ξεδιπλωμένο τὸ χάρτη τῆς Ἐβρώπης. Δὲν εἶτανε κανένας μικρὸς χάρτης, σὰν τοὺς γεωγραφικοὺς πίνακες πού κρέμουνται στοὺς τοίχους, μέσα στὰ σκολειά. Μοῦ φάνηκε μεγάλος σὰν τὴν Ἐβρώπη τὴν ἴδια. Εἶτανε καὶ κεῖνος χρωματισμένος σὰν τοὺς συνηθισμένους χάρτες. Ὁ κάθε τόπος εἶχε ξεχωριστὸ χρωμα καὶ μπορούσες νὰ διακρίνης τὸν ἕναν ἀπὸ τὸν ἄλλον. Εἶτανε ὁ καθένας ζυγραφισμένος πράσινα, κόκκινα, κίτρινα, μαβιά· ἄσπρα, μουντὰ ἢ ἀνοιχτά. Ἀπάνω στὸ χάρτη στεκόντανε οἱ Ἐβρωπαῖοι, ὅλοι μὲ τὴν ἀράδα, ὁ Γάλλος στὴ Γαλλία, στὴ Γερμανία ὁ Γερμανός, ὁ Ἴταλὸς στὴν Ἰταλία· ὁ καθένας χωριστὰ στὸν τόπο του, κι ὁ κάθε λαὸς φοροῦσε ροῦχα ἢ πράσινα ἢ κόκκινα ἢ κίτρινα, κατὰ τὸ χρωμα πού εἶχε στὸ χάρτη ἢ κάθε χώρα. Ὅλο μαζί, παράξενο τὸ θέαμα καὶ σὰν ἀποκριάτικο.

Τὸ περίεργο εἶτανε πού δὲν ἔβλεπες μῆτε σπίτι, μῆτε δρόμο, μῆτε τίποτα· οἱ ἀθρῶποι μοναχὰ — κι ὁ χάρτης. Ὅλοι τους ἐμᾶς κοιτάζανε, μιλλιούνια μάτια κολλημένα στὴν Ἑλλάδα! Δὲν εἶτανε ὅμως ὄρθιοι· μὰ δὲν μπορούσα νὰ πῶ κίολας πὼς εἶτανε καθισμένοι. Στέκοντανε κεῖ σὰν καμπούρηδες, μὲ σκυφτὴ ράχη, μὲ τὸ κεφάλι ἀψηλά· κάθε ἀθρῶπος — καὶ τοὺς ξεχώριζες ἕναν ἕνανε — εἶχε τὰ δυὸ χέρια ἀκκουμπισμένα στὰ γόνατα, σὰ νὰ βασιτότανε γιὰ νὰ μὴν πέσῃ μπρούμυτα καὶ κάμη κουτροβάλα. Τὸ πιγούνη τοῦ καθενὸς πῆγαινε νὰγγίξῃ τὰ ποδάρια του κ' ἡ ράχη τους

γινότανε καμάρα. Τὸ στόμα τους εἶτανε ἀνοιχτό, ὀλωνῶνε, κ' ἔχασκε φοβερὰ — σὰν τρύπα μάρφη. Φέροναν ἀηδία. Καὶ γιατί, παρακαλῶ, στεκόνταν ἔτσι; Γιατί ξεκαρδιζόντανε ἀπὸ τὰ γέλια. Κ' εἶταν ἓνα γέλιο δυνατὸ, ἄνοστο, χάχιμο, πληχτικὸ γέλιο, ἓνα γέλιο σιχαμένο, πὸν σὲ πιάνανε τὰ νέβρα καὶ σοῦ ἐρχότανε ἀπελπισιὰ νὰ τὰκούς. Ἔκοβε σὰν ξουράφι. Μιλλιούνια καὶ μιλλιούνια ἀθρῶποι γελοῦσανε κι ὅλο γελοῦσανε καὶ τελειωμὸ τὸ γέλιο τους δὲν εἶχε. Ἄχ! ἀναθεματισμένοι Ἑβρωπαῖοι, μούγγριζα μέσα μου, τί ἔχετε καὶ γελᾶτε μὲ τέτοιο τρόπο; Γιατί μοῦ παίρνετε τάρφια καὶ μοῦ κεντᾶτε τὴν καρδιά μὲ σουβλιές; Κόντεβα νὰ κλάψω ἀπὸ τὴ σκάση. Ὅλοι τους μὲ κοιτάζανε καὶ κοιτάζανε τὸ τραπέζι ὅπου καθόμουνε καὶ τίς φημερίδες πὸν διάβαζα. Εἶτανε ἡ Ἑβρώπη μαζωμένη φαντάζεσαι λοιπὸν τί βοή, τι κρότο πὸν ἔκανε τὸ γέλιο τόσων ἀθρῶπων. Ἄξαφνα σταθήκανε καὶ καθαρὰ καθαρὰ—σὰ νὰ τοὺς ἄκουγα καὶ τώρα—εἶπανε ὅλοι τους μαζί μὲ μιὰ φωνὴ πὸν ἔμοιαζε νὰ σφυρίζη.

«Ἀπογόνιοι τοῦ Περικλῆ, ἄφτὰ εἶναι τὰ ἑλληνικά σας; ! Μ' ἄφτὰ εἶναι πὸν θὰ μᾶς πιάσετε. Μὲ τὴν ψεφτοκαθαρέβουσα πὸν μιλάτε, καλὰ τὴν κουρελλιᾶσατε τὴ γλώσσα τοῦ Περικλῆ! Ἀλήθεια καταστήσατε βάρβαροι, σὰν πὸν τὸ λέτε κάποτες οἱ ἴδιοι. Κάτω τὸ κοντύλι! Πήρατε ἄσκημο δρόμο. Δὲν ἔχει τόπο γιὰ σᾶς μέσα στὸν πανάγιο, τὸ σοβαρὸ ναὸ τῆς ἑβρωπαϊκῆς ἐπιστήμης.»

Καὶ σὰν ὠκεανὸς φουσκισμένος, σὰ μάνητα τρικυμῆς, βροντοῦσε ἡ φωνὴ τους κι ὅσα μέσα τους εἶχανε, τὰ βγάζανε ὄξω μὲ μιὰς:

«Κάθεστε καὶ μᾶς λέτε πὸς δὲν ξαίρουμε τὴ γλώσσα σας, πὸς ἔχουμε κακὴ προφορά, πὸς θὰ μᾶς τὰ μάθετε

ὅλα. Μᾶς μάθετε τὰ γέλια. Φτάνουνε οἱ κομφοδίες· θαρρεῖτε πὸς γράφετε τάχατις ἑλληνικά; Ὅχι βέβαια. Γιὰ νὰ τὸ καταλάβετε, ἐμεῖς πρέπει νὰ σᾶς τὸ ποῦμε. Φραγκέψατε! Μιλήστε γλώσσα δική σας, γιὰ νὰ σᾶς ἀκούση ὁ κόσμος.»

Καλὸ πρᾶμα κανεὶς νᾶχη πομονή — μὰ ὡς ποῦ θὰ πάη; Ἐγὼ νὰ κατηγορῶ τοὺς δικούς μου, γίνεται ἴσως εἶναι καὶ χρέος μου· ἀλλάζει ἡ δουλειά, ἅμα τοὺς κατηγορήσουνε ἄλλοι. Ἄφτὸ δὲν τὸ σηκώνω. Ὅταν περγγελῶ τὸν ἑαφτό μου, μοῦ ἀρέσει μόνος μου νὰ γελῶ. Κόρρωσα λοιπὸν καὶ γὼ τότες ἀκούοντας τέτοια λόγια. Ἐγίνα μέσα μου ὅλος θυμὸς κι ἀπὸ τὴ σκάση τὴν περίσσια πῆγαινα νὰ πνιγῶ. Θέλησα νὰ τοὺς ἀποκριθῶ, μὰ χάθηκε ἡ φωνή μου. Τί, τί νὰ τοὺς πῶ; Τί ἀπάντηση νὰ τοὺς δώσω, πὸν εἶτανε τὰ λόγια τους ἀλήθεια; Τουλάχιστο νὰ μὴν τοὺς βλέπω μπροστὰ μου, νὰ μὴν τοὺς ἀκούω πιά τοὺς Ἑβρωπαίους! Φεβγίό, φεβγίό! Σηκώθηκα στὴ στιγμή καὶ καταντροπιασμένος, ζεματισμένος γύρισα σπίτι μονάχος.

I.

ΑΡΝΙ ΚΑΙ ΛΙΟΝΤΑΡΙ.

Εἶχα χρόνια νὰ διῶ τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη. Τόσο καιρὸ πὸν ἔλειπα ἀπὸ τὴν Πόλη, δὲν ἤξαιρα καλὰ καλὰ τί εἶχε γίνῃ. Εἶτανε πάντοτες ὁ ἴδιος! Τέτοιο γίγαντα δὲ θὰ διῆτε στὴ ζωὴ σας· τουλάχιστο τρεῖς πῆγες ἀψηλὸς καὶ χοντὸς σὰν τὸν Κουλά. Ὅταν ἀνέβαινε τὴ σκάλα, ἔτρεμε τὸ σπίτι. Κοντέβανε τὰ ντουβάρια νὰ γρεμίσουνε.

Ἐπρεπε νὰ σκύψη ὄσπου νὰ γίνη μισός γιὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν πόρτα. Στὸ δρόμο, ὅταν ἔβγαινε, ἔλεγε πύργος ποῦ περπατεῖ. Τὸν κοίταζες καὶ θυμόσουνε τοὺς στίχους τοῦ Ἀκριτά·

Ἐκ τόπου δὲ κινούμενος βρογτῆς ἤχον ἐτέλει,

Ὡστε δοκεῖν σαλεύεσθαι γῆν τε καὶ πάντα δέντρα.

Τὸ χέρι του εἶτανε βράχος, κι ἅμα σοῦ ἔπιανε τὸ χέρι νὰ τὸ σφίξῃ, κόντεβε νὰ σοῦ τὸ κάμη κομματία· εἶτανε γιὰ νὰ σοῦ δείξῃ φιλία. Ποιὸς δὲ φοβότανε τὴ φωνή του ; Τόσο δυνατὴ δὲν εἶτανε ἄλλη φωνή· ἤξαιρε ὁ κόσμος πὸς μπορούσε νὰκουστῆ ἀπὸ τὸ Ταξίμι, ἴσια μὲ τὸ Κατάστεγο, ἴσια μὲ τὴ Μάρβρη θάλασσα, ἴσια μὲ τὴ Ρουσσία—ἴσια μὲ τὴν Ἐβρώπη! Ἄμα θύμωνε, εἶτανε ἄξιος μοναχός του νὰ ρίξῃ κάτω δέκα νομάτους. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε ἄλλος Ἀκριτάς, τρομερὸς σὰν τὸν Ἀκριτά, τὸ λαμπρό μας τὸ παλληκάρι. Ὁ Ἀκριτάς κουβέντιαζε μιὰ μέρα μὲ τὴν ἀγαπητικιά του· εἶτανε κι ὁ ἀφτοκράτορας μπροστά. Ἄξαφνα πετιέται μέσα ἀπ' τὰ δάσητα ἓνας δράκος μέγας σὰν τὸ βουνό. Τρέχει ὁ δύστηχος ὁ ἀφτοκράτορας, τὰ χρειάζεται, πὰ νὰ φύγῃ· κι ὁ Ἀκριτάς ἀμέσως πιάνει μὲ τὰ δύο δάχτυλα τὸ δράκο, τότε σηκώνει, τὸν τινάζει ψόφιο κατὰ γῆς καὶ λέει μὲ γλυκὸ χαμόγελο· «Δὲν ἄξιζε τόσο φόβο, βασιλιά μου!»

Τέτοιος εἶτανε κι ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης. Ἐφτανε νὰ θυμώσῃ καὶ τὸν ἔβλεπεσ θεριό. Ὅταν τὸν ἔπιανε ὁ θυμὸς — προτοῦ ἔσπαση — στεκότανε ἤσυχος μιὰ στιγμή, σὰν καρφωμένος στὸ χῶμα· λέξη δὲν ἔλεγε, κούνημα δὲν ἔκανε· στραβοκοίταζε μονάχα ἄγρια καὶ λοξὰ σὰν τὸν τάβρο. Μὲ

μιὰς ἀρχινοῦσε. Δὲν εἶτανε ἄθροπος, διάβολος δὲν εἶτανε ποῦ νὰ μπορέσῃ τότες νὰντισταθῆ στὴν ὁρμή του. Ὁ θυμὸς εἶναι προῖμα δικό μας· εἶναι τὸ μαρούτι τοῦ Ρωμοῦ.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης δὲ θύμωνε συχνά. Εἶτανε ἀρνὶ καὶ λιοντάρι. Ποτὲς δὲ σοῦ ἔλεγε λόγο νὰ σὲ πειράξῃ. Κάποτες τὸν πείραζες ἐσὺ καὶ δὲ μιλοῦσε. Ὁ Ρωμὸς, λέει, εἶναι περήφανος καὶ σωπαίνει. Τὸ βαστοῦσε μέσα του, ὄσπου καμιά μέρα νὰ ξεχειλίσῃ τὸ ποτάμι. Μονάχα, χωρτάδες πολλοὺς δὲν ἀγαποῦσε, γιὰ εἶχε τὸ φιλότιμό του, κι ὅ τι τοῦ ἔλεγε, νόμιζε πὸς εἶτανε τάχα γιὰ νὰ τὸν περιπαίξῃς, ἢ πὸς τᾶλεγεσ ὅλα μὲ τὰ σωστά σου. Ὅλα τὰ ψιλολογοῦσε. Δὲν ἔπρεπε ἄξαφνα νὰ τοῦ πῆς—«Ὁ κόσμος εἶναι μπόσικος.» Ἀμέσως θαρροῦσε πὸς ἀπελιπύσουνε κ' ἤθελες νὰ πνιγῆς—ἢ πὸς τᾶλεγεσ γιὰ νὰ τοῦ δώσῃς νὰ καταλάβῃ.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶχε καρδιὰ καλοσύνη γεμάτη. Καὶ νὰ τὸν πείραζες, εἶτανε καλὸς νὰ τὸ ξεχάσῃ. Εἶχε καὶ κάτι τρυφερότητες παιδιακήσιες, γιὰ μικρὸς εἶτανε τὸ χαδεμένο παιδί τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ βράδι, ὅταν ἔπεφτε στὸ κρεβάτι, δὲν μπορούσε νὰ κοιμηθῆ, ἂν ἡ γειὰ μας ἢ παραμάννα δὲν καθότανε πλάι του στὴν καρέγλα, νὰ τοῦ λέῃ παραμύθια, καὶ κείνος νὰ μισοσφαιλᾷ τὰ μάτια. Γιὰ τοῦτο τὸν εἶχανε οἱ φίλοι του γιὰ φοβιτσιάρη, καὶ τὸ λέγανε ποῦ καὶ ποῦ, νὰ γελάσουνε. Ἐγὼ ὅμως ποῦ τὸν ἤξαιγα, καταλάβαινα τί ἔτρεχε. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε ἀρνὶ καὶ λιοντάρι. Εἶχε ψυχὴ τρυφερὴ καὶ μαλακὴ σὰν τὸ μπαμπάκι· τίς παιδιακήσιες του τίς συνήθειες, δὲν ἤθελε νὰ τίς ἀφήσῃ. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε σωστὸς Ρωμὸς— βέρος Πολίτης. Μποροῦσε νὰ σηκώσῃ τὸν κόσμον στὸ ποδάρι, ἄνω κάτω νὰ τὸν κάμη, μπορούσε πύρ-

γους νὰ γκρεμίση, κάστρα νὰ πάρη μοναχός του. Ὅσοσο στρωνότανε ἤσυχα ἤσυχα στὸ ζεστό του τὸ κρεββατάκι— νάκουη παραμύθια.

Πρέπει νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια. Ἄμα τοῦ ἔδινες ἀφορμή, ἄμα ἐνιωθε πὸς εἴσουνε μαζί του καὶ πὸς κάποιος τὸν βαστοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι, μποροῦσε νὰ γίνη φωτιά, νὰ ξεχάση καὶ τὸν ὕπνο. Τότες τὸν ἔβλεπες λιοντάρι· δὲν εἶτανε πιά ἀρνί. Εἶχε μάλιστα γιὰ μένα μιὰν ἀγάπη ξεχωριστή. Δάχτυλο δὲν ἤθελε νὰ μ'ἀγγίξη, δὲν ἔπρεπε κανεὶς νὰ μοῦ πῆ λέξη· στραβοκοίταζε, ἀνάβανε τὰ μάτια του— κι ἀμέσως γροθιά. Μαλλώναμε κάπου κάπου—(γιὰ τὴ γλώσσα πάντοτες δὲ συμφωνούσαμε)— μὰ ἤξαιρε τὴν ἀγάπη ποὺ τοῦ εἶχα, καταλάβαινε πὸς γύρευα τὴν προκοπή του κ' ἔτσι ὅταν τὰ εἶχαμε καλά, οἱ δύο μας μαζί μπορούσαμε νὰ σηκώσουμε τὸν κόσμο. Ἄμα τὸν εἶχα σύντροφο, τίποτα δὲ φοβόμουνε, ὅλα ἔφκολα μοῦ φαινόντανε, μεγάλα πράματα μποροῦσα νὰ καταφέρω. Φτάνει νὰ στεκότανε πλάι μου· ἀσκήρια δὲν ἔτρεμα τότες· μποροῦσα καὶ στὸν πόλεμο νὰ βγῶ. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης πετοῦσε μιὰ φωνὴ κι ἀφανίζοντανε τ'ἀσκήρια, ὠρμουῖσε σὰν τὸ θεριὸ κ' ἔκοβε κεφάλια. Δὲν ἄφινε ζωή. Εἶτανε τὸ δεξί μου τὸ χέρι. Ἐφτανε νὰ τοῦ δώσω τὴν ἀφορμή, νὰ τοῦ πῶ ποῦ ἔπρεπε νὰ πάη· τὴ δουλειὰ τὴν τέλειωνε τότες ἐκεῖνος.

Περὰσαμε λαμπρὰ στὴν Πόλη οἱ δύο μας μαζί, σὰν τ'ἀδέρφια τ'ἀγαπημένα. Σὲ τί γέλια ξεσπάναμε, τί κουβέντες τίς κάναμε κάθε βράδι! Τί φαί ποὺ τρώγαμε, τί κρασί ποὺ τὸ ρουφούσαμε μέρα νύχτα. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἔπρεπε νὰ φάη τὸ πρωὶ δυὸ ψωμιά, τὸ μεσημέρι τέσσερα, ὀχτῶ τὸ βράδι. Κάθε μέρα γύρευε νὰ τοῦ φέρουν ἓνα βόδι, τρία ἀρνάκια, δυὸ πρόβατα, πέντε ὄρνιθες, δέκα

κουτόπουλα, δεκατέσσερις λαγούς, πενήντα πέδιδικες, ὀγδόντα μεκάτσες· πεντακόσιες συναγρίδες, παλαμίδες ἄλλες τόσες, καρίδες δυὸ χιλιάδες· πέντε πιάτα πιλάφι, μακαρόνια, μπεφ γαρνίτο, δαμαλάκι, χερομέρι, γλώσσες πρόβιες, κιοφτέδες, κευπάπι, ροζμπίφ, κοτλέτες πανὲ κι ἄλλὰ μιανέξα, μπιφτέκια, ἀβγά μάτια, ὀμελέττες, στιφάτο ἄλλὰ βενετσιάνα, μπρεξὲ βόδινο, γιουβαρλάκια ἀβγολέμονο, ψητὰ τῆς κατσαρόλας, μυαλὰ μὲ σάλτσα, νεφριά σωτέ, γιαχνὶ πατέ, γιαχνὶ πατάτες, ῥόστο πρόβιο μὲ φακὴ, γκιουβέτσι, ῥόστο τυλιχτό, φιλέτο γαρνίτο, κεφαλάκι μόνου σὸς πικάντ, ἀτζέμι πιλάφι, ντολμάδες, μπουτί ῥόστο, σκεμπέ, πουρέ, ἀμερικάνικο ραγού, κουνουπίδι γρατέν, μοσκάρι, συκώτια, λαδερά κ' ἐντριάδες ἓνα σωρὸ ὄρεχτικά, χαβιάρι, ραδίλια, σαρδελίτσες, καβουρμαῖ, σουτζουκάκια, κάπαρη· λακέρδα, μπαρμπούνια, σκουμπριά, κέφαλο βραστό, σκυλόψαρο, τσαγανούς, ἀστακούς, λουφαρία, λαβράκι, λάγκες σαλμί, χταποδάκια· στρίδια καὶ μύδια κοσιπέντε ντουζίνες· χόρτα, μπιζέλια, μπάμιες μελιτζάνες, παντζάρια, μαρούλια, φασούλια, σέλινα, πατάτες, λάχανα, κολοκυνθάκια, ἀμπελῆσκια σαλάτα, φασούλια πλακί, πατάτες ἄλλὰ δουκέσσα, σπανάκια· φροῦττα καὶ γλυκίσματα, χαλβά, κομπόστες, πάστες, καταΐφι, κομπόστα κυδῶνι, ἀπίδια, σταφύλια κάθε εἶδος, πεπόνια, καρπούζια, γαλατομπούρεκο, φριγανιὲς μὲ σιρόπι, χαλβὰ σεμιγδάλι, τυριά μὲ ῥόκα· ἔντεκα ὀκάδες ἄλατι καὶ πιπέρι, μιὰ λίμνη ξύδι καὶ λάδι, ἓνα πηγᾶδι νερὸ, κρασιὰ τὴ θάλασσα μὲ τὸν ἄμμο. Στὸ τέλος ρουφούσε ὀχτακόσιους καφέδες καὶ ρακιά δύομισιν μιλλιούνια. Χόρτανες μόνου μὲ τὴν ὄρεξή του. Τέτοιο θεριὸ εἶχε ἀνάγκη νὰ τρώη σὰ δράκος. Τὰ κατέβαζε ὅλα σὰν ποτήρι νερό.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἔτρωγε καὶ μιλοῦσε καὶ γε-

λοῦσε. Μὰ τί γέλιο! Βροντή! Οἱ δοῦλοι πού μᾶς σερβί-
 ρανε—εἶτανε καμιὰ κατοσταριά—πέφτανε κατὰ γῆς. Καί
 δὲν τοῦ χρειαζόντανε πολλὰ νὰ γελάσῃ. Ἐφτανε μιὰ λέξη
 νὰ τοῦ πῆς μὲ κάποιο ὕφος καὶ ἀρχινοῦσε. Μονάχα πού
 τὴν ἔλεγε ξεκαρδιζότανε. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶχε
 κάτι φράσεις δικές του καὶ τίς ἔλεγε κάπου κάπου, νὰ χω-
 ρατέψῃ. Γιὰ κάθε πρᾶμα πού ἔκανε καὶ ρωτοῦσες γιατί
 τῶκανε ἔτσι κι ὅχι ἄλλιῶς—ἢ γιὰ ἓνα τοιγάρο πού ἀναβε,
 ἢ γιὰ κανένα ροῦχο πού φοροῦσε, ἢ γιὰ τὸν τρόπο πού ἔβα-
 ζε τὸ καπέλλο του—σοῦ ἀποκρινότανε ἀναντάλλαχτα—
 «Συνήθεια γὰρ ἐπεκράτησε παρ' ἡμῖν.» Ἄμα μ' ἔβλεπε
 στὸ δρόμο μὲ κανένα φίλο·—«Χαίρετον», μᾶς φώναζε ἀπὸ
 δυὸ μίλια μακριὰ καὶ γελοῦσε. Μ' ἔκαμε νὰ γνωρίσω ὄλους
 του τοὺς συντρόφους, μαραγκούς, ράφτηδες, μπακάληδες,
 παπουτσηδες, καπνάδες, μπαρμπέρηδες, κρασάδες, χαμά-
 ληδες, μαστόρους, βαρκάρηδες, σομπατζῆδες, λουστρατζῆδες,
 μπαξεβάνηδες καὶ καϊξῆδες. Ὅσο μιλούσανε, τίτωνα ἐγὼ
 τᾶφτιά μου, γιὰ νὰ μὴ μοῦ φύγῃ καμιὰ λέξη, γιατί ἡ ἀλή-
 θεια κάθεται στὸ στόμα τοῦ λαοῦ κ' ἡ καλὴ γλῶσσα στὰ
 χεῖλια του λουλουδιάζει. Δὲν τὸ νιώσανε ἀκόμα οἱ δασκά-
 λοι, μὰ δὲ φταίω γώ. Ἐτσι εἶναι καὶ δὲν μπορῶ νὰ τᾶλλάξω.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης δὲν εἶτανε περήφανος· μὲ
 τοὺς μικροὺς μικρὸς καὶ μὲ τοὺς μεγάλους μεγάλος. Ἄμα
 ἔβλεπε κανέναν πρόστυχο, κανέναν ψωριάρη μὲ τὰ κουρέλ-
 λια, ἀμέσως τοῦ πετοῦσε κ' ἔνα—«Δοῦλος σας ταπεινότα-
 τος», πού δὲν ἤξαιρε ὁ ἄλλος σὲ ποιά τρύπα νὰ χωθῆ.
 Πρόσταζε καφέδες, γλυκό, ρακί, ἐλιές καὶ ὅ τι θέλεις, κάθε
 φορὰ πού κανένας φτωχὸς ἐρχότανε κάτι νὰ τοῦ ζητήσῃ ὁ
 φτωχὸς πιά ἔτρεμε μπροστά του. Ἐκανε τὸ σάιτι ἄνω κά-
 τω, νὰ τὸν καλοδεχτῆ, νὰ μὴ δείξῃ ἄξαφνα πὼς τὸν κατα-
 φρονεῖ γιὰ τὴ φτώχεια. Καὶ τεμενάδες, ἓνα σωρό! Καλὸ

μάθημα γιὰ πολλοὺς ἀπὸ μᾶς καὶ μποροῦμε νὰ τὸ σημειώ-
 σουμε.

Τοῦ ἄρεζε ὅμως καὶ νὰ παίξῃ. Ἐσερνε πάντοτε κατόπι
 του ἓναν καραγκιόζη δικό του, ἓνα χατζῆ μὲ συμπάθειο,
 καὶ τὸν εἶχε γιὰ παιγνίδι. Τοῦ ἔδινε τσάι, κρασί, ροῦχα πα-
 πούτσια, κάπου κάπου καὶ κλωτσιές. «Μιαρέ!», φώναζε
 μ' ἓνα ἔσαράντα πῆχες μακρὶ «μιαρέ-ἔ-ἔ-ἔ» καὶ κρυβό-
 τανε ὁ χατζῆς. Παράσιτους ἔχουμε ἀκόμη καὶ σήμερα·
 νταλκαβούκης, πού λένε στὴν Πόλη εἶτανε ὁ χατζῆς. Ὁ
 χατζῆς ἄρπαζε τὰ ροῦχα, ἄρπαζε καὶ τίς κλωτσιές. Ὁ ἀδε-
 ρφός μου ὁ Γιάννης, ὅταν εἶχε κέφι, τοῦ ἔλεγε. «Πρόστα-
 ξον, αὐθέντα», μὲ μιὰ φωνὴ πού βούλιαζε ὁ χατζῆς. Καὶ
 μ' ἀφτὰ γλέντιζε.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε σοβαρὸς στὴ δουλειὰ
 καὶ δὲν τὸν περνοῦσε κανεὶς σ' ἐμπόριο, ἀριθμητικὴ, λο-
 γαριασμοὺς ἢ λογαρίθμους. Μὰ ἤθελε κάπου κάπου καὶ
 λίγη διασκέδαση. Πολὺ προκομμένος δὲν εἶτανε, γράμματα
 πολλὰ δὲν εἶχε μάθει· εἶτανε ἀπὸ τοὺς παλιούς, εἶχε ὅμως
 νοῦ καὶ κρίση, καὶ δίχως νὰ ξαίρῃ πολλὰ, ἔκοβε τὸ κεφάλι
 του· πάντοτε ἐβρίσκε τὸ σωστό. Τοὺς δασκάλους δὲν τοὺς
 ἀγαποῦσε· τοὺς βαριότανε καὶ χολόσκανε· εἶτανε τοῦ λαοῦ·
 Κάποτς ἐρχότανε κανένας δάσκαλος νὰ τοῦ μιλήσῃ, καὶ τὸ
 κάτω κάτω νὰ τοῦ χτυπήσῃ παράδες γιὰ καμιὰ συντρομὴ.
 Ἀράδιαζε ὁ δάσκαλος τὰ ἑλληνικά του—«Τοῦ μπαμπᾶ
 σου τὴ γλῶσσα τὰ μιλᾷς καὶ μὴ σκοτίζῃς» ἐγὼ τὰ τέτοια
 δὲν τὰ θέλω.» Κι' ὁ δάσκαλος τὸν ἄκουγε ἀμέσως. Τί νὰ
 κάμῃ;

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης τίποτα ψέφτικο δὲν εἶχε·
 ὄλα του φυσικά, εἶτανε ὅπως τὸν ἔκαμε ὁ Θεὸς κι ἀπ' ὄξω
 τίποτα δὲν εἶχε· δὲν εἶχε τίποτα φτιαστό, τεχνητό. Εἶτανε

σάν τὸ φροῦττο, προτοῦ γίνῃ ἀκόμη καὶ τὸ τσιμπήσουνε τὰ πουλιά· ἔχει ὅλο του τὸ ζουμί καὶ μιὰ ξεχωριστὴ νοστιμάδα. Στὴν Ἐβρώπη κακομάθαμε. Ὁλος ὁ κόσμος εἶναι ἓνα· ὁ Πέτρος μοιάζει τὸν Πάβλο. Κλάδεψε ὁ ἴδιος μπαξεβάνης τὰ κλαδιά, κ' ἔρχονται ὅλα ἴσια ἴσια. Δὲ βλέπεις τὸ μέσα τοῦ καθενός. Ἐκεινοῦ, ἡ ψυχὴ του γυάλιζε σάν καθρέφτης, σάν κρύα βρύση. Πολλὲς φιλοσοφίες δὲ γύρεβε. Καὶ δὲ φτάνει ἄραγες νᾶχη κανεὶς καλὸ στομάχι καὶ κρίση ὀρθή; Τί θέλουμε, καὶ τί ζητοῦμε παραπάνω;

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης τὰ ἤθελε ὅλα μπόλικα καὶ σφανταχτερά. Εἶχε τὶς παραξενιές του. Τοῦ ἄρεζε ἢ νὰ τᾶχη ὅλα μεγάλα καὶ καλὰ—ἢ κάλλια τίποτα νὰ μὴν ἔχη. Μισὰ πράματα δὲν τὰ χωροῦσε ὁ νούς του. Γιὰ νὰ πάρη μὲ καλὸ μάτι κανέναν ξένο, ἔπρεπε νὰ τοῦ ποῦνε πὼς εἶτανε ὁ πρῶτος στὸν τόπο τοῦ τούσ ἄλλους τούσ εἶχε γιὰ σκουπίδια. Γιὰ νὰ σὲ πῆ πλούσιο, ἔπρεπε νᾶχης μιλλιούνια· ἂν εἶχες ἓνα καὶ μισό, δὲ σὲ κοίταζε. Χοντρά τὰ πράματα καὶ παστρικά. Ἡ τόντις νὰ φανοῦμε κατιτίς ἢ νὰ μὴν κάνουμε μισοδουλειές. Τώρα κατάλαβες γιατί δὲν κατορθώνουμε τίποτα. Τί σωστὸς Ρωμῖος ποῦ εἶτανε, ἀλήθεια, ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης!

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης μὲ πῆγε σ' ὅλους τούσ φίλους του. Γνώρισα καὶ τὸν πρωτοψάλτη ποῦ τοῦ ἔδινε μαθήματα μουσική, γιατί ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἤξαιρε νὰ ψέλλη περὶφημα, κὶ ὅταν καθότανε στὴν κάμερή του, ἀρχινοῦσε μοναχός του κ' ἔψελνε ὄρες. Ἔτσι εἶναι στὴν Πόλη. Μὲ τὰ θρησκευτικὰ περῶν τοῦλάχιστο ὁ καιρός. Κάτι πρέπει νὰ κάμη κανεὶς, κὶ ἄλλο ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ καὶ θρησκευτικὰ δὲν ἔχουνε ἄδεια νὰ συλλογιστοῦνε οἱ Πολῖτες. Ἐκεῖ ξεθυμαίνει ὅλη τους ἡ ἐνέργεια.

Γνώρισα, ἐκεῖνο τὸν καιρό, καὶ τὸ δυστυχισμένο τὸν «Τελαμών.» Τὸν εἶχανε οἱ γονιοὶ του βαφτισμένο Κωστή· γιὰ νὰ τὸ ξεβγενίσῃ, ἔβγαλε μοναχός του ὄνομα Τελαμών. Ὁ δίστυχος! Ἔνα μόνο κατώρθωσε, ποῦ ὅλος ὁ κόσμος τὸν ἔκλινε· «τὸν Τελαμών, τοῦ Τελαμών.» Ἐκλαιγε ὁ Κωστής γιὰ τὴν ἀμάθεια. Ἰσια μὲ κεῖ τὸ πῆγανε οἱ δασκάλοι· δὲν ξαίρουνε τούσ νόμους τῆς γλώσσα μας καὶ μὲ τούσ ψευτοκανόνες τους, μὲ τίς ἑλληνικοῦρες, μᾶς φορτώσανε στὴ γλώσσα καὶ μιὰ κλίση ποῦ δὲν κλίνεται. Δὲ φταίνει ὁ λαός· φταίνει κεῖνοι. Βαριόμουνε καὶ γὼ τὸνομά του, γιατί καὶ γὼ εἶμαι τοῦ λαοῦ· δὲν ἤξαιρα πὼς νὰ τὸν πῶ, Τέλαμον Τελαμών ἢ τουλούμι. Σώπαινα λοιπὸν κὶ ἀπόφεβγα τὴ συντροφιά του.

Ἐμένα μοῦ ἄρεζε ὁ Κυπαρίσσης μέσα σ' ὅλους τούσ φίλους τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ Γιάννη. Φάγαμε μιὰ μέρα μαζί στὰ Ψωμμαθιά καὶ ποτέσ στὴ ζωὴ μου τόσο δὲ γέλασα· Ὁ Κυπαρίσσης εἶτανε ἄλλο βουνό. Πὼς νὰ σᾶς τὸν παραστήσω; Μὲ τί νὰ συγκρίνω τὸν Κυπαρίσση, ποῦ νὰ τοῦ μοιάξῃ; Μὲ τί παλάτι, μὲ τί κάστρο, μὲ τί νησί; Βρῆτε μου μιὰ κατάλληλη σύγκριση γιὰ τὸν Κυπαρίσση· πρέπει νὰ ποῦμε νησί! Τὸ νησί ταιριάζει καλὰ καὶ βρήκαμε τὴν εἰκόνα ποῦ θέλαμε. Ὁ Κυπαρίσσης, ἴσια ἴσια, εἶτανε ὅλο φάρδος καὶ πάχος· ἀνάστημα πολλὸ δὲν εἶχε, μὰ τί πλάτες, μὰ τί μέση, μὰ τί κεφάλι! Μυλόπετρα! Κὶ ὁ ἴδιος πιά καμάρωνε. Πλούσιος δὲν εἶτανε ὁ κακόμοιρος, μὰ τὸν ἔβλεπες πάντοτεσ χαρούμενο· δὲν παραπονιότανε ποτέσ· τοῦ ἄρεζε ἡ ζωὴ καὶ τοῦ ἄρεζε μάλιστα ὁ τρόπος ποῦ ζοῦσε. Τὸ κέφι του κοίταζε καὶ τίποτις ἄλλο! Ὁ τι εἶχε δικό του ὁ Κυπαρίσσης, ἀμέσως ἔπρεπε νὰ σοῦ πῆ πὼς κανέναν ἄλλον δὲν τὸ εἶχε. Κάθε ὥρα, ἔβγαζε κατιτίς ἀπὸ τὴ φαρδεῖά του τὴν τζέπη—

ἢ τσέπη του εἶτανε πιά μαγαζί! — ἦ κουτί σπίρτα ἢ σουγιά ἢ μολύβι ἢ κουμπὶ καὶ μᾶς τῶδειχνε:—«Διέστε το, δὲν ἔχει τέτοιο κανέναν!» Στὰ Ψωμμαδιὰ ὅπου κάτσαμε νὰ φάμε, μᾶς ἔβαλε δυὸ σκαμνιά, ἓνα πιάτο καὶ λίγη μουστάρδα.—«Τέτοια μουστάρδα, παιδιά, μᾶς λέει, κ' ἦ βασίλισσα τῆς Ἰγγιλτέρας δὲν τὴν τρώει.»

Δὲ σοῦ ἀρέσει νὰ καφκιάσαι, καλέ μου φίλε πού με διαβάξεις; Ὁχι; Τότες δὲν εἶσαι Ρωμιὸς καὶ νὰ πετάξης τὸ βιβλίο μου. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲ διψᾷ γιὰ ἓναν ἔπαινο; Ἐγὼ πεθαίνω! Πεθαίνεις καὶ σὺ ἄλλο τόσο, μὰ δὲν τὸ λές. Ὅσα ἔχει ὁ Ρωμιὸς—κι ἂς μὴν ἔχη τίποτα—εἶναι καλά, καὶ μόνο ἐκεῖνα καλά· τᾶλλα δὲν ἀξίζουν. Ὁ Κυπαρίσσης ὅμως ἔβρισκε κάπου νὰ σοῦ πῆ κ' ἓναν ἔπαινο γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἐπιανε μάλιστα γλήγορα φιλία· τὸ φίλο του σοῦ τὸν ἀνέβαζε ἴσια με τὸν οὐρανό.—«Δὲν ξαίρεις τί παιδί! Διαμάντι!» Μὰ . . . ἐρχότανε καὶ τὸ μά. Τὸ διαμάντι ξαναγινότανε κάρβουνο. Μαζὶ τὰ πηγαίναμε λαμπρά. Τὴν πρώτη φορὰ πού τὸν εἶδα, βασιεῦσε στὸ χέρι ἓνα μαστούνη πού μοῦ φάνηκε κυπαρίσσι. Πρὶ νὰ μοῦ πῆ τίποτα, τοῦ λέω.—«Τέτοιο ραβδί δὲν εἶδα στὴ ζωὴ μου!» Δὲ φαντάζεσαι τὴν χαρὰ του. Πῆγε νὰ με φιλήσῃ κι ἀπὸ τότες ἀδερφωθήκαμε πιά. Εἶπε ὅμως καὶ κείνος μερικὰ γιὰ τὸ μαστούνη, γιὰτι ὅσο κι ἂν παινέσης τὸ Ρωμιό, ποτές σου δὲν τὸν παίγνεσς ὅσο θέλει.

Τοὺς ἔκανα χάρι καὶ τοὺς δυὸ μαζί. Ὅταν πιάνανε τίς κουβέντες, τελειωμὸ δὲν εἶχανε. Ὁ Κυπαρίσσης ἔφτειανε κάτι φράσες δικές του· τὰ λόγια του εἶτανε γεμάτα νοστιμάδες. Κάθε τόσο, σοῦ ἔβγαζε κ' ἓνα.—«Μᾶς γίνεται λόγος!» Ἀπτὸ τὸ «μᾶς γίνεται λόγος» ἔπαιρνε κ' ἔδινε ὅσο τὸν ἄκουγες. Ἄμα σοῦ ἔλεγε τίποτα γιὰ κανένα μεγάλο ἢ

σημαντικὸ πρόσωπο, συνήθιζε νὰ λήη καὶ τὸ «κάποιος». Ὅταν τονὲ ρωτούσανε τῶνομά του ἢ ὅταν ὁ ἴδιος σοῦ μιλοῦσε γιὰ λόγου του, ἀμέσως σοῦ πετοῦσε κ' ἓνα.—«Κάποιος Κυπαρίσσης μᾶς γίνεται λόγος». Μάλιστα, γιὰτι τοῦ ἄρεζε νὰ φαίνεται πὸς εἶναι κάτι, τῶκανε κιόλας.—«Κάποιος τρομωτάτος Κυπαρίσσης, μᾶς γίνεται λόγος.» Ἀπτὸς ὅμως ὁ «κάποιος τρομωτάτος Κυπαρίσσης, μᾶς γίνεται λόγος», παίζοντας μιὰ μέρα μετὸ μαστούνη του, μοναχὸς του καὶ δίχως βοήθεια, σκόρπισε σὰ μίγες δεκάξη ζαφνιέδες. Χαρὰ στὸ παλληκάρι!

Δὲν ἔπρεπε νὰ πέσης στὰ χέρια του. Δὲν ἔπρεπε νὰ πέσης στὰ χέρια τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ Γιάννη, γιὰτι καὶ τὸν Κυπαρίσση τὸν ἔβαζε κάτω. Τοὺς γιγάντους τοὺς σέβονται καὶ τὰ νησιά. Κατάλαβα μάλιστα πὸς δὲν ἔπρεπε νὰ πολυμιλῶ γιὰ τὸν Κυπαρίσση, δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν πολυδοξάζω, μήτε νὰ τοῦ κάνω χάδια· ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης τῶπαιρνε ἀνάποδα.—«Γιατί τάχα τὸν Κυπαρίσση, κι ὄχι ἐμένα;»

Γιὰ τὴν ὥρα, εἶτανε ὅλο γαλήνη ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης. Διασκεδάζαμε με τοὺς συντροφους καὶ κάναμε ἓνα γλέντι πού δὲν εἶτανε ἄλλο. Μετὰ τὰ λόγια με τοὺς χωρατάδες, μετὰ τὰ γέλια περνοῦσε περίφημα ὁ καιρὸς—ἤσυχια καὶ πολιτικά. Μετὰ τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη ἔφκολα καλοπερνοῦσες, ἂν ἤξαιρες νὰ νὸν πιάσης· θύμωνε μονάχα ὅταν ἔπρεπε νὰ θυμώσῃ. Κι ἀπτὸ μπορεῖ κατόπι νὰ τὸ διοῦμε. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε ἀρνί· μὰ εἶτανε καὶ λιοντάρι.

ΙΑ΄.

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ

Δὲν μπορεῖ κανεὶς ὅλο νὰ χωρατέβῃ. Τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη ἴσως τὸν ξαναδιοῦμε καὶ πιδ ὕστερα. Τώρα ὅμως εἶχα ἄλλες δουλειές. Σηκώθηκα ἕνα πρωὶ νὰ πάω στὸ Πατριαρχεῖο. Μὲ καρδιοχτύπι πάτησα τὸ χῶμα τοῦ Φαναριοῦ. Προσκυνοῦσα καὶ τὶς πέτρες τοῦ δρόμου. Μοῦ δεῖξανε τὴν πόρτα ὅπου εἶχανε κρεμάσει τὸν Πατριάρχη. Μάλιστα μοῦ εἶπανε πὼς ἀφοῦ τὸν κρεμάσανε καὶ βγῆκε ἡ ψυχὴ του, τὸν ξεκρεμάσανε καὶ τονὲ ρίξαν ὄξω στὴ θάλασσα. Δὲν μποροῦσα νὰ τὸ πιστέψω κι ἀκόμη δὲν τὸ πιστέβω. Βέβαια δὲ μοῦ λέγανε τὴν ἀλήθεια καὶ δὲ θὰ εἶταν ἔτσι τὸ ἱστορικό. Τὸν πατριάρχη δὲ τὸν ξεκρεμάσανε· τὸν ἔβλεπα πάντοτε ἀπάνω στὴν πόρτα, σὰ νὰ κρεμότανε ἀκόμη καὶ τώρα, μὲ τὸ μῆτρο τὸ ράσο καὶ μὲ τὰσπρα τὰ μαλλιά. Στὸ πρόσωπό του εἶτανε γραμμμένα ὅλα μας τὰ βάσανα, γραμμμένες ὅλες μας οἱ δυστυχίες. Γιὰ νὰ μὴ βλέπω πὰ τὸν πατριάρχη, πρέπει καμιά μέρα νὰ διῶ στὴν ἴδια θέση τὸ Σουλτάνο.

Τρέμοντας καὶ μ' ἀλάλητο σέβας, ἀνέβηκα τὶς σκάλες, καὶ μπῆκα μέσα σ' ἕνα μικρὸ καμαράκι. Ἐκεῖ μᾶς δέχτηκε ὁ πατριάρχης. Ἦσχα κι ἀγάλια μὲ τρόπο γλυκό, μὲ χαμηλὴ φωνή, μὲ πολλὴ κρίση καὶ καλοσύνη, μοῦ μιλοῦσε ὁ Παναγιώτατος γιὰ τὴ θρησκεία, γιὰ τὸ ἔθνος, γιὰ τοὺς δικούς μου, καὶ γιὰ μένα. Ἐγὼ στεκόμουνε κεῖ σὰ βουβός. Δὲν μποροῦσα νὰ νοῦξω τὸ στόμα, δὲν μποροῦσα λέξῃ νὰ

βγάλω γιὰ νὰ τοῦ ἀπαντήσω. Φαντάζομαι πὼς θὰ τοῦ φάνηκα σὰ χαμένος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πού ἡ καρδιά μου πάλεβε κ' ἔτρεμε, σὰ νὰ τὴν ἔσφιγγε κανένα χέρι δυνατὰ καὶ σὰ νὰ γύρεβε ἡ καρδιά μου νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ σφίξιμο τὸ φοβερό. Προσπάθησα κάτι νὰ πῶ, τὰ μτέρδεψα, προσκύνῃσα κ' ἔφυγα.

Ἄς ἀφήσουμε τὰ παιγνίδια· ἐδῶ πολλὰ λόγια δὲ χρειάζονται. Θεῆσκος μὲ τὸ παραπάνω δὲν εἶμαι. Μὰ ποὺς μπορεῖ νὰ διῆ Πατριαρχεῖο καὶ Πατριάρχη, δίχως νὰ ταραχτῆ; Τετρακόσια χρόνια σιάθηκε ἀπτός ὁ μικρούτσικος τόπος— ἕνα ξύλινο στίτι, ἕνα παλιόσπιτο—τὸ μόνο μας καταφύγι, ἡ μόνη πατρίδα. Ἐδῶ βασιότανε τὸ ἔθνος.

Ξαίρω τί θὰ μοῦ πῆτε, γιατί ἐμεῖς ἀγαποῦμε νὰ τὰ ξεσκαλίζουμε ὅλα. Θὰ μοῦ δεῖξετε πὼς ὅλοι οἱ πατριάρχηδες δὲν εἶτανε ἅγιοι· θὰ ξετάσετε τὴν ἱστορία τους· θὰ βρῆτε μέσα λεκέδες σωρό. Ὁ ἕνας ἔγδερνε τὸ λαὸ καὶ τοῦ ἔβαζε ἄδικα φόρους· ὁ ἄλλος ἔπαιρνε χρήματα· ἕνας τρίτος δὲ ζοῦσε σὰν καλόγερος πού εἶτανε. Ἀφήστε τα ἀπτά καὶ δὲ μὲ μέλει· δὲ θέλω νὰ τὰκούσω, δὲ θέλω νὰ τὰ ξαίρω. Τοὺς γνωρίζω τοὺς λεκέδες· μὰ σφαλνῶ τὰ μάτια καὶ δὲν τοὺς βλέπω. Τί νὰ τοὺς διῶ; Ἄν τοὺς ἀθρώπους τοὺς θέλετε ὅλους ἀγγέλους, ἀπὸ τώρα λέω νὰ σηκώσουμε τὴν τέντα μας καὶ νὰ πάμε νὰ τὴ στήσουμε στα σύννεφα. Μὴν κοιτάζουμε ὅλο τᾶτομα· ἄς διοῦμε μιὰ φορὰ καὶ τὴν ἰδέα. Ὅταν ποῦμε τίποτα γιὰ τὸ Φανάρι, ἄς ἔχουμε στὸ νού μας ὄχι τοὺς πατριάρχηδες ἕναν ἕναν, μὰ τὸ Πατριαρχεῖο μονάχα. Τὸ Πατριαρχεῖο μονάχα. Τὸ Πατριαρχεῖο τόντις κάτι σημαίνει.

Οἱ καλοὶ μας οἱ Πολῖτες κάθε δυὸ χρόνια πρέπει νὰ κάμουνε ἄλλο πατριάρχη. Ἄμα τὸν κάμουνε, τοὺς βλέπετε καὶ

περπατοῦνε στοὺς δρόμους μὲ χαρούμενο πρόσωπο, σὰ νὰ εἶχανε πρῶτα κανένα βάρος στὸ στομάχι καὶ τώρα τὸ βγάλανε ἀποπάνω τους. Τοὺς ἀκούς νὰ λένε:—«Καλὰ ποὺ τὸν ξεφορτωθήκαμε! Ὅλα τᾶφταιγε ἀφτὸς ὁ πατριάρχης! Ὅλα τὰ κακὰ τὰ εἶχε. Ὁ καινούργιος ὁ πατριάρχης εἶναι φρόνιμος, ἄξιος ἄνθρωπος—καὶ μὲ νοῦ' ὅλα τὰ καλὰ τᾶχει. Τώρα θὰ πηγαίνουνε τὰ πράγματα περίφημα.»

Οἱ καλοὶ μας οἱ Πολῖτες ἔτσι μιλοῦνε—κάθε δυὸ χρόνια' γιὰ κάθε καινούργιο πατριάρχη λένε τὰ ἴδια. Ποῦ εἶναι ὁ σιδερένιος διοργανισμός, ποῦ τὰ γερὰ θεμέλια καὶ ποῦ τὸ χέρι τῆς Ρώμης τῷ Λατίνωνε, τῆς Ρώμης ποὺ κατώρθωσε ἀπάνω σὲ βασιλεία νὰ βασιλέψη καὶ τὴν Ἐβρώπη νὰ κυβερνήσῃ; Ἐμεῖς, ἀπ' ἀφτὰ τίποτα δὲν ξαίρουμε. Οἱ κοσμικοὶ κάνουνε καὶ ξεκάνουμε τοὺς παπάδες' οἱ ἰδιῶτες κυβερνοῦν Ἐκκλησία καὶ Πατριάρχη. Ἐναν εἶδα μάλιστα νὰ τὰ ψάλλῃ, σὰν ποὺ λένε, κ' ἐνὸς δεσπότη. Ὁ καθένας ἀνακατώνειε στὰ θρησκευτικά, γιατί ἄλλη δουλειὰ δὲν ἔχει. Τὸ ξαίρεται πῶς καὶ ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶχε μάθει τὴν ψαλτικὴν. Ὅταν τὰ συγκρίνεις τὰ δικὰ μας μὲ τὴ Ρώμη, σοῦ φαίνονται κωμωδία. Κι ὥστόσο ποιὸς ἀκόμη καὶ σήμερα βασιτέται καὶ μνήσκει ἀντίπαλος τῆς Ρώμης; Ὁ πατριάρχης ἀφτὸς ποὺ ἀλλάζει κάθε δυὸ χρόνια. Ἦρθε μιὰ μέρα—εἶναι καιρὸς κ' αἰῶνες—ὅλου ὁ πατριάρχης καὶ ὁ πάπας χωριστήκανε ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο' ἔτσι τῶφερνε, ὄχι ἡ θρησκεία, ὄχι τὸ «Πιστεύω», ὄχι ἓνα «καί», σὰν ποὺ τὸ νομίζει ὁ κόσμος' ἔτσι τῶφερνε ἡ ἱστορία καὶ κάτι λόγοι τῆς γεωγραφίας. Ἄμα μεγάλωσε ἡ Δύση, ἔγινε ἀνάγκη νὰ μὴν ἀκούσῃ κανένανε καὶ νὰ μὴν ἔχη στὸ κεφάλι της ἀφέντη ξένο, τὸν ἀφτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ καὶ ὁ πάπας ἔπρεπε νὰ τὸν ἀκούσῃ. Ὁ Καρλομάγνος δὲν ἤθελε ἄλλο

νοικοκύρη παρὰ τὸν Καρλομάγνο' οἱ ἄρχοντες τῆς Δύσης εἶχανε τὴν ὕλικὴ ἐξουσία, θελήσανε ὅμως νᾶχουνε καὶ τὴν πνευματικὴν. Κ' ἔτσι κάμανε τὸ δικό τους τὸν Πατριάρχη, τὸν πάπα, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ βασιλεῖα τῆς νέας Ρώμης.

Ὁ πατριάρχης καὶ ὁ πάπας μοιραστήκανε: τότες τὸν κόσμο. Πῆρε ὁ ἓνας τὴ Δύση καὶ ὁ ἄλλος τὴν Ἀνατολή. Σὲ λίγο καιρὸ, ἡ ὀρθοδοξία ἔκαμε τὸ Ρουῖσσο δικό της. Ἔτσι πιάνει τὸν τόπο της στὴν Ἐβρώπη, καὶ σήμερα ἔχει κάποια σημασία καὶ δύναμη. Τίποτα περσότερο ὅμως δὲ θὰ κατορθώσῃ' ἐκεῖ θὰ σταθῇ' ἄλλους ἀπὸ τοὺς Ρουῖσσους δὲ θὰ κάμῃ δικούς της. Τὸ κακὸ—ἢ τὸ καλὸ—εἶναι ποὺ ὁ Ρωμῖος δὲν ἔχει μέσα του μεγάλην ἰδέα γιὰ τὰ μυστήρια τῆς θρησκείας καὶ γιὰ τὴν πίστη, δὲν ἔχει τὴν πυρκαγιά. Εἶναι θεολόγος καλός, θρησκος καθαρὸς δὲν εἶναι' ἔχει ἐβλάβεια, ἡ φωτιὰ ὅμως τοῦ λείπει. Ἡ θρησκεία δὲν τοῦ κόβει τὴν ὄρεξη, δὲν τοῦ χαλνᾷ τὸν ὕπνο, δὲν τοῦ ἀνάβει τὴ φαντασία ἢ τὴν καρδιά' κάθεται ὅλη μέσα στὸ νοῦ του. Οἱ ἅγιες Τερέζες, οἱ Φραντζέσκοι τῆς Ἀσίζας στὰ χώματά μας δὲ γεννιοῦνται. Ὁ Ρωμῖος δὲ φροντίζει νὰ καταπεισῇ τοὺς ἄλλους, νὰ τοὺς κάμῃ ὀρθόδοξους' θρησκεία γιὰ τὸ Ρωμῖο ἄλλο τίποτα δὲ θὰ πῆ παρὰ πατρίδα—καὶ τὴν πατρίδα του δὲν τὴ θέλει γιὰ τοὺς ἄλλους' τὴ θέλει γιὰ λόγου του μονάχα.

Γιὰ τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης δὲν μπόρεσε ποτέ νὰ γίνῃ σὰν τὸν πάπα, δυνατὸς καὶ μεγάλος. Στὸ μεσαιῶνα εἶτανε ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ βασιλιά' τὸν ἐλέγανε πρόβλημα ἀφτοκρατορικὴ. Μιὰ φορὰ μονάχα μπόρεσε νᾶκουστῇ ἡ φωνὴ του πρῶτο πρόσωπο δὲν ἔγινε ποτέ ὁ πατριάρχης στὸ Βυζάντιο. Τὸ σύστημά μας ἔχει τὰ καλὰ του' δὲν τοῦ λείπουνε ὅμως καὶ τὰ κακὰ. Ἐχει μάλιστα γιὰ τὴν ὄρα ὁ πατριάρχης δύσκολη θέση' Ἡ τὸ Ρουῖσσο πρέπει νᾶκούσῃ ἢ τὸν Τοῦρ-

κο. Κι ὁ ἕνας θυμώνει ὅταν ἀκούσῃ τὸν ἄλλον. Κοντέβει πάλε νὰ χωριστῇ καμιὰ μέρα ἢ Ἐκκλησία μας. Γλήγορα θὰ μᾶς ξεφύγουνε οἱ Ρουῦσοι. Ποῦ ὁ Ρουῦσος νὰ τὸ βαστάξῃ ποτές—ὁ Ρουῦσος πὺ θέλει νὰ εἶναι παντοδύναμος στὸν τόπο του—ποῦ νὰ τὸ βαστάξῃ, ἄλλος στὰ ξένα νᾶχη πνευματικὴ ἐξουσία μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ δική του καὶ νὰ μπορῇ νὰ τὸν προστάξῃ; Ὅ τι ἔγινε μὲ τὴ Δύση, θὰ ξαναγίνῃ πάλε μὲ τὴ Ρουσία. Θὰ βρεθῇ τότες κανένα καινούργιο «καί», καμιὰ δυσκολία γιὰ τὸ «Πιστεῖω». Πολλοὺς ἄκουσα ὡς καὶ στὸ βασίλειο τὸ ἑλληνικὸ νὰ μοῦ λένε· «Ὁ πατριάρχης εἶναι πατριάρχης στοὺς ραγιαδες. Ἄς πᾶν νὰ βασιλέβῃ στὴν Πόλη, ὄχι σὲ μᾶς. Τί γυρέβει στὴν Ἑλλάδα ἢ στὴ Ρουσία, πὺ εἶναι βασιλεία ἀνεξάρτητα;»

Ἄφτὰ τὰ λόγια θὰ μᾶς βγάλουνε καμιὰ καινούργια ἐτεροδοξία, μιὰ αἴρεση καινούργια. Δὲ θὰ τὸ φταίξῃ ἢ θρησκεία· ἔτσι πάλε θὰ τὸ φέρῃ κανένας λόγος τῆς ἱστορίας, ἔτσι θὰ τὸ θελήσῃ καμιὰ πολιτικὴ ἀνάγκη. Ὅσο κάθονται οἱ Τοῦρκοι στὴν Πόλη, ὅλα τὰ κακὰ νὰ τὰ προσμένουμε. Κ' οἱ δικοὶ μας πάλε, ἄλλο τόσο πολεμοῦνε τὸν πατριάρχη· ὅτι θέλουνε πρέπει νὰ τὸ κάμῃ. Οἱ Ρουῦσοι κ' οἱ Ρωμοὶ μαζί τοῦ φιλοῦνε τὸ χέρι, μὰ τοῦ ἔχουνε τὸ πόδι δεμένο. Τοῦ τὸ φίλησα καὶ γὼ τὸ ἅγιο του τὸ χέρι κ' ἔλεγα μέσα μου·—«Πρέπει, πρέπει νὰ γκρεμιστοῦνε οἱ Τοῦρκοι!»

Ὅπου πάω, ὅτι κάμω, ὅτι ἀπαντήσω, παντοῦ βλέπω, παντοῦ βρίσκω τὸν Τοῦρκο. Φτάνει νὰ νοίξω τὰ μάτια, φτάνει νὰ γυρίσω νὰ διῶ, κ' ὅλα μοῦ θυμίζουνε τὴ σκλαβιά. Πῆγα στὴν Ἁγία Σοφία κ' ἔπρεπε νὰ φορέσω τούρκικα παπούτσια, γιὰ νὰ μᾶς ὀρθόδοξη ἐκκλησιά. Ποῦ νὰ κοιτάξω νὸ διῶ τὰ μεγαλεῖα τῆς τέχνης; Τὰ παπούτσια πὺ φοροῦσα μοῦ καίγανε τίς πατοῦνες καὶ κάθε ὥρα ἔβραζα

μέσα μου· μοῦ ἐρχότανε ὄλο νὰ τὰ πετάξω στοῦ πορτιέρη τὸ μοῦτρο.

Πῆγα στὸ Σελαμλίκι κ' ἀπὸ μακριὰ ὅπου στεκόμουνε, εἶδα ἕναν ἀφανισμένο, ἄρρωστο, κατάχλωμο ἄθροπο, πὺ περνοῦσε βιαστικά· εἶτανε ὁ Σουλτάνος. Εἶδα στρατιῶτες, ἀξιωματικούς, στρατηγούς στὴν παράταξη κ' ἔλεγα μέσα μου·

—«Νὰ κ' ἢ βαρβαριά πὺ ροβολᾷ.» Κι ὅσο τοὺς ἔβλεπα, σήκωνα τὰ μάτια μου, γιὰ νὰ διῶ τάχα ἂ δὲν πέσουνε ξαφνικά φλογερὲς ἀστραπὲς ἀπὸ τὸν ἥσυχο, τὸν ὀλόφαιδρο οὐρανό.

Πῆγα μὲ τὸν καλό μας τὸν Πασπάτη νὰ σεργιανίσω τὴ Βλαχέρνα καὶ τ' ἀρχαῖο τὸ Βυζάντιο. Ὁ σοφός μας ὁ ἀρχαιολόγος μοῦ ἔλεγε κάθε λίγο καὶ λιγάκι·—«Ἐδῶ εἶταν ἐκκλησιά καὶ τὴν κάμανε τζαμί· ἔδῶ εἶτανε παλάτι κ' ἔγινε ἀχούρι. Τὸ ξαίρω, γιὰτὶ διάβασα τὴν τούρκικη ἐπιγραφὴ, ἀπάνω στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς, πὺ τὸ γράφει, καὶ γιὰτὶ πέρασα τρεῖς φορὲς ὄλους τοὺς Βυζαντινοὺς τῆς Μπόννας.» Ἐγὼ, ὅσο τὸν ἀκούγα, μ' ἔπιανε φοβερὴ σταναχώρια. Μὲ τρώγανε τὰ λόγια του σὰ σκουλήκι. Ἐβράζε τὸ αἷμα μου καὶ θυμόμουνε τὴν πρώτη νύχτα πὺ εἶχα πλαγιαίσει στὴν Πόλη· ἔσκανα. Ἐπρεπε κάπου νὰ ξεσπάσω.

ΙΒ΄.

ΚΑΠΙΤΑΝ ΜΠΟΥΡΝΤΑ ΓΚΕΛΙΟΡ

Ἄφοτου εἶμουνε στὴν Πόλη, δὲν εἶχα πάει ἀκόμη στὸ Μπυράζι. Οἱ δασκάλοι τὸ λένε Βόσπορο κ' ἔχουνε ἄδικο οἱ

δασκάλοι. Ὁ λαὸς Κατάστεγο τὸ ξαίρει· κάπου κάπου μπορεῖ καὶ Βόσφορο νὰ σοῦ τὸ πῆ. Οἱ δασκάλοι θαρροῦνε πὼς τὰ μάθανε ὅλα· δὲ μάθανε ὅμως ἀκόμη πὼς πρέπει κανεὶς νὰ σέβεται τίς δημοτικὲς ὀνομασίαι κάθε τόπου. Ἡ μάθησή τους δὲ φτάνει ἴσια μὲ τὴν ἐπιστήμη. Ἐπιστήμη νομίζουνε ὅσα χωρεῖ τὸ στενούτσικόν τους τὸ κεφαλάκι. Φωνάζουνε ὅλοι οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου, γράφουνε, πολεμοῦνε, παρακαλοῦνε νὰ τοὺς δώσουμε τοὺς τύπους ποὺ συνηθίζει ὁ λαός. Τίποτα! Οἱ δασκάλοι μῆτε τὰκούσανε. Οἱ σοφοὶ κ' οἱ γλωσσολόγοι θυμώνουνε ποὺ δὲν εἴμαστε ἄξιοι νὰ καταλάβουμε τί γυρέβουνε ἀπὸ μᾶς, κ' οἱ δασκάλοι τί κάνουνε; Ἰσια ἴσια γιὰ νὰ μὴν ἔχουνε οἱ Ἑβρωπαῖοι κακὴ ἰδέα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, κόβουνε, κλαδέβουνε, ξεπαστρέβουνε, καθαρίζουνε τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, τὰ συγυρίζουνε, τὰ φέρνουνε στὸ ἑλληνικὸ—καὶ προσμένουνε ἡσυχὰ νὰ τοὺς καμαρώσουμε στὴν Ἑβρώπη! Πὼς καταστρέφουνε τὴν ἱστορία μὲ τὴν ψευτογραμματικὴ τους, μῆτε τοὺς πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ. Τί θὰ κάμης λοιπὸ μὲ τέτοια... κεφάλαια;

Ἐγὼ λέω νὰ μὴν κάμουμε τίποτα καὶ νὰ σύρουμε τὸ δρόμο μας, γιατί βαρέθηκα τοὺς δασκάλους. Τοὺς βαρέθηκες βέβαια καὶ σὺ ποὺ μὲ διαβάζεις. Ὅσο γιὰ τὸ Βόσφορο, μοῦ ἀρέσει Κατάστεγο νὰ τὸ λέω· ἔτσι τὸ συνήθιζε ἡ γιανούλα καὶ τοῦτο μοῦ φτάνει. Μοῦ ἀρέσει καὶ Μπογάζι νὰ τὰκούω· ὅσο εἶναι οἱ Τοῦρκοι στὴν Πόλη, μοῦ φαίνεται καλὸ νάχουμε κι ἀπτὸ τὸνομα—γιὰ νὰ μὴν ξεχνοῦμε.

Ἐνα πρωτὶ θέλησα λοιπὸ νὰ σεργιανίσω τὸ Μπογάζι καὶ νὰ διῶ κάτι φίλους στὴν ἐξοχὴ. Κατέβηκα στὸ γεφύρι, τὸ βαπόρι σφύριζε, πῆρα μπιλλιέττο, καὶ μπῆκα μέσα νὰ πάω στὸ Μπουγιούγγτερε. Μ' ἀπτὸ τὸνομα οἱ καημένοι μας οἱ δασκάλοι τὰ μπερδέβουνε. Τίς δοτικὲς τίς σκορπίζουνε

ὅπου μποροῦνε· ἐν Ταταούλοις θὰ σοῦ ποῦνε, ἐν Βλαχέραις κι ἄλλες τέτοιες νοστιμάδες. Μὲ τὸ Μπουγιούγγτερε ἀδύνατο νὰ χώσουνε καὶ μιὰ κατάληξη ἀρχαία· τὸνομα τοῦτο δὲν κλίνεται. Τὸ Μπουγιούγγτερε τοὺς τὸ κάνει πείσμα. Τὸ Μπουγιούγγτερε μοναχὸ του ρίχνει κάτω ὅλα τοὺς τὰ σοφὰ τὰ συστήματα, τὴ γραμματικὴ τους καὶ τὴ γλώσσα τους. Ἄς κατεβάσουνε πενήντα χιλιάδες ἀπαρεφάτους, μιλλιούνια πληθυντικὲς δοτικὲς· φτάνει τὸ Μπουγιούγγτερε νὰ δείξῃ τὴ μυτίτσα του, νὰ ξετριπώσῃ ξαφνικὰ καὶ νὰ βγῆ στὴ μέση. Βλέπουμε ἀμέσως τί τρέχει, καταλαβαίνουμε πὼς ζοῦμε στὰ χίλια ὀχτακόσια τόσα κι ὄχι στῆς πρώτης ὀλυμπιάδας τὸν καιρό. Τὸ λαμπρό τους τὸ παλάτι γκρεμνᾶ καὶ πέφτει, καὶ φαίνεται μὲ μιᾶς, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τίς πέτρες τοῦ παλατιοῦ, τὸ σημερνὸ μας, τὰληθινὸ μας τὸ ρωμαϊκὸ χῶμα.

Πόσο τὰγαπῶ ἀπτὸ τὸ Μπουγιούγγτερε! Δαιμονίζει τοὺς δασκάλους. Νὰ τὸ κάμουνε ἀξαφνα Βαθυρόξιάξ, κ' οἱ ἴδιοι δὲ θὰ καταλάβουνε τί λένε· θὰ πνιγοῦνε. Πρέπει νὰ τὸ ποῦνε Μπουγιούγγτερε, ἔχει δὲν ἔχει. Ἐπειτα, ἄς μᾶς κόψουνε ὅσες ἑλληνικοῦρες ἔχουνε ὄρεξη. Δὲ μᾶς μέλει πιά! Γιὰ νὰ χᾶσῃ τὸ γάλα τὴν κάτασπρη θωριά του, φτάνει νὰ πέσῃ μέσα μιὰ σταλιά καφές. Ἐτσι καὶ μὲ τὴ γλώσσα· ἀμα βάλῃς μέσα ἕναν τύπο μονάχα ποὺ δὲν εἶναι ἀρχαῖος, τέλειωσε! Δὲν εἶναι πιά ἡ γλώσσα σου ἀρχαία· τίποτα δὲν εἶναι. Τοῦ κάκου πολεμοῦνε οἱ δασκάλοι, τοῦ κάκου πασκίζουνε! Ἡ γλώσσα τους μοιάζει μὲ λίμνη· τὴ γεμίζουνε καθαρὸ νερὸ καὶ τὴν καμαρώνουνε οἱ ἴδιοι. Γιὰ νὰ θολώσῃ τὸ νερὸ, ἄλλο δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ εἴξῃς μέσα ἕνα μικρούτσικο Μπουγιούγγτερε, ἄς εἶναι κ' ἕνα ἀφαντο νά. Μὲ μιᾶς χάνεται ὅλη ἡ ψέφτικη ὁμορφιά τῆς λίμνης κ' ἡ καθαρέβουσα λασπώνεται.

Οἱ δασκάλοι δὲ βλέπουνε καὶ ποτὲς δὲ θὰ διοῦνε, πὼς γιὰ ὅποιονε τόντις ξαίρει, ἀγαπᾷ καὶ σέβεται τὴν ἀρχαία, φτάνει ἓνας μόνος τύπος νὰ μὴν εἶναι ἀρχαῖος καὶ καταστρέφει ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἐνα ἐμπόδιζε κάπου νὰ βάλουνε, ἓνα ἔγινε νὰ τοὺς ξεφύγη, ἓνα ἠξέυρω νὰ πῶνε, ἓνα τίποτε νὰ γράψουνε, πάνε ὅλα! Μεγαλῆτερο τὸ κακὸ παρὰ ἂν εἶτανε ὅλα βάρβαρα, σὰν ποὺ τὰ λένε· ἂν εἶτανε ὅλα βάρβαρα, θὰ φαινότανε τουλάχιστο μιὰ σειρὰ, μιὰ ἀλήθεια, ἓνας κανόνας. Μὲ τὸν τρόπο τὸ δικό τους, φαίνεται ἡ ἀρχαία τόντις βάρβαρη καὶ ἀνώμαλη. Ἐνα ὄνομα καινούργιο, ἓνας δημοτικὸς τύπος, μιὰ λέξη νέα χαλνᾷ τὴν ἀρχαία—καὶ ἀφανίζει ὅλες τις δοτικές.

Ἐγὼ ποὺ δὲν ξαίρω δοτικές, δὲν ντράπηκα νὰ μῶ στὸ βαπόρι καὶ νὰ πάω στὸ Μπουγιούγγερε. Ὁ καμαρόττος, ἄμα μ' εἶδε, μυρίστηκε ξένο. Ἀμέσως ἦρθε νὰ μὲ χαιρετήσῃ, νὰ μοῦ δώσῃ τὴν καλύτερη θέση τοῦ βαποριοῦ. Ὁ καμαρόττος εἶτανε Ἀρμένης. Ποῦ νὰ μιλήσῃ ρωμαίικα, ἀφοῦ οἱ Ἀρμένηδες καὶ τὴ γλώσσα τους δὲ θέλουνε πιά νὰ μάθουνε, καὶ λένε πὼς εἶναι Τοῦρκοι; Κατάλαβα ὅμως τί μ' ἠθέλε. Δὲν εἶχε καὶ πολλὰ νὰ μοῦ πῆ. Μοῦ ἔδειξε μονάχα σὲ τί θέση ἔπρεπε νὰ κάτσω. Μὲ πῆγε ἀπάνω στὸ γεφυράκι μὲ τὰ σίδερα ὅπου συνηθίζει ὁ καπετάνιος καὶ στέκεται. Ἐκείνη τὴν ὥρα ὁ καπετάνιος—ἓνας Τοῦρκος—εἶχε δουλεῖα ἀπὸ τᾶλλο τὸ μέρος. Κάθησα τὸ λοιπὸ μὲ τὴν ἡσυχία μου ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά. Ἡ καρτέλα μου βρισκότανε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ ταμποῦρα καὶ ἄκουγα τίς ρόδες ποὺ γυρίζανε. Ἐβλεπα δεξιὰ τὸν καπετάνιο ποὺ κοίταζε μπροστά του καὶ πρόσταζε. Ὁ καμαρόττος μοῦ ἔφερε ἓνα σκαμνὶ γιὰ τὸ πανωφόρι μου, ἓνα σκαμνὶ νὰ ξαπλώσω τὰ ποδιάρια μου, ἓνα σκαμνὶ νὰ μοῦ βάλῃ καφέ καὶ λουκούμι. Τοῦ ἔδωσα

μερικὸς παραδες, καὶ μὲ γελαστὸ πρόσωπο, μὲ ζαχαρένιο χαμόγελο, στάθηκε μιὰ στιγμὴ καὶ ἄπλωσε τὸ χέρι, τάχα γιὰ νὰ μοῦ δώσῃ νὰ καταλάβω πὼς θὰ βλέπω λαμπρὰ στὴ θέση ὅπου καθόμουνε καὶ νὰ μοῦ δείξῃ τὴ θέα. Ἐκαμε δυὸ τρεῖς τεμενάδες κ' ἔφυγε.

Εἶτανε ἡ θέα τόντις μοναδική. Ὅσο προχωρούσαμε, ξεσκέπαζε τὸ Μπογάζι τίς ὁμορφιές του. Ὅλο μοῦ ἔδειχνε καινούργια μεγαλεῖα. Πιῶτερο ἀπὸ καθεὶς ἄλλο μοῦ ἀρέζανε τὰ νερά του· στὰ νερά πρόσεχα, στὰ νερά εἶχα τὸ νοῦ μου. Τὴ θάλασσα δὲν μπορούσα νὰ τὴ χορτάσω. Ἀπορούσα μὲ τᾶπειρο τὸ νερό. Νερό ἔχει τὸ Μπογάζι ὅσο θέλεις. Τί καλὸ μέρος γιὰ νὰ πνίξῃ κανεὶς ὅλα τὰ σκυλιὰ ποὺ κυλιοῦνται στὰ σοκάκια! Τὰ σκυλιὰ νὰ τὰ φοβάσῃτε· μὴν τὰ βλέπετε τώρα ποὺ σέρνονται μισοκοιμισμένα στοὺς δρόμους. Μάθουμε πὼς μπορούνε καμιά μέρα νὰ λυσσαῖζουνε, καὶ τότες ἀλίμονο! Ὁ Παστέρ, ὅσο ἄξιος καὶ ἂν εἶναι, ἴσως δὲν μπορέσῃ νὰ μᾶς γιατρέψῃ. Πάλε πῶς ἡσυχοὶ θὰ εἴμαστε, ὅταν τὰ ρίξουμε στὸ νερό. Ἐκείνο τὸ νερό τοῦ Κατάστενου δὲν ξαίρετε τί θάματα ποὺ κάνει. Ἐχει κάτι μέσα του ἐκείνο τὸ νερό. Ὅλη ἀφτὴ ἡ θάλασσα ποὺ λούζει τὴν Πόλη, ἔχει κρυμμένη βαθιὰ κάτω στὸν πάτο της μιὰ μυστικὴ δύναμη. Ὅποιος περάσῃ ἀφτὴ τὴ θάλασσα γιὰ νᾶρθῃ στὴν Πόλη, εἶναι χαμένος ἄθρωπος. Γιὰ νὰ μὴ χαθῆ κανεὶς, πρέπει νὰ βρεθῆ στὴν Πόλη, δίχως νᾶχη περασμένη τὴ θάλασσα. Διέστε τόντις τί παράξενο προῖμα!

Ὁ Βόσπορος, καθὼς μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τὸ μάθῃ ἀπὸ τὴ γεωγραφία τοῦ σχολειοῦ, χωρίζει Ἀσία κ' Ἐβρώπη, πάει νὰ πῆ πὼς βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἐβρώπη. Ὡστόσο στὴν Πόλη κάθονται Ἀσία κ' Ἐβρώπη μαζί, ἡ μιὰ πλάι στὴν ἄλλη· ἀφτὸ τὸ περιστατικὸ οἱ χάρτες

δὲν τὸ γράφουνε, μάλιστα οἱ χάρτες ποὺ δημοσιεύονται ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Ἀνεβαίνοντας δεξιὰ μεριὰ ἔβλεπα τὴν Ἀνατολή, καὶ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, μ' ὅσα εἶχα μάθει στὸ σκολειό, δὲν μπορούσα καλὰ νὰ διακρίνω ποῦ εἴτανε Ἀσία, καὶ ποῦ εἴταν Ἐβρώπη. Δεξιὰ καὶ ἑρβιά ἔβλεπα τὰ ἴδια. Εἶδα πολλά, μὰ ἓνα μ' ἔκαμε νάπορῆσω. Δὲν μπορούσα νὰ καταλάβω γιατί στεκόντανε τόσα τζαμιά, τόσα παλάτια μισογκρεμισμένα, παρατημένα, ὀλόρημα. Ὁ Τοῦρκος, ἅμα χτίση σπίτι—κι ἅμα κάμη τίποτις—τὸ βαριέται· εἶναι μαθημένος μὲ τέντες κι ἄλλο δὲν ξαίρει. Οἱ Ἀγαρηνοὶ εἶναι νομάδες, ἢ σὰν ποὺ λέμε, *κατσιβέλοι*. Ὁ Τοῦρκος ἓνα ἓνα σιχαίνεται τὰ σπίτια ποὺ κάνει, νιώθει πὼς εἶναι περαστικά τὰγαθά του, κι ἅμα σιχαθῆ ἓνα πρᾶμα ἀμέσως τᾶφινει. Τᾶφινει καὶ δὲ γυρίζει πιά νὰ τὸ διῆ—σὰ νὰ μὴ στάθηκε ποτές δικό του. Δάχτυλο δὲ θὰ κουνήσῃ ἢ τοῖχο νὰ σιάξῃ, ἢ ταβάνι νὰ διορθώσῃ, ἢ πέτρες νὰ ξαναβάλῃ, ὅπου πέσανε. Τὸ χτίριο ποὺ θὰ κάμη δὲν ἔμαθε νὰ τὸ διατηρῆ· δὲν τὸ φροντίζει. Τί εἶναι τέτοια φροντίδα, μήτε τὸ ξαίρει. Κι ἀπὸ κεῖ μπορεῖς νὰ καταλάβῃς τί θὰ πῆ βάρβαρος καὶ τί θὰ πῆ πολιτισμένος.

Ὁ πασάς, ἐκεῖ ποὺ δὲν πρέπει νὰ μετρήσῃ τὰ χρήματα, ἔφκολα τὰ ξοδέβει. Μικρὰ ἔξοδα δὲν μπορεῖ νὰ κάμη· ἀγαπᾷ μόνο τὰ μεγάλα. Ἡ θὰ βγάλλῃ νὰ δώσῃ πολλά, ἢ τίποτα δὲ θὰ δώσῃ. Ὁ πλούσιος ποὺ δὲν ἔδωσε δυὸ γρόσια τοῦ ράφτη του γιὰ νὰ τοῦ ράψῃ ἓνα κουμπί, δὲ θὰ μείνῃ πλούσιος ὅλη του τὴ ζωὴ. Μαζὶ του φτωχαίνει καὶ τὸ ἔθνος. Ὁ πασάς τέτοια φιλοσοφία δὲν ἔμαθε. Φτάνει τέτοιο νὰ εἶναι τὸ κέφι του, κι ἂν ἔχει λίρες, ἀμέσως τις πετᾷ. Ἄμα γίνῃ ἀνάγκη νὰ λογαριάσῃ πόσοι παράδες χρειάζονται γιὰ νὰ ξαναβάλῃ μιὰ πέτρα, νὰ σιάξῃ ἓνα κανάτι, βαριέται τοὺς λογαρια-

σμούς. Δὲν ἀξίζει, λέει. Τὸ κεφάλι του δὲ ζαλίζεται μὲ τέτοιες μικρολογίες. Ὅταν εἶναι νὰ χαρῆ τίποτις, πρέπει νὰ τὸ χαρῆ ἀμέσως, ἀμέσως νὰ γίνῃ τὸ πρᾶμα καὶ μὲ μιᾶς. Δὲ βλέπει ἄλλο παρὰ τὸ κέφι του, κι ὅ τι τοῦ ἀρέσῃ, τοῦ ἀρέσει τὴν ὥρα ποὺ τὸ θέλει· παρέκει δὲν πάει ὁ νοῦς του. Στὴν Ἀθήνα πάλε, κι ὁ μπακάλης ποὺ θὰ κάμη σπίτι, κάθε μέρα θὰ φροντίσῃ γιὰ τὸ σπιτάκι του, θὰ τὸ νοικοκερέσῃ, θὰ τὸ χῆ ξεννοια. Θὰ προσπαθήσῃ μάλιστα μὲ κάθε τρόπο νὰ βάλῃ δυὸ σκαλοπάτια μαρμαρένια, παντοῦ νὰ ρίξῃ σίδερα καὶ πέτρα, γιὰ νὰ γίνῃ, λέει, τὸ σπίτι πιὸ γερό. Ὁ Ρωμιὸς ὅλα αἰώνια τὰ θέλει.

Χαμογελώντας ἀντανακλοῦσε τὸ Μπογάζι τὰ τούρκικα παλάτια, τὰ μισογκρεμισμένα τὰ τζαμιά. Γλήγορα γλήγορα πήγαινε τὸ βαποράκι, σὰ νᾶτρεχε στὰ κύματα μέσα. Ἡ θάλασσα ἔχει κάτι ποὺ σὲ μαγέβει. Ὅταν κοιτάξῃ κανεὶς τὴν πλώρη ποὺ μὲ τόλμη σιάζει τὰ νερὰ γιὰ νὰ περάσῃ, νομίζει τότες πὼς μπορεῖ ἄξαφνα κι ὁ ἴδιος νὰ κόψῃ δρόμο μεγάλο. Ἡ φαντασία πετιέται καὶ τρέχει μὲ τὸ βαπόρι· ὁ νοῦς φουσκώνει τὰ παννιά του. Ἔτσι τὸπαθα καὶ γώ. Θὰ πάμε καὶ μεῖς ὀμπρός, ἔλεγα μέσα μου, ἀνοιχτὰ θὰ πάρομε τὴ θάλασσα, θὰ τραβήξουμε μακριὰ μακριὰ, καὶ καμιά μέρα σὰν τὸν Κολόμπο θάνακαλύψουμε μιὰ νέα, μιὰ περίφημη, ἠλιοφώτιστη Ἀμερική. Αἰώνια θὰ μείνουνε τὰ ἔργα καὶ τὸνομά μας.

Τὴ στιγμὴ ποὺ μελετοῦσα τέτοια μεγαλεῖα, ξαναφάνηκε ὁ καμαρόττος. Ἦρθε κοντὰ μου καὶ μοῦ ἔδωσε νὰ καταλάβω πὼς ἔπρεπε νὰλλάξω θέση. Ὁ καπετάνιος εἶχε τώρα δουλειὰ στὸ μέρος ὅπου καθόμονε κ' ἔπρεπε νὰ περάσῃ ἑρβιά. Ὁ τόπος εἴτανε στενὸς καὶ δὲν μπορούσαμε νὰ μείνομε κ' οἱ δυὸ μαζὶ· ἀνάγκη ἢ ὁ ἓνας ἢ ὁ ἄλλος νὰ φύγῃ. Ὁ καμα-

ρόττος, γὰ νὰ τὸν καταλάβω καλύτερα, μοῦ τὸ εἶπε μάλιστα τούρικα— «Νὰ σηκωθῆς, γιατί ὁ καπετάνιος ἔρχεται», λέει, «καπιτάν μπουρντὰ γκελιόρ.»

Μὲ πολλὴ ἐβγένεια, πρέπει νὰ τὸ μολογήσω, καὶ μὲ τρόπο καλὸ μοῦ εἶπε ὁ ἄθρωπος ἄφτὰ τὰ λόγια. Δὲν ξαίρω γιατί ἄφτὲς οἱ τρεῖς τούρικες λέξεις μοῦ χτυπήσανε τόσο παράξενα στὰφτι. *Καπιτάν μπουρντὰ γκελιόρ*, τὸν ἄκουγα καὶ μοῦ φώναζε. Ὁ καπετάνιος ἔρχεται. Τὴ παράδοξη φράση! Ὁ καπετάνιος εἶτανε Τοῦρκος, ὁμορφάθρωπος, ἀψηλός· ἔμοιαζε σὰ νὰ εἶτανε ὄλο μαζί ἀφέντης σκληρός κι ἀντρεωμένο παλληκάρι. Μοῦ φάνηκε πὼς στὰ μάτια τοῦ μέσα, στὸ πρόσωπό του ἔβλεπα μεμιὰς ὄλη τὴν Τουρκία. Τέτοιος θὰ εἶτανε, ἔλεγα μέσα μου, κι ὁ πρῶτος ὁ Τοῦρκος ποὺ πάτησε ἄφτὸ τὸ χῶμα, ὁ πρῶτος ὁ καταχτητής. Τέτοια λόγια θὰ εἶπε, ὅταν μπῆκε στὴν Πόλη, ὅταν καταστράφηκε ὁ στρατός μας στὸν πόλεμο τὸν τρομερό, κι ὅταν ἔπεσε ὁ βασιλιάς μας.— «Καπιτάν μπουρντὰ γκελιόρ! Ὁξω, ὄξω, ραγιαδες, γκιαούρηδες, σκυλιά. Νὰ φύγετε ἀπὸ μπροστά μου. Νὰ τος ποὺ ἔρχεται, ὁ καπετάνιος! Ὁ καπετάνιος φτάνει!» Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, στὰλόγῳ του καβαλλάρης, ἐρχότανε ὁ Τοῦρκος, ἐρχότανε ὁ καπετάνιος—κ' ἔπρεπε ὁ καθένας ἀπὸ τὸ δρόμο του νὰ φύγη.

Σὰ νὰ καταλάβαινα πρώτη φορὰ ὄλη μὸς τὴν ἱστορία, σὰ νὰ ζωντάνεβε μπροστά μου πρώτη φορὰ. Μοῦ φάνηκε πὼς βλέπανε τὰ μάτια μου τώρα κανένα ἄγριο, φοβερό, ὀλέθριο πρᾶμα, γεμάτο αἷματα καὶ σφαγές. «Σήκο, σήκο, χριστιανέ, ἀπὸ κεῖ ποὺ καθόσουνε ἡσυχος καὶ θάμαζες τὴ φύση μὲ τίς ὁμορφιές της, καὶ φιλοσοφοῦσες, καὶ κοίταζες τὸ νερό κ' ἔπαιρνε ἡ φαντασία σου δρόμο. Ἡ Σήκο ἡ Πόλη εἶναι δική μου. Ὅπου σὲ διῶ, ὅπου σὲ βρῶ, ὅπου φανῆς,

ἔσύ, ἡ γυναίκα σου, τὰ παιδιὰ σου, ὅπου διῶ, ὅπου βρῶ, ὅπου φανῆ τίποτα δικό σου—σπίτι, χεῖματα, χωράφι ἢ παλάτι—ὄλα ὄλα πρέπει νὰ μοῦ τὰφήσης. Τὸ αἷμα σου θέλω νὰ πιῶ, καὶ τὴ ζωὴ σου νὰ ρουφήξω. Ὅμως σου ζητήσω αἷμα καὶ ζωὴ, θὰ μοῦ δώσης τὴ ζωὴ σου, καὶ τὸ αἷμα σου θὰ τὸ πιῶ. Ἀπὸ τὸ στόμα σου λέξη νὰ μὴ βγῆ. Δὲ χωρατέβω. Ξαίρεις ποιὸς εἶμαι; Νὰ τὸ μάθης. Ὁ ἀφέντης σου εἶμαι γώ, ὁ βασιλιάς σου, ἡ τρομάρα σου καὶ τὸ βάσανό σου. Σήκο, φύγε, γιατί ἔρχομαι· σήκο, φύγε, γιατί φτάνω. Καπιτάν μπουρντὰ γκελιόρ!»

Τί δυσάρεστη, τί λυπητερὴ φαντασία ποὺ τὴν ἔχω! Πάντα θέλει τὰ πράματα νὰ τὰ μεγαλώνη· τὸν ποντικὸ σου τὸν κάνει γιανίταρο. Ἡ φαντασία μου μοῦ χάλασε ὄλο μου τὸ κέφι. Μόλις ἔκατσα δυὸ ὄρες στὸ Μπουγιούγγερε. Μόλις πρόφτασα νὰ διῶ τοὺς φίλους μου, νὰ πάω στὸ σκολεϊό, νὰκούσω τὸ δάσκαλο ποὺ γύρεβε νὰ μάθῃ στὰ χωριὰτόπουλα τίς ἐβγένειες τῆς γλώσσας μας. Εἴμουνε ὄλο συλλογισμένος, βαζιετισμένος· εἶχα μιὰ τρομερὴ σταναχώρια. Ἄχ! ποῦ εἶσαι, Γιάννη μου, ἀδερφέ μου; Νὰ σ' εἶχα βοηθό! Νὰ μπορούσαμε κ' οἱ δυὸ μας μαζί νὰ ξεφορτωθοῦμε τὸν Τοῦρκο, νὰ τὸν κάμουμε νὰ φύγη πιά, νὰ τὸν πετάξουμε στὸ νερό, νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὸ λαιμό μας καὶ καταχτητὴ καὶ καπετάνιο. Ἡ τουλάχιστο μὲ τίς κουβέντες, μὲ τὰ γέλια, νὰ ξεχάσω ὁ δύστηχος ἐκεῖνα τὰ λόγια! Καὶ πάλε τὰπόγεμα, στίς τέσσερεις, ξαναπῆρα τὸ βαπόρι. Μὰ δὲν κοίταξα, δὲν πρόσεχα τίποτα, μήτε Μπογάζι, μήτε θάλασσα, μήτε οὐρανό. Πῆγα νὰ κλειδωθῶ κάτω σὲ μιὰ καμπίνα, ὅπου δὲν εἶτανε κανεὶς. Ἡ ἴδια φράση ὄλο μοῦ ἔδερνε τὸ νού, ὄλο μοῦ ἔτρωγε τὸ σικώτι. Ὅλο ἔλεγα μέσα μου σιγὰ σιγὰ: «Καπιτάν μπουρντὰ γκελιόρ!»

ΠΓ.

ΤΑ ΜΝΗΜΑΤΑ ΚΙΑ

Κόντεβι νά φτιάση τὸ βαπόρι. Εἴτανε ἡ ὥρα ὅπου μι-
σοφέγγουνε ἀκόμη τὰ βουνὰ καὶ ὅπου ἀρχίζουνε οἱ κοιλάδες
νά μαβρίζουνε. Ἡ μέρα πῆγαινε νά σωθῆ καὶ ὁ ἥλιος ἔλεγε
νά βασιλέψη. Ἡ ροδοσκοτεινὴ βραδεὶα κατέβαινε λίγο λίγο
ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ προχωροῦσε νά μᾶς ἀντα-
μώση. Τὸ Μπογάζι ἔμοιαζε λυπημένο. Οἱ γλάροι σὰν παρα-
πονεμένες ψυχὲς πετούσανε καὶ ψέλνανε τὸ μοιρολόγι τους.
Ὁ ἥλιος ἀποχαιρετοῦσε τὸ Μπογάζι καὶ ἔσερνε λὲς ἀπάνω
στοὺς λόφους τὶς στερνὲς του ἐκείνες τὶς ἀχιτίδες, ποὺ φαί-
νονται σὰ βαρεμένες, σὰν κουρασμένες ἀπὸ τὴ λάψη καὶ
μελαχολικὰ φιλοῦνε τὴ γίς.

Ὅταν ἀράξαμε στὸ γεφύρι, εἴτανε νύχτα. Σὰν τῆς θά-
λασσας τὰ ρέματα ποὺ ἀνεβοκατεβαίνουνε, ἔτσι καὶ στὴν
καρδιά μου μέσα ἀνάμνησες παλιές, κύματα καὶ ἀναφόρια
μοῦ ταράζανε τὴν ψυχὴ. Μὲ τὸ μέτωπο κατεβασμένο, μ'
ἀργοκοῦνητο ποδάρι, πῆγαινα σιγὰ σιγὰ ἀνάμεσα στὸ λαό,
μέσα στὸ πλῆθος ποὺ μὲ σκουντοῦσε, ποὺ μὲ ζουλνοῦσε,
ποὺ μὲ πατοῦσε γιὰ νά περάση. Καὶ νά πάλε, σὰν πρῶτα
στὸ Παρίσι—τὴν νύχτα ὅπου σερνόμουνε τριγύρω στὸν
τάφο τοῦ Ποιητῆ καὶ ποὺ προσκυνοῦσα τὴν τροπαιοφόρη
Καμάρα—νά πάλε ποὺ πρόσμενα κάτι νά γίνῃ, κάτι μεγάλο

νά ξεσπάση. Καὶ νά πάλε, καθὼς στὸ Παρίσι, νά ποὺ μοῦ
ἄρεξε νά περπατῶ μέσα στὸ λαό, ἤσυχος καὶ ἄγνωστος ἐγώ.
Ἡ φαντασία μου ἀμέσως παίρνει δρόμο· στράβει ὁ νους
μου· στὸ κεφάλι μου μέσα σηκώνουνται φουρνόυνες. Μά-
λιστα, ἅμα βρεθῶ κοντὰ στοὺς δικούς μας, μοῦ ἔρχεται μιὰ
δύναμη ξεχωριστὴ· κάτι θέλω νά φανῶ, κάτι θέλω νά τοὺς
εἶμαι. Δὲ συμφωνοῦμε σ' ὅλα, μὰ δὲ μὲ μέλει! Ὅτι ἔχω
μέσα μου, θὰ τοὺς τό πῶ, θὰ τὸ βγάλω ὄξω, θὰ τοὺς κατα-
πείσω, θὰ τοὺς πολεμήσω καὶ ἄς πιαστοῦμε, ἂν τύχη ἀνάγ-
κη, χέρια μὲ χέρια! Γίνουμαι σὰν τὸν ἀρχαῖο μας τὸ γίγαν-
τα, ὅταν ἄγγιζε τὴ γίς. Τέτοιες ὥρες πλατάνουσε ξερορίζωνω.

Κι ὡστόσο ἄλλα συλλογιόμουνε. Τὴν πρώτη μου τὴν
ἀγάπη πῆγε νά θυμηθῆ ἡ βασανισμένη μου ἡ ψυχὴ. Θυ-
μόμουνε τὰ χρόνια τὰ παλιὰ ὅπου παίζαμε στὴν Πόλη μαζί.
Μὲ τὴ γλυκειὰ της, μὲ τὴ χαδεμένη της τὴ φωνὴ μοῦ ἔλεγε
καὶ ὅλο μοῦ ξανάλεγε: «Ἐγὼ γυναίκα σου θὰ γίνω· ἐσένα
θὰ πάρω καὶ ἄλλο ἀντρα δὲ θέλω.» Πόσο μοῦ ἄρεξε νά τὴν
ἀκούω· πόσο μὲ χαδέβανε τὰ λόγια της παιδί!

Ὅστερα τὴν ξαναεἶδα, ὅταν ἔγινε δεκοχτῶ χρονῶ παλ-
ληκάρι, γεμάτος ἐλπίδες, ἔτοιμος νά τῆς τὸ πῶ. Πόσα τρα-
γοῦδια, πόσες μελωδίες ψιθύριζε ἡ καρδιά μου! Τί οὐρά-
νια μουσικὴ ἔπαιζε στὸ στῆθος μου μέσα καὶ τῶκανε ὅλο
χαρὰ! Τί γλυκὸ πρᾶμα μοῦ φαινότανε ἡ νιότη, χαρούμενη
καὶ ἀλαφρὴ σὰν τὸ πουλάκι... Ἐνα βράδι ὅπου εἶχαμε μεί-
νει μονάχοι, βγήκαμε στὸ παράθυρο καὶ ἀκουμπήσαμε στὸ
κάγκελλο καὶ οἱ δύο μας. Μὲ γλυκὸ μάτι μᾶς κοίταζε τὸ φεγ-
γάρι, καὶ τᾶγαπημένο μου τὸ ταῖρι μοῦ ἔπιασε τὸ χέρι καὶ
μοῦ εἶπε ἤσυχα καὶ σιγὰ: «Τί καλὰ ἔκαμες καὶ γύρισες στὴν
Πόλη! Ὅταν ἀκουσα πὼς θὰ μᾶς ἔρθῃς, χάρηκα ποὺ θὰ
σὲ ξαναδιῶ. Ἐσὺ εἶσαι ὁ φίλος μου ὁ παλιός. Ἐσένα ὅλα

σοῦ τὰ λέω. Ἐσὺ νὰ μάθης τὸ κρυφὸ μου. Ὁ πατέρας μου θέλει νὰ μὲ παντρέψῃ. Κανείς ἀκόμη δὲν τὸ ξαίρει. Μοῦ λένε πὼς εἶνε πλούσιος· ἐμένα μοῦ ἀρέσει, γιατί μοι-άζει καλός. Δὲ θέλησα ὅμως νὰ τὸν πάρω, χωρὶς νὰ σοῦ τὸ πῶ....»

Τέτοια συλλογιόμουνε, ἀνεβαίνοντας τὸ Γαλατά. Ἔτσι εἶχα στὸ νού μου τὴν πρώτη μου τὴν ἀγάπη, τὶς χίλιες τῆς νοστιμιές καὶ τὶς ὁμορφιές τῆς. Κι ὅσο τὴ θυμόμουνε, κ ὅσο συλλογιόμουνε τὰ παλιά μας, τὰ παιδικήσια μας τὰ παιχνίδια, τόσο πώτερο μὲ τρέλαινε ἢ ἀγάπη ποῦ τῆς εἶχα· ἂν τὴν ἔβλεπα μπροστά μου, ἴσως πάλε θὰ τὴν παρακαλοῦσα νὰ μοῦ πιάσῃ τὸ χέρι σὰν ἐκείνη τὴ βραδείά, νὰ μοῦ πῆ ὅσα μοῦ ἔλεγε τότες—τουλάχιστο γιὰ νὰ ξανακούσω τὴ φωνή τῆς. Οἱ γυναῖκες ἔχουνε φτερά καὶ μ' ἕνα τους λόγο ἴσια μὲ τὸν οὐρανὸ σὲ σηκώνουνε· κ' οἱ γυναῖκες πάλε γίνονται μολύβι, μολύβι βαρὶ, καὶ κάτω κάτω, στῆς θάλασ-σας τὸν πάτο, σὲ τραβοῦνε.

Τέτοιους λογισμοὺς ἔστρεφα καὶ ξανάστρεφα στὸ κεφάλι μου μέσα. Δὲν εἶχα ὄρεξη ἄθροπο νὰ διῶ μήτε νὰ μιλή-σω μὲ κανέναν· ὄλο κι ὄλο πῆγαινε ὀμπρός. Γύρεβα μονα-ξιά κ' εἶτανε ἢ ψυχὴ μου μὲ τοὺς πεθαμμένους. Τί νὰ συλλογιστῶ παρὰ θάνατο καὶ σκοτάδι; Μοῦ φαινότανε πὼς ἀνοίγανε μπροστά μου ὅλα τὰ μνήματα ποῦ εἶχα διεῖ στη ζωὴ μου. Βγαίνανε ὄξω οἱ πεθαμμένοι φίλοι κι ἀργο-κουνούσανε τὸ χέρι. Ἡ γλυκειά μου ἢ μαννούλα μὲ κοίτα-ξε μὲ πόνο. Ἡ πρώτη μου ἀγάπη μ' ἀποχαιρετοῦσε· κοι-τόντανε οἱ νιόνυφες ἐλπίδες τυλιγμένες στὸ κιβούρι μὲ τὰ χρυσὰ τους ροῦχα. Ποῦ τὰ νιάτα κ' οἱ χαρές; Ποῦ τὰ δέν-τρα ὅπου παίζαμε μαζί, ποῦ οἱ σκάλες ὅπου τρέχαμε μὲ τὰ γέλια; Πουλήσανε καὶ τὸ σπίτι ὅπου τὴν ἀγάπησα παιδί.

Τὸ πουλήσανε καὶ κεῖνο, γιατί χροιάστηκε ὁ Τοῦρκος πα-ράδες. Ἄραγες καὶ τὴν ἀγάπη μου, καὶ τὴν καρδιά μου, ποῦ τὴν εἶχα ἀφήσει μέσα στὸ σπίτι, μὲ τὸ σπίτι τὴν που-λήσανε τὴν καημένη; Σπίτι καὶ καρδιά, ὅλα θὰ μᾶς τὰ πά-ρουνε! Ὅπου γυρίσης νὰ διῆς, πίσω ἢ μπροστά, παντοῦ βλέπεις θάνατο καὶ θλίψη. Ἡ τύχη μας εἶναι βαρεία· μᾶς πικραίνουνε τὰ παλιά μας τὰ βάσανα, καὶ σήμερα πάλε ἄλλο τριγύρω σου δὲ βλέπεις παρὰ βάσανα καὶ χαμό.

Προχωροῦσα, προχωροῦσα, χωρὶς νὰ ξαίρω καλὰ κα-λὰ ποῦ μὲ πηγαίνανε τὰ πόδια μου. Δὲν πρόσεχα πιά καὶ δὲ μ' ἔμελε ποῦ θὰ καταντήσω. Πάντοτες ὀμπρός! Ἀπὸ τὴν κού-ραση τὴν περίσσια, ἔνωθα πὼς εἶτανε ἀνήφορος, γιατί εἶτανε τὰ γόνατά μου κομμένα. Ἄξαφνα σκούνταψα καὶ κόντεψα νὰ πέσω. Κόντεψα νὰ πέσω μπρούμυτα. Εἶχα σκουντάψει σὲ μιὰ πέτρα ποῦ στεκότανε ὀλόρθια καὶ φο-ροῦσε στὴν ἄκρη σαρίκι, βαμμένο κόκκινα καὶ πράσινα. Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω, εἶχα πάει ὡς τὸ Σταβροδορὸμ, καὶ βρισκόμουνε ἴσια ἴσια στὰ Μνηματάκια.

Κάθησα μιὰ στιγμὴ καταγίς, νὰ πάρω τὴν ἀνάσα μου. Εἶμουνε ἀνάμεσα στὰ τούρκικα μνήματα. Εἶτανε πανώρια νύχτα. Ξαπλώθηκα λιγάκι χάμω κι ἀπὸ τὸ λόφο ποῦ κοι-τόμουνε, τριγύρω μου οἱ τάφοι μοῦ φαινότανε πὼς κατε-βαίνανε ἴσια μὲ τὴ θάλασσα κάτω, δίχως ἢ σειρά τους νὰ κοπῆ. Ὀλόφωτο φεγγάρι περέχυνε τὸν Κετχανᾶ. Ἡ θά-λασσα χαμογελοῦσε· φυσοῦσε ἀγέρι λιγοστὸ καὶ σιγὰ σιγὰ κουνιόντανε τὰ κύματα, σὰ νᾶπαιζε τὸ φεγγάρι μὲ τὸ νερό. Στὸ πλάι μου, κάτι ἀψηλὰ κυπαρίσσια, σειούσανε τὴν κορ-φή τους, σὰ νὰ κάνανε πανηγύρι. Τὰ κυπαρίσσια μοῦ μισο-σκεπάζανε ἀντίκρι τὴν Πόλη· μποροῦσα ὅμως νὰ διακρίνω ξερβιά δυὸ μιναρέδες τῆς Ἁγιά Σοφιάς· παρέκει, δεξιὰ.

ἔβλεπα τοίχους παλιούς μὲ βασιλικὲς καμάρες ὅλο πέτρα, κὶ ἀφτοκρατορικὰ παλάτια γκρεμισμένα.

Ἐνα σύννεφο μικρό, κάπου κάπου, σκέπαζε τὸ φεγγάρι· ὅσο πήγαινε κ' ἐρχότανε τὸ συννεφάκι, τὰ σαρκία ξαπλώνανε ἢ μαζώνανε τὸν ἴσκιό τους· νόμιζες πὼς εἶτανε χέρια κὶ σαλέβαν· κονταίνανε κὶ μεγαλώνανε κάθε ὥρα. Πολὶ πολὶ δὲ μοῦ ἀρέσει νὰ κἀθούμαι στὰ μνήματα μέσα. Δὲν ξαίρει κανεὶς τί μπορεῖ νὰ τύχη. Μπορεῖ μέσα στὸ σκοτάδι κανένας νὰ σὲ τραβήξῃ, μιὰ φωνὴ νὰκούσῃς στὰ φτι σου κοντὰ κὶ νὰ μὴν καταλάβῃς ἀπὸ ποῦ βγαίνει. Τότες σὲ πιάνει τρομάρα κὶ δὲν ξαίρεις πὰ τί σοῦ γίνεται.

Πίσω μου μοῦ φάνηκε πὼς κάποιος περπατοῦσε κὶ μετροῦσε τὰ βήματά του, σὰν τὸ στρατιώτῃ ποῦ κάνει βάρδια κὶ ἀνεβοκατεβαίνει. Εἶχα τὴ ράχη γυρισμένη κὶ δὲν ἔβλεπα καλά. Μήπως εἶτανε ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ποῦ πρόσμενε νὰ τοῦ φωνάξω; Δὲν πρόσεχα πολλὴ, γιατί ὁ νοῦς μου εἶτανε ἄλλοῦ. Λίγο παρέκει κὶ ἀπάνω μεριά, στὸ δημόσιο κῆπο, ἔπαιζε μιὰ λωλή, μιὰ διαολεμένη μουσικὴ. Τί εἶχανε οἱ μουσικάντηδες κ' ἔμοιαζε ἄξαφνα σὰ νὰ τοὺς ἔπιασε τρέλα; Τί εἶχανε μέσα τους, ποῦ τοὺς δαιμόνιζε μὲ τέτοιο τρόπο; Εἶχαν ἔρωτα κὶ φωτιά. Ἄκουγα τίς νότες ποῦ πηδούσανε κὶ χορέβαν ἕνα χορὸ τρομερό, κ' ἦ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ἐνωμένες, σὰ σφιχταγκαλιασμένες, γοργὰ γοργὰ στοὺς οὐρανοὺς πετούσανε. Τίποτα δὲν ξαίρω ποῦ νὰ ξανοίγῃ, ποῦ νὰνάβῃ τὴν ψυχὴ σὰν τὴ μουσικὴ. Σοῦ παίρνει νοῦ κὶ καρδιά, σὲ κάνει νὰ γυρέβῃς πράματα μεγάλα, νὰ συλλογιέσαι ἀγάπη κὶ δόξα. Μὲ τρέλαινε ἀφτὴ ἡ μελωδία· ἔμοιαζε σὰ νὰμπαινε στὰ σωθικά μου μέσα, γιὰ νὰ διώξῃ λῦπες κὶ πίκρες, γιὰ νὰ βγάλῃ ὄξω βάσανα κὶ θλίψη, νὰ μοῦ πάρῃ τοὺς πόνους κὶ νὰ πετάξῃ ἀψηλὰ ἀψηλὰ·—

«Ἐλα, μοῦ ἔλεγε, ἔλα μαζί μου. Στάστέρα τούρανου ποῦ τὰ χадέβουνε τὰ φτερά μου κὶ ποῦ γλυκαίνονται μὲ τὴ φωνή μου, ἔλα ἔλα κὶ σὺ μαζί μου νὰνεβῆς.»

Ἀλήθεια μοῦ ἔδινε θάρρος ἢ μουσικὴ. Ἐνωθα μέσα μου πὼς γινόμουνε ἄξαφνα πιδ γενναῖος, πιδ ἀντρωμένος παρὰ ποιές. Κοίταξα ἀντίκρι κατὰ τὴν Πόλη, κοίταξα κατὰ τὰ μέρη τῆς Ἁγιά Σοφιάς, ὅπου φαινόντανε τὰ τούρκικα τζαμιά κὶ παρέκει τὰ μνήματα τῶ Σουλτάνωνε. Κοίταξα μάτι ἀγριωμένο, φοβερό. Εἶχα τὴν καρδιὰ γεμάτη πείσμα κὶ μοῦ ἐρχότανε ὄλο νὰ φωνάξω·—«Ἐδῶ εἶμαι· κανένα σας δὲ φοβοῦμαι. Χριστιανὸς Τούρκο δὲν τρέμει.» Ἀστραπὲς οἱ ματιές μου, οἱ γροθιές μου σηκωμένες κὶ γινόμουνε ὄλος μέσα μου θεριό.

Ἐκεῖ ποῦ κοίταξα κ' ἔβραζε ἡ καρδιά μου, ἄξαφνα βλέπω κάτω κάτω, μέσα στὰ βάθια τῆς Πόλης, μιὰ παραξενὴ ἀσπράδα. Μὲ πῆρε ἀνατριχίλα, σὰν ποῦ σὲ παίρνει τὴν ὥρα ὅπου κανένα πρᾶμα μεγάλο πὰ νὰ γίνῃ. Ἡ ἀσπράδα ἐρχότανε ἀπὸ κεῖ ποῦ εἶναι ἡ Ἁγιά Σοφιά, ἔβγαينه μέσα ἀπὸ τοῦ Μαχμούτῃ τὸν τουρμπὲ κὶ ἄρχιζε νὰ κουνιέται. Μὲ τὸ χόντρος τῆς σκέπαζε ὅλη τὴ Μέση Ὀδὸ τοῦ Βυζάντιου. Πρῶτα δὲν μπορούσα νὰ καταλάβω τί εἶτανε. Ἐμοιαζε σὰν τεττωμένο κάτασπρο σεντόνι ποῦ πετοῦσε. Ἐπειτα εἶδα πὼς εἶχε μισοφέγγαρο προστά, σὰ τὰ τὸ φοροῦσε ἴσια ἴσια στὸ μέτωπο. Πήγαινε καβάλλα σὲ μιὰ πέτρα ὀλόμακρη, ποῦ εἶχε σαρκί κὶ στήν ἄκρη. Τὸ φάντασμα μεγάλωνε, μεγάλωνε κὶ προχωροῦσε. Κατάλαβα πὼς ἐμένα γύρεβε, γιατί ἐρχότανε ἴσια στὸν τόπο ποῦ καθόμουνε, καταπάνω μου. Τώρα μάλιστα μπορούσα νὰ διῶ πὼς· βαστοῦσε στὸ χέρι κερτὸ τούρκικο σπαθί. Τὸ σπαθὶ γυάλιζε μὲ τὸ φεγγάρι.

Στάθηκα μιὰ στιγμὴ, τρομασμένος. Σὲ τί περιεργὴν διά-

θεση βρισκότανε ἡ ψυχὴ μου! Ἀντίθετες ἰδέες μὲ πολεμοῦσανε. Εἴμουνε ὄλο μαζί γεμάτος ἔχτρα, σεκλέτι, φόβο, μῖσος, ἀγάπη, ἀθυμιὰ κι ἀπειρο θάρρος. Τὸ φάντασμα κόντεβε νὰ μὲ φτάση—γιατὶ εἴτανε τόντις φάντασμα. Φαινότανε τώρα και τὸ πρόσωπο· εἶχε μάβρα γένια κι ὀλόχλωμο, κίτρινο τὸ πετσά. Κάτασπρα εἴτανε τὰ μάτια του. Ἔκαμε ἓνα σάλτο και βρέθηκε ἀμέσως πλαί μου στοὺς λόφο. Εἴτανε ὁ Σουλτὰ Μαχμούτης. Στεκότανε ἀπὸ πάνω μου ὀλόρθιος, μὲ τὸ σπαθὶ στοὺς χέρι. Ἐγὼ εἴμουνε πίντα ξαπλωμένος καταγίς· σήκωσα λιγάκι τὰ μάτια γιὰ νὰ διῶ καλῆτερα τὸ πρόσωπό του. Πρόσμενα τί θὰ μοῦ πῆ.

ΙΔ΄.

Ο ΜΑΧΜΟΥΤΗΣ

Ὁ Σουλτὰ Μαχμούτης πολὺ κέφι δὲν εἶχε. Πιῶτερο ἔμοιαζε Μαχμούρης παρὰ Μαχμούτης. Ἀγριοκοίταζε και μὲ θυμὸ εἶχε τὰ μάτια του ἀπάνω μου στυλωμένα. Ἄρχισε τότες και μοῦ ἔβγαλε λόγο—ἓνα λόγο ποὺ βάσταξε κάμποση ὥρα, γιατί εἶχε φαίνεται πολλὰ νὰ μοῦ πῆ ὁ σουлтὰ Μαχμούτης. Ὁ βάρβαρος εἶναι μωρόλογος και δὲν ἔμαθε νὰ συμμαζεβῆ μήτε νὰ συγκεντρῶνῃ τὸ νοῦ του. Ἔλεγα μέσα μου και γώ—«Ἄμα πιάση ὁ Τοῦρκος τίς κουβέντες, θὰ πῆ πὼς δὲ θὰ παίξῃ τὸ σπαθί. Ἄς διοῦμε πρώτα τί μᾶς θέλει και βλέπουμε κατόπι.» Σοβαρά, ἀραδιαστὰ και μάλιστα μὲ κάποια βαρῦτητα, μιλοῦσε ὁ σουлтὰ Μαχμούτης. Μὰ ὅσο κι ἂν ἤθελε νὰ τὸ κρύψῃ, ἔτρεμε ἡ φωνὴ του κι ὁ θυμὸς

του ἀναβε, μεγάλωνε ὁ θυμὸς του μὲ κάθε λέξη ποὺ ἔβγαζε τὸ στόμα του.

«Καιρὸς εἶναι νὰ τὰ ποῦμε. Ἀφότου μᾶς ἦρθες στὴν Πόλη, σὲ γυρέβω νὰ σοῦ μιλήσω. Δὲ μοῦ λές; Τί τρόπος εἶναι ὁ δικὸς σου; Τί φερσίματα εἶναι τοῦτα; Τὸν μπελά μου βρῆμα μαζί σου. Ποῦ τᾶμαθες ἀφτὰ ποὺ μᾶς ξεφουρνίζεις κάθε ὥρα; Παραπονιέσαι ποὺ δὲν κοιμᾶσαι. Περπατᾶς στοὺς δρόμους και φωνάζεις πὼς τὸ αἷμα σου βράζει. Μπαρούτι πνὲς και φωτιά... Μπαρούτι; Πρόσεξε καμιὰ μέρα νὰ μὴ σὲ τινάξω γὼ στοὺς ἀέρα... Λεφτεριά λές ὄλο πὼς θέλεις και πὼς δὲ μᾶς θέλεις ἑμᾶς! Ἀπὸ τὴν Ἐβρώπη μᾶς τίς ἔφερες ἀφτές σου τίς ἰδέες; Τί μιλᾶς γιὰ σκλαβιά; Σιχτιρ, σιχτιρ, γκιαούρ! Μήπως ἔεχασες, τσελεμπάκι μου, πὼς εἶσαι ραγιάς, πὼς εἶσαι σκυλι και τίποτις ἄλλο; Μήπως δὲν τὸ ξαίρεις πὼς ὄλοι σας μαζί, ὄλη ἡ γραικολογία ποὺ σήμερα σηκώνει ἀψηλὰ τὴ μύτη, δὲν εἴσατε μιὰ φορὰ κ' ἓναν καιρὸ παρὰ σκυλιὰ ποὺ μᾶς γλείφανε τὰ πόδια; Κάτι μὲ κοιτάζεις; Ὁ ἀφέντης σου εἶμαι γώ. ἡ τρομάρρα σου και τὸ βάσανό σου. Τί κάθεσαι ἦσυχα, τί χουζουρέβεις, και δὲ σηκώνεσαι, ποὺ σοῦ μιλᾶ ὁ βασιλιάς τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ἀφτοκράτορας τῆς Πόλης;

Γιὰ διὲς καλῆτερα τοὺς «ὀμογενεῖς», τί ἀγάπη ποὺ μοῦ ἔχουνε τώρα! Πᾶρε παραδειγμα και σύ. Ὅλο μὲ κολακέβουνε και μὲ καλοπιάνουνε. Ὁ μεγαλῆτερός τους φίλος ἔγινα σήμερα. Κάμε και σύ σὰν κείνους. Φτάνουνε τὰ μπόσικα λόγια. Ἄπ' ἀφτὰ δὲ βγαίνει τίποτα. Ἐλα μαζί μου. Δὲ βλέπεις πὼς ἔεχασαν τὸ παλιὸ τὸ μῖσος και τὴν πρώτη σκλαβιά κι ὄλα τὰ δάκρια; Γιατὶ τάχα δὲν ἔρχεσαι σὲ μένα; Μήπως ἐσὺ θυμᾶσαι και δὲ συχωρνᾶς; Τί; Δὲν τὸ ἔεχασες ἄραγες ἀκόμη πὼς οἱ δικοὶ σου δὲν μπορούσανε πρώτα

στο δρόμο νὰ βγοῦνε, ἃ δὲν τοὺς ἔδιναν τὴν ἄδεια, πὼς οἱ μαννάδες σας ἔπρεπε σὰ χανούμισσες νὰ σκεπάζουνε τὸ πρόσωπό τους, πὼς μιὰ ἐκκλησιὰ δὲν εἶχεν νὰ πάτε, πὼς τοὺς πλούσιους τοὺς ἔσφαζαν σὰν τὰ πρόβατα, καὶ πὼς τὶς χριστιανὲς σὰν πατσαβοῦρες τὶς πατοῦσαν; Μήπως ἔχεις ὑποψία πὼς ἂν μπορούσαν, θὰ ξανάκαναν πάλαι τὰ ἴδια; Δὲν κατάλαβες πὼς κανεὶς πιά δὲν τὰ θυμᾶται τὰ τέτοια; Σκλάβοι, σκλάβοι γεννηθήκατε στὴν Πόλη καὶ θὰ πεθάνετε σκλάβοι!

Νὰ σοῦ πῶ τὸ κάτω κάτω, δὲ μὲ μέλει πολὺ γιὰ τὰ λόγια σου. Ρίξε πέτρα στὴ θάλασσα, καὶ πὲς μου ἂν μπορείς νὰ μετρήσης τί βάθος ἔχει. Ἔτσι καὶ μαζί μου. Ποτές σου δὲ θὰ καταλάβης, κι ἂν πέτρες χιλιάδες ρίξης μέσα, ὡς ποῦ πάει τὸ μῖσος μου γιὰ σένα. Ὁχι! Δὲν τὸ λέω σωστά. Ποῦ νὰ σὲ μισήσω; Μήτε σὲ ψηφῶ. Φαφλατὰς καὶ σὺ σὰν τοὺς ἄλλους. Βέρος Ρωμιός. Μὲ τὶς φωνὲς καὶ μὲ τὶς ρητορικὲς δὲ θὰ κάμης δουλειά. Ἄφρα ξαίρετε σήμερα! μὰ τὰ λόγια δὲ φελοῦνε. Ἔτσι δὲ μᾶς πιάνεις. Τὸ λιοντάρι πολεμᾶς νὰ φοβερίσης;

Ἐμεῖς ἄλλα θέλουμε. Οἱ γονιοὶ σας ξαίρανε τὴν τέχνη. Ἄς εἴσουνε καὶ σὺ σὰν τὸ Μισὲ Γιάννη! Νὰ ἄθροπος! Λόγια πολλὰ δὲ συνήθιζε ὥστόσο φτάνει νὰ ζητοῦσε κατιτίς, κι ἀμέσως τοῦ τῶκανα. Τονὲ λέγανε τὸ μάτι τῆς Χιδὸς καὶ τὸ στόμα τοῦ βασιλιᾶ. Μὴ σὲ μέλη! Ὅλοι οἱ Ρωμιοὶ δὲ φιλοῦσανε πόδι. Μιὰ μέρα πῆγε στοῦ βεζίρη μου, θύμωσε γιὰ ἓνα λόγο πού τοῦ εἶπε ὁ βεζίρης, καὶ τοῦ πέταξε τὸ φέσι του στὸ πρόσωπο. Τέτοιοι εἴτανε κάποτε οἱ ραγιαῖδες, οἱ παλιοί. Μοῦ ἄρεζε πολὺ ἐκεῖνος ὁ ἄθροπος. Τοῦ ἔδωσα τὴ Χιό, νὰ τὴν ἔχη ἄν τόντις τὴν εἶχε, γιὰτὶ δὲν ἄφινε, πιασὰς νὰ πατήσῃ στὴ Χιό, ἂν πρώτα δὲν τοῦ ζη-

τοῦσε τὴν ἄδεια. «Γιατὶ μᾶς σφάζατε καὶ μᾶς γδείρατε, ἔλεγε, γίνεται τάχα πάντα νὰ μᾶς σφάζετε καὶ νὰ μᾶς γδέρνετε;» Τί νὰ τοῦ πῆς ἑνὸς ἀθρώπου, σὰ σοῦ μιλά σωστά; Γιὰ ὅσο βίρβαρους κι ἂ μᾶς περνᾶς, φτάνει νὰ φερθῆς μὲ κρίση καὶ μὲ τρόπο ἢ νόθουμε καὶ μεῖς ἀπὸ δικαιοσύνη. Κάπου κάπου μοῦ ἔφερνε πορτοκάλια, μαστίχα, λεμόνια σ' ὄλοχρυσά πανέρια ἢ ἔξαιρε νὰ μοῦ πῆ κ' ἓνα λόγο ζαχαρένιο, νὰ μὲ κολακέψῃ.—«Νά σου, ἀφέντη μου, κ' ἓνα λουλούδι τοῦ μπαξέ σου.» Ὅστόσο τὸν μπαξέ, ἐκεῖνος τὸν εἶχε. Πιώτερο καλὸ σᾶς κάμανε οἱ τέτοιοι παρὰ οἱ σημερνοὶ σας διπλωμάτες. Ὅλο φρόντιζε γιὰ τοὺς δικούς τους κι ὅμως πάντα στάθηκε φίλος πιστὸς καὶ μ' ἀγαποῦσε. Τὸν ἔριφῃ! Πόσο τὸν ἀγαποῦσα καὶ γώ! Ὅταν πέθανε, μόνος ἐκεῖνος ἦρθε στὸ λείψανό μου. Ἀκόμη δὲν τὸ ξεχνῶ. Ὅλοι τὸν εἶχανε πατέρα καὶ προστάτη κι ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα του καὶ κεινοῦ, μείνανε οἱ Ρωμιοὶ ὠρφανεμένοι, σὰν πρόβατα δίχως τσοπάνη.

Ἐσὺ γιὰ μένα τί ἔκαμες; Μοῦ ζήτησες ποτές σου τίποτα; Μοῦ γύρεψες τὴ Χιό; Ἦρθες στὸ λείψανό μου; Πὼς τολμᾶς τώρα καὶ βγαίνεις στὸν τόπο μου μέσα, νὰ μὲ βρίζης; Σιχτίρ, σιχτίρ, γκισούρ! Πρόσεχε καλά. Ὁ Τοῦρκος εἶναι ἥσυχος καὶ δὲ σὲ πειράζει, ὅσο δὲν τοῦ δίνεις ἀφορμή. Μὰ φτάνει νὰ τὸν πειράξῃς, καὶ τότες φαίνεται τί εἶναι καὶ τί τὸν ἔκαμε ἢ φύση ἄσπλαχνο θεοῦ. Μὴ νομίζης πὼς γιὰ τὸ χατίρι σου θάλλάξω. Σιχτίρ, σιχτίρ, γκισούρ! Πήγαινε στίς ἐπαρχίες νὰ διῆς ἂν μπορεί νὰ κουνήσῃ ὁ ραγιαῖς. Ἐκεῖ θὰ μάθῃς μὲ τί σιδερένιο χέρι σᾶς βαστῶ. Ἐδῶ εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ φέρνομαι διαφορετικά! στὴν Πόλη φοβοῦμαι, γιὰτὶ μὲ βλέπει ἡ Ἐβρώπη. Μὰ μὴν πάρης θάρρος. Καὶ δῶ μπορῶ καμιά ὥρα νὰ γαριέψω. Ὁ Τοῦρκος εἶναι

πάντοτε Τουρκος. Σοῦ τὸ λέω, νὰ τὸ ξαίρης. Ἔλα, ὅσο εἶναι καιρός, νὰ γίνης δικός μου ἔλα νὰ σοῦ δώσω καμιά δουλειὰ στὸ παλάτι. Μπαίνεις ὑπάλληλος κ' ἔπειτα κάθεσαι καὶ μιλάς ἤσυχα καὶ σοφὰ γιὰ τὶς ἐβγένειες τῆς γλώσσας, γιὰ τὸν Ξενοφόντα, σκορπίζεις δοτικές, κόβεις ὅσα λόγια ἢ γλώσσα σου κόβει γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδας, κι ὄλος ὁ κόσμος ἀπορεῖ μὲ τὴ ρητορικὴ σου.

Δὲ θέλεις; Τότες βλέπεις ποιὸς εἶμαι. Μὴ νομίσης πὼς προσμένω νὰ πολιορκήσουνε τὴν Πόλη ἢ νὰ τὴν πάρουνε, γιὰ νὰ σᾶς σφάξω ὅλους σας στὰ σοκάκια. Μὴ θαρρῆς πὼς γιὰ νὰ ξανακάμουμε κανένα γιουρούσι, πρέπει πρῶτα νὰνάψῃ μέσα μας ὁ φανατισμός. Καὶ τώρα σᾶς ξεπαστρέβω. Ἄς ὀρίσουνε κατόπι οἱ Δυνάμεις. Σιχτίρ, σιχτίρ, γκιαούρ! Ὁ Μαχμούτης εἶμαι γώ. Δὲν τοὺς βλέπεις ὄλους ἀφτοὺς πὺν κοίτουνται γύρω γύρω στὰ μνήματά τους; Ἐνα λόγο φτάνει νὰ πῶ, κι ὄλοι τους σηκώνονται μεμιάς, ὄλοι τους ἀρπάζουνε τὸ σπαθί, γιὰτὶ ἄλλο τίποτα δὲν εἶστε γιὰ μᾶς παρὰ ραγιαδες, γκιαούρηδες, σκυλιὰ καὶ μὲ μιὰ κλωτσιὰ στὸ Σαράϊ Μπουρνου σᾶς πετοῦμε.»

Τέτοια μοῦ ἔλεγε ὁ Μαχμούτης· τρίζανε τὰ δόντια του, βροντοῦσε ἡ φωνή του, κι ὅσο μιλοῦσε σαλέβανε τὰ σαρίκια, ἄνοιγε τὸ χῶμα κ' ἕνας ἕνας οἱ Τουρκοὶ βγαίνανε ἀπὸ τὸν τάφο τους καὶ τριγυρίζανε τὸν καλίφη τους.

Τὸν κοίταξα καλὰ καλὰ μέσα στὰ κάτασπρά του τὰ μάτια, καὶ πολλὰ λόγια δὲν τοῦ εἶπα·

—«Τὴ Χιὸ δὲ σοῦ τὴ ζήτησα, δὲ σοῦ τὴ ζητῶ, δὲ θὰ σου τὴ ζητήσω ποτέ. Ἀπὸ σένα δὲν τὴν προσμένω. Μάθε το, Μαχμούτη, γιὰτὶ φαίνεται πὼς δὲν τὸ ξαίρεις. Ὁ κόσμος εἶναι δικός μου. Μὴ ρωτᾶς τῶνομά μου· μὴ γυρέβης νὰ σοῦ πῶ ἂ μὲ λένε Πέτρο, Γιάννη ἢ Θανάση. Τῶνομά μου;

Θέλεις νὰ σοῦ τὸ φτύσω στὴ μούρη καὶ νὰ στράψῃ στὸ μάγουλό σου σὰν μπατσιὰ; Λεφτεριά, Λεφτεριά μὲ λένε. Δὲν εἶμαι ἕνας, εἶμαι Λαός. Δὲν εἶμαι ἄθρωπος, εἶμαι ἰδέα. Δὲν εἶμαι Ρωμιός, εἶμαι Ἑβρώπη. Κόσμος εἶμαι. Νὰ τὸ ξαίρης· ἢ Λεφτεριὰ σουλτάνους δὲ φοβάται. Ὁ τι πῆ θὰ γίνῃ ὅπου περάσῃ, θὰ χαθῆς. Ἀπὸ παντοῦ σὰ σκύλο θὰ σὲ διώξῃ. Μιὰ πήχη γῆς σ' ὄλη τὴν οἰκουμένη δὲ θὰ βρῆς νὰ μπήξῃς ἕνα παλούκι, γιὰ νὰ βγῆ ἡ ψυχὴ σου. Μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ δικό σου εἶναι τὸ βασίλειο τὸ δικό μου· εἶναι ἀπεραντο σὰν τὸν κόσμο κ' οἱ πολῖτες τοῦ ἀρίφνητοι σὰν τᾶστέρια. Τὴ δύναμή μου, μήτε στῶνειρό σου δὲν τὴν εἶδες, γιὰτὶ ὡς τώρα δὲ φοβήθηκα βασιλιάδες, μὲ φοβηθήκανε κείνοι κι ἀπορῶ μὲ τὴν τόλμη σου καὶ μὲ τὸ θυμό σου· ποιὸς εἶσαι σὺ καὶ μοῦ μιλάς μὲ τόσο θάρρος, ἐμένα τὸν Ποιητὴ Ἀπὸ τὸ δρόμο μου νὰ φύγῃς! Δὲν τὸ βλέπεις, σουλτὰ Μαχμούτη, πὼς εἶσαι σκιά, σκιά καὶ τίποτις ἄλλο; Φτάνει νὰ τὸ θέλω, καὶ σὰ σκόνη, σὰν κουρέλλι, σὰ σκουπίδι, μ' ἕνα χτύπημα τοῦ χεριοῦ μου, σὲ ξεπαστρέβω.»

Σηκώθηκα τότες, ἤσυχος καὶ φοβερός. Φύσηξα κι ἄρχισε ὁ Μαχμούτης νὰ τρέμῃ σὰν τὸ ψάρι. Τοῦ κάκου προσπαθοῦσε, τοῦ κάκου πολεμοῦσανε οἱ δικοὶ του νὰ μὲ σπρώξουνε, ὁ ἕνας μὲ τὸ σπαθί, ὁ ἄλλος μὲ τὸ κοντάρι. Ἐπρεπε, ἔπρεπε ὄλοι τους νὰ φύγουνε ἀπὸ μπροστά μου· ἔτσι εἶτανε στὸν οὐρανὸ γραμμένο. Δὲ χωράτεβα πιά. Ἀπὸ κοντὰ κοντὰ τοὺς ἔπαιρνα τοὺς Τουρκοὺς, κι ὅσο ἐγὼ προχωροῦσα, τόσο τραβιόντανε πίσω οἱ καταραμένοι.

Ἄξαφνα ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ—τρομάρα!—σὰν τὸ θάνατο φοβερὴ. Ταράχτηκε ἡ γῆς, σείστηκε ὁ κουλάς, κλονίστηκε ἡ Ἑβρώπη. Ἄρχισα νὰ τρέμω καὶ γώ. Σὰν τὸ λιοντάρι πὺν ξαφνικὰ προβέλνει στὴν ἄκρη τοῦ βουνοῦ καὶ κα-

τεβαίνει, φάνηκε ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἀπάνω στὸ λόφο. Στάθηκε μιὰ στιγμή, καὶ μ' ὄλη του τὴν ὀρμή τὸν εἶδα νὰ κατεβῆ, νὰ πεταχτῆ, νὰ πέση ἀπάνω στὰ σκυλιά. Τρέχαμε κ' οἱ δύο μας, ἐκεῖνος μπροστά, ἐγὼ πίσω. Κατρακουλούσανε οἱ Τούρκοι ὁ ἓνας ἀπάνω στὸν ἄλλον, μὲ τὸ Μαχμούτι μαζί. "Ἰσια μὲ κάτω στὸ γυαλὸ τοὺς σπρώχναμε, γιὰ νὰ πνιγοῦνε στὴ θάλασσα μέσα. «Δρόμο, δρόμο», φώναζε δυνατὰ τὸ λαμπρόμου τὸ παλληκάρι· «Ἔρχεται καὶ νάτος! Τάφεντικό σας φτάνει!» Ἔβραζε ὁ θυμὸς του· σείοτανε τὸ κορμί του σὰν τὸ δέντρο πού ἄνεμος τὸ περεχύνει· ἐμένα ἔδειχνε στοὺς Τούρκους μὲ φοβέρες, ἓνας ὄλεθρος ἢ φωνὴ του·—«Δρόμο, δρόμο τὰ σκυλιά. Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίος!».

ΙΕ'.

Μ Α Θ Η Μ Α

Μὲ τοὺς σουλτάνους δὲν εἶναι φρόνιμο νὰ μαλλώνη κανεὶς, ἄς εἶναι καὶ πεθαμμένοι. Τέτοιοι καβγάδες ἔχουνε κάπι συνέπειες δυσάρεστες. Συλλογίστηκα πὼς θὰ εἶτανε καλὸ νὰ φύγω γλήγορα ἀπὸ τὴν Πόλη. Ἔπειτα, νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ἀφτοὶ οἱ καβγάδες δὲ φελοῦνε καὶ πολί. Σᾶς εἶπα πὼς ἔσπρωξα τὸ Σουλτάνο Ἰσια μὲ κάτω στὸ γυαλό· καλά! Μὰ μποροῦσα νὰ τὸν πιάσω; "Οχι βέβαια, ἀφοῦ εἶτανε σκιά. Καὶ ποιά εἶναι ἡ δύναμη τοῦ Τούρκου; Ἰσια Ἰσια πού εἶναι σκιά. Γι' ἀφτὸ κ' ἡ Ἐβρώπη δὲν τὸν πιάνει.

Γιὰ νὰ μὴ πιάση καὶ κείνος στὰ ξημερώματα, ἀποφά-

σισα νὰ φύγω προῦ πρώι. Εἶχε βαπόρι τὴν ἴδια μέρα. Μπαρκαρίστηκα καὶ τράβηξα γιὰ τὴ Χιό.

Ἡ θάλασσα καλὴ· εἶχαμε καὶ καλὴ συντροφιά. Στὸ ταξίδι κάνει κανεὶς γλήγορα φίλους· τέλειωσε τὸ ταξίδι, τέλειωσε κ' ἡ φιλία. Ἀπάντησα ἓναν ταξιδιώτη στὸ κατάστημα καὶ ἀρχίσαμε τίς κουβέντες. Μοῦ εἶπε πὼς εἶτανε δάσκαλος, δὲ θυμοῦμαι ποῦ· εἶχα ὁμως ξεχάσει ὅλους διόλου νὰ τοῦ πῶ τί γύρεβα κ' ἀπὸ ποῦ ἐρχόμουνε, καὶ δὲ μὲ ρώτησε ὁ ἴδιος. Μιλούσαμε γιὰ τὸ ἓνα καὶ γιὰ τὸ ἄλλο, γιὰ τὸ λαμπρὸ τὸν καιρὸ, γιὰ τὰ κύματα πού εἶναι μαβιά καὶ γιὰ τὰ σύννεφα πού εἶναι ἄσπρα, καὶ ὡστόσο κάπου κάπου μαβρίζουνε. Ἐκεῖ πού μιλούσαμε, δὲν ξαίρω πᾶ τὴν καλὰ καλὰ τί ἔλεγα, μὰ θυμοῦμαι πὼς πῆγαίνα νὰρχίσω μιὰ φράση μὲ τὴ λέξη· «Νόμισα...» — Μ' ἀντισκόβει ἀμέσως ὁ δάσκαλος — τὸ συνηθίζουμε κάποτες μαζί μου — καὶ μοῦ λέει — «Ἐνόμισα.» — Ἀθῶα καὶ ἀπλὰ τοῦ κάνω γώ — «Καὶ γιατί τάχα ἐνόμισα;» — «Διότι, μοῦ ἀπαντᾷ, ἡ ἀρχαία εἶναι εὐγενεσττέρα καὶ διὰ τοῦ ε καθίσταται εὐγενικώτερος ὁ τύπος.»

Δὲν ξαίρω ἂν εἶδες ποτέ σου στοὺς κάμπους μαραμέναι λουλουδάκια νὰ γέρνουνε τὸ κεφάλαι τους λυπημένα καταγίς; Στάσου νὰ πέση στὴ στεφάνη τους μέσα μιὰ σταλαματιὰ νερό, καὶ τὰ βλέπεις ἀμέσως χαρούμενα καὶ γελαστά. Ἔτσι τόπαθα καὶ γώ· γιὰ τὸ διψασμένο, γιὰ τὸ κατάξερό μου τὸ μυαλό, δροσιὰ τὰ λόγια τοῦ δασκάλου. Μοῦ φάνηκε πὼς μὲ μίαν φωτιζότανε ὁ νοῦς μου, πὼς τέλος τῶν τελῶνε τὸ πότιζε ἡ ἀλήθεια. Τώρα καταλάβαινα ἄξαφνα τί θὰ πῆ ὀρθὴ κρίση. Ζοῦσα σὲ σκοτάδι, καὶ νὰ πού θωροῦσα τὸν ἥλιο πρώτη φορά. Τόσο μεγάλος, τόσο φρόνιμος μοῦ ἦρθε ὁ λόγος τοῦ δασκάλου, πού κατέβηκα ἀμέσως νὰ κλειδωθῶ

Τὸ ταξίδι μου

στό καμαράκι μου κάτω, γιά νά μπορέσω πιό ἡσυχά νά μετρήσω, σάν τὸ φιλάργερο, πόσους θησαυροὺς εἶχα μαζώξει στό κεφάλι μου μέσα σέ διάστημα μιᾶς στιγμῆς, σέ μιὰ μόνη λέξη, σ' ἓνα ε.

Θαυροῦσα πρῶτα πὼς ὅλη ἡ ἐβγένεια τοῦ ἀθρώπου εἶναι μέσα στήν ψυχὴ του· νόμιζα—ἔχι ἐνόμιζα—πὼς ἓνα πρᾶμα, ὃ τι ὄνομα κι ἂν τοῦ δώσης, δὲν ἀλλάζει τὴν οὐσία του. "Ἐλεγα· — «Νὰ μεθῆσω μὲ κρασί ἢ μὲ οἶνον, τὸ ἴδιο μεθῶ. Κι ἂν πῶ μεθύω, μοῦ φαίνεται πὼς πολλὴ δὲν πρόκοψα.» Ὁ ποιητῆς, πού θὰ κάμη στίχους, πρῶτα θὰ κοιτάξῃ νὰ διῆ ἂν εἶναι τόντις ποιητῆς· τότες βάζει ποίηση καὶ στὴ γλώσσα πού θὰ γράψῃ. "Ἄν τοῦ ἔρχονται πού καὶ πού δυὸ ἰδέες, ἂν ἔχει κεφάλι, καρδιά καὶ λίγη τέχνη, ἀνάγκη καμιὰ δὲν εἶναι νά κάμη τὸν Κινέζο· θέλω νά πῶ, δὲ θὰ πιστέψῃ στὴ ζωὴ του πὼς ἓνα ψόφιο πρᾶμα — σάν τὸ ψηφί — ἔχει μέσα του καμιὰ ἐβγένεια ξεχωριστή, καμιὰν ἀξία δική του· τὸ ψηφί, γιά νά ζωντανέψῃ, πρέπει τὸ πνέμα νά φυσηθῇ καὶ νά τοῦ δώσῃ ἔνοια κ' ἐβγένεια. Γιά νά φανῇ κανεὶς μέγας, δὲ θὰ προσέξῃ μόνο στοὺς τύπους· θᾶχῃ τὸ νοῦ του καὶ στό νόημα πού βγαίνει ἀπὸ τὰ λόγια του. Ὁ Ὅμηρος, πού μιλοῦσε χυδαῖα στὴν ἐποχὴ του, στάθηκε βέβαια μεγαλύτερος ποιητῆς ἀπὸ τοὺς σημερινούς μας τοὺς δασκάλους πού γράφουνε τὴν καθαρέβουσα. "Ἐτσι θαυροῦσα· μὰ βλέπω τώρα πὼς τὸ σύστημά μου εἶναι κακορίζικο· τὸ παραιτῶ καὶ πίνω ἄλλο.

Ναί, δασκαλάκι μου, κατάλαβα καὶ μὴ σέ μέλη! Ὅλο σάν καὶ σένα θὰ λέω. Μὲ τὸ σύστημα τὸ δικό σου, ὅλα πιό σωστά μοῦ ἔρχονται σήμερα. Ποῦ νά τὸ συλλογιστῶ, πρὶ μοῦ τὸ πῆς, πὼς ἓνα μικρούτσικο ε ἔχει τόση ἀξία; Τοῦτο τὸ ε δὲ φαίνεται, κι ὅμως ἀπὸ ζωὸ πού εἴμουνε, ἄθροπο

μὲ κάνει. Μὲ ξεβγενίζει. Δὲν τὸ παρατηροῦσα πρῶτα κ' ἔλεγα μέσα μου· — «Οἱ παλιοὶ μας οἱ προγόνοι βάζανε καὶ ἓνα ε· ἐμεῖς δὲν τὸ βάζουμε. "Ἄς λέω λοιπὸ νόμισα, ἀφρο δὲν πάλιωσα ἀκόμη.» Ἐσὺ τώρα μοῦ ἔδειξες τὴν τύφλα πού εἶχα. Τὸ ε τοῦτο, πού τὸ περνοῦσα γιά τίποτα, βγαίνει πριγκηπάτο. Μὲ πλουτίζει· μοῦ δίνει ἐβγένεια, τιμὴ, δόξα, μπορεῖ νά μοῦ φέρῃ καὶ παραδες. Ποιὸς ξαίρει; Καμιὰ ὦρα, ὅταν τὸ μάθουνε πὼς λέω «ἐνόμισα» κι ὄχι «νόμισα», ἀφρο τὸ ε θὰ μὲ κάμη νά διοριστῶ καθηγητῆς στό Παρίσι, ἀργότερα νά γίνω τῆς Ἀκαδημίας, ἄξαφνα καὶ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Σήμερα ἔνωσα πρώτη φορὰ τί θὰ πῆ «ἀξήσις»· ἀφξάνει, μεγαλώνει τὸν ἄθροπο. Οἱ γλωσσολόγοι σπάνουνε τὸ κεφάλι τους γιά νά καταλάβουνε τί νόημα εἶχε ἀφρο τὸ ε καὶ γιατί τὸ καθίζανε οἱ Ἕλληνες στὸν παρατατικό καὶ στὸν ἀόριστο, γιατί μόνο στὴν ὀριστική, καὶ γιατί στὴν ἀρχή, ἄξαφνα στὸν Ὅμηρο, δὲν τὸ βάζανε κάποιες διόλου. Ἐγὼ τώρα ξαίρω καλύτερα καὶ βλέπω τὴ σημασία τοῦ ε. Οἱ Ἕλληνες εἶτανε ξυπνοὶ ἄθροποι· συνηθίσανε τὸ ε οἱ μαργιόλοι, μόνο καὶ μόνο γιά νά δείξουν ἐβγένεια μεγαλύτερη. Ἡ ἐβγένεια, τί θαυρεῖτε πὼς εἶναι; Εἶναι· πάντοτες ἐκεῖ πού πρέπει νά βάζῃς ἐκεῖνο πού δὲν πρέπει. Καὶ διές! "Ὅχι μόνο στό «ἐνόμισα» χώσανε τὸ ε, τὸ βάλανε καὶ στό «ἐμέ», χωρὶς λόγο κανένα, γιατί καὶ τὸ «μὲ» εἶτανε ἀρχαῖο κ' ἔμοιαζε πὼς ἔφτανε κ' ἔτσι. Οἱ Ἕλληνες ὡστόσο, μοναχοὶ τους μέσα στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς ἐβρωπαϊκῆς φυλῆς, φτειάσαν ἓνα «ἐμέ». Τοῦ κάκου βασανίζονται οἱ καμημένοι οἱ γλωσσολόγοι, γιά νά βροῦνε τὴν αἰτία ἀφρου τοῦ ε. Ποιὸς δὲ βλέπει τώρα τὴν αἰτία; Οἱ ἀρχαῖοι κοιτάζανε πὼς νά δείξουνε στοὺς ξένους τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς τους· ὅπου μποροῦσανε το λοιπὸ γλιστροῦσανε κ' ἓνα ε.

Ἔτσι κάμανε καὶ μετὴν ἀντωνυμία, ἐμέ· ἀναγκαστήκανε νὰ βάλουνε ἄδικα καὶ παράλογα τὸ εἰς καὶ στὴν αἰτιατική, ἀφοῦ τὸ εἶχε πιά ἡ ὀνομαστική ἐγώ. Ἔφτανε νὰ κάμη λόγο ἕνας ἀρχαῖος γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ πῆ ἐγώ ἢ ἐμέ· ἀπὸ τὸ ε καταλάβαινε ἀμέσως ὁ ξένος πόσο τόντις ἐβγενῆς εἶτανε ὁ ἀρχαῖος.

Διέστε ὅμως πῶς τὸ ἕνα φέρνει τᾶλλο, πῶς μ' ἕνα λόγο σωστὸ μπορεῖ κανεῖς νὰ βάλῃ πράματα στὸ νοῦ του ποῦ μήτε τὰ στοχαζότανε πρῶτα. Ἐπιασε ποτές σας κανένας νὰ ξετάσῃ γιατί ἄξαφνα οἱ ἀρχαῖοι εἶχανε τόσο κεφάλι, γράφανε τόσο καλά, κάνανε τέτοιους στίχους, καὶ σοῦ βγάζανε μιὰ φαντασία, κάτι ιδέες ποῦ σήμερα ἀκόμη ὁ κόσμος ἀπορεῖ; Γιατί βγήκε Πλάτωνας, Ὅμηρος, Σοφοκλής; Γιατί; Τὸ ρωτᾷς; Γιατί μιλούσανε ἀρχαῖα. Ἄμα μιλήσῃς ἀρχαῖα, ὄχι μονάχα μιᾶς καλά, μιᾶς καὶ μ' ἐβγένεια. Κοίταξε τώρα τοὺς δικούς μας καὶ θὰ τὸ καταλάβῃς καλύτερα. Εἶναι πρᾶμα γνωστὸ πῶς οἱ δασκάλοι δὲν ἔχουνε μήτε φαντασία, μήτε ιδέες, μήτε νοῦ, μήτε καρδιά, μήτε κεφάλι. Τὸ μυαλό τους δὲ γέννησε ποτές μισὴ ιδεΐτσα. Τί εἶναι τέχνη, τί θὰ πῆ ποίηση ἢ φιλολογία, μήτε τὸ ὑποψιάζονται. Ὡστόσο δὲ μοῦ λὲς πῶς τὸ κατορθώσαμε κ' ἔχουμε σήμερα τὴ μεγαλύτερη, τὴν ὠραιότερη φιλολογία τῆς Ἑβρώπης; Γιατί μᾶς δοξάζει ὁ κόσμος; Γιατί μᾶς ζουλέψανε κ' οἱ ἀρχαῖοι; Γιὰ πειδὸ λόγο ἢ Θεοδώρα τοῦ Κλέωνα Ραγκαβῆ ἀκούστηκε στὸ Παρίσι, μεταφράστηκε σ' ὅλες τίς γλώσσες, καὶ κατάντησε σήμερα στὴν Ἑβρώπη πολὶ πιὸ γνωστὴ ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα; Γιατί τάχατις, σ' ὅτι μελάνι κ' ἄβουτήξῃ ὁ δάσκαλος τὴν πέννα του, λὲς πῶς σιάζονε ἀπὸ τὴν πέννα του χουσὲς σταλαματιές; Τὸ κατάλαβες γιατί; Γιατί γράφουμε τὴν ἀρχαῖα!

Κι ἄφησε, φίλε μου, ποῦ γράφουμε τὴν ἀρχαῖα· κάνουμε ἀκόμη καὶ τίς καινούργιες μας τίς λέξεις νὰ φαίνονται σὰν ἀρχαῖες. Τώρα θὰ διῆς τί συνέπειες μπορεῖ νᾶχη τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου μου, πόσο πατριωτισμὸ εἶναι γεμάτο, πόση τιμὴ θὰ φέρῃ σ' ὅλο τὸ ἔθνος. Τί δουλειὰ θὰ πιάσῃ μετὰ τὰ ξένα ὀνόματα, γιὰ νὰ μὴ φαίνονται ξένα; Τὴ χανούμισσα πῶς θὰ τὴν πῆς; Τοὺς μπέηδες ποῦ θὰ τοὺς βάλῃς; Τὸ βεζιρη πῶς θὰ τὸν κλῖνῃς; Τὸ κονάκι μετὶ τί τρόπο θὰ τὸ σιάξῃς; Μήπως θὰ γράψῃς «οἱ χανούμισσες, ὁ μπέης, τοῦ βεζιρη, τὸ κονάκι»; Ὁ θεὸς νὰ φυλάξῃ! Ἄν τὸ πῆς εἶσι, θὰ φανῆς πρόστυχος, χυδαῖος, βάρβαρος, ρωμῖός. Πέε το καλύτερα «αἱ χανούμισσαι, τῆς χανουμίσης, ὁ βέης, τοῦ βέου, οἱ βέοι, τοῦ βεζιρου, τοῖς βεζιραις, ἴσως καὶ βεζιρσι, τὸ κονάκιον, τὸ κονακίω». Ἀμέσως γίνεσαι Περικλής.

Ἔχουμε κάτι ἄλλους λεκέδες στὴ νέα μας τὴν ἱστορία ποῦ μπορούσαμε νὰ τοὺς ξεπλύνουμε μετὶ τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου. Κάτι ὀνόματα εἶναι τόντις ντροπὴ γιὰ τὸ ἔθνος καὶ γιὰ τὸν ἑλληνισμό. Γίνεται ἕνας ἄθροπος νὰ λέγεται Μπότσαρης; Γίνεται νὰ λέμε Χατζηπέτρος, Μεσολόγγι; Μπορεῖ ὁ Μαρκομπότσαρης νὰ εἶτανε ἥρωας σὰν τὸ Λεωνίδα, μὰ δὲν ἐνιωθε διόλου ἀπὸ γλώσσα μετέοιο χυδαῖο ὄνομα μᾶς ἔκαμε νὰ ντροπιαστοῦμε στὴν Ἑβρώπη. Ἀμὲ ὁ Ἄντροῦτσος! Τί ἄλλο κακὸ πάλε τοῦτο; Ἔχουμε ἀραγες στὴ γλώσσα μας τοὺς βάρβαρους ἀφτοὺς τοὺς φράγκικους φτόγγους καὶ θᾶρχίσουμε τώρα σὰν τοὺς Γάλλους νὰ λέμε *b d* καὶ *g*; Θὰ τὸ καταδεχτοῦμε νὰ μιλοῦμε μετὰ *μπ* καὶ *τσ*; Μήπως θὰ κάμουμε μιὰ γενικὴ «Μπότσαρη», μετὰ τὴν ελεεινὴ κατάληξιν *η*; Μᾶς ταιριάζει ἕνας Χατζῆς, ἐμᾶς ποῦ εἴμαστε γνήσια παιδιὰ τοῦ Θεμιστοκλή; Δόξα σοι, ὦ Θε-

ός, πὸν μποροῦμε τουλάχιστο νὰ λιγοστέψουμε τὸ κακό. Δὲν εἶναι πιά δυνατό—καὶ πολὶ τὸ λυποῦμαι— νὰ ξεχάσουμε τέτοια ὀνόματα, νὰ τὰ βγάλουμε ἀπὸ τὴ μέση. Μποροῦμε ὅμως νὰ λέμε «Μεσολόγγιον, Μεσολογγίου.» Καὶ τί; Χρειάζεται ἀραγες νάχουμε σέβας γιὰ τέτοια κακορίζικα ὀνόματα; Ἄς κλίνουμε ὁ Βόσσαρις, τοῦ Βοσσάρως— ἄς γράφουμε [Ἄζη] Πέτρος, μισσοκεπάζοντας τὸν Ἄζῆ. Τὸν Ἄντροῦτσο, ἄς τὸν κάμουμε Ἄνδροῦσσον. Ἔτσι δὲν εἶναι ἀνάγκη πιά νὰ ντραποῦμε γιὰ τὸν Μπότσαρη. Ἔχουμε μάλιστα στὴν καλὴ μας τὴ λογιωτατίστικη γλώσσα μιὰ λέξη πὸν δὲν τὴν ἔχει ἡ χυδαία, καὶ πὸν ταιριάζει ὅλους διόλου γιὰ τέτοια δουλειά. Ἱεροσουλία.

Καθαρέβουσα γιὰ ποῖο λόγο λένε τὴ γλώσσα τους οἱ δασκάλοι; Γιατὶ ὅλα τὰ κάνει ἄσπρα σὰν τὸ χιόνι, καθαρὰ σὰν τὸ κρὺ τὸ νερό. Μὲ τὴν καθαρέβουσα λὲς ὅ τι θέλεις, φτάνει νὸ τὸ πῆς ἑλληνικά. Ἄμα ὁ τύπος εἶναι ἀρχαῖος, βλέπεις κ' ἔχουνε τὰ λόγια σου κάτι πὸν ἀμέσως ἀρᾶσει ἀμέσως φαντάζοντε. Οἱ πιὸ μπόσικες ιδέες σὰ διαμάντι γυαλίζουνε τὰ πιὸ παρακατιανὰ φρονήματα, μὲ τὴν καθαρέβουσα, σοῦ φαίνονται μαργαριτάρια. Ἡ καθαρέβουσα σοῦ παστρέβει τὴν ψυχὴ σοῦ τὴν ξεπλένει· εἶναι σὰ νᾶπαιρνες καθάρσιο. Ἄφτῆ τὴν ἀρχὴ μὴν τὴν ξεχάσης ποτέ· γιὰ νὰ κυβερνηθῆ κανεὶς στὴ ζωὴ, γιὰ νὰ προκόψῃ, πρέπει νάχῃ μιὰ βάση καλὴ. Καλῆτερη μὴ γυρέζης. Πρόσεχε στὸν τύπο· ὅλη ἡ ἐβγένεια τῆς ψυχῆς εἶναι στὸν τύπο μέσα. Μ' ἄφτὸ τὸ σύστημα μπορεῖς νὰ πῆς κακοήθειες· μπορεῖς νὰ βροίσης τὸν κόσμον δίχως ὁ κόσμος νὰ θυμῶσῃ, δίχως καὶ σὺ νὰ φανῆς χυδαῖος. Τὸ δάσκαλο, ἂν τὸν πῆς γαϊδουρί, θὰ πειραχτῆ καὶ θάχῃ δίκιο. Ἄν τὸν πῆς ὅμως «ὄνον», τὸν κολακέβεις.

Τὰ πιὸ πρόστυχα πράματα, φτάνει νὰ τὰ πῆς στὴν

ἀρχαία, καὶ τοὺς βγάζεις ὅλη τους τὴν προστυχία. Μπορεῖ στὴ γλώσσα πὸν μιλάς—στοῦ μπαμπᾶ σου τὴ γλώσσα—νὰ βρεθοῦνε κάτι πράματα πὸν ντρέπεσαι νὰ τὰ πῆς μὲ τὸνομά τους. Ὅσο γιὰ μένα, τὸ μολοῶ, δὲν κατόρθωσα ποτέ νὰ μιλήσω γιὰ ἓνα κάποιο πολὶ χρήσιμο στρογγυλὸ πρᾶματάκι, πὸν τὸ βάζω κάθε νύχτα ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι μου. Εἶναι μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ δὲν ξαίρω τὴν ἀρχαία. Ἐνας δάσκαλος φίλος μου, πὸν μὲ φιλοξένησε σπῆτι του μιὰ βραδεῖά, μὲ πολλὴ ἐβγένεια μοῦ ἔδωσε νὰ καταλάβω τί ἤθελε νὰ μοῦ πῆ. Ἄφοῦ μὲ πῆγε στὴν κάμερή μου, ἤρθε πλαῖ μου, μὲ κοίταξε στὸ πρόσωπο καὶ μὲ πολὶ σοβαρὸ ὕφος μοῦ εἶπε τέτοια λόγια— «Ἐντιμότης κύριε καθηγητά, ὑπὸ τὴν κλίνην εὑρεθῆσεται τὸ δυσώθυμον ἀγγεῖον, ἐν ᾧ δύνασθε νὰ οὐρήσητε *νύκτωρ*».

Τί κάθουμαι καὶ λέω; Ἡ καθαρέβουσα μπορεῖ θάματα νὰ καταφέρῃ. Τὰ πρόστυχα τάντικείμενα, πὸν εἶναι πρόστυχα φυσικά τους, μ' ἓνα λόγο μπορεῖς νὰ τὰ ξεβγερίσης. Τὴ φύση τους ἀλλάζεις· γίνεσαι θεός· τὰ μεταμορφώνεις. Τὸ γουρούνι, ἂν τὸ πῆς νέττα σκέττα γουρούνι, δὲν ταιριάζει· ἂν τὸ πῆς χοῖρος, ἀπὸ γουρούνι πὸν εἶτανε ἀμέσως τὸ κάνεις λιοντάρι· ἡ λέξη νάλλάξῃ, ἀλλάζει καὶ τὸ πρᾶμα. Τὸ *κουρέλλι* δὲν εἶναι τρόπος νὰ τἀφήσης στὴ γλώσσα σου, γιὰτὶ βρωμᾷ· πᾶς το τουλάχιστο *κουρέλλιον* καὶ ἀμέσως *μοσκοβολᾷ*· δὲν εἶναι πιά *κουρέλλι*, εἶναι *κουρέλλιον*. Τὰ μούσμουλα εἶναι κάτι φροῦττα σάπια, δλόμαβρα, καὶ ὁ καθένας μπορεῖ νάγοράσῃ. Ἐσὺ μούσμουλα μὴν τὰ λές· βάψιστα *μέσιλα* καὶ βγαίνουνα ρόδα.

Ἐναντίας ἓνα πρᾶμα, ὅσο ὠραῖο καὶ ἂν εἶναι, ξεπέφτει ἄμα τοῦ δώσης τἀληθινό του τὸνομα. Τὸ *λιοντάρι*, ἂν τὸ πῆς *λιοντάρι*, τὸ κάνεις καὶ μοιάζει κατσίκι. Τὸ *λουλουδί*,

ἂν τᾶψήσης λουλούδι καὶ δὲν τὸ βγάλης ἄνθος, χάνει ὄλη του τὴ μυρωδιά. Λεφτεριά νὰ φωνάζης μου ξεσκίξεις τᾶφτιά· πολλὸ πιὸ νόστιμο εἶναι, ἀγάλια καὶ μὲ τρόπο νὰ ψιθυρίζης· «ἐλευθερίαν». Εἶναι τώρα δυνατὸ νὰ λὲς τὴ μητέρα σου *μάννα* ἢ *νειέ*; Τί σοῦ ἔκαμε καὶ τὸ βρίζεις; Λέγε της «μητέρα» καὶ πάντα προσπάθιζε νὰ ἑλληνίζης.

Τώρα ποὺ τὸ συλλογιόυμαι, λυποῦμαι τοὺς καημένους τοὺς Ἑβρωπαίους, Γάλλους, Ἱταλοὺς, Γερμανοὺς καὶ τοὺς ἄλλους. Ἐλάτε νὰ τοὺς μάθουμε πῶς πρέπει νὰ φέρουνται. Δὲ βλέπουνε οἱ δύστυχοι πόσο βάρβαροι, πόσο πρόστυχοι εἶναι. Γιὰ τοῦτο δὲν τὸ κατωρθώσανε κίβλας νᾶχουνε καὶ μιὰ φιλολογία τῆς ἀθροωπιάς. Μιλοῦνε τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ καὶ δὲν τᾶχουνε ντροπή. Ὁ λαὸς λέει *padre*· κάθεται ὁ Ἱταλὸς καὶ γράφει *padre*. Φωνάζει ὁ λαὸς κάθε ὦρα *liberté*· νὰ κι ὁ Γάλλος ποῦ τυπώνει *liberté*. Ὡστόσο ἔφκολο τοὺς εἶναι νὰ ξεβγε-νίζουμε τὴ γλώσσα τους. Τί τοὺς κοστίζει; Ὁ Γάλλος δὲν ἔχει παρὰ νᾶλλάξη δυὸ γράμματα γιὰ νὰ τὸ κάμη *libertas* ποὺ εἶνε ἀρχαῖο. Ὁ Ἱταλὸς φτάνει λιγακι νὰ τὸ σιάξη, καὶ γίνεται τὸ *padre pater* ἢ τουλάχιστο *pader*. Ὁ Γερμανὸς πάλε δὲν ἔχει παρὰ νὰ βάλῃ ἓνα *o*, ἓνα *s* καὶ λέει Ἄrtzt-ος τὸ γιατρό. Ποιὰ εἶναι τάχα ἡ δυσκολία; Ὁ καθένας θὰ τοὺς καταλάβῃ, ἂν ποῦνε *pader*, *libertas* ἢ Ἄrtzt-ος. Νὰ τοὺς μάθουμε τὸ σύστημά μας, γιὰ νὰ μὴν κυλιόυνται στὴ λάσπη ὅπου κυλιόυνται, νὰ τοὺς ὑψώσουμε τὸ νοῦ, νὰ τοὺς δεῖξουμε πῶς εἶναι πολὶ πιὸ σωστὸ νὰ γράφουμε καὶ νὰ λένε *Schiffonium*, *Handschufon*, *Asinos*. Γιὰ τὸν κόπο, ἴσως μᾶς δώσουνε καὶ μᾶς καμιά μέρα, ὄχι ἓνα *brevet du gouvernement* μὰ κανένα βρεβέτιον τοῦ γοβερναμεντίου.

Ὅσο προχωροῦσε τὸ βαποράκι καὶ κοντέβαμενε νὰ

φτάσουμε στὴ Χιό, εἶχα στὸ νοῦ μου τὰ λόγια τοῦ δασκάλου. Πόσο χαίρουμαι ποῦ μοῦ ἔδωσε ὁ λογιώτατος τέτοιο μάθημα! Τώρα βλέπω πῶς πήραμε καλύτερο δρόμο ἀπὸ τοὺς Ἑβρωπαίους· μῆκαμε σὲ πιὸ ἀψηλὴ σειρά. Ἐγὼ λέω μάλιστα νὰ ξεπεράσουμε τοὺς ἀρχαίους. Καὶ γιατί τάχα θέλουμε μόνο τοὺς ἀρχαίους τοὺς τύπους καὶ δὲ σκορπίζουμε τὰ *ε* καὶ *κ* ποὺ δὲν τὰ εἶχανε οἱ ἀρχαῖοι; Τὸ ξαίρω βέβαια πῶς *κ'* ἔτσι βάζουμε κάτω τοὺς προγόνους, ἔχουμε καὶ μεῖς ἓνα *ε* τῆς ἐβγένειας, ἀφοῦ στὸ μεσαιῶνα ἀντίς «τοῦτος» λέγαμε συχνὰ «ἐτοῦτος», καὶ σήμερα βγάλαμε ἓνα «ἐσὺ» καὶ κάπου ἓνα «ἐτοῦτος». Ἔτσι δεῖξαμε πῶς καὶ μεῖς ἔχουμε κάποια ἐβγένεια δική μας· κάμαμε δυὸ τύπους καινούργιους ἐκεῖ ποὺ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν ἓναν τύπο μονάχα μὲ τὸ παράλογο τὸ *ε*, τὴν αἰτιατικὴ ἐμέ. Μὰ μπορούμε νὰ φανοῦμε πολλὸ πιὸ ἄξιοι. Τὸ «ἐτοῦτος» καὶ τὸ «ἐσὺ» τᾶφτειασε ὁ πρόστυχος λαὸς, ὁ ἴδιος ὁ λαὸς ποὺ καὶ πρῶτα εἶχε φτειάσει τὸ «ἐμέ». Ἐμεῖς οἱ γραμματισμένοι μπορούμε νὰ τὰ φτειάσουμε τύπους τῆς φαντασίας μας. Φτάνει κανεὶς μιὰ φορὰ στὴ ζωὴ του νὰ καταλάβῃ μὲ τί τρόπο πρέπει νὰ φέρνεται στὸν κόσμῳ· ὁ καλὸς ὁ τρόπος γιὰ κάθε περίσταση θὰ τοῦ εἶναι χρήσιμος. Νὰ διῆτε τί ἀναγκαῖο ποὺ μορσεῖ νὰ μᾶς ἔρθῃ καμιά μέρα τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου. Ἄβριο βγαίνω στὸ δρόμο, περῶ μπροστὰ ἀπὸ ἓνα μαγαζί, βλέπω μέσα διαμάντια, ρολόγια, πετράδια, μαργαριτάρια. Μπαίνω γλήγορα γλήγορα, ἀρπάζω τὰ διαμάντια καὶ τρέχω. Τρέχει πίσω μου ὁ χρυσοχὸς καὶ μὲ πιάνει. Φωνάζει τὸν ἀστυνόμο κι ὁ ἀστυνόμος θέλει νὰ μὲ βάλῃ στὴ φυλακή. Μὲ τὴν καθαρέβουσα δὲ φοβοῦμαι τὸν ἀστυνόμο, γιὰ τὸ μιλῶ ἀρχαῖα κι ἀμέσως βλέπει τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς μου. Ἄμα μ' ἀρπάξῃ καὶ μοῦ πῆ—«Ἐσὺ εἶσαι ὁ

ἂν τᾶφήσης λουλούδι καὶ δὲν τὸ βγάλης ἄνθος, χάνει ὅλη του τὴ μυρωδιά. Λεφτεριά νὰ φωνάζεις μοῦ ξεσκίζεις τᾶφτιά· πολὶ πιὸ νόστιμο εἶναι, ἀγάλια καὶ μὲ τρόπο νὸ ψιθυρίζεις· «*ελευθερίαν*». Εἶναι τώρα δυνατὸ νὰ λὲς τὴ μητέρα σου *μάννα* ἢ *νενέ*; Τί σοῦ ἔκαμε καὶ τὸ βρίζεις; Λέγε της «*μητέρα*» καὶ πάντα προσπάθιζε νὰ ἑλληνίζεις.

Τώρα ποὺ τὸ συλλογιόμυ, λυποῦμαι τοὺς καημένους τοὺς Ἑβρωπαίους, Γάλλους, Ἰταλοὺς, Γερμανοὺς καὶ τοὺς ἄλλους. Ἐλάτε νὰ τοὺς μάθουμε πὼς πρέπει νὰ φέρουνται. Δὲ βλέπουνε οἱ δύστυχοι πόσο βάρβαροι, πόσο πρόστυχοι εἶναι. Γιὰ τοῦτο δὲν τὸ κατωρθώσανε κίβλας νάχουνε καὶ μιὰ φιλολογία τῆς ἀθροωπιάς. Μιλῶνε τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ καὶ δὲν τᾶχουνε ντροπή. Ὁ λαὸς λέει *padre*· κάθεται ὁ Ἰταλὸς καὶ γράφει *padre*. Φωνάζει ὁ λαὸς κάθε ὦρα *liberté*· νὰ κι ὁ Γάλλος ποῦ τυπώνει *liberté*. Ὡστόσο ἔφκολο τοὺς εἶναι νὰ ξεβγε-νίζουνε τὴ γλώσσα τους. Τί τοὺς κοστίζει; Ὁ Γάλλος δὲν ἔχει παρὰ νὰλλάξη δυὸ γράμματα γιὰ νὰ τὸ κάμη *libertas* ποὺ εἶνε ἀρχαῖο. Ὁ Ἰταλὸς φτάνει λιγακι νὰ τὸ σιάξη, καὶ γίνεται τὸ *padre pater* ἢ τουλάχιστο *pader*. Ὁ Γερμανὸς πάλε δὲν ἔχει παρὰ νὰ βάλῃ ἓνα *o*, ἓνα *s* καὶ λέει Ἄrtzt-ος τὸ γιατρό. Ποιὰ εἶναι τάχα ἡ δυσκολία; Ὁ καθένας θὰ τοὺς καταλάβῃ, ἂν ποῦνε *pader, libertas* ἢ Ἄrtzt-ος. Νὰ τοὺς μάθουμε τὸ σύστημά μας, γιὰ νὰ μὴν κυλιόυνται στὴ λάσπη ὅπου κυλιόυνται, νὰ τοὺς ὑψώσουμε τὸ νοῦ, νὰ τοὺς δεῖξουμε πὼς εἶναι πολὶ πιὸ σωστὸ νὰ γράφουνε καὶ νὰ λένε *Schiffonium, Handschufjon, Asinos*. Γιὰ τὸν κόπο, ἴσως μᾶς δώσουνε καὶ μᾶς καμιὰ μέρα, ὄχι ἓνα *brevet du gouvernement* μὰ κανένα βρεβέτιον τοῦ γοβερναμεντίου.

Ὅσο προχωροῦσε τὸ βαποράκι καὶ κοντέβαμενε νὰ

φτάσουμε στὴ Χιό, εἶχα στὸ νοῦ μου τὰ λόγια τοῦ δασκάλου. Πόσο χαίρουμαι ποῦ μοῦ ἔδωσε ὁ λογιώτατος τέτοιο μάθημα! Τώρα βλέπω πὼς πήραμε καλύτερο δρόμο ἀπὸ τοὺς Ἑβρωπαίους· μπήκαμε σὲ πιὸ ἀψηλὴ σειρά. Ἐγὼ λέω μάλιστα νὰ ξεπεράσουμε τοὺς ἀρχαίους. Καὶ γιατί τάχα θέλουμε μόνο τοὺς ἀρχαίους τοὺς τύπους καὶ δὲ σκορπίζουμε τὰ *ε* καὶ κεῖ ποὺ δὲν τὰ εἶχανε οἱ ἀρχαῖοι; Τὸ ξαίρω βέβαια πὼς κ' ἔτσι βάζουμε κάτω τοὺς προγόνους, ἔχουμε καὶ μεῖς ἓνα *ε* τῆς ἐβγένειας, ἀφοῦ στὸ μεσαιῶνα ἀντὶς «*τοῖος*» λέγαμε συχνὰ «*έτοῖος*», καὶ σήμερα βγάλαμε ἓνα «*έσῦ*» καὶ κάπου ἓνα «*έτοῦτος*». Ἔτσι δεῖξαμε πὼς καὶ μεῖς ἔχουμε κάποια ἐβγένεια δική μας· κάμαμε δυὸ τύπους καινούργιους ἐκεῖ ποὺ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν ἓναν τύπο μονάχα μὲ τὸ παράλογο τὸ *ε*, τὴν αἰτιατικὴ ἐμέ. Μὰ μπορούμε νὰ φανοῦμε πολλὸ πιὸ ἄξιοι. Τὸ «*έτοῦτος*» καὶ τὸ «*έσῦ*» τᾶφτειασε ὁ πρόστυχος λαός, ὁ ἴδιος ὁ λαὸς ποὺ καὶ πρῶτα εἶχε φτεάσει τὸ «*έμέ*». Ἐμεῖς οἱ γραμματισμένοι μπορούμε νὰ τὰ φτειάσουμε τύπους τῆς φαντασίας μας. Φτάνει κανεὶς μιὰ φορὰ στὴ ζωὴ του νὰ καταλάβῃ μὲ τί τρόπο πρέπει νὰ φέρνεται στὸν κόσμῳ· ὁ καλὸς ὁ τρόπος γιὰ κάθε περίσταση θὰ τοῦ εἶναι χρήσιμος. Νὰ διῆτε τί ἀναγκαῖο ποὺ μορσεῖ νὰ μᾶς ἔρθῃ καμιὰ μέρα τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου. Ἄβριο βγαίνω στὸ δρόμο, περῶ μπροστὰ ἀπὸ ἓνα μαγαζὶ, βλέπω μέσα διαμάντια, ρολόγια, πετράδια, μαγαριτάρια. Μπαίνω γλήγορα γλήγορα, ἀρπάζω τὰ διαμάντια καὶ τρέχω. Τρέχει πίσω μου ὁ χρυσοχὸς καὶ μὲ πιάνει. Φωνάζει τὸν ἀστυνόμο κι ὁ ἀστυνόμος θέλει νὰ μὲ βάλῃ στὴ φυλακὴ. Μὲ τὴν καθαρέβουσα δὲ φοβοῦμαι τὸν ἀστυνόμο, γιὰ τὸ μιλῶ ἀρχαῖα κι ἀμέσως βλέπει τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς μου. Ἄμα μ' ἀρπάξῃ καὶ μοῦ πῆ—«*Εσῦ εἶσαι ὁ*

τὰ παιδιά.» Λέγανε στήν 'Ελλάδα τὰ νησιά· «Μὴ μᾶς ξεχνᾶς! Παραίτα τίς μακρινές, τίς δύσκολες ἐλπίδες. Μὴν κυνηγᾶς τὴν Πόλη. Τοὺς Σλάβους μὴν τοὺς κυνηγᾶς. Μὴν ἔχης ὄλο στὸ νού σου μεγάλες ἰδέες· ὕστερα βλέπουμε. "Ελα πρῶτα σὲ μᾶς· θὰ σοῦ δώσουμε παλληκάρια νὰ πολεμήσης· θὰ σοῦ δώσουμε φόρους, νὰ πλουτίσης. Μὲ στρατιώτη καὶ μὲ παρά, ὅ τι θέλεις κατορθώνεις.

«Μὴ μᾶς καταφρονᾶς, μὴ λές· «Τὰ νησιά πάντα δικὰ μας.» Ἐπὶ μᾶς πρέπει νὰρχίσης. Διές μας καὶ μᾶς. Τί προσμένουμε; Λίγη βοήθεια νὰ μᾶς δώσης. Κάτι μπορούμε καὶ μεῖς, γιατί πάντα, ἀναπημένη μητέρα, ἐσένα ποθοῦμε, ἢ λατρεία μας εἶσαι σύ. Τὴ σημαία σου νὰ διοῦμε καὶ μᾶς κάνεις ὅ τι θέλεις. Τί φοβᾶσαι τὴν Ἐβρώπη; Τί θὰ πῆ; Μάννα μας δὲν εἶσαι; Ἄμα πατήσης ἀπὸ τὸ χῶμα, ποιὸς θὰ σοῦ πῆ νὰ φύγης; Ἐλα, ἔλα, γιατί μᾶς βάραινε ἢ σκλαβιά· στὸν κόρφο σου μέσα νὰ μᾶς πάρης· τὰ παιδιά σου σ' ἀποζητοῦνε. Τὴν πατρίδα μας θέλουμε ὅλα, καὶ δὲ θέλουμε τίποτις ἄλλο.»

Ἐτσι δερονόντανε τὰ νησιά, τέτοιες κουβέντες εἶχανε ἀνάμεσά τους καὶ σὰ σωστὰ μοῦ φανήκανε τὰ λόγια τους. Τὴν πονεμένη τὴ Χιὸς λυπήθηκα πῶτερο ἀπὸ ἄλλα. Ἡ τύχη της εἶνε ξεχωριστή, Βάσανα ἀπὸ πάνω καὶ ἀπὸ κάτω. Μέσα της ἔχει φωτιά πὸ τὴν τρώει. Βαθιὰ βαθιὰ στὴ θάλασσα κρυμμένο καίει τὸ καμίνι, καὶ καὶ πὸ τὴ βλέπεις χαρούμενη, στὰ σωθικά της θρέφει τὸ χαλασμό της. Ἐπὶ κάτω εἶναι κούφιο τὸ χῶμα καὶ ὡς τὸν πάτο τῆς γῆς ὄλο βράζει τὸ καζάνι. Κάπου κάπου ξεσπᾶνε καὶ κλονίζονται τὰ βουνά, γκρεμοῦνε τὰ σπίτια καὶ σκοτώνουνε τοὺς ἀθρώπους. Ἐπὶ πάνω ἄλλη φωτιά, ἄλλο καμίνι· ὁ Τοῦρκος κάθεται σὰν πλάκα στὸ κεφάλι της ἀπάνω. Ὁ Τοῦρκος ξε-

σπᾶνει κάπου κάπου καὶ κείνος· τότες πέφτουνε τὰ κεφάλια. Ἄχ! πάλε κάλλια, παιδιά, ὁ σεισμὸς παρὰ τὸ γιουρούσι. Κάλλια τὸ καμίνι πὸ βράζει ἀπὸ κάτω, παρὰ ὁ Τοῦρκος πὸ ἀπὸ πάνω σᾶς πατᾶ. Τὴ φωτιά τουλάχιστο δὲν τὴ βλέπετε· τὸν Τοῦρκο τὸν ἔχετε μπροστά σας κάθε μέρα. Ἡ φλόγα πὸ καίει στᾶντερα μέσα τῆς Χιὸς σᾶς πῆρε μονάχα τὸ χῶμα ὅπου ζῆτε· ὁ Τοῦρκος σᾶς ἔκλειψε τὸν οὐρανό, σᾶς σκεπάζει τὸν ἥλιο πὸ λάμπει γιὰ ὅλους, σᾶς ἀρπάζει τὸν ἀέρα πὸ ἀνασαίνουνε ὅλα τὰ στήθια· σᾶς σκλάβωσε τὴν ψυχὴ. Μιὰ λέξη νὰ πῆτε δυνατά, λέρτερα νὰ κοιτάξετε τὸν οὐρανὸ δὲ σᾶς ἀφίνει. Ἀνάθεμά τον καὶ ἀνάθεμά τον!

Εἶναι πούπετα νηοὶ πὸ νᾶπαθε τόσα; Ὁ Τοῦρκος αἶμα δὲν ἄφησε πὸ νὰ μὴν τὸ χύση. Ὅσους δὲν ἔσφαξε, τοὺς ἔκαμε δούλους. Πῆρε παιδιά καὶ μαννάδες, πῆρε κορίτσια. Πόσους ἄκουσα νὰ μοῦ τὰ λένε! Ποιὸς δὲν τὰ θυμάται; Καὶ νὰ μὴ νομίζουμε πὸς ἀπτὰ γίνανε καὶ δὲ γίνονται πιά. Δὲν τελειώσανε τὰ βάσανα τῆς Χιὸς. Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι στέκεται ὁ Τοῦρκος ἀπὸ πάνω της καὶ τὴ φοβερίζει. Ἄς πάμε στὴ Χιὸς νὰ τὸ διοῦμε. Μήτε οἱ σεισμοὶ δὲν τρομάζουνε τὸν Τοῦρκο. Στὸ χαλασμό πὸ ἔγινε τώρα πέντε χρόνια, δὲν ντράπηκε νὰ σηκώση φόρους. Ποῦ νὰ ξαίρη ὁ Τοῦρκος τί ἔκαμε ἢ Ἐβρώπη στὸ Μπερλίνο καὶ ἂν ἔκλεισε συθῆμες ἢ ὄχι; Ἡ Ἐβρώπη εἶναι μακριὰ καὶ δὲν τὴ φοβᾶται. Ἡ τὸν παρά σου θὰ δώσης ἢ σοῦ παίρνει τὴ ζωὴ σου. Διακόσιους στρατιῶτες στείλανε ἀπάνω στὰ βουνά, γιὰ νὰ κάμουνε τί πρᾶμα; Ἐνα χωριὸ νὰ πολεμήσουνε καὶ νὰ σκοτώσουνε ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιά. Ὅσοι πεινασμένοι, οἱ κουρελλιασμένοι πρέπει τώρα διπλοὺς φόρους νὰ πλερώσουνε καὶ γιὰ ποῖο λόγο; Γιὰ νὰ χτίση

στρατόνα ἢ ἀφεντιά του, πὺ μὲ τοὺς δικούς του παράδες δὲν μπορεῖ μῆτε στρατόνα νὰ χτίσῃ.

Οἱ γέροντες σιὰ χωριά, ὅς κι ἂν πονῶ ἢ καρδιά τους, πρέπει νὰ κλειδώνουνε τὶς πόρτες, ἅμα εἶναι νὰ μαζώξουνε φόρους, γιὰ νὰ μὴ βγῆ χωρικὸς στὴ δουλειά, δίχως νὰ πλερώσῃ πρῶτα τὸ φόρο του. "Ἄλλοι πάλε, πὺ δὲν ἔχουνε ψωμί νὰ φάνε, προτιμοῦνε ἀπὸ τὸ παράθυρο στὸ δρόμο νὰ πέσουνε, καὶ ἄς σπάσουνε τὸ κεφάλι τους. "Ἐνας ζητιάνος εἶπε μιὰ μέρα πὺς φόρο νὰ πλερώσῃ δὲν ἔχει, πὺς ὅσο κι ἂν τὸ θέλει δὲν μπορεῖ. "Ἦρθε ἕνας ζαφτιὲς νὰ τὸν πάῃ κάτω στὴ χώρα' πήγαινε μπροστὰ ὁ ζητιάνος καὶ πίσω ὁ ζαφτιὲς. Κάθε ὥρα ἔσπρωχνε, τοῦ σκουνοῦσε τὴ μέση μὲ τὸ κοντάκι, τὸν ἔκαμε ὄλο αἶμα καὶ πληγὴ καὶ τοῦ φώναζε: —"Ὁ ἀφέντης μου σὲ προσιάζει νὰ τοῦ δώσῃς φόρο καὶ τολμᾶς νὰ τοῦ τὸν ἀρνηθῆς! "Ἐσὺ βγῆκες, ψωρογκιαούρη, νὰ βρεῖσῃς τὸ βασιλιά μου καὶ δὲν ξαίρεις πὺς ὅλοι οἱ βασιλιάδες τῆς Ἑβρώπης τόσο τὸν τρέμουνε, πὺ κανεῖς τους δὲν τολμᾶ νὰ τὸν πειράξῃ.»

Οἱ δικοὶ μας στὴν Ἑλλάδα, τί κάνουνε, ὅσο μιλοῦνε οἱ ζαφτιέδες μὲ τέτοιο τρόπο; Λογαριάζουνε πότες θὰ πάρουνε τὴν Πόλη, μετροῦνε πόσες δοτικὲς κατορθώνουνε κάθε μέρα νὰ ποῦνε ἢ νὰ γράφουνε, πόσες εἶπανε τὴ δεφτέρα καὶ πόσες τὴν τρίτη. Καθαρίζουνε τὴ γλώσσα. "Ὡστόσο κλαῖνε τὰ νησιά, καὶ δὲ βαστᾶ ἢ καρδιά σου νὰ τὰκούς.

Φτάσαμε βράδι στὴ Χιὸ κ' ἔπεσα νὰ πλαγιάσω. Στὶς τέσσερις τὸ πρωτὶ ξύπνησα ξαφνικά. Μοῦ φάνηκε πὺς κανένα ζῶ τρομερό, κανένα θεριὸ μεγάλο πολεμοῦσε νὰ σηκώσῃ τὸ σπίτι, γιὰ νὰ περάσῃ ἢ ράχη του ἔμοιαζε σὰ θάλασσα πὺ φουσκώνει καὶ πὺ πέφτει. Εἶτανε σεισμὸς. Ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι μου, πὺ σὰν τὴν κούνια πήγαι-

νε κ' ἐρχότανε, πρόσμενα νὰ διῶ τί θὰ γίνῃ. "Ἐλεγα μέσα μου:—«Θὰ πέσῃ τὸ σπίτι; Σωθῆκανε οἱ μέρες μας ἢ κὶ ἄβριο πάλε θὰ διοῦμε τὸν ἥλιο;» Τὸ κρεβάτι στάθηκε καὶ δὲν πάθαμε τίποτα. Μὰ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, ὅταν ἄρχισε ὁ σεισμὸς, ἦσυχος πολὶ δὲν εἶμουνε: εἶχα κάποια σταναχώρια. Τὸ πρῶτο κούνημα τοῦ κρεββατιοῦ μοῦ ἦρθε σὰν κάπως δυσάρεστο: τὸ δέφτερο μοῦ φάνηκε σὰν πὺ ποφερό: στὸ τρίτο, κόντεβα νὰ συνηθίσω. Μάλιστα, ὅταν τέλειωσε, πῆγα νὰ λυπηθῶ. Ἐχει κὶ ἀφτὸς ὁ σεισμὸς τὴ φιλοσοφία του. Κάθε Ρωμὸς πρέπει ν'ἀρθῇ μὰ νύχτα νὰ πλαγιάσῃ στὴ Χιὸ. Τότες θὰ καταλάβῃ καλὰ ποιὰ εἶναι ἢ τύχη τοῦ Ρωμοῦ, ὄχι μόνο στὴ Χιὸ, παρὰ καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἑβρώπη. Δὲ στεριώθηκε ἀκόμη κὶ ὄλο κουνιέται. Δὲν ξαίρει σήμερα τί μπορεῖ νὰ γίνῃ ἄβριο καὶ λέει μέσα του:—«Θὰ γκορμησουνε ἄξαφνα ὄλα ἢ θὰ χαρῶ πάλε καὶ τὸ πρωτὶ τὸν ἥλιο τῆς ζωῆς;»

 ΙΖ'.

 Τ Ο Π Υ Ρ Γ Ι .

Καλύτερα παίρνει κανεὶς τὴν ἀναπνοή του σιὰ βουνά. Στὴ Χώρα εἶναι πάρα πολλοὶ Τοῦρκοι καὶ μοῦ ἐρχεται πλήξη νὰ τοὺς βλέπω. Σηκώθηκα το λοιπὸ νὰ πάω νὰ σεργιανίσω τὴ Χιὸ. Ἐνα πρωτὶ, μὲ τὸ Σιὸρ Κωστή, κάτσαμε ὁ καθένας στὸ μουλάρι μας καὶ σύραμε γιὰ τὰ μιστιχόχωρα. Ἄνεβαίναμε ἀψηλὰ ἀψηλὰ μὲ τὰ ζά: κάποτες πάλε, κατβαίναμε κάτω κάτω καὶ πηγαίναμε κοντὰ κοντὰ στὰ κρογὰ-

λι. Κάθε φορά που πηγαίναμε κοντά κοντά στακρογιύλι, μού ἔλεγε ὁ Σιδὸρ Κωστής: «Συχνὰ θὰ τραβοῦσε μὲ τὸ μουλᾶρι του στὸ γιολό, συχνὰ θαρχότανε ὁ Ὅμηρος νάκκουμπήση σ' ἄφτὸ τὸ βράχο πὺ βλέπεις τώρα μπροστά σου. Ἐδὼ θάγραψε τὴν πρώτη ραψοδία τῆς Ἰλιάδας καὶ κοιτάζοντας τὴ θάλασσα, θ' ἄλεγε μέσα του: «παρὰ θίνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης.» Ἀφτὰ τὰ κύματα πὺ τᾶκούμε καὶ σήμερις ἀκόμη νὰ δέροννε τᾶκρογιάλι, θὰ τὸ δέργανε καὶ τότες. Τᾶκουγε λοιπὸν ὁ θεῖος Ὅμηρος καὶ στιχουργοῦσε.»

Τοῦ ἀποκρινόμενου γὼ πάλε.—«Σιδὸρ Κωστή, ὁ Ὅμηρος δὲν ἔγραφε, γιατί δὲν ἤξεως νὰ γράφη. Στὸν καιρὸ του ἀρφαβητο δὲν εἶχε ἀκόμη. Δὲν μποροῦσε λοιπὸ νὰ δώση ἀριθμοὺς στὶς ραψοδίες καὶ νὰ πῆ ἄραφα τὴ μιά, βήτα τὴν ἄλληνε. Ὁ Ὅμηρος εἶτανε ἀγράμματος ἄνθρωπος: νὰ τῶχης γιὰ βέβαιο, Σιδὸρ Κωστή, οἱ δασκάλοι μας σήμερα ξαίρουνε πολλὰ περσότερα. Σιδὸρ Κωστή, ἓνας Ὅμηρος δὲν εἶτανε: εἶτανε πολλοί. Ἡ Ἑλλάδα μας στάθηκε πλούσιος τόπος: ἓνας μόνος ποιητὴς δὲν τῆς ἔφτανε: ἔβγαζε πολλοὺς μαζί. Ὅλοι τους ἄφτοι οἱ ποιητᾶδες πηγαίνανε ἀπὸ δὼ καὶ ἀπὸ κεῖ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα: ὁ καθένας εἶχε νὰ πῆ τὸ δικό του: ἄλλος ἔλεγε γιὰ τὰ καράβια πὺ μαζωχτήκανε τότες στὴν Τρωάδα: ἄλλος γιὰ τὴ βρυσιά πὺ πάτησε τοῦ Ἀγαμέμνονα ὁ Ἀχιλλέας: ἄλλος γιὰ τὸ Διομήδη πὺ εἶχε συνάμα καὶ δύναμη καὶ μαργιολιά: ἄλλος πάλε τραγουδοῦσε γιὰ τὸν Πρίαμο τὸ γέρο, πὺ μοναχός του πρόβαλε τὴ νύχτα ἴσια μὲ τὴν τέντα τοῦ Ἀχιλλέα, γιὰ νὰ πάρη μὲ κλάματα καὶ μὲ πόνους τοῦ γιόκα του τὸ κορμί: ἄλλος εἶχε ἄλλα νὰ πῆ γιὰ τὴν Ἑλένη, πὺ μὲ μάτι οὐράνιες χάρες γεμάτο, κοίταζε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸ κάστρο τὸ καλὸ πὺ γινότανε κάτω: θάμπωνε τοὺς γέρους ἢ ὁμορφιά της. Ἀφ-

τοὺς τοὺς φτωχοὺς, δὺς πεινασμένους πὺ περπατοῦσανε καὶ τραγουδοῦσανε καὶ ζητοῦσαν ἓνα κομμάτι κρέας γ' ἀνταμοιβή τους, τοὺς λέμε ραψοδούς. Ποίηση καὶ φαντασία δὲν εἶχε τότες ἓνας ἄνθρωπος μόνος: εἶχε ὅλος ὁ λαός, κ' εἶτανε πρᾶμα μεγάλο, σὲ μιὰ μικρὴ χώρα σὰν τὴν Ἑλλάδα, μεμιάς νὰ βρεθοῦνε τόσα καὶ τέτοια πρῶτα κεφάλια. Νὰ σοῦ πῶ μάλιστα κ' ἓνα ἄλλο, Σιδὸρ Κωστή, γιατί ἔχω καὶ γὼ τὴν ιδέα μου. Ὅχι μονάχα δὲν ἔκαμε ἓνας ποιητὴς τὴν Ἰλιάδα, μὰ μήτε ἔγινε στὸν ἴδιο τόπο: βγήκε μέσα ἀπὸ πολλὰ χωριά. Ἐνα χωριὸ μάθαινε μιὰ ραψοδία, καὶ ἀπὸ τὸ πρῶτο τὸ χωριὸ τὴν ἔπαιρνε κ' ἓνα ἄλλο. Τὸ καθένα τὴν ἔσιαζε, τὴν ξανάφτειανε, ἔβαζε μέσα καὶ τὴ γλώσσα του. Γιὰ τοῦτο βρίσκεις τόσους ἀντιθέτους, τόσους ἀλλοιωτικὺς τύπους στὴν Ἰλιάδα: εἶναι χαμὸς καιροῦ νὰ κάθεται κανεὶς νὰ γυρέβη τὴν πρωτότυπη γλώσσα τῆς Ἰλιάδας καὶ νὰ νομίζη πὺς ἄφτὴ ἢ γλώσσα εἶτανε μιὰ καὶ μόνη, ἢ πὺς εἶχε ποτές της ἐνότητα καὶ γραμματικὴ ἀπλή. Μὴν τὰ πιστέβης ἄφτὰ. Οἱ ραψοδίες, Σιδὸρ Κωστή, ἄλλο τίποτα δὲν εἶτανε παρὰ δημοτικὰ τραγοῦδια, σὰν τὰ δικὰ μας, ἀπ' ἄφτὰ πὺ συνάζεις ἢ ἐβγενεῖα σου καὶ πὺ σημειώνω κάποτες καὶ γὼ. Καὶ στὰ τραγοῦδια μας μέσα θὰ βρῆς τύπους ἀντίθετους, ἀλλοιώτικα γραμματικὰ συστήματα. Σ' ἓνα παραμῦθι πὺ θὰ ποῦνε ἔσ' ἓνα χιώτικο χωριὸ, ἀκούς ἄξαφνα ἓναν τύπο πὺ τὸν ἔχουνε μόνο στὴ Μακεδονία ἢ στὸ Μωριά! Μαζὶ μὲ τοὺς ἀθρώπους τρέχουνε καὶ τὰ παραμῦθια. Ἀποφάσισε ἂν μπορεῖς σὲ τί γλώσσα ἔγινε πρῶτα πρῶτα παραμῦθι. Ἀπ' ἄφτὰ τὰ διάφορα τὰ τραγοῦδια ἴσως βγῆ πάλε, Κωστάκη μου, καμιά μέρα καὶ κεῖ πὺ δὲν τὸ προσμένει κανεὶς, μὰ καινούργια Ἰλιάδα. Μὴ νομίσης πὺς θὰ τὴν παινέσουνε οἱ δασκάλοι: θὰ ποῦνε πρόστυχους τοὺς

στίχους, καθώς θὰ λέγανε καὶ τὸν Ὅμηρο πρόστιχο, ἂν οἱ δασκάλοι ζούσανε καὶ σὲ κείνα τὰ χρόνια, γιατί κι ὁ Ὅμηρος, σὰν πού λές, εἶτανε ἀγράμματος ποιητὴς τοῦ λαοῦ. Κι ἂν ὁ Ὅμηρος δὲ μιλοῦσε τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ, πῶς θὰ μάθαινε ἀπ' ὄξω τὸν Ὅμηρο ὁ λαός; Γιὰ βάλει τὸ λαό μας, Σιὸρ Κωστή, νὰ μάθῃ ἀπ' ὄξω τὴ Θεοδώρα καὶ τὸν Ἡράκλειο. Νὰ διοῦμε θὰ μπορέσῃ; »

Ὁ Σιὸρ Κωστής τσίτωνε τὰφτιά του κι ἄκουγε μὲ προσοχή. Ὁ Σιὸρ Κωστής εἶναι Ρωμιὸς ἀπὸ τοὺς σπάνιους καὶ δὲ μοιάζει τοὺς ἄλλους· ἔχει περιέργεια ὁ νους του κι ὄλο θέλει νὰ μάθῃ· δὲ νομίζει πῶς τὰ ξαίρει ὄλα. Ὅταν τοῦ μιλάς γιὰ τὸν Ὅμηρο, δὲ θαρρεῖ πῶς τοῦ τὰ λές γιὰ νὰ τὸν πειράξῃς καὶ τάχατις γιὰ νὰ τὸν προσβάλῃς. Βλέπει πῶς ἀφτὰ τὰ ζητήματα ἔχουν ἓνα σκοπὸ μονάχα, τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια. Μὲ τέτοιο σύντροφο μοῦ ἀρέσει τὸ ταξίδι. Κεντήσαμε τὰ μουλάρια καὶ πήγαμε ὀμπρός. Ὁ σκοπὸς μας εἶτανε, καμιά δεκαπενταριά μέρες νὰ μείνουμε στὸ Πυργί. Ἄς πάνε ἄλλοι νὰ σεργιανίσουνε στὴν Ἐβρώπη· ἄς πὰ νὰ διοῦνε ὅσοι θέλουνε τὴν Ἀσία μὲ τὰπέραντά της τὰ κράτη, τὴν Ἀφρικὴ μὲ τὰ λιοντάρια, μὲ τοὺς ἄμμουσ καὶ μὲ τὰ νερά της. Ἐμένα μοῦ ἀρέσει τὸ Πυργί· τρελαίνομαι γιὰ τοὺς Πυργούσους· στὸ Πυργί ξανοίγει ἡ καρδιά μου.

Χάρηκα, ἄμα τὸ εἶδα τὸ Πυργί. Στὸ Πυργί κ' οἱ πέτρες γελοῦνε. Ὁ Πυργούσης δὲ σκύβει κεφάλι· λεπτέρια καὶ καλοσύνη βλέπεις στὸ πρόσωπό του. Ἀχάριστος δὲν εἶναι κι ὄλο θυμᾶται τὸ καλό. Εἶναι ἔξυπνος κι ὄτι πῆς, ἀμέσως τὸ καταλαβαίνει. Ὁ Πυργούσης σέβεται τὰ παλιά του τὰ ἔθιμα· μάλιστα περηφανέβεται πού τὰ βαστᾷ. Ἔχει δίκιο ὁ Πυργούσης· ποτές σου δὲν πρέπει νὰρνηθῆς μήτε τῶνομα,

μήτε τὴ θρησκεία μήτε τὴ γλώσσα τοῦ πατέρα σου.

Ὅταν μπῆκα στὸ Πυργί, ἤρθανε ὄλοι τους νὰ μὲ καλωσορίσουνε. Κόντεβε νὰ βραδυνάσῃ καὶ σὰ λούλουδο στὸν οὐρανὸ λίγο λίγο ξάνοιγε τὸ φεγγάρι κι ἄρχιζε νὰ χουσίξῃ. Νόμισα πῶς ἔβλεπα μπροστά μου παραμῦθι ζωντανὸ καὶ πῶς ζοῦσα καὶ γὰ μέσα, ὅταν τοὺς εἶδα μαζωμένους δεξιὰ καὶ ξερβιά στοὺς στενοῦτσικους δρόμους, ἀνάμεσα στὰ πέτριανα σπίτια, τὸν καθένα μὲ τὸ δοῦδι στὸ χέρι, κατάσπρα ντημένους νὰ μὲ χαιρετοῦνε. Καθόμουνε ἀπίνω στὸ μουλάρι καὶ προχωροῦσα σιγά κ' ἔδινα χεριές ἀπὸ δῶ, χεριές ἀπὸ κεί, καὶ τὰ πρόσωπα γελοῦσανε καὶ σὰ νὰ δακρίζανε τὰ μάτια μου.

Σὰν μπέης, μπέης ἔρχεσαι, σὰν μπέης κατεβαίνεις,
Σὰν κυπαρίσιν ἀψηλὸ μεσ' στὸ χωριό μας μπαίνεις.

Ὅχι, Πυργουσάκια μου, δὲν εἶμαι μπέης, κι ὁ Μαχμούτης τὸ ξαίρει· δὲν εἶμαι κυπαρίσι καὶ μεγαλεῖα δὲ γυρέβω. Εἶμαι χωριατόπουλο σὰν καὶ σᾶς καὶ τὰ χωριάτικα μοῦ ἀρέσουνε. Ἡ προφορά σας μοῦ γλυκοχαδέβει τὰφτιά καὶ καμαρώνω τίς φορεσιές σας. Ὁ Πυργούσης ἄλλο δὲν ξαίρει παρὰ τὴν παλιά του τὴ φορεσιά. Ἄσπρα ροῦχα φοροῦνε οἱ ἄντρες, ἄσπρα ροῦχα οἱ γυναῖκες, ἄσπρα τὰ παιδιά. Πρέπει μάλιστα τίς Πυργούσαινες νὰ τίς διῆς, τί χάρη πού τὴν ἔχουνε ὅταν ἀγάλια ἀγάλια, μὲ χρόνο καὶ μὲ ρυθμό, σὰν καρὰβι πού κουνιέται καὶ πάει, περνοῦνε ἀπὸ κάτω ἀπὸ τίς καμάρες, βγαίνουνε ἀπὸ τίς στενάδες μέσα κι ἄξαφνα προβέλουνε ὄξω στὴ στράτα, γιὰ νὰ πάνε στὴ πηγὴ, μὴ τὸ σταμνὶ στὴν πλάτη, μὲ τὸ ξεστρογγυλωτό τους μπράτσο κερτωμένο γιὰ νὰ βαστᾷ τὸ σταμνὶ—ὄλες ἀσπροντυμένες, σὰ ζωντανές μαρμαροκόλונες πού περπατοῦνε, πού

ξεχωρίζουνε καὶ φέγγουνε ἀπάνω στὸ γαλανὸ χρώμα τοῦ-
ρανοῦ.

Παιδιά, σὰς ἔβαλα στὴν καρδιά μου! Ἔνα μάλιστα
μοῦ ἄρρεσε στὸ Πυργί· ποτὲς δὲν πάτησε Πυργούσης στὸ
σκολειό. Γιὰ τοῦτο τοὺς ἀγάπησα τόσο. Ἔνας Πυργούσης
μοῦ μίλησε μὲ πολλὴ γνώση—«Τὰ γράμματα, λέει, τί θὰ τὰ
κάμουμε; Ἄν εἶτανε τοῦλάχιστο γράμματα πού νὰ μπο-
ρούσανε κάτι νὰ μᾶς χρησιμέψουνε, δὲν ἔχουνε κανένα νό-
ημα γιὰ μᾶς. Παίρνεις ἕνα χωριατόπουλο πού μέρα νύχτα
λέει τὸν πατέρα του *φέντη*, πού κλίνει ὁ *φέντης* μου καὶ
τοῦ *φέντη* μου· ἔρχεσαι τοῦ λόγου σου, καθίζεις τὸ χωριατό-
πουλο στὸ σκολειὸ καὶ τοῦ μαθαίνεις πὼς πρέπει νὰ κλίνη
ὁ *πατήρ*, τῷ *πατρί*, ὃ *πάτερ*. Τὸ κάνεις κίβλας νὰ διαβά-
ζῃ κάτι *πατράσι* καὶ *πατέρε*, πού ποτὲς δὲ θὰ τὰ χρειαστῆ
στὴ ζωὴ του. Τὸν Ξενοφώντα μὲ τὴν ἀπτική του δὲν τὸν
ἔχουμε ἀνάγκη· μᾶς φτάνει νὰ ξαίρουμε τὴ γλώσσα μας.
Ἄ βάζανε τουλάχιστο τὸ παιδί νὰ κλίνη ὁ *πατέρας*, τοῦ *πα-
τέρα*, τὸν *πατέρα*, μποροῦσε κάτι νὰ φεληθῆ τὸ παιδί· ἔτσι
θὰ μάθαινε νὰ μιᾶ καὶ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ρωμιούς,
μὲ τοὺς *δμογενεῖς* σὰν πού τοὺς λένε, καὶ θὰ καταλάβαινε
πὼς ὅλοι μας μαζί μιὰ γλώσσα ἔχουμε πού μᾶς ἐνώνει.

Ἐγὼ, τσελεμπή μου, εἶμαι ἀγράμματος κι ὅσα σοῦ λέω
σοῦ τὰ λέω μὲ τὰ μικρά μου τὰ μυαλά. Ἔτσι μοῦ φαίνεται
πιὸ σωστό. Ἐπειτα, νὰ σοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια, μᾶς πνίξανε
τὰ γράμματα. Τὰ γράμματα εἶναι λοῦσσο. Ἐχει κανεὶς
ἄλλα νὰ σμλλογιστῆ. Δὲ μοῦ λές, ἐσὺ πού γύρισες τὴν Ἐ-
βρώπη, τί χρειάζεταιτι ἕνα ἔθνος γιὰ νὰ γίνῃ μεγάλο καὶ
ξακουστό; Νὰ σοῦ τὸ πῶ σὰν πού τὸ ξαίρω καὶ βλέπουμε
ἃ συμφωνοῦμε. Ἔνα ἔθνος θέλει δυὸ πράματα γιὰ νὰ με-
γαλώσῃ· θέλει μάθηση καὶ στρατό. Τώρα σὲ παρακαλῶ νὰ

μοῦ πῆς μὲ τί τρόπο μπορεῖ νὰποκτήσῃ μάθηση καὶ στρα-
τό; Μὲ τί παράδες θὰ πλερώσῃ καὶ τὸ δάσκαλο καὶ τὸ
στρατιώτη; Μὲ τοὺς παράδες τοὺς δικούς μου. Μὲ τοῦ ἐμ-
πόρου τοὺς παράδες, πού μέρα νύχτα δουλέβει, μὲ τοὺς
παράδες τοῦ χωρικοῦ πού ιδρώνει καὶ σκάβει τὴ γῆς. Φρόνι-
μο λοιπὸ νὰ κοιτάξουμε πρῶτα νὰ κερδίσουμε τοὺς παράδες,
Ὁ ἔμπορος κι ὁ χωρικός εἶναι τὰ πρῶτα σου θεμέλια, κι
ἂν ἔχεις στὸ νού σου νὰ χτίσῃς παλάτι, ἀπάνω στὴν πλάτη
τοὺς θὰ τὸ χτίσῃς. Νὰ μὴ σταβρῶνουμε τὰ χέρια νομίζον-
τας πὼς δὲν ταιριάζει νὰ κοπιᾶζουμε, καὶ πὼς τάχα ξεπέ-
φτουμε. Ζαίρω πὼς κάποτες μᾶς καταφρονοῦνε ἐμᾶς ἢ πού
βωλοσηκῶνουμε ἢ πού κάνουμε τὸν ἔμπορο· κοντέβουνε ὅλοι
οἱ Ρωμοὶ νὰ γίνουνε δικηγόροι καὶ γιατροί. Ὡστόσο, τὸ
γιατρὸ καὶ τὸ δικηγόρο, ἐγὼ εἶμαι πάλε πού τοὺς σπουδά-
ζω.»

Νὰ εἶχα χρήματα, Πυργούση μου, πού τὰ λὲς τόσο κα-
λά, μὲ χρυσὰ γράμματα θὰ τύπωνα τὰ λόγια σου νὰ τὰ
μοιράσω στὴν Ἑλλάδα. Ἄς τὰ χαράξουμε στὸ νού μας, πού
δὲν κοσίζει καὶ παρὰ. Ὅλοι στὸ Πυργί τέτοιες ἰδέες ἔχου-
νε. Ἔνας μονάχα μοῦ χάλασε τὸ κέφι· εἶταν ἕνα παιδί
δεκαπενταριὰ χρονῶ, φοροῦσε φράγκικα καὶ πολεμοῦσε νὰ
μιλήσῃ παστρικά. Μιὰ μέρα περνοῦσα ἀπὸ τὸ σπίτι του
προστιά· εἶτανε ἴσια ἴσια ἢ ὥρα ὅπου ἐρχότανε ἀπὸ τὸ μά-
θημα τὸ παιδί. Τάκουγα καὶ φώναζε μέσα τοῦ πατέρα του·
—«Δὲν ντρέπεσαι τὴ βάρβαρή σου τὴ γλώσσα; Τὸ σιχάθη-
κα τὸ σπίτι ὅπου μιλοῦνε τόσο πρόστυχα. Μοῦ κάνει ντρο-
πὴ νὰ σ' ἀκούω. Δὲν μπορῶ πιά νὰ ζήσω στὸ χωριό. Ἐγὼ
τώρα ἔμαθα καὶ θὰ γίνω δάσκαλος.»

Ὁ πατέρας του ὁ καημένος δὲν τολμοῦσε νὰ πῆ λέξη κ'
ἔμοιαζε νὰ ζεματισμένος. Τί νὰ πῆ; Ὁ γιὸς του ἤξαιρε γράμ-

ματα, καὶ κείνος ὁ δύστυχος δὲν ἤξαιρε. Δὲ μοῦ φάνηκε παράξενο πού ἔτσι μίλησε τὸ παιδί· ἔπρεπε νὰ τὰκούσουμε κι ἄφτά. Κάθε ἀσέβεια μάθαμε. Ἀφοῦ μᾶς διδάξανε πὼς πρέπει νὰ καταφρονοῦμε τοῦ πατέρα μας τῆ γλώσσα, συνέπεια εἴτανε νὰ καταφρονήσουμε καὶ τὸν πατέρα τὸν ἴδιο πού τῆ μιλά. Εἶπα νὰ μοῦ φέρουνε τὸ παιδί. Ἦρθε χαρούμενο, κολακεμένο πού τὸ ζητοῦσε ἕνας καθηγητής. Ὅλα του τὰ ἑλληνικὰ μοῦ τὰ ξεφούρνισε μεμιάς. Ἄμα τὸν εἶδα· «Παιδί μου, τοῦ εἶπα, δὲ μοῦ λές, τὸν πατέρα σου πῶς τονὲ φωνάζεις, ὅταν ἔχεις νὰ τοῦ μιλήσης;» — «Πετιέται τὸ παιδί καὶ μοῦ κάνει.» — «Πάτερ!» — «Μπᾶ! Καὶ γιατί τάχα δὲν τοῦ λές πατέρα;» — «Γιατί εἶναι λάθος.» — «Μπράβο, παιδί μου! Βλέπω καὶ ξαίρεις γράμματα. Θέλω καὶ γὼ τώρα κάτι νὰ μοῦ μάθης. Ποιὰ εἶναι ἡ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ;» — «Πατρός, πατέρων.» — «Καλά! Θέλω τώρα νὰ καταλάβω γιατί ἔχει ἕνα *η* ἡ ὀνομαστικὴ, καὶ γιατί τὸ *η* δὲν τῶχει ἡ γενικὴ μήτε τοῦ ἐνικοῦ μήτε τοῦ πληθυντικοῦ; Για ποῖο λόγο ἡ γενικὴ πατέρων τονίζει τὸ *ε*, κι ἀπὸ ποῦ βγήκε ἀφτὸ τὸ *ε* καὶ γιατί δὲν τῶχει ἡ γενικὴ πατρός; Ξαίρεις νὰ μοῦ τὸ ξηγήσης;» — «; ;» (Τὸ καημένο τὸ παιδί δὲν ἔβρισκε νὰ πῆ γοῦ. Κόκκαλο μονάχο). — «Πές μου τοῦλάχιστο κάτι ἄλλο. Σὰν ἀνόμειλο μοῦ φαίνεται ἀφτὸ τὸ πατήρ· φοβοῦμαι μήπως εἶναι λάθος. Ἀπὸ ποῦ ξεστρώπωσε τὸ ἄρφα τῆς δοτικῆς πληθυντικῆς πατράσι; Γιατί μεμιάς χάνεται τὸ *ε* καὶ πότες βλέπεις *η*, πότες *α*, πότες τονίζεται τὸ *ε* καὶ πότες δὲν τονίζεται; Ἐχει τὸ λόγο τῆς ἡ ὀνομαστικῆς-αἰτιατικῆς τοῦ δυϊκοῦ ἢ δὲν ἔχει;» — «Ἐχασκε τὸ παιδί, σὰ νὰ τὰ εἶχε χαμένα. — Δὲν τὸ ξαίρεις; Ἄς εἶναι! Θὰ ξαίρης βέβαια νὰ μοῦ ξηγήσης τὴν κλητικὴ μας πατέρα. Πῶς ἔγι-

νε ἡ ὀνομαστικὴ πατέρας; Γιατί ἔχει τὸ *α* καὶ τὸ *ε*; Για ποῖο λόγο μνήσκει τὸ *α* τῆς ὀνομαστικῆς στὴν κλητικὴ, στὴ γενικὴ, στὴν αἰτιατικὴ; Εἶναι νόμος γενικὸς στὴ γλώσσα μας, τᾶρσενικά νὰ κρατοῦνε τὸ *α* τῆς ὀνομαστικῆς σ' ὄλο τὸν ἐνικό, ἢ εἶναι λάθος; Μ' ἄλλα λόγια, πρέπει νὰ λέμε τοῦ πατέρα ἢ μπορούμε ἄξαφνα νὰ τὸ κάμουμε τοῦ πατέρε, τοῦ πατέρου, ἢ καὶ τοῦ πατέρη, ὅπως λάχη; Μιὰ κλητικὴ πατέρο, νομίζω, θὰ εἶναι λάθος· ἡ κλητικὴ πατέρα πρέπει λοιπὸ νὰ εἶναι νόμος γενικὸς· ἂν εἶναι νόμος γενικὸς, λάθος δὲν εἶναι, γιατί τὸ λάθος κανόνα δὲ γνωρίζει κι ὅπως τὸ θέλεις τὸ κάνεις. — Ἄλλο τώρα· στὸν πληθυντικό, γιατί δὲν ἔχουμε *α*; Γιατί στέκεται παντοῦ ὁ τόνος στὸ *ε*; Γιατί μοιάζει ἡ ὀνομαστικὴ πατέρες με τοὺς πατέρες στὴν αἰτιατικὴ; Ποιὸς εἶναι ὁ λόγος; Εἶναι ταχτικὸ τὸ πρᾶμα ἢ δὲν εἶναι;» — «Μά... δὲ μοῦ τᾶμαθε ἄφτά ὁ δάσκαλος, μοῦ φωνάζει τὸ παιδί ἀπελπισμένο.» — «Δὲ σοῦ τᾶμαθε; Τότες νὰ σωπαίνης. Για νὰ λές ποῖο εἶναι λάθος καὶ ποῖο δὲν εἶναι, πρέπει πρῶτα νὰ ξαίρης γιὰ τί λογῆς πράματα μιλάς. Ὅποιος δὲν εἶναι ἄξιος νὰ σοῦ πῆ μήτε πῶς μορφώθηκε ἡ ὀνομαστικὴ πατήρ, μήτε πῶς ἔγινε ἡ ὀνομαστικὴ πατέρας, δὲν ἔχει τὸ παραμικρὸ δικαίωμα νὰποφασίση ποιὸς εἶναι καὶ ποιὸς δὲν εἶναι ὁ κανονικὸς τύπος, γιατί πρῶτα πρῶτα δὲ νιώθει ἀκόμη τί θὰ πῆ τύπος κανονικός. Κι ἂν ὁ δάσκαλός σου τόλμησε νὰ σοῦ μάθῃ νὰ βρίζης τὸν πατέρα σου, ὁ δάσκαλός σου εἶναι ἀνήθικος. Δὲν ταυριάζει κίολας νὰ μᾶς διδάσκῃ τί γλώσσα πρέπει νὰ γράφουμε. Ὅσα λές εἶναι κούφια λόγια. Δὲν εἶσαι σὲ θέση νὰ κρίνης τί εἶναι λάθος καὶ τί δὲν εἶναι. Καλὰ θὰ κάμης νὰφήσης τὰ παιδικήσια καὶ πρῶτος ἐσὺ νὰ μὴν τὰ συνερίζεσαι.»

Ἄς μὴ συνεριστοῦμε καὶ μεῖς τὰ δασκαλεμένα τὰ παιδιὰ

κι ἄς πάμε στὴ δουλειά μας! Γιὰ θυμηθῆτε, Πυργουσιάκι, Πυργοῦσοι καὶ Πυργοῦσες, τί χρυσὲς κουβέντες πού τὶς κάναμε μαζί! Δὲν ἔβγαζε λέξη τὸ στόμα σας πού νὰ μὴν τὴ σημειώσω!

Ἄη Βασίλης ἔρχεται ἀπὸ τὴν Καισαρεία,
Βαστάει πέννα καὶ χαρτί, χαρτί καὶ καλαμάρι.

Ἔτσι τῶπαθα καὶ γώ, παιδιά. Πάντα μὲ τὸ χαρτί στὸ χέρι, κι ὅταν περπατοῦσα στοὺς δρόμους κι ὅταν εἶχαμε καμιά βεγγέρα τὸ βράδι. Ἐρχόμουνε ἀπὸ τὴν Καισαρεία καὶ γώ, ἀπὸ μακριὰ μακριὰ, σὰν τὸν Ἄη Βασίλη. Κ' ἔπρεπε νὰρθω τόντις ἀπὸ μακριὰ μακριὰ γιὰ νὰ σπουδάσω τὴ γλώσσα σας. Οἱ δασκάλοι μιλοῦνε ὅλο γιὰ παιδεία, γιὰ ἐπιστήμη, κι ὡστόσο ποιὸς δάσκαλος κατάλαβε πὼς τέτοιες μελέτες θέλει σήμερα ἢ ἐπιστήμη κι' ἢ γλωσσολογία, δηλαδή νὰ κάμουμε ξέχωρες μονογραφίες γιὰ τὰ χωριάτικα κάθε χωριοῦ; Ἔνα μόνο καταλάβαμε γιὰ τὴν ὥρα ἐτυμολογίες· «ἢ χανούμισσα θὰ πῆ χάνω τὸ νοῦ μου κι ἀπὸ τὸ *orecchio* ἔγινε τὸ *γοικῶ*.» Τέτοια πάμε καὶ λέμε. Μᾶς ἔπιασε κι ἄλλη μανία· συνάζουμε λέξεις. Μὰ δὲν ξαίρουμε πὼς γιὰ νὰ κάμουμε μιὰ καὶ μόνη ἐτυμολογία, πρέπει πρῶτα νὰ μάθουμε ποιοὶ εἶναι οἱ φωνολογικοί, ποιοὶ οἱ μορφολογικοὶ κανόνες τῆς γλώσσας πού ἐτυμολογοῦμε στὰ στραβά. Νὰ τεντώνουμε τὰφτιά μας καὶ νὰκούμε πὼς προφέρουνε τὶς πιὸ συνηθισμένες λέξεις, νὰ προσέχουμε πὼς λένε τὸ *ἐγὼ* καὶ τὸ *ἐσὺ*, τὸ *καλημέρα* καὶ τὸ *καλησπέρα*. Ἔτσι θὰ μᾶς φανερώση ἢ γλώσσατοὺς θησαυροὺς της.

Ἄχ! καὶ νὰ μποροῦσα! Νὰ εἶχα δύναμη, νοῦ καὶ ζωή! Νὰ εἶχα τὴν τέχνη καὶ τὸν τρόπο! Θάτρεχα παντοῦ στὴν Ἑλλάδα· θὰ πήγαινα σ' ὅλα, σ' ὅλα τὰ χωριά ἕνα ἕνα. Μὲ τὸ σάκκο στὸν ὄμο, μὲ τὸ χαρτί στὸ χέρι, θὰ μάζωνα, θὰ

μάζωνα· θάτρεχνα στὸ σάκκο μου μέσα κόλλες χαρτί· θάβαζα μέσα κάθε λέξη, κάθε τύπο, κάθε προφορά. Νὰ εἶχα δέκα πόδια νὰ περπατῶ, δέκα ἀφτιά νὰκούω! Σὰν κρασάκι νὰ πίνω τὰ λόγια τοῦ χωρικοῦ· νὰ διῶ πὼς μιλοῦνε σὲ κάθε τόπο, ποιά γλώσσα μοιάζει μὲ τὴν ἄλλη, τί ξεχωρίζει τὸ ἕνα ἰδίωμα ἀπὸ τ' ἄλλο, πόσα γλωσσικὰ κέντρα βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα, πὼς λίγο λίγο μορφώνεται μιὰ γλώσσα, πὼς καταντᾷ μιὰ γλώσσα χωριανὴ νὰ γίνῃ κοινὴ σ' ὅλους, πὼς ξαπλώνεται καὶ διαδίνεται, πὼς ἀλλάζει λίγο λίγο στὴν ψυχὴ μέσα καὶ στὸ στόμα ἢ ἀθρώπινη λαλιά. Χάνονται τὰ χωριάτικα, πρὶν καταλάβῃ ὁ κόσμος τί ἀξίζουνε καὶ πόσο ἢ σπουδὴ τους θὰ τιμῆσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἄχ! καὶ νὰ μποροῦσα! Τόσα ζητήματα πού σήμερα βασανίζουνε τοὺς σοφοὺς, ἐθνολογικά, ἱστορικά, φιλοσοφικὰ ζητήματα, φτάνει νὰ καταδεχτῆς νὰκούσης τὸ χωρικό πού σοῦ μιλᾷ καὶ βλέπεις τὴν ἀλήθεια, καὶ σοῦ ἔρχεται φῶς!

Οἱ λόγοι σπουδάζουνε τὶς γλώσσες, ὅσο τὶς βλέπουνε τυπωμένες στὸ χαρτί καὶ νομίζουνε πὼς οἱ γλώσσες δὲν ἔχουνε ὑπαρξὴ παρὰ χάρτινη. Ἄν ἀκούγατε τὸν Ὀμηρο νὰ μιλᾷ, δὲ θὰ προσέχατε τί λέει. Τὸν ἔχουνε τυπωμένο καὶ μελετοῦνε τοὺς στίχους του. Πόσους ἄκουσα νὰ μοῦ λένε· — «Πὼς θὰ γράφουμε τὴ δημοτικὴ, ἀφοῦ γραμματικὴ δὲν ἔχει;» Θαροῦνε τάχα πὼς εἶχε ἢ ἀρχαία καὶ πὼς ὁ Πλάτωνας, κάθε φορὰ πού πήγαινε νὰ γράψῃ μιὰ φράση, σκάλιζε στὴ γραμματικὴ του νὰ μάθῃ πὼς ἔπρεπε νὰ τὸ γυρίσῃ καὶ ποῖο τύπο νὰ βάλῃ. Γραμματικὴ νομίζουνε πὼς εἶναι μονάχα ἢ γραμματικὴ πού τυπώνεται· ὅσο δὲν εἶναι τυπωμένη, ὅσο δὲν ἔγινε ἢ γραμματικὴ βιβλίο, σοῦ λένε πὼς δὲν ὑπάρχει. Φαντάζονται μὲ τὰ σωστά τους πὼς μπορεῖ νὰ φανῇ μιὰ ζωντανὴ γλώσσα στὸν κόσμο καὶ πὼς μπορεῖ νὰ

μιλιέται, χωρίς νᾶχη τῆ γραμματικῆ της, κι ὅς μὴν εἶναι ἡ γραμματικὴ τυπωμένη. Εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ φαντάζονται πὼς μπορεῖ ἓνα σπῆτι νὰ στέκεται ἴσιο δίχως θεμέλια. Βλέπεις ποῦ κατάντησε τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας; μὲ τέτοιες παιδικακῆσιες ιδέες ἔχεις νὰ πολεμήσης. Τέτοια πρέπει νὰ κοπανίζης, καὶ θέλεις καλὴ πομονὴ γιὰ νὰ μὴ βαρεθῆς καὶ τᾶφήσης ὅλα στὴ μέση. Ὁ σκοπὸς τῆς γλωσσολογίας δὲν εἶναι νὰ φτειάνη γλώσσες ἢ νὰ τίς κανονίζη· εἶναι νὰ βροῖ τὸν κρυφὸ τοὺς κανονισμό, τοὺς φυσικοὺς τοὺς νόμους, νὰκούση πὼς τίς μιᾶ ὁ λαὸς καὶ νὰ καταλάβῃ πὼς τίς ἔκαμε.

* Ζωντανὴ γλώσσα εἶτανε ἡ ἀρχαία κι ὄχι ψόφια σὰν τὴν καθαρέβουσα. Σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, τότες καθὼς καὶ σήμερα, εἶτανε πλῆθος χωριά καὶ τὸ καθένα μιλοῦσε τὰ χωριάτικα τοῦ καιροῦ του. Τὸ ἓνα χωριὸ συγκοινωνοῦσε μὲ τᾶλλο κ' ἔτσι μορφώθηκε λίλο λίγο καὶ βγήκε μιὰ δωρικὴ, μιὰ ἰωνικὴ, μιὰ ἀττικὴ γλώσσα. Ἡ ἀττικὴ ποῦ ξαίρουμε σήμερα δὲν εἶταν ἓνός μόνου χωριοῦ γλώσσα· εἶτανε ἀνακατεμένη, κοινὴ γλώσσα, καμωμένη ἀπὸ τίς διάφορες λέξεις, ἀπὸ τοὺς χίλιους τύπους ποῦ συνηθίζανε οἱ χωρικοὶ ὅλης τῆς Ἀττικῆς. Εἶχε μάλιστα μέσα καὶ τύπους δωρικοὺς. Στὴν ἀρχὴ ὡς κ' ἡ δωρικὴ ἄλλο τίποτα δὲν εἶτανε παρὰ χωριανὴ γλώσσα, πρόστυχη, χυδαία, καὶ στὰ χωριά τὴ μιλοῦσαν.

'Ελάτε, δασκαλάκια, στὸ Πυργί νὰ τὸ διῆτε. 'Ελάτε νὰ μάθουμε γλώσσα τί θὰ πῆ, νὰ καταλάβουμε καὶ πράματα πολλὰ τῆς ἀρχαίας ποῦ δὲν τὰ χωρᾶ ὁ νους μας, ὅσο τὰ βλέπουμε τυπωμένα. Κάθε μέρα πιάνουμε τὴ γραμματικὴ καὶ διαβάζουμε μέσα τὸν τύπο *τιμάω-τιμῶ, φιλέω-φιλῶ*. Τὰ λέμε *συνηρημένα* ρήματα, γιὰτὶ ἔτσι μᾶς μάθανε νὰ τὰ λέμε. Δὲν ἀπορεῖτε ὅμως πὼς μπόρεσε τὸ *φιλέω* νὰ καταντήσῃ

στὸ *φιλῶ*; Δὲ σᾶς φαίνεται παράξενο ἓνα τέτοιο πῆδημα; Δὲ ρωτᾶτε τί ἔγινε ὁ τόνος, ποῦ πῆγε τὸ ε ποῦ τὸν εἶχε, καὶ πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ χαθῆ ἓνα φωνήεντο μὲ τόνο; Ἡ συναίρεση στὸ χαρτί ἔφκολα γίνεται· φτάνει νὰ βάλης τὸ *φιλῶ* κοντὰ κοντὰ στὸ *φιλέω*, καὶ νὰ τραβήξῃς μιὰ γραμμὴ γιὰ νὰ ξεχωρίσης τὰ γράμματα καὶ γιὰ νὰ τὸ κάμῃς *φιλέ-ω, -ῶ*. Μὰ οἱ Ἕλληνες, ὅταν πρώτη φορὰ εἶπανε ἀντίς *φιλέω φιλῶ*, δὲν τραβήξανε καμὴ γραμμὴ· δὲν κάμανε τὴ συναίρεση ἀπάνω στὸ χαρτί· ἔτσι τῶφρονε ἡ ζωντανὴ προφορὰ κ' ἡ ζωντανὴ προφορὰ δὲν ἔχει μήτε τυπογραφεῖα μήτε βιβλία. Πόσα ἔπρεπε πρῶτα νὰ πάθῃ τὸ *φιλέω* γιὰ νὰ γίνῃ *φιλῶ*! Ἐπρεπε νὰ χάσῃ τὸν τόνο του τὸ ε, νὰ πάῃ ὁ τόνος στὸ ω, νὰ καταντήσῃ τὸ ε πιὸ ψιλό, μόλις νᾶκούγεται, κ' ἔτσι λίγο λίγο νᾶκουστῆ μόνου τὸ ω. Ὅσο βλέπουμε τὸ *φιλῶ* στὰ βιβλία, ἓνας τέτοιος τύπος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς φανῆ λάθος τρομαχτικό. Καὶ τί ἄθρῶποι εἶτανε οἱ Ἕλληνες γιὰ νὰ μιλοῦν ἔτσι, νὰ χάρπουνε τόνους καὶ φωνήεντα; Ἴσως, ἀν πάτε στὸ Πυργί—καὶ σ' ἄλλα χωριά—θὰ διῆτε πὼς ἔγινε τὸ πρᾶμα. Τὰρχαίῳ τὸ *φιλέω-ῶ* δὲ θὰ τᾶκούσετε πιά, μὰ θὰ βροῖτε ἄλλα πολλὰ ποῦ τοῦ μοιάζουνε, θὰ καταλάβετε μὲ τί τρόπο ἀλλάζουνε οἱ γλώσσες. Πηγαίνοντας ἀπὸ ἓνα χωριὸ σὲ ἄλλο, θὰπαντήσετε στὸ καθένα τὴν ἴδια λέξη μὲ ἄλλη προφορὰ· θὰ πάρῃ τᾶφτί σας τίς πιὸ μικρὲς διαφορὲς ποῦ ἔχουνε ἀναμεταξί τους ὅλα ἀφτὰ τὰ χωριά, θὰκολουθήσετε τᾶπειρα ἠχολογικὰ στάδια ἓνός τύπου καὶ θὰ διῆτε τότες τὴν κάθε ἀλλαγὴ μὲ τὴ σειρὰ ἀλάκερη. Σ' ἓνα χωριὸ θὰ λένε ἡ *ψυχή*, σ' ἓνα ἄλλο *ψυῆ* μὲ δασεῖα ἀντίς *χ*, σ' ἓνα τρίτο *ψυῆ* χωρὶς δασεῖα, σ' ἓνα τέταρτο *ψυῆ* μὲ μισοπρόφερο *υ*, πᾶει νὰ πῆ ποῦ μόλις θὰ τᾶκούτε, καὶ τότες μονάχα βγαίνει ὁ γνωστός τύπος ἡ *ψή*,

που δὲ μᾶς φέρνει πιά καμιά δυσκολία. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ στὰρχαῖα τὰ χωριά, ἂν εἴχαμε ζήσει σὲ κείνα τὰ χρόνια, θὰκούγαμε κάπου φιλέω, κάπου φιλέω, κάπου φιλέω μὲ μισὸ ε κ' ἔπειτα φιλό. Σπουδάζουμε τὴ γραμματικὴ, μὰ τὸ νόημά της μᾶς ξεφέβγει· προσέχουμε στὰ ψηφιά κι ἀμελοῦμε τὴν ἀλήθεια· ἀνοίγουμε τὰ μάτια καὶ στουμπώνουμε τὰφτιά μας. Πιὸ καλὰ θὰ καταλάβης καὶ τὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας καὶ τὴ γενικὴ γραμματικὴ, ἂν ἀκούσης πῶς μιλοῦνε, παρὰ ἂν πιάσης βιβλίον νὰ μελετήσης. Μιὰ μέρα τὰ χωριάτικα θὰ γίνουνε ἢ πρώτη βᾶση τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης. Φτάνει νὰ τὰ συγκρίνης μὲ τὰρχαῖα, κι ἀμέσως ζωντανέβει τὸ βιβλίον που διαβάζεις μονάχα μὲ τὰ μάτια· θὰ σοῦ φαίνεται τώρα πῶς τᾶκούς καὶ σοῦ μιλᾷ.

Δάσκαλε, δάσκαλε, μὴν καταφρονέσης, στὴ ζωὴ σου, τὴ γλώσσα τοῦ χωριοῦ· εἶναι ἢ ἀρχὴ τῆς σοφίας. Ἄκουσε κ' ἔνα ἄλλο νᾶπορήσης· ὅσο κι ἂν κοπιάσης, ὅσο κι ἂν πάρης νὰ διαβάσης Πλάτωνα καὶ Ξενοφῶντα, ὅσο κι ἂν καθαρίσσης τὴ γλώσσα σου, νὰ τὸ ξαίρης· ποτές σου δὲ θὰ τὸ καταφέρης νὰ μιλήσης ἀφτὴ τὴ γλώσσα που θέλεις, τόσο καθαρὰ, τόσο νόστιμα καὶ τόσο κανονικὰ ὅσο μιλᾷ τὴ γλώσσα του ὁ χωρικός.

Ἐλάτε, δασκαλία, στὸ χωριό. Στὸ χωριό, μὲ τὸν καθαρὸ τὸν ἀέρα, μὲ τὴν ὥραία τὴ φύση, θὰ ξανοίξη κι ὁ νοὺς κ' ἡ καρδιά σας. Ὅλα καλὰ στὸ χωριό. Χαίρεσαι διπλὰ τὴ ζωὴ, ἂν καὶ κάπου κάπου κανέννας κρυφός, κανέννας γλυκὸς πόθος γεννιέται μέσα στὴν ψυχὴ σου. Νιώθει κανεὶς μ' ὅλα του τὰ δυνατὰ ποίηση καὶ φύση. Ἐκαμα καὶ γώ, στὸ σπίτι ὅπου κόντεψα, δυὸ πυργούσικους στίχους τῆς Μαρούς τοῦ Γιαννίρη·

Γράμματα εἶν' τὰ λόγια σου τσαὶ τὸ Πυργκὶ σκολειό μου,
Το' εὖ Πυργκούη θὰ ἐννῶ, ἂ τὸ κάω ὄργκιό μου.

ΙΗ'.

ΑΓΑΠΗ

Ἔλα μαζί μου στὸ βουνό· μὴν κάθῃσαι κάτω στὴ Χώρα. Ἐσένα διψῶ, ἐσένα παντοῦ τὰ μᾶια μου σὲ γυρέβουνε. Τὴν ἀγάπη σου θέλω καὶ γιὰ τίποτις ἄλλο στὸν κόσμον δὲ μὲ μέλει. Γιατί μ' ἀφίνεις μονάχο; Δὲ θυμᾶσαι στὴν πατρίδα σου κάτω, στὴ λατρεμένη μας τὴν πατρίδα, δὲ θυμᾶσαι τὴ θάλασσα, που πάθε μέρα φουσκώνει κ' ἔπειτα πάλε τραβιέται, ὅπως τὸ φέρνει τὸ φεγγάρι; Ὅταν τραβιέται, πᾶει μίλια καὶ μίλια μακριὰ, τὸ περγιαλί ἀπομνήσκει ὀλόξερο, γυμνὸ, σὰν ὄρφανεμένο. Ὅταν πάλε σηκωθῆ, περσχύνει ἀπὸ ἀκρὴ σὲ ἀκρὴ τὸν ἔρημον τὸν ἄμμο· χαίρεται τὸ διψασμένο τὸ χῶμα καὶ ζωντανέβουνε τᾶκρογιαλία. Ἡ καρδιά μου μοιάζει μὲ τὸ γιαλό· ὅσο δὲ σ' ἔχω, εἶμαι σὰν τὸ ξενιτεμένο τὸ περγιαλί κι ὅλο προσμένο νὰ δροσιστῶ μὲ τῆς ἀγάπης σου τὴν πλημμύρα.

Ἐσὺ μόνη στὸν κόσμον ξαίρεις νὰ θρέφης στὴν καρδιά σου μεγάλες ἐλπίδες, στὸ νοῦ σου ἀψηλοὺς λογισμούς. Τὸ καλό, τὸ σωστὸ καὶ τώραῖο, τὰ νιώθεις δίχως νὰ σοῦ τὰ ποῦνε. Παντοῦ προσπαθεῖς τὴν ἀλήθεια νὰ βρῆς, στὴν τέχνη, στὴν ἐπιστήμη, στὴ θρησκεία. Τὴν ἀλήθεια γυρέβεις στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ· ἀφτὸς εἶναι ὁ πόθος τῆς ψυχῆς σου. Κανενὸς ὅμως δὲν τὸ λές, κανενὸς δὲν τὸ φανερῶνεις καὶ μήτε ξαίρεις· ἢ ἴδια τί ἀξίζεις. Ἐχεις ὅλη τὴ χάρη τὴ γυναικῆσια, ἔχεις τὴν ἀφέλεια τοῦ παιδιοῦ που δὲ γνωρίζει τὴν ὁμορφιά του. Ὅλη σου ἡ ζωὴ εἶναι μελέτη τοῦ καλοῦ,

εἶναι ἀπλότητα καὶ νοστιμάδα, εἶναι χαμόγελο καὶ μετριόφρονη χαρὰ, χαρὰ σοβαρῆ. Τὰ λόγια σου εἶναι γεμάτα γλύκα, φρόνηση καὶ γνώση· μετὸν καλὸ σου, μετὸν χαδεμένο σου τὸν τρόπο ξαίρεις νὰ πῆς τοῦ καθενὸς ἓνα λόγο. Ὅλο θέλεις ἀψηλὰ νᾶχουμε τὸ νοῦ μας, κ' ἡ σοφία ποῦ κυβερνᾷ τὴ ζωὴ σου μοιάζει σὰ λαμπάδα κρυμμένη ποῦ ἀπὸ μέσα φωτίζει σιγὰ κανένα ἀγαλμα χαριτωμένο.

Τί νὰ σοῦ πῶ ποῦ νὰ σ' ἀξίξῃ; Τί τραγούδι νὰ βρῶ ποῦ νὰ σοῦ ἀρέσῃ; Σὰν τὸ πουλὶ ποῦ τραβᾷ ἴσια μετὰ τὰ σύννεφα καὶ στέκεται στὸν ἀέρα μετὰ τὰ φτερά του ἀνοιχτά, ἀνεβαίνουνε οἱ λογισμοὶ σου καὶ τὸν οὐρανὸ μου ξεσκεπάζουνε. Τί θέλεις νὰ κάμω γιὰ σένα; Ἡ ἀγάπη σου μοῦ βάζει φτερὰ στὴν ψυχῆ. Γιὰ μιὰ κόρη μοναδικὴ σὰν καὶ σένα, πρέπει νὰ κάμῃ κανεὶς κανένα ἔργο μοναδικό. Τί βιβλίο, τί ποίημα νὰ σοῦ δώσω ποῦ νὰ τὸ χαρῆς; Θέλω κάτι νὰ εἶμαι! Δὲ θέλω νὰ φανῶ μπροστά σου σὰν τοὺς ἄλλους. Σ' ἀγαπῶ καὶ στὰ μάτια σου μέσα, στὰ γαλανὰ σου τὰ μάτια, προσπαθῶ νὰ διῶ καμιά μέρα, πὼς κατάλαβες ὡς ποῦ μπόρεσε ἡ ἀγάπη σου νὰ με πάῃ.

Τὰ γαλανὰ σου τὰ μάτια! Ἄχ! δὲν πρέπει ποτέσ ὁ θάνατος νὰ τὰ κλεισῇ. Δὲ γίνεται μεμιάσ νὰ χαθῆ τόσο μορφοιά. Ποτέσ μου δὲ φοβήθηκα τόσο τὸ Χάρο, ποτέσ με τόσο λύπη, με τόσο καημὸ δὲ συλλογίστηκα τὸ θάνατο, ὅσο τώρα ποῦ κοιτάζω τὰ μάτια σου καὶ λέω πὼς μιὰ μέρα ὁ Χάρος θὰ τὰ σφαλοῖξῃ. Στὰ μάτια σου φαίνεται ὅλη σου ἡ ψυχῆ. Εἶναι βαθιὰ σὰν τὴ θάλασσα, ἦσυχά σὰν τὴ λίμνη, γλυκὰ σὰν τὴν ἀβγῆ. Τὰ βλέπω καὶ μέσα τους βλέπω τὸν καθαρό σου τό νοῦ, τὴν ἐβγένεια σου ὅλη, τὰ φρονήματά σου τὰ γενναῖα, τίς ἰδέες, τοὺς λογισμοὺς σου, τῶν ἰδεῶν τὸ σιγανὸ σου τὸ φῶς. Εἶ-

ναι σὰν ἀντηλιὰ τῆς ζωῆς σου. Καὶ τί; Ὅταν τὰ σκεπάσῃ αἰώνια νύχτα, μαζί τους θὰ χαθῆ κ' ἡ ζωὴ σου, κ' ὁ κόσμος θὰ σὲ ξεχάσῃ, ἅμα πιά δὲ θὰ τὰ βλέπῃ; Ἄφου εἶδανε οἱ ἀθροῶποι τόση χάρη, τόση καλοσύνη καὶ τέτοια ψυχῆ, δὲ γίνεται νὰ ξεχάσουνε πὼς φάνηκες μιὰ μέρα μπροστά τους. Εἶναι χαρὰ γιὰ τὴ γίς, ὅταν τὸ πόδι σου τὴν πατῆ, χαρὰ γιὰ τὸν κόσμον ὅταν ἔρχεσαι καὶ σὲ βλέπει ποῦ προβαίνεις. Ἐσένα σὲ χαίρεται ἡ φύση· σὲ θαρῶ, καὶ τὸ πλάσμα τῆς καμαρώνει. Θέλεις, ὁ κόσμος νὰ φανῆ ἀχάριστος καὶ κατόπι νὰ μὴ σὲ θυμᾶται; Ἡ μνήμη σου πρέπει νὰ μείνῃ παντοτινῆ. Ἄχ! κάμε νὰ βρῶ γιὰ σένα ἀθάνατα λόγια, κάμε νὰ σοῦ δώσω ἀθάνατη ζωή.

Ξαίρω τί θὰ μοῦ πῆς, ἐσύ ποῦ ποτέσ δὲ φρόντισες γιὰ τὸν ἑαυτό σου.—«Τί θὰ τὴν κάμουμε τὴ δόξα; Νὰ ζήσουμε στὴ μνήμη τῶν ἀθρώπων ἢ νὰ μὴ ζήσουμε, τί μᾶς μέλει; Κάλλια τὴν ἀγάπη μας νὰ χαροῦμε, ἀφου σ' ἀγαπῶ καὶ μ' ἀγαπᾷς. Μὴν τὸ πιστέψῃς, φῶς μου, ποτέσ, πὼς γιὰ τὴν ἀγάπη τὴν πολλὴ ἢ ζωὴ μας εἶναι λίγη, πὼς γιὰ νὰ μάθουμε τί θὰ πῆ ἐφτυχία, δὲ μᾶς φτάνουνε τὰ χρόνια ποῦ μᾶς χάρισε ἡ τύχη. Μιὰ ὥρα στὸν κόσμον νᾶγαπήσῃς, κ' ἔβαλες αἰῶνες στὴν καρδιά σου. Μήπως δὲν τίς γνωρίσαμε, μήπως δὲν τίς ξαίρουμε τίς αἰώνιες χαρὲς τῆς ψυχῆς; Ἄμα μοῦ λὲς πὼς μ' ἀγαπᾷς, μοῦ φαίνεται ἀθάνατη ἡ ζωὴ. Καὶ τί πειράζει νὰ ξαίρουμε μέσα στὸ νοῦ μας πὼς ὁ Χάρος μιὰ μέρα θὰ μᾶς θερίσῃ, ἀφου τὴν ὥρα ποῦ μοῦ τὸ λὲς, νιώθω μέσα στὴν καρδιά μου πὼς εἶναι ἀχάλαστη ἡ ἀγάπη;»

Ἄχ! δὲν ξαίρεις ἐσύ, ποῦ χαίρεσαι τὰ λαμπρὰ σου τὰ νιάτα, τὰ πικρὰ βάσανα ποῦ μᾶς βασανίζουνε. Ὅταν περπατοῦμε στοὺς κάμπους κ' οἱ δύο μας μαζί, δὲν εἴμαστε

μονάχοι. Μιά συντρόφισσα μᾶς ἀκολουθᾷ καὶ μόλις μπο-
ρεῖς τὸ βῆμα τῆς νᾶκούσης. Εἶναι ἡ καθεμερνή συντρό-
φισσα τῆς ζωῆς, ἡ Μελαχολία, πού ὄλο στὸ πλαῖ μας βα-
δίζει. Ἐκείνη μᾶς κάνει νὰ καταλάβουμε πρῶτα πρῶτα τὴ
ζωή, νὰ γνωρίσουμε τὸν ἑαυτό μας. Ἐκείνη μᾶς δείχνει
πὼς τίποτα δὲν εἴμαστε στὸν κόσμο. Ἐκείνη ποτίζει φαρ-
μάκι τὶς χαρὲς μας. Πόσες φορὲς ἀκούσανε οἱ ποιητάδες
τὰ λόγια πού τοὺς λέει! Σιγὰ σιγὰ ψιθυρίζει στάφτια τους,
μὲ μιὰ φωνὴ πού μοιάζει δάκρια γεμάτη, παράπονα λυπη-
τερά. Ἔνας μάλιστα μᾶς τὰ εἶπε μιὰ μέρα ὅπου πήγαινε
μὲ τὸ ταῖρι του μαζί· τοῦ κάκου χαιρότανε ἡ καρδιά του·
κρυφὰ κρυφὰ ἡ Μελαχολία τοῦ λαλοῦσε·

— «Τὸ χῶμα πού οἱ δύο σας σήμερα πατᾶτε, ἄλλος ἄβριο
θὰ τὸ πατήσῃ· ἄλλο ταῖρι ἀγαπημένο, σὰν καὶ σᾶς ἀγκαλια-
στό, θὰ περάσῃ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιό τοῦ πλατάνου πού
σᾶς σκεπάζει. Τὰ δέντρα πού στέκονται γύρω γύρω, τὰ
λουλούδια πού σκύβουνε τὸ κεφάλαι τους νὰ σᾶς χαιρετή-
σουνε, τὸ χόρτο πού χαίρεται νὰ σᾶς βλέπῃ κι ὁ ἀέρας ἄφ-
τὸς πού γλυκαναστενάζει στὰ κλαδιά, θᾶκούσουνε ἄλλο
στόμα νὰ λέῃ καὶ θὰ διοῦνε ἄλλη γυναίκα νᾶκούῃ τὶς ἴδιες
λέξεις τῆς ἀγάπης πού λέτε σήμερα καὶ σεῖς. Καὶ σὲ κεινοὺς
ἡ φύση θὰ κάμῃ τὰ ἴδια χᾶδια πού σᾶς ἔκαμε σᾶς. Οἱ
βρῦσες θὰ ξαναποῦνε τὸ τρεμουλό τους τὸ τραγούδι, θὰ
κελαδήσουνε τὰ πουλιὰ μὲ τὴν ἴδια χάρη· ὁ ἀέρας θὰ χαδέ-
ψῃ τὰ μαλλιά τους· ἡ πρασινάδα τοῦ κάμπου δὲ θᾶλλάξῃ.
Μόνοι σας ἐσεῖς οἱ δύο, ὥσπου πάτε στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς
πεδιάδας, θὰ βρῆτε τὸ Χάρο πού σᾶς καρτεροῦ κι ὁ κόσμος
θὰ σᾶς ξεχάσῃ· μήτε θὰ ξαίρη τὸ χόρτο ἂν εἴχατε μιὰ μέρα
καὶ σεῖς ἀγάπη στὴν καρδιά σας.»

Ἄχ! ἄσπλαγχνή φύση πού δὲν ἀλλάζει! Δὲν μποροῦμε

τάχα μιὰ μέρα νὰ γίνουμε σὰν καὶ σένα; Ἄφου εἶναι αἰώ-
νιος ὁ οὐρανός σου, ἄφου εἶναι ἡ πρασινάδα σου παντοι-
νῆ, ἄραγες δὲν εἶναι δυνατό, ἐμεῖς πού καταλάβαμε στὰ
γεμάτα τὴν ὁμορφιά σου, δὲν εἶναι δυνατό νὰ πάρουμε τί-
ποτις ἀπὸ σένα, νὰ βάλουμε λίγο γαλάζι τοῦρανοῦ σου στὴν
ψυχὴ μας, νὰ κρύψουμε λίγη πρασινάδα τοῦ κάμπου στὴν
καρδιά μας, νὰ κλέψουμε, νὰ φυλάξουμε μέσα μας τίποτις
δικό σου, πού γὰ μᾶς μείνη γιὰ πάντα καὶ νὰ εἶναι ἀθάνατο
σὰν καὶ σένα; Εἶναι ἀλήθεια πού θὰ μᾶς ξεχάσῃ; Δὲ φο-
βᾶσαι, οἱ πεθαμμένοι νὰ δακρῖσουνε κεῖ κάτω στὸν τάφο
καὶ νὰ ποῦνε·—«Τώρα πού μᾶς κάλυψε τὸ χῶμα, γιατί δὲ
μᾶς θυμᾶσαι πιά; Δεῖξε μας, μονάχα μιὰ στιγμή, πὼς λυ-
πᾶσαι τοὺς πεθαμμένους. Δὲ σοῦ λέμε νὰ μᾶς κλάψῃς· λί-
γο νὰ κιτρινίσῃ τὸ χόρτο στὴν πέτρα πού μᾶς κρατᾷ καὶ
μᾶς φτάνει. Ρίξε, μάννα, κάτω στὸ μνήμα μιὰ ματιὰ στὰ
παιδιά σου, γιὰ νὰ μὴν εἶναι παραπονεμένα· κοίταξε λίγο
τοὺς πεθαμμένους, γιὰ νὰ φυτρώσουνε, καθὼς φυτρώνουνε
τὰ λουλούδια ἀπάνω στὴ γῆς πού τοὺς σκεπάζει, γλυκοὶ λο-
γισμοὶ στὴν καρδιά τους.»

Ἄ Χάρος εἶναι παντού· σ' ὅλα μέσα κάθεται κρυμμένος
κι ὅλα λίγο λίγο τὰ τραῖε. Ὁ κόσμος εἶναι δικός του. Τὴ
φύση ἐκεῖνος τὴν ἔχει καὶ τὴν κυβερνᾷ. Τὸ Χάρο θὰ βρῆς
μέσα στὸ πράσινο φύλλο πού κιτρινίζει, μέσα καὶ στάστερι
πού σήμερα φέγγει στὸν οὐρανὸ κι ἄβριο μπορεῖ νὰ σκοτι-
νιάσῃ. Εἶναι μυστήριο ἡ ζωὴ πρῶτα γιὰ μᾶς πού τὴ ζοῦμε.
Πῶς θὰ γλυτώσουμε ἀπὸ τὸ Χάρο, ἄφου πρᾶμα δὲν ἀφί-
νει πού σιγὰ σιγὰ νὰ μὴν τὸ σπρώξῃ στὸν τάφο; Ὅλα
παίρνουνε τὸ δρόμο πού τὰ πηγαίνει. Ὅτι ἔχει ζωὴ, τὴν
ἔχει μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὴ δώσῃ μιὰ μέρα στὸ Χάρο· ἂ
δὲν εἶτανε ὁ Χάρος, δὲ θᾶβλεπες πρᾶμα στὸν κόσμο ζωντανό·

ἃ δὲν εἶτανε γραφτὸ νὰ πεθάνουμε, μήτε θὰ γεννιόμεσθα
Ἡ φύση ἀλάκρη, ὁ κόσμος μὲ τὰ χίλια φαινόμενά του,
εἶναι σὰν τὰ στάχια πού κάθε ὥρα τὰ βλέπεις νὰ γίνου-
ντὸ ὄριμα μὲ τὸς ἥλιο· ὁ ἥλιος εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ὡστόσο
προσμένουμε ὄλα, ὁ Χάρος νὰ τὰ θερίσῃ.

Ποῦ θὰ κατασταλάξουμε; Ποῦ πάμε; Δὲ μᾶς τῶμαθε
κανεῖς. Ἄπὸ τὸ βουνὸ πού κάθουμαι, βλέπω κάτω κάτω
στὴ θάλασσα ἕνα καράβι πού περνᾷ μὲ φουσκωμένα παν-
νιά. Ρώτα τοὺς ταξιδιωτὲς ποῦ πάνε καὶ θὰ σοῦ τὸ ποῦνε·
στὴν Ἀθήνα, στὴν Πόλη, στὴ Σύμνη, στὴν Ἑβρώπη.
Ξαίρει κάθε διαβάτης γιὰ ποῦ εἶναι. Ρώτησε ὁμως τοῦ κό-
σμου τοὺς διαβάτες ποῦ τρέχουνε, ποῦ πάει τοῦ καθενὸς ἡ
ζωή, ποῦ πάει ὁ ἄθροπος ἀπάνω στὴ γῆς κ' ἡ γῆς ποῦ πάει
μέσα στὸν οὐρανὸ; Ποῦ πάνε τὰστέρια πού φέγγουνε κάθε
νύχτα; Ποιὸς δαίμονας, καλὸς ἢ κακός, κυβερνᾷ τοὺς πλα-
νῆτες πού κάνουνε τὸν ἴδιο γῦρο κάθε χρόνο; Ποιὸς εἶναι
ὁ σκοπὸς τους; Θὰ σταθοῦνε ἢ πάντα θὰ τρέχουνε; Ὅλος
ἄφτὸς ὁ ἀπέραντος ὁ κόσμος πότες καὶ πῶς θὰ τελειώσῃ;
Σὲ τέτοιον ρώτημα ψυχὴ δὲ θάπαντήσῃ. Δὲν ξαίρουμε μήτε
ποῦ πάμε μήτε πῶς μήτε γιατί. Γίναμε ἀπαρχὶς γιὰτὸ Χάρο
Ἄφτὸ βλέπουμε μονάχα καὶ ὡσπου τὸ διοῦμε, ὁ θάνατος
μᾶς τραβᾷ.

Τοῦ κάκου ὁ πόνος καὶ ὁ κόπος, ὁ ἴδρος κ' ἡ παντοπι-
νὴ δουλειά. Τί θὰ μᾶς χρησιμέψῃ; Ὅ τι γεννήθηκε πρέπει
νὰ πεθάνῃ. Ὅ τι ἄρχισε μιὰ μέρα πρέπει μιὰ μέρα νὰ τε-
λειώσῃ. Θὰ χαλάσῃ κ' ἡ γῆς ἀφτὴ πού σήμερα μᾶς σηκώ-
νει. Ὅ πλανήτης μας πάντα δὲν εἶτανε αἰώνιος λοιπὸ δὲ θὰ
μείνῃ· θάρθῃ ἡ ὥρα του καὶ κεινοῦ. Ἔτσι θὰ χαθοῦμε καὶ
μεῖς. Τί τολοιπό; Μήπως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο νὰ πεθάνουμε
σήμερα ἢ νὰ μᾶς πάρῃ ὁ θάνατος μονάχα, σὲ πεντακόσιες

χιλιάδες χρόνια; Φαντάσου πῶς τᾶζησες, ἀγάπη μου, τὰ
τόσα χρόνια, καὶ ἀφοῦ τᾶζησες, πῶς τέλος ἔφτασε ἡ ὥρα
ὅπου πρέπει καὶ σὺ νὰ καταστραφῆς κ' ἡ γῆς πού πατᾶς
καὶ ὁ ἥλιος ὁ λαμπρὸς πού σὲ φωτίζει. Ἐκείνη τὴν ὥρα, ἐσὺ
πού ἔζησες τόσους αἰῶνες κ' ἕνας πού σήμερα πεθαίνει, θᾶ-
χετε τὴν ἴδια τύχη ὅσο ζητάεις ἐσὺ, θὰ ζητάξῃ καὶ κείνος.
Τὴν αἰωνιότητα ποῦ θὰ τὴ βροῦμε; Ποιὸς θεὸς θὰ μᾶς τὴ
δώσῃ; Ποιὸς θὰ σοῦ χαρίσῃ ἀθάνατη ζωὴ; Πῶς θὰ μπο-
ρέσουνε τὰ γαλανὰ σου τὰ μάτια νὰ γλυτώσουνε ἀπὸ τὸ μά-
βρο τὸ Χάρο; Ἄφοῦ ὄλα χάνονται καὶ περνοῦνε, πῶς
θὰ μείνῃ ἡ μνήμη σου γιὰ πάντα; Εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνῃ
καὶ τοῦ κάκου τὸ θέλω! Θάνατον βλέπω παντοῦ, καὶ νὰ
πάλε, σὰν τὸ φυτὸ πού βγαίνει κρυφὰ κάτω στὸν πάτον τῆς
λίμνης καὶ ἀνεβαίνει, νὰ πού ξεφυτρώνει στὴν καρδιά μου ἡ
πικρὴ, ἡ ἀγαπημένη, ἡ γλυκεῖα μελαγχολία πού τὴν ἔμαθα
κάτω στὴ Δύση· νὰ πού πάλε μέσα μου νιώθω τὸν καημὸ
πού ὑπώνει τὸ νοῦ καὶ ὁμως καίει τὴν ψυχὴ. Κοιτάζω τὸ
καράβι πού τρέχει στὰ κύματα καὶ λέω·— «Καράβι τοῦ κό-
σμου πού τρέχεις μέσα στὸν οὐρανὸ, στὸ θάνατον πάς!»

Ἔλα, ἔλα κοντά μου, γιατί βλέπεις πόσο τυρανιέται ἡ
ψυχὴ μου ὅσο δὲ σ' ἔχω. Λῦπες ἐδῶ δὲν ταιριάζουνε· εἴμα-
στε στὴν Ἑλλάδα. Ἐδῶ μόλις ἀρχίζει νὰ φαίνεται ἡ ζωὴ.
Νέος ὁ λαός, νέες οἱ ἐλπίδες. Δὲν εἶναι καιρὸς γιὰ τοὺς
καημοὺς καὶ τὰ βάσανα τοῦ λογισμοῦ. Ὁ καθένας γυρέβει
δουλειὰ καὶ θέλει νὰ δεῖξῃ ἐνέργεια. Τὸ παλληκάρι πού
ζώνει τὸ σπαθὶ του, πού παίρνει τὸ τουφέκι στὸν ὄμο καὶ
βάζει τὸ φέσι του στραβά, δὲν κάθεται στὸ βουνὸ νὰ δέρ-
νεται καὶ νὰ κλαίγεται πού ἡ ζωὴ του εἶναι λίγη. Πολλὰ δὲ
συλλογιέται. Φτάνει νὰκούσῃ τουφέκι καὶ χαιρέται τὴ ζωὴ.
Ἄφτὰ τὰ ξαίρεις ἐσὺ· ἐσὺ ξαίρεις καὶ πιδὸ σωστά, πιδὸ ἥσυ·

χα, πὺδ ἀψηλὰ νὰ κρίνης καὶ νὰ μιλῆς γιὰ τὰ πράματα τοῦ κόσμου. Τσιτώνω τὰφτιά μου καὶ σ' ἀκούω· ἀπάνω στὸ βουνὸ μοῦ ἔρχεται ἡ οὐράνια, ἡ χαριτωμένη σου φωνή· σὲ συλλογιόυμαι καὶ μοῦ φαίνεται πὼς τέτοια λόγια μοῦ λές·

— «Ὁ ἄθρῳπος δὲν πεθαίνει· πεθαίνουνε τᾶτομα μονάχα. Οἱ ἄθρῳποι χάνουνται καὶ πάνε· ἄλλοι παίρνουνε τὴ θέση τους. Σὰν τὰ φύλλα πὺδ πέφτουνε κι ἄλλα πάλε τὴν ἀνοιξη βλασταίνουνε, ἔτσι πάμε καὶ μεῖς· τὸ δέντρο ὅμως στέκεται πάντα κι ὁ ἄθρῳπος δὲν περνᾷ. Οἱ πατέρες μας, πὺδ τώρα κοιτουνται στὸν τάφο, δὲν εἶναι πεθαμμένοι· μᾶς δώσανε πρὶ φύγουνε τὴ ζωὴ τους· ἔμεῖς τὴν ἔχουμε σήμερα καὶ τὴ βαστοῦμε. Ἡ σειρὰ δὲν τελειώνει, ἡ ἀλυσίδα δὲ σπάνει· θάρθουνε ἄλλοι κατόπι πὺδ θὰ πάρουνε, πὺδ θὰ βαστάξουνε καὶ κείνοι μιὰ ὥρα τὴν αἰώνια ζωὴ πὺδ τοὺς δώσαμε μεῖς. Ἀπὸ τὸν ἕνα στὸν ἄλλονε τρέχει τοῦ ἄθρῳπου ἡ ψυχὴ καὶ μεταβαίνει. Μὲ τὴν ἴδια καρδιά, μὲ τὸν ἴδιο πόθο πὺδ ἀγαπήσαμε μιὰ μέρα, θάγαπήσουνε καὶ τὰ παιδιὰ μας. Ἐμεῖς βάλαμε στὸ στήθος τους μέσα τὸν πόθο πὺδ τὰ κάνει καὶ ζοῦνε· ὁ πόθος τους εἶναι ὁ δικός μας ὁ πόθος. Ἐτσι κ' ἡ ἀγάπη μας δὲ χάνεται ποτέ. Ὅταν τὸ στόμα σου μοῦ λέει σ' ἀγαπῶ, δὲν τὸ λές ἐσύ· τὸ λένε μέσα σου χίλιες γενιές πὺδ σοῦ μάθανε τὴν ἀγάπη. Ὅταν τὸ ποῦνε τὰ παιδιὰ μας κατόπι, σὲ χρόνια καὶ χρόνια, ἔμεῖς πάλε μέσα τους θὰ τὸ λέμε.

Ὁ κόσμος πὺδ βλέπεις εἶναι αἰώνιος καὶ κείνος. Τᾶστέρια τοῦρανοῦ εἶναι σὰν τὰ λουλούδια· ὁ οὐρανὸς εἶναι τὸ μεγάλο τὸ περβόλι. Φυτρώνουνε καὶ ξανοίγουνε τὰ λουλούδια, ὅστερα μαραίνονται καὶ πάνε. Οἱ πλανῆτες μπορεῖ νὰ χάσουνε τὸ φῶς καὶ τὴ θωριά τους· ἀδιάφορο ἀφτό! Ἄλλα λουλούδια θὰ ξανοίξουνε, ἄλλα ἀστέρια θὰ φέξουνε.

τὸ περβόλι δὲν ἀλλάζει· στέκεται πάντα καὶ δὲ χαλνῶ. Ἡ γίς μας καὶ κείνη ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἄτομο στὸν κόσμο, σὰν τοὺς ἄθρῳπους στὴ γίς. Μπορεῖ νὰ τελειώση καὶ νὰ σβήση· μπορεῖ καμιά μέρα νὰ μὴν τῆς μείνη ζωὴ. Ἡ ζωὴ ἄλλοῦ πάλε θὰ ξαναρχίση, σ' ἄλλους πλανῆτες, σ' ἄλλη γίς — καὶ πάντα, μέσα στὰπέραντο, μέσα στὸ αἰώνιο τὸ περβόλι, κάπου σὲ κάποιον πλανῆτη θὰ πρασινίζουνε οἱ κάμποι, θάχουνε τὰ δέντρα πανηγύρι, θὰ τραγουδοῦνε τὸ τραγοῦδι τους τὰ στάχια ὅταν ὁ ἀέρας τὰ χαδέβει, θάνατέλουνε τὰ ρόδα μὲ τὸν ἥλιο, θὰ τρέμη καὶ θάγαπῶ ἡ καρδιά τοῦ ἄθρῳπου.

Τὸ βάσανο πὺδ σὲ βασανίζει καίει ὀλωνῶνε τὴν ψυχὴ· ὁ καημός σου εἶναι ὁ παντοτινός μας ὁ καημός. Δὲν κλαίς γιὰ τὰ γαλανὰ μου τὰ μάτια· τὴν τύχη τοῦ κόσμου λυπᾶσαι. Μὴν τὴ λυπᾶσαι· μὴν ἀκούς τί λένε οἱ ἄλλοι καὶ μὴ βλέπης τί γράφουνε· στᾶτομό τους μονάχα προσέχουνε καὶ δὲ συλλογιόυνται τὸν ἀπέραντο κόσμο. Ἐσύ νὰ κρίνης μὲ τὸ δικό σου τὸ νοῦ καὶ νὰ νοιώθης μὲ τὴν καρδιά τὴ δική σου. Ὁ Χάρος, λές, εἶναι παντοῦ κι ὄλα τὰ τρώει λίγο λίγο. Ἐχάσες τὴν ἀγάπη! Ἡ ἀγάπη εἶναι παντοῦ· ὅπου εἶναι ὁ Χάρος, μαζί του, στὸ πλάι του, κοντά του, μέσα του θὰ βεῖς τὴν ἀγάπη. Ὅτι χαλάση ὁ Χάρος, ἡ ἀγάπη τὸ διορθώνει, κι ὅτι ξελοθρέψη, τὸ ξαναφτεῖναι. Ὅλα τὰ τραβᾷ λίγο λίγο ἀπάνω στὸ φῶς, τὰ σηκώνει καὶ τὰ φέρνει στὰ λαμπρὰ τᾶκρόγιαλα τῆς ζήτης. Ὅτι πεθάνη, ἡ ἀγάπη θὰ τᾶναστήση· ἄλλοιῶς δὲ θὰ ζοῦσε κανένα πρᾶμα στὸν κόσμο. Ὁ θάνατος ἔχει μέσα του ζωὴ, σὰν τὰ θερισμένα τὰ στάχια πὺδ μᾶς θρέφουνε, ὅσπου θρέψουμε τὸ χῶμα καὶ μεῖς, ὅσπου φυτρώσουνε κι ἄλλα στάχια. Ἄ δὲν εἶτανε πεπρωμένο, ὄλα νὰ ξαναζήσουνε, πούπετα δὲ θᾶβλεπες τὸ Χάρο, καὶ

για να πεθάνουν οι άλλοι, πρέπει πρώτα εμείς να γεννηθούμε. Χωρίς την αγάπη μήτε θα φαινότανε ο Χάρος· ζῆ καὶ κείνος χάρη στην αγάπη, γιατί ο τι δὲν ἄρχισε, δὲν μπορεί καὶ νὰ τελειώση. Ἡ αγάπη κι ὁ Χάρος μαζί πολεμοῦνε. Ἡ αγάπη πάντα θὰ νικήση, σὰν πού νίκησε ἴσια με τῶρα· δὲν μπορεί, τίποτα νὰ μὴν ὑπάρχη· πάντα πρέπει κάτι νὰ εἶναι, κι ὁ τι εἶναι, στην αγάπη τὸ χρωστοῦμε. Ἐκείνη βάζει πράσινο φύλλο στὸν τόπο τοῦ φύλλου πού κιντρινίζει· ἐκείνη στολίζει κάθε χρόνο τὰ κλαδιά· ἐκείνη ἀνάβει ἀστέρια καινούργια, γιὰ ἓνα ἀστέρι πού θὰ σβήση. Φτειάνει κόσμους κι ἀθρώπους γεννᾷ. Ἡ πνοή της παντοῦ φουσᾷ, περεχύνεται παντοῦ· σὰν τὸν ἀρχαῖο τὸν Ἔρο, τὸν Οὐρανὸ βαστᾷ στην ἀγκαλιά της, ζωντανέβει τὸ Χάος καὶ θρέφει τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ φύση.

Τοὺς ζωντανοὺς με τοὺς πεθαμμένους ἡ αγάπη τοὺς ἐνώνει. Ἐκείνη θὰ μᾶς ἐνώση με τοὺς καινούργιους πλανήτες, ἂν τύχη ὁ δικός μας νὰ χαλάση. Τίποτα δὲ χάνεται στὸν κόσμο. Τὸ φιλι πού σήμερα σοῦ δίνω εἶναι αἰώνιο φιλι. Ὅπου βρεθοῦνε ἀθρῶποι, ὅπου ἀγαπήσουνε, τὸν πόθο μας, τὴν αγάπη μας μέσα τους θᾶχουνε, κ' ἔτσι στην ψυχὴ τους μέσα θὰ σωθῆ, αἰώνια θὰ μείνη κ' ἡ ψυχὴ μας. Ἐνας εἶναι ὁ τρόπος τῆς αγάπης καὶ τὸ καρδιοχτύπι εἶναι τὸ ἴδιο παντοῦ· ὅπου τρέμει ἀθρώπου καρδιά, ὀλωνῶ μας ἡ καρδιά τρέμει. Ἐνας παλμὸς στὸ στήθος μας μέσα γίνεται με τοὺς μύριους παλμοὺς τῆς ἀθρωπότητος ὅλης· ὁ καθένας μας μέσα του θρέφει μιὰ σπίθα παρμένη ἀπὸ τὸ παγκόσμιο κέντρο, πού κέντρο δὲν ἔχει καὶ πού σκορπίζει, πού μοιράζει τίς ἀχτίδες του σ' ὁ τι ζῆ. Ἡ φωτιά παντοῦ καίει· τᾶστέρια γενιέται σὰν καὶ μᾶς, γίνεται με τὴν ἴδια φλόγα πού ἀναψε ὅλα τᾶστέρια κ' ἔχει μέσα του ὁ τι ἔχουνε καὶ

κεῖνα. Ἀφοῦ ὄλος μας ὁ οὐρανὸς εἶναι καμωμένος με τὴν ἴδια ζωὴ, ἀφοῦ εἶναι ἡ ἴδια ὕλη παντοῦ, παντοῦ θὰ εἶναι κ' ἡ ἴδια ψυχὴ. Ὅλα, στην αἰώνια φύση, βασιτοῦνται ἀνάμεσα τους σφιχτά· μιὰ καὶ μόνη ἀρχή, ἓνα νόμο ἀκούνε ὅλα. Ὅλα, ὅλα εἶναι ἓνα. Ὅπως νιώθουνε τὰ παιδιὰ πὼς στὰ στήθια τους οἱ προγόνους τους ζοῦνε, ἔτσι καὶ στοῦ κόσμου τὴ ζωὴ πού δὲν τελειώνει, τᾶστέρια πού θὰ λάμπουνε, ἀφοῦ χαθοῦμε, μένα τους θᾶχουνε τὴ φλόγα καὶ τὴν πνοὴ ἄλλων ἀστεριῶ πού ζήσανε πρώτα. Μέσα σὲ κείνη τὴ φλόγα θὰ βρεθῆ κ' ἡ καρδιά μας· μέσα σὲ κείνη τὴν πνοὴ θὰ βρεθῆ κ' ἡ πνοὴ μας. Μέσα στὸν πλανήτη τὸν καινούργιο θὰ βρεθῆ κ' ἓνα μέρος τοῦ δικοῦ μας· θὰ βρεθῆ κ' ἓνα μέρος τῆς ζωῆς μας. Ὁ ἴδιος ἀθρῶπος πάντοτε ζῆ στοὺς ἀπέραντους κάμπους τοῦ οὐρανοῦ, σ' ὅποιο πλανήτη κι ἂν τύχη νὰ γεννηθῆ· ὄλο ἀλλάζει, ὄλο προδέβει καὶ πάει, κι ὡστόσο εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος καὶ με τὴν ἴδια καρδιά ἀγαπᾷ.»

 ΙΘ'.

 Κ Α Τ Α Ρ Α .

Ὁ ἀθρῶπος ἀλλάζει κι ὁ κόσμος αἰώνια μεταμορφώνεται. Ξεχάσαμε ὅμως νὰ ποῦμε πὼς ὁ δάσκαλος δὲν ἀλλάζει ποτέ. Ἐχει κι ἀπὸ τὸ λόγο του· μπορεί ὁ δάσκαλος νὰ μὴν εἶναι ἀθρῶπος. Ὁ δάσκαλος λέει πὼς ἡ γλώσσα του δὲν ἀλλάξε· τὸ πιστέβω καὶ γὰρ, γιατί κ' ἡ ἀνοησία στὸν κόσμο εἶναι πάντοτε ἡ ἴδια.

Ὅσο γιὰ τὴν αγάπη πού ἔχω στοὺς δασκάλους, καὶ κεί-

νη ποτὲς δὲ θάλλάξῃ. Μὴν τὸ ξεχάσης, πουλάκι μου, ποὺ μοῦ μιλοῦσες τόσο νόστιμα, τόσο φρόνιμα στὴ Χώρα καὶ γὰρ σ'ἄκουγα στὸ Πυργί. Ἄλλη φορὰ τὸ βάζεις κι ἄφτο μέσα στὰ λόγια ποὺ θὰ μοῦ πῆς. Καιρὸς τώρα νὰφήσουμε πὰ καὶ τὸ Πυργί καὶ τοὺς δασκάλους, γιατί δὲ θυμοῦμαι, κανέναν δάσκαλον νὰ μίλησε ποτὲς γιὰ τὴν ἀγάπη μῆτε νὰ πάτησε στὸ Πυργί.

Τὴν κατάρα μου νάχῃ τὸ χωριό, τὸ πρῶτο χωριὸ ποὺ ἀπαντήσαμε πηγαίνοντας στὰ Μεστά. Ἄμα βγήκαμε ὄξω ἀπὸ τὸ Πυργί, μόλις κάμαμε μὲ τὸ Σιὸρ Κωστή πενήντα βήματα δρόμο, κι ἀφουκραστήκαμε θόρυβο φοβερὸ ποὺ μᾶς ἔβγαλε τᾶφτιά. Εἴτανε κάτι φωνές ποὺ ἀνεβαίνανε ἴσια μὲ τὸν οὐρανὸ καὶ δόντια ποὺ τρίζανε τρίζανε, ἔλεγες καὶ θὰ σπάσουνε. Ὅταν μπήκαμε στὸ χωριὸ ποὺ λέω, κατάλαβα τί εἴτανε τὸ κακό· εἴτανε κατοῖκοι ποὺ μαλλώνανε ἀναμεταξί τους καὶ τσακίζανε τσίκουδα ὅλη μέρα. Καβγάδες καὶ φαί, τόσο ξαίρουνε οἱ ἀθροῶποι σὲ κείνο τὸ χωριό. Δὲ θὰ πῶ τῶνομά του· τῶνομά του ἀπὸ τὸ στόμα μου δὲν τὸ βγάξω. τὴν κατάρα μου νάχῃ! Ἡ μνήμη του νὰ χαθῇ. Νὰ πέση κάτω στὸν γκρεμνὸ ἢ στὴ θάλασσα νὰ βουλιάξῃ. Ρωμαῖκο χωριὸ δὲν εἶναι· δὲ σέβεται τὸν ξένο. Κι ὁ Θεὸς νὰ μὴν τὸ λυπηθῇ. Νὰ σβήσουμε τῶνομά του ἀπὸ τὸ χάριτη τῆς Χιός, γιατί λερώνει τὸ χάριτη. Ἄχ! νὰ εἴτανε δὴ ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης! Μαζί κ' οἱ δύο μας θὰ χαλνούσαμε τὸ χωριό, θὰ οἴχναμε κάτω τοὺς πύργους, θὰ γκρεμίζαμε τὰ σπίτια. Εἶναι μέσα κακοῦργοι, κλέφτηδες καὶ ψέφτες· γλυκογελοῦνε ὅσο τοὺς μιλάς, καὶ σὲ γελοῦνε, ἅμα μπορέσουνε. Ἐχουνε μέλι στὸ στόμα καὶ φαρμάκι στὴν καρδιά. Τὸ χῶμα τους στὴ ζωὴ του ἄθροπος νὰ μὴν τὸ πατήσῃ· ξένο σκυλὶ στὸ χωριὸ τους νὰ μὴν μπῆ.

Τὰ κορίτσια τους ἀγάπη νὰ μὴ χαροῦνε· ἄντρα νὰ μὴ βροῦνε. Τὰ μάτια τους νὰ μὴ δακρρίζουνε κι ὁ πόνος μέσα νὰ πνίγη τὴν καρδιά τους. Νὰ ξεραθοῦνε τὰ νιάτα τους, προτοῦ κατεβοῦνε κάτω στὸν τάφο θὰ σαπίσουνε τὰ κορμιά τους. Νὰ μὴ διοῦνε οἱ πατέρες τῶν παιδιῶ τους τὸ χαμόγελο, ἀφοῦ βρίζει ἢ κόρη τὴ μάνα, ὅταν τὴ βλέπει καὶ μιλᾷ μὲ τὸν ξένο. Νὰ μὴ χαροῦνε οἱ μαννάδες τὰ μωρά τους, νὰ μὴν ἀκούσουνε τὴ φωνὴ τους στὴν κούνια, ἀφοῦ μαθαίνουνε στὰ κορίτσια τους ἀπάτη καὶ ψεφτιά. Ἡ γλώσσα τους νὰ σταματᾷ στὸ στόμα τους κολλημένη καὶ νὰ μὴ σαλέβῃ— ἢ κάλλια νὰ σαλέβῃ καὶ νὰ μὴν μπορῇ νὰ βγάλλῃ λέξη. Καβγὰ γυρέβουνε καὶ νὰ μὴ βρίσκουνε· ὁ ἓνας τοῦ ἄλλουνοῦ νὰ θέλλῃ νὰ πῆ βρυσιές καὶ νὰ μὴν μπορῇ. Βουβοὶ νὰ γεννιοῦνται. Μὲ τὰ χέρια, μὲ τὰ μάτια, μὲ τὰ ποδάρια νὰ πολεμᾷ ὁ ἓνας νὰ καταλάβῃ τὸν ἄλλονε κι ὅλα στραβὰ νὰ τὰ παίρουνε, κρασί νὰ ζητοῦνε καὶ ξύδι νὰ τοὺς ποτίζουνε, ἀγάπη νὰ διψοῦνε καὶ μῖσος νὰ πίνουνε. Οἱ γυναῖκες νὰ προσπαθοῦνε τοῦ κάκου νὰ μαλλώνουνε τὰ παιδιά τους, τὰ παιδιά τοὺς πατέρες, οἱ πατέρες τίς μαννάδες· νὰ τρώγονται, νὰ δέρνονται, νὰ χτυποῦνται, τὰ κόκκαλά τους νὰ βγάξουνε—καὶ τσίκουδο νὰ μὴ φάνε.

Κ'.

ΤΑ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΑ ΣΤΟ ΠΕΡΓΙΑΛΙ

Ἐμεῖς οἱ Ρωμοὶ μαλλώνουμε συχνὰ μεταξί μας. Μάλιστα στὴ Χιὸ εἶναι πατροπαράδοτο, ἀντὶς νὰ πολεμοῦνε τὸν Τοῦρκο, νὰ πιάνονται οἱ Ρωμοὶ ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλονε.

Γιὰ τοῦτο θύμωσα καὶ γὼ καὶ τῶβαλα στὸ βιβλίον μου. Ἄγαπή καὶ μῖσος ζοῦνε πλάϊ πλάϊ στὴν καρδιά μας. Μὲ τὴν ἴδια δύναμη μισοῦμε καὶ ἀγαποῦμε, καὶ κάποτες ἀπὸ τὴ μιὰ ὥρα στὴν ἄλληνε ἀγαποῦμε ἢ μισοῦμε. Ἐμεῖς οἱ Ῥωμοὶ ἔχουμε καὶ ἄλλο κάτι· ξαίρουμε τί μᾶς λείπει καὶ κάνουμε πὼς δὲν τὸ βλέπουμε. Τὰ ψευδάκια μας τὰ γνωρίζουμε, μὰ θέλουμε νὰ τὰ βαστοῦμε κρυφά· δὲ μᾶς ἀρᾶσει νὰ τὰ λέμε. Γιὰ τοῦτο καὶ γὼ δὲν εἶπα τὸ ὄνομα τοῦ ἀφιλόξενου τοῦ χωριοῦ. Μπορεῖ πάλε νὰ τὰ δίκῃσά· ἐμᾶς τοὺς Ῥωμοὺς μᾶς τυχαίνει καὶ τοῦτο· ὅταν κορώση τὸ κεφάλι μας, ὅταν κενεὶς μᾶς πειράξῃ, τέλειωσε, πάει! Ὅλα τὰ κακὰ τὰ ρίχνουν με στὸ σιχαμένο, τὸν καταραμένο πὸν μᾶς χάλασε τὸ κέφι· Ἐφκολα τὸ παρακάνουμε. Ἐτσι τῶπαθα τώρα. Ἄμέσως εἶπα στὸ νοῦ μου πὼς τίποτα καλὸ δὲ βρίσκεται στὸ κατορῖζικο τὸ χωριὸ πὸν μ' ἔκαμε νὰ θυμώσω. Κι ὡστόσο ἴσια ἴσια σ' ἀφτὸ τὸ χωριὸ ἀπάντησα ἕναν περίεργο γέρο.

Ἐἴτανε ὁ πρῶτος τοῦ χωριοῦ, ὁ προύχοντας, ὁ προεστός, σὰν πὸν λένε κεί, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρχόντους, γιατί τέτοιο ὄνομα βγάλανε στοὺς πλούσιους. Μιὰ μέρα μὲ πῆγε σὲ μιὰ γριά κ' ἔβαζε τὰ δυνατά του γιὰ νὰ τὴν κάμῃ νὰ μοῦ μιλήσῃ καὶ νὰ μοῦ πῆ κανένα παραμῦθι. Τραβιότανε ἢ γριά καὶ δὲν ἤθελε. Ἄρχισε τότες ὁ γέρος νὰ τῆς λέῃ τί ζητοῦσα, γιὰ ποιὸ σκοπὸ εἶχα κάμει τόσο μεγάλο ταξίδι, καὶ πὼς γύρεβα νὰ μάθω τὴν προφορὰ κάθε χωριοῦ, νὰ συγκρίνω τὴ μιὰ χώρα μὲ τὴν ἄλληνε, νὰ διῶ πὼς μεταμορφώνεται ἢ γλώσσα μας καὶ πὼς ἔγινε, πὼς ἀρχίσανε οἱ ἀθρῶποι νὰ μιλοῦνε πρῶτα μέσα στὰ μικρὰ τὰ χωριά, καὶ πὼς ἀπὸ τὰ πρόστυχα τὰ χωριά βγῆκε λίγο λίγο, προχώρησε καὶ ξάπλωσε σ' ὅλη τὴ γῆς ἢ ἀθρῶπινη γλώσσα.

Ὁ ἀγράμματος ἀφτὸς ὁ χωρικός, πὸν στὰ νιάτα του μόλις εἶχε κάμει πεντέξῃ μῆνες στὸ σκολειό, ἄν καὶ μεγάλωνε

τὰ πράματα μὲ τὴ φαντασία του, τὰ ξηγοῦσε ὅμως μὲ τόση ρητορική, μὲ τόσο σωστὰ καὶ παστορικά λόγια. πὸν κατάλαβα καὶ γὼ πρώτη φορὰ γιατί βγῆκα στὸ ταξίδι. Ἄμποτες νὰ τὸ καταλάβαινα σὰν καὶ κείνους! Τὰ λόγια τοῦ γέρου μοῦ δειχνανε τόνους, μὲ τί τρόπο ἔπρεπε κανεὶς νὰ πιάσῃ τὴ δουλειὰ καὶ νὰ σπουδάσῃ γλώσσα. Εἶχα λάθος νὰ νομίζω πὼς ἤξαιρα γράμματα· μ' ἔπιασε ἀπελπισία, γιατί ἔβλεπα πὼς δὲ θὰ τὸ κατορθώσω στὴ ζωὴ μου νὰ μιλήσω τόσο καλά. Ποῦ τᾶμαθε; Ἄπὸ ποῦ τὰ πῆρε; Ποῦ τὰ φαντάστηκε; Μόλις εἶχα προφτάσει νὰ τοῦ πῶ ἕνα λόγο καὶ ἀμέσως τὸν ἀρπαξε ὁ νοῦς του! Ὁ καημένος ὁ γέρος! Ἐνα παράπονο εἶχε·—«Δὲν μπορῶ, μοῦ ἔλεγε, τίποτα νὰ διαβάσω ἀπ' ὅσα σήμερα γράφουνε. Τίς φημερίδες δὲν τίς καταλαβαίνω κ' ἔτσι δὲν ξαίρω καὶ τί γίνεται στὸν κόσμον.» Ἄς μᾶς κάμουμε καὶ μᾶς ἕνα βιβλίον, πὸν νὰ νιώθουμε λίγο τί λέει!»

Στὰ Μεστά πάλι ἔκαμα φίλον ἕναν ἄλλο γλωσσολόγον, τὸ Μιχάλη. Μ' ἔβλεπε νὰ γράφω καὶ ὅλον νὰ σημειώνω λέξεις. Μοῦ εἶπε καὶ κείνος μιὰ λέξη καὶ ἀμέσως ἔτρεξε νὰ διῆ μὲ τί τρόπο τὴν ἔγραφα, —«Ἄδικα, λέει, χάνεις τὸν κόπον σου· ἢ δουλειὰ σου δὲν ἀξίζει· γράφεις τὴ λέξη πὸν σοῦ εἶπα, μὲ ρωμαϊκά γράμματα καὶ δὲ βγαίνει τίποτα. Δὲν μπορεῖς νὰ πιάσῃς καλά τὴν προφορὰ, ἀφοῦ ἴσια ἴσια σοῦ λέω γράμματα πὸν δὲν τᾶχει τὰ ροφάβητό μας.» Ὁ Μιχάλης καὶ ὅλοι οἱ Μεστοῦσοι, ἀντὶς ἀπλὸ σ, ἔχουν ἕνα σ, σὰν τὸ *ch* τὸ γαλλικό, στὸ *chercher* καὶ τὸ λένε κάθε φορὰ πὸν τὸ σ εἶναι ἀρχικὸ κ' ἔρχεται κατόπι ε ἢ ι, ἢ πὸν βρίσκεται ἀνάμεσα σὲ δυὸ φωνήεντα, φτάνει τὸ δέφτερο φωνήεντο νὰ εἶναι ε ἢ ι· στίς λέξεις ὅπου ἢ κοινὴ βάζει σ καὶ λέει σήμερα ἢ ἀσῆμι, βάζουνε κείνοι ἀφτὸ τὸ *ch*, γιατί λέοντας τὸ σ στρογγυλῶνουνε τὸ στόμα καὶ πάει νάγγιξῃ ἢ γλώσσα τους τὸν οὐρα-

νίσκο, ἀντὶς νὰ στέκεται ἴσια, μὲ τρόπο πού τὸ σ' τους εἶναι ὑγρό, ὄχι ξερὸ σὰν τὸ δικό μας· ἔτσι καὶ τὸ ν, μ, λ, ζ στὰ μεστούσικα (ἄλλου καὶ τὸ τ) βρέχονται μὲ τὸ ἴδιο σύστημα στὸν οὐρανίσκο, μὲ κατοπινὸ τους ε ι. Ὁ Μιχάλης ἤθελε λοιπὸ νὰ μοῦ πῆ πὼς ἂν τὸ σιὸρ τὸ γράψω μὲ σ δικό μας, τίποτα δὲν κατώρθωσα. Ἡσύχασα τὸν καλὸ τὸ Μιχάλη· τοῦ ἔδειξα πὼς εἴτανε τρόπος νὰ σημειώῃ κανεὶς ὅ τι θέλει μὲ κάτι σημεία ξεχωριστά, βάζοντας ἢ περισπωμένη στὸ σ, λ, ν, ἢ μιὰ τελεία ἀπάνω στὰ γράμματα πού δὲν ἔχουνε τὴ συνηθισμένη προφορά. Πολὺ τοῦ ἄρεσε ἡ ἰδέα καὶ μοῦ ζήτησε νὰ τοῦ μάθω τὸν τρόπο. Τοῦ τὸν ἔμαθα ὅσο μπόρεσα, γιὰ νὰ μὴν τοῦ χαλάσω τὸ χατίρι λέοντας ὀχι-Συλλογιόμουνε καὶ γὰ μὲσα μου σὰν τὸ Μιχάλη—«Ἄδικα χάνω τὸν κόπο μου.» Ἀφ' οὗ περάσανε ὀχτὼ μέρες, χωρὶς νὰ πῆ τίποτα, μοῦ ἔφερε ὁ Μιχάλης ἓνα χαρτὶ γεμάτο λέξεις σημειωμένες μὲ τὰ γράμματα πού τοῦ εἶχα δείξει καὶ πολὺ ὀρθὰ σημειωμένες.

Ὁ Μιχάλης ἀπὸ τὸ χωριὸ του δὲν εἶχε βγῆ στὴ ζωὴ του· ἤξαιρε μόνο νὰ διαβάξῃ καὶ νὰ γράφῃ. Πὼς τὸ κατώρθωσαν νὰ μπῆ στὸ νόημα τόσο ἔφκολα; Πὼς καταλάβαινε μεμιάς πράγματα πού τὰ σπουδάζουμε χρόνια στὴν Ἑβρώπη καὶ πού πολλοὶ δὲν τὰ καταλαβαίνουνε ὅσο κι ἂν τὰ σπουδάζουνε; Καὶ σ' ἀφ' τοῦ φαίνεται ὁ Ρωμιός. «Ἐξυπνος εἶναι ὁ λαός μας. Μιὰ λέξη τοῦ φτάνει γιὰ νὰ γεμίση ὁ νούς του. Πόσοι σὰν τὸ Μιχάλη! Πόσοι πού, ἂ μαθαίνανε ποτές τους δυὸ γράμματα μ' ἓναν καλὸ δάσκαλο, θὰ μπορούσανε ἴσως καὶ κείνοι κάτι νὰ γίνουνε. Παρατήρησα μάλιστα συχνὰ πὼς ἢ ψέφτικη μάθηση τοῦ σχολειοῦ χαλνᾷ τὰ πιδ γερὰ κεφάλια. Ἀντὶς νὰ τοὺς λένε πὼς ἢ γλώσσα μας εἶναι βάρβαρη, ἀντὶς νὰ τοὺς διαβάζουνε τὴν καθαρέ-

βουσα, ἂν τοὺς μιλούσανε πιδ σωστά, πιδ φρόνιμα, ἂν τοὺς διδάσκαν ἐπιστήμη κι ἀλήθεια, πόσους προκομμένους θὰ εἶχαμε σήμερα! Πνέμα εἶναι, μὰ εἶναι κοιμισμένο, θέλει ξύπνηση. Στὸ καλὸ χῶμα φτάνει νὰ σπείρης, καὶ μόνο του φυτρώνει. Πόσοι πήγανε τοῦ κάκου, γιατί τοὺς στάθηκα ἄδύνατο νὰ προκόψουνε! Ποιὸς ξαίρει, ἀπάνω στὰ βουνά, στὰ λαγκάδια, στὰ χωριά, μέσα στὴν Ἑλλάδα καὶ σ' ὀλη τὴν Ἀνατολή, μέσα στοὺς κάμπους ὅπου σκάβουνε, βωλοσηκώνουνε, χτίζουνε, δουλέβουνε, ποιὸς ξαίρει πόσα μεγάλα, πόσα ἔξοχα κεφάλια πήγανε χαμένα, καὶ τὰ στερηθήκε ἢ ἐπιστήμη, ἢ ζωὴ! Τὸν πόθο τὸν ἔχει ὁ καθένας, ὁ τρόπος τοῦ λείπει. Δὲν ἔχει τὴ σωστὴ μέθοδο· δὲν ἔχει τὰ μέσα. Μοῦ φαίνεται σὰ νὰ τοὺς βλέπω μαζωμένους ὄλους τοὺς νιους στὸ περγάλι, γύρω γύρω στὰ νησιά. Δὲν ἔχουνε στὴν ἰδέη τους παρὰ μὸλις δυὸ γράμματα ξαίρουνε καὶ πῆρε φωτιά ὁ νούς τους. Ἄλλο δὲ θέλουνε παρὰ νὰ φύγουνε, τὴν πατρίδα νὰφήσουνε νὰ χωριστοῦνε ἀπὸ τὴ μάννα πού σκύβει καὶ μέρα νύχτα στὸν κάμπο δουλέβει.

Στέκουνται ὄλα τὰ παλληκάρια στὸ γιαλὸ, μὲ τὴν καρδιά ἐλπίδες γεμάτη, μὲ τὸ κεφάλι ἀψηλά, μὲ περήφανο μάτι καὶ προσμένουνε. Περνᾷ τὸ καράβι καὶ τοὺς βλέπει. Φωνάζουνε τοῦ караβοκύρη—«Νὰ χαρῆς τὴ ζωὴ σου, στάσου, καπετάνιο, πᾶρε με καὶ μένα.»—«Ποῦ θέλεις νὰ πᾶς;»—«Θέλω νὰ πᾶω στὴν Ἑβρώπη, θέλω γράμματα νὰ μάθω.»—«Καὶ τί θὰ τὰ κάμης;»—«Θὰ γίνω μεγάλος. Θὰ τιμήσω τὴν πατρίδα.»—«Ἄμὲ σὺ;» λέει ὁ καπετάνιος.—«Καὶ γὼ θέλω νὰρθω μαζί σου. Νὰ μὲ πᾶς στὸν τόπο πού σπουδάζουνε. Ἐκεὶ κάτι θὰ κάμω.»—«Ἐρχομαι καὶ γὼ. Ἐπιστήμη θέλω νὰ μάθω, θέλω νὰνεβάσω τὸ νού μου ἴσια μὲ τᾶστέρια, θέλω νὰ διῶ ποιὰ δύναμη βασιτᾷ καρφωμένα

στό διαμαντένιο στερέωμα τούρανοῦ τὸ χρυσὰ καρφιά πὸν βλέπω καὶ λάμπουνε κάθε νύχτα. Θὰ μετρήσω τοὺς γύρους πὸν κάνουνε οἱ πλανῆτες. Ὁ μεγαλύτερος ἀστρονόμος τοῦ κόσμου θὰ γίνω μὰ μέρα.»—«Μὴ μὲ ξεχάσης καὶ μένα, καλέ μου καπετάνιο! Θὰ χρίσω παλάτια, τὸ ἀέτωμά τοῦ Παρθενώνα θὰ διαξῶ. Φειδία θὰ μὲ ποῦνε.»—«Καὶ μένα μὴ μ' ἀφήσης. Κάτι νιώθω μέσα μου πὸν μὲ σπρώχνει. Ἡ θάλασσα μὲ τραβᾷ. Πρέπει νὰ μελετήσω, νὰ προκόψω. Θέλω νὰ γίνω ποιητής, ἀθάνατος ποιητής τῆς πατρίδας.»

Ἐναν ἔνανε τοὺς παίρνει ὁ καπετάνιος καὶ πάνε. Ἔρχονται στό Παρίσι καὶ μὲ βρίσκουνε, —«Παράδες νὰ μᾶς δώσης γιὰ νὰ μάθουμε ἀστρονομία, ἀρχιτεκτονική, γλωσσολογία καὶ ποίηση.»—«Παράδες, παιδιά, δὲ μοῦ χάρισε ὁ Θεός. Ἄλλιῶς νὰ τὸ πιάσουμε τὸ πράμα. Νὰ συνάξουμε, ἂν μπορούμε. Πάμε στοὺς πλούσιους μαζί, κάτι νὰ σᾶς βοηθήσουνε.» Οἱ πλούσιοι Ρωμοὶ εἶναι κάποτες καὶ καλοὶ ἀθρῶποι. Μπορεῖ μάλιστα καμιὰ φορὰ νᾶχουνε καὶ καλοὺς τρόπους. Ἄνοιγουνε τὸ πουγγί τους, βγάζουνε πέντε παράδες, ἂν εἶναι κρυφά, καὶ δέκα, ἂν τὸ γράφουνε οἱ γαζέτες. Βάζουνε τοὺς παράδες στῶν παλληκαριῶν μας τὸ χέρι κάπου κάπου τοὺς βάζουνε καὶ δυὸ λόγια σιὰφτί. Οἱ φρόνιμοι γέροι τοὺς λένε:—«Τί σηκωθήκατε κ' ἤρθατε στό Παρίσι; Ξιπαστήκατε; Νὰ μάθετε τουλάχιστον καμιὰ τέχνη πὸν νὰ εἶναι τέχνη. Μάθτε γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοὶ, ἄς εἶναι καὶ δασκάλοι. Ἄφτὰ κάτι χρησιμέβουνε καὶ μ' ἄφτὰ πάντα θὰ βγάλετε τὸ ψωμί σας. Νὰ γυρέβετε πόρο ζωῆς. Μὰ ποίηση, ἀστρονομία, φιλολογία, τί παραμύθια εἶναι ἄφτὰ; Καὶ ποῦ θὰ σᾶς κατανήσουνε; Ἀστρονομία; Νὰ γίνετε μηχανικοὶ, πὸν δὲν ἔχουμε μηχανικούς! Βγάλατε καὶ κάτι λέξεις καινούργιες πὸν δὲν μπορούμε νὰ τίς καταλάβουμε· ὄλο μιλά-

τε γιὰ παλαιογραφία, γλωσσολογία, ἱστορία τῆς τέχνης. Παιδιακήσιες ἀνοησίες! Τρελαθήκατε; Καιρὸς νὰ βάλετε γνώση.»

Ἔτσι μιλοῦνε οἱ γέροι· ἂν τύχη κ' εἶναι ὁ νιὸς μας λιγάκι περήφανος, ἂν τύχη καὶ τοὺς ἀποκριθῆ, τότες κι ἄλλο τοῦ λένε. «Καλὴ ἡ περηφάνεια, μὰ ὅταν κανέννας εἶναι φτωχός, περηφάνεια δὲ χρειάζεται.»

Νὰ περηφανέβεστε, παιδιά μου, κι ἀψηλά νὰ βατᾶτε τὸ κεφάλι. Μὴν ἀκούτε τί λένε οἱ γέροι. Ἄμέ, ποῦ ταιριάζει καλῆτερα περηφάνεια παρὰ στὴ φτώχεια; Νὰ περηφανέβεστε, παιδιά μου, καὶ νὰ μὴ βάλετε γνώση. Νὰ μείνετε πάντα τρελοί. Τὴν τρέλα σας τὴν ἀγάπησα. Οἱ φιλοσόφοι πὸν σᾶς τᾶψ ἔλνουνε, μονάχα ἓνα δὲ βλέπουνε, πὸς ἡ τρέλα σας τιμᾷ τὴν πατρίδα. Ἐσεῖς εἶστε τὸ στολίδι τῆς Ρωμοσύνης. Ἡ τρέλα σας μᾶς δείχνει τί ἔχει μέσα του τὸ ρωμαϊκό αἷμα. Ἄπο κεῖ φαίνεται τῆς μάθησης ὁ γενναῖος ὁ πόθος, ἡ ἀγάπη τῆς μεγάλης τῆς μελέτης. Ἐσεῖς ἔχετε θάρρος, πίστη κ' ἐλπίδα πὸν θὰ μεγαλώση τὸ γένος, πὸν θὰ μεγαλώσετε καὶ σεῖς. Φωτερὸς κι ὀλόχρυσες ἐλπίδες! Πολεμᾶτε γιὰ τὸ μέλλο τῆς Ἑλλάδας, καὶ σὲ σᾶς θὰ τὸ χρωστοῦμε μὴ μέρα. Κι ἀφτὸ κάτι θὰ πῆ. Τὸ μέλλο εἶναι ὅ τι καὶ σεῖς θὰ εἶστε μέσα σας τόχετε κ' ἡ ἱστορία μας θὰ γίνη ὅ τι μᾶς τὴν κάμετε σεῖς. Ἄφτὸ πρέπει νὰ συλλογιούμαστε. Καλὰ κάνετε παιδιά. Μὴ γυρέβετε ὄλο τὰ χρήσιμα τὰ πράματα· χρήσιμα εἶναι ὅσα δὲ χρησιμέβουνε. Οἱ φρόνιμοι γέροι ἴσως ἀφτὸ δὲν τὸ ξαίρουνε· ἄς μὲ πιστέψουνε καὶ μένα. Μὴ θέλετε πόρο ζωῆς! Μὴ μάθετε γιατροί, μηχανικοὶ καὶ δικηγόροι. Βαρέθηκα τοὺς γιατροὺς, τοὺς μηχανικοὺς καὶ τοὺς δικηγόρους. Μὴ μάθετε δασκάλοι· σιχάθηκα τὰ γράμματα καὶ βιβλίο δὲν πιάνω στό χέρι. Μάθτε κάλλια σοβαρὴ ἐπιστήμη.

μάττε γερή δουλειά· δουλέψτε μέρα νύχτα για να βγάλετε τὸ γραψιμο κανενὸς ἄγνωστου χερσόγραφου· ἄς λιγνέψη τὸ κορμί σας κι ἄς κιτρινίση τὸ πρόσωπό σας, ὥσπου καταλάβετε τί λέει. Μελετήστε τις παλιές γλώσσες, σκαλίστε τοὺς νόμους καὶ τὴ φιλοσοφία τους· ξητάστε τὴν ἱστορία τῆς τέχνης, νὰ διῆτε πόσα ἔπρεπε νὰ μάθῃ ὁ ἀθρόωπος νοὺς για νὰ βρῆ τὸ σωστὸ καὶ τῶραϊο. Κάμτε ἀμέτρητους λογαριασμοὺς για νὰ καταλάβετε πῶς γύρω γύρω στὸν ἥλιο χορέβουνε οἱ πλανῆτες τὸν ἀκάματο τους τὸ χορό. Βρῆτε ἀστέρια καινούργια ποὺ δὲν τὰ ξαίρουνε ἀκόμη, πῆτε μας τὴ χυμική τους σύγκραση, τὸν ὄργανισμό τους, τὰ σώματα ποὺ μέσα τους ἔχουνε. Νὰ πέσετε κατακέφαλα στὴ σπουδῆ, στὴ σπουδῆ ποὺ φαίνεται ἄχρηστη, περιττή, ποὺ δὲν ἔχει σκοπὸ πραχτικό, ποὺ δὲ βγάζει παρὰ. Μὴν ἀκούτε τοὺς φρόνιμους γέρους ποὺ σᾶς κυβερνοῦνε. Ἄφτὰ εἶναι ποὺ θὰ σᾶς τιμήσουνε. Ἡ πατριδα τότες μονάχα θὰ λογαριάξῃ στὴν Ἑβρώπη, ὅταν ἀποχτίσῃ καὶ κείνη ἐπιστήμη δική της. Ὁ λόγος δὲν εἶναι ὄλο στὰ σκολειά νὰ δίνουμε, για νὰ γίνῃ τὸ χτίριο πιδ λαμπρὸ ἢ νὰ τρώνε τὰ παιδιὰ καλήτερο φαί. Ἐνας μεγάλος σοφὸς πιώτερο θὰ σᾶς τιμήσῃ στὴν Ἑβρώπη παρὰ γυμνάσια δυὸ χιλιάδες. Βγάλτε κανέναν καλὸ παλαιογράφο, κανέναν ἀστρονόμο σπουδαῖο ποὺ νὰ γύρισε τὴν Ἑβρώπη, κανέναν ἄξιο μαθηματικό, καὶ βλέπετε τότες πῶς βάζει κάτω καὶ λαμπρὰ χτίρια καὶ καλὰ φαγιά. Ἐνας ποὺ ξαίρει νὰ διαβάξῃ κώδικες παλιούς, ποὺ γνωρίζει τὴν ἀξία τοῦ καθενὸς τῶνε, ποὺ εἶναι ἱκανὸς νὰ τοὺς καταλογίσῃ ὅπως πρέπει, ποὺ δὲν τὸν ἔχετε για τίποτα ἔσεῖς, γιατί δὲν φαντάζει ἢ δουλειὰ ποὺ κάνει καὶ ποὺ μονάχα δέκα νομάτοι στὴν Ἑβρώπη μάθανε τῶνομά του, πιδ πολλὴ δόξα θὰ σᾶς φέρῃ παρὰ χίλια μπόσικα βιβλία ποὺ

φαντάζουνε καὶ ποὺ δὲν ἔχουνε τίποτα μέσα τους. Ἡ σοβαρή, ἢ ἀληθινὴ ἐπιστήμη εἶναι ἢ ἐπιστήμη ποὺ δὲν ἀκούγεται· ὁ μεγαλύτερος σοφὸς εἶναι ὁ σοφὸς ποὺ μονάχα δυὸ τρεῖς ξαίρουνε τὴν ὑπαρξή του. Ὁ ἄγνωστος ὁ ἐργάτης ποὺ κουβαλᾷ τις πέτρες κάθε μέρα, χίτσει τὸ σπίτι, ὄχι ὁ μάστορης ποὺ τὸν προστάζει. Χωρὶς ἐργάτη δὲ γίνεται σπίτι. Ὅσοι μαζώνουνε τις πέτρες μιὰ μιὰ, ὅσοι κάνουνε ἀδιὰκοπη καὶ ταπεινὴ ἐργασία, χίτσουνε τὴν ἐπιστήμη· ὅσοι εἶναι περίφημοι καὶ γνωστοὶ ἄλλο δὲν κάμανε παρὰ νὰ συνάξουνε καὶ νὰ στρώσουνε τῶν ἄλλωνῶνε τὴ δουλειὰ καὶ τὴ μάθηση. Ποὺ νὰ τὸ καταλάβουμε ἀκόμη τέτοιο πράμα; Ὁ Ρωμὸς ὄλο θέλει νᾶκουστῆ—κι ὁ ἔμπορος πᾶλε ὄλο θέλει νὰ κερδίζουμε χρήματα. Τὸ ἔθνος εἶναι νέο, ἀπραχτα τὰ κεφάλια. Χρειάζεται βασιλεῖο μεγάλο, ἱστορία παλιὰ για νὰ νιώσῃ ἕνας λαὸς τί χρησιμέβουνε οἱ τέχνες ποὺ χρήσιμες δὲν εἶναι, καὶ νὰ κάμῃ Ἀκαδημίες νὰ τις στεγάσῃ.

Ἐσᾶς εἶδα, παλληκάρια, καὶ σᾶς ξαίρω. Ἐσεῖς εἶστε τᾶληθινὰ ρωμοπόαιδα. Τρώτε ψωμί μὲ τυρί, κάποτες μάλιστα καὶ κείνο δὲν τὸ τρώτε, μὰ δὲ σᾶς μέλει. Φτάνει νὰ κάθεστε καὶ νὰ διαβάσετε. Πόσους βλέπω στὸ Παρίσι γλωμούς, μὲ ρούχα ξεσκισμένα, μὲ πρόσωπο λιγνὸ ποὺ φαίνονται τὰ κόκκαλά τους—καὶ μὲ τὴ χαρὰ στὰ μάτια. Ἐρχονται καὶ μοῦ λένε πῶς βρήκανε καμιὰ δουλειὰ, πῶς βγάζουνε τὸ ψωμί τους, πῶς κερδίζουνε πενήντα φράγκα τὸ μῆνα καὶ πῶς ζοῦνε τέλος πάντα, καὶ πῶς δὲν ἔχουνε κανένα παράπονο, ἀφοῦ μποροῦνε καὶ διαβάσουνε. Ἐσεῖς ποὺ ψωμοζητᾶτε, νᾶχετε θάρρος καὶ νὰ μὴ λυπᾶστε! Ἐσεῖς εἶστε οἱ πλοῦσοι· δική σας εἶναι ἢ βασιλεία τοῦ Πατέρα.

Μὲ τὰ λόγια, παιδιὰ, τίποτα δὲ γίνεται. Τί νὰ κάμουμε; Μᾶς χρειάζεται πομονή. Περιμέντε νὰ μεγαλώσῃ τὸ

παιδί, νὰ γεράση λιγάκι ἢ πατριδα, νὰ γνωστέψη. Τότες ἔρχεστε πάλε καὶ με βρίσκειτε. Γιὰ τὴν ὥρα καθήστε στὴ γωνιά σας. Δὲν μπορῶ τίποτα νὰ κάμω γιὰ σᾶς. Ἔχω ἄλλους μεπελάδες στὸ κεφάλι. Πάω στὴν Ἀθήνα! Ἄβριο, ἄβριο ἀναχωρέω. Πρέπει νὰ προσέξω καλά νὰ μὴν πῶ ἀνοησίες, νὰ λέω ἄρτος ἀντὶς ψωμί, ἀντὶς κρασί νὰ λέω οἶνος, νὰ μιλῶ κοραμιστὶ κ' εὐγενιστὶ, νὰ μὴν πειράξω κανένα δάσκαλο, νὰ θυμηθῶ τὰ λόγια τῆς γιανούλας, νὰ μὴ μοῦ ξεφύγῃ ἄξαφνα καμιά βάρβαρη λέξη—νὰ ξεχάσω τὴ γλώσσα μας καὶ νὰ μάθω τὴν καθαρεύουσα.

ΚΑ΄.

«ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΣ»

Τὴν τύχη τὴ δική μου δὲν τὴν ἔχει κανεὶς! Τί κάθουμαι καὶ συλλογοῦμαι νὰ μὴν κάμω τρέλες ἢ νὰ μὴν πῶ ἀνοησίες; Μῆτε τρέλες θὰ κάμω μῆτε ἀνοησίες θὰ πῶ. Δὲν μπορῶ ν'ἄχω τέτοιο φόβο· εἶμαι γεμάτος νοῦ καὶ γνώση, ἢ σοφία μου ξεχειλίζει, ἢ φρόνηση με πνίγει. Ἄς πάνε ἄλλοι νὰ πέσουνε μπρούμυτα στὴ λάσπη, νὰ περιφέρονται στοὺς δρόμους καὶ νὰ μὴ βλέπουνε ποῦ πατοῦνε. Ἐγὼ ἔχω ἕνα πού με βαστᾷ ἀπὸ τὸ χέρι, ἔχω τὸ Μέντορά μου. Ὁ Τελέμαχος δὲν μποροῦσε νὰ πῆ λέξη πού νὰ μὴν εἶναι σωστή· τοῦ εἶτανε ἀδύνατο νὰ στραβοπατήσῃ, μιὰν ἀλλόκοτη πράξι δὲν κατώρθωνε νὰ κάμῃ· ἤθελε δὲν ἤθελε, τὸν ἴσιο δρόμο ἔπαιρνε πάντα. Καὶ γιατί, σᾶς παρακαλῶ; Γιατὶ εἶχε τὸ Μέντορα πάντα μαζί του. Γιὰ τοῦτο στάθηκε

τόσο φρόνιμος νιὸς καὶ παινέσθηκε στὸν κόσμον. Τὸ ἴδιο θὰ πάθω καὶ γώ. Φόβο δὲν ἔχω, τώρα πού πάω στὴν Ἀθήνα!

Ὁ Μέντοράς μου με προσέχει σ' ὅτι κάμω. Ὅταν ταξιδέβω καὶ δὲν τὸν ἔχω πλάι μου, θυμοῦμαι τὰ λόγια του καὶ κυβερνοῦμαι καλῆτερα. Μπορεῖς καὶ σύ, καὶ κάθε ἄθροπος, ἐκεῖ πού περπατεῖς καὶ χάσκεις κοιτάζοντας τὰ σύννεφα, ἄξαφνα νὰ σκουντάψῃς σὲ καμιά πέτρα, νὰ πέσης μετὰ μοῦτρα ἢ καὶ νὰ στραγγουλίσης τὸ πόδι σου. Τὸ πρᾶμα πολὶ δυσάρεστο, γιατί πρέπει νὰ σηκωθῆς, ἢ κάποιος νὰ σὲ σηκώσῃ νὰ γυρίσης σπίτι, νὰ φωνάξῃς τὸ γιατρό, ἴσως νὰ δείρῃς καὶ τὴ γυναίκα σου. Τότες καταλαβαίνεις τί χρησιμὸς πού θὰ σοῦ εἶτανε κανένας καλὸς ὁδηγός. Τέτοιον ἔχω καὶ χαίρουμαι. Εἶμαι κομμάτι λωλοῦτσικος, θέλω χαλινάρι νὰ μοῦ βαστᾷ τὸ στόμα. Ὁ σεβαστός μου ὁ φίλος ξαίρει πολλὰ νὰ μοῦ πῆ γιὰ μετριοφροσύνη, γιὰ σωφροσύνη, γιὰ μετριότητα. Ὅλα μέτρια τὰ γαπᾶ. Μιὰ μέρα, στὴν ἐξοχὴ ὅπου σεργιανίζαμε κ' οἱ δύο μας, ἀνεβήκαμε μαζί σ' ἕνα ἀψηλὸ βουνό· εἶτανε ἀποκάτω μας βράχοι. Ἐβλεπα θάλασσα πέρα πέρα καὶ μ' ἔπιασε τόση ἀγάπη γιὰ τὸ μαβὶ τῆς τὸ χρῶμα, πού πῆγα νὰ σταθῶ στὸ βράχο κοντὰ γιὰ νὰ τὴ χορτάσω στὰ μάτια μου. Ὁ Μέντοράς μου με τραβήξε ἀπὸ τὸ ροῦχο καὶ μοῦ εἶπε:—«Ἀνάγκη δὲν εἶναι νὰ πέσης στὸν γκρεμό· Μηδὲν ἄγαν. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Ἡ μετριοφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῆ ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετή.»

Ποιὸς δὲν τῶπαθε στὴ ζωὴ του ἢ νὰ λυπηθῆ πάρα πολὶ ἢ νὰ καταχαρῆ, νὰ ξεκαρδίζεται ἀπὸ τὰ γέλια κάθε λίγο δίχως κανένα λόγο, ἢ νὰ τοῦ πνίγουνε τὴν καρδιὰ δάκρυα πικρὰ σὰν φαρμάκι; Ποιὸς καμιά φορὰ δὲν εἶναι ὑπερβολικὸς; Λόγου χάρι, βέβαιον εἶναι πὼς θὰ πῆς ἄγγελον τὴν

πρώτη γυναίκα πού θαγαπήσης· ίσια με τὸ ταβάνι θὰ πηδήσης με τὸ πρώτο φιλι πού θὰ σοῦ δώση. Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸ νὰ τῆς κάμης ὄρκο πὸς θὰ τὴν ἀγαπήσης ὅλη σου τὴ ζωὴ κι ἀκόμη παραπάνω. Ἄμα πάλε χάσης τὴν ἀγάπη σου, κατάντησε γενικὸ σύστημα νὰ δέρνεσαι, νὰ κλαῖς σὰν τὸ μοσκάρι τὴν ὥρα πού τὸ σφάζουνε καὶ νὰ φωνάζης πὸς ποτές σου πιά δὲ θαγαπήσης, πὸς θὰ πεθάνης ἢ τουλάχιστο πὸς θὰ γίνης καλόγερος. Τὸ κάτω κάτω ντροπιάζεσαι με τέτοια λόγια καὶ πέφτεις μικρός, γιατί ζῆς, τρώς, κοιμᾶσαι καὶ γιὰ ἓνα μήνα ξέχασες ὄρκους, θάνατο, ράσα καὶ τὸν ἄγγελο μαζί. Ὡστόσο τὴν ὥρα ὅπου τὰ λές, τὰ πιστέβεις· μάλιστα κώθεις μέσα σου μιὰν ἀνάγκη νὰ τὰ πῆς, κι ἂ δὲν τᾶλεγεθ θὰ σοῦ φαινότανε πὼς δὲν ἀγαπᾷς με τὰ σωστά σου. Ὁ Μέντοράς μου μοῦ ἔμαθε με τί τρόπο εἶναι φρόνιμο νὰ φέρεται κανεὶς σὲ τέτοια περίσταση, γιὰ νὰ τὰ ταιριάξῃ ὅλα καὶ νὰ μὴν τὸ παρακάμῃ·—«Νά, τέτοιες ὥρες, λέει, χρειάζεται συμβιβασμός. Πῆς τῆς ἀγάπης σου πὸς θὰ τὴν ἀγαπήσης μονάχα τὴ μισὴ σου τὴ ζωὴ. Φώναζε πὸς θὰ μισοπεθάνης ἢ πὸς θὰ γίνης μισοκαλόγερος. Ἔτσι ὅλα συμβιβάζονται. Μηδὲν ἄγαν. Πᾶν μέτρον ἄριστον» κτλ.

Δὲν εἶναι ἄνθρωπος πού καμιὰ φορὰ νὰ μὴ θύμωσε, βλέποντας πὸς δυὸ καὶ δυὸ κάνουνε τέσσερα. Με τὸ συμβιβασμὸ κι ἀφτὸ τὸ διορθώνεις· τὰ δυὸ καὶ τὰ δυὸ τὰ κάνεις πέντε—φτάνει νὰ βρεθῆς σὲ ἀνάγκη. Ἡ ἀριθμητικὴ, σὰν πού τὴν ξαίρει ὁ καθένας, ἔχει κάτι ἀπόλυτους νόμους πού δὲν ἀλλάζουνε· τῆς λείπει σωφροσύνη, δὲν ἔχει μέτρο. Με τὸ σύστημα τοῦ Μέντορά μου βάζει γνώση καὶ κείνη. Πᾶρε τώρα τὴ γεωμετρία. Τί σοῦ λέει;—«Κάθε τρίγωνο ἔχει τρεῖς γωνιές—ὄχι παραπάνω—κ' οἱ τρεῖς γωνιές κάθε τριγώνου, ἂν τις προστέσης τὴ μιὰ με τὴν ἄλλη, εἶναι ἴσιες με

δυὸ ὀρθογωνιές, ἂν τις προστέσης τὴ μιὰ με τὴν ἄλλη» ἢ πάλε· «Τὸ τετράγωνο τῆς ὑποτείνουσας ἐνὸς ὀρθογώνιου τριγώνου εἶναι ἴσιο με τὰ δυὸ μαζί τὰ τετράγωνα πού βγάζουνε τᾶλλα δυὸ πλεβρά, ὅταν τὰ συμποσώσης τὸ ἓνα με τᾶλλο.» Ἀμέσως βλέπει ὁ καθένας πὸς τὸ παρακάνει ἢ γεωμετρία. Πολλὸ πιὸ σωστὸ καὶ φρόνιμο θὰ εἶτανε ἂν ἔλεγε·—«Εἶναι τρίγωνα πού ἔχουνε τρεῖς γωνιές, μὰ μπορεῖ πάλε νὰ μὴν ἔχουνε καὶ τόσες» ἢ «οἱ δυὸ γωνιές εἶναι ἴσιες με δυὸ μισογωνιές ἢ με δυὸ μισορθογωνιές» ἢ μάλιστα «εἶναι ἴσιες καὶ δὲν εἶναι.»

Ὁ Ἀριστοτέλης δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὸ πῆ καλύτερα, κι ὅταν ἔδειχνε καὶ δίδασκε πὸς ἡ ἀρετὴ βρίσκεται πάντα στὴ μέση, τέτοια πράματα θὰ εἶχε στὸ νου του. Ἡ ἀρχὴ εἶναι φρόνιμη καὶ παντοῦ ταιριάζει. Μπορεῖ νὰ χρησιμέψῃ καὶ κει ὅπου δὲν τὸ προσμένει κανεὶς. Ἄν τὰ βάλουμε με τοὺς Τούρκους, βγαίνειξ ἄξαφνα καὶ μᾶς λές·—«Μίσα τὸν Τοῦρκο, μὰ μπορεῖς κίολας λιγάκι νὰ τὸν ἀγαπᾷς. Μᾶς ἀφάνισε, μᾶς ἔγδυσε, μᾶς σκότωσε, ἀλήθεια! Μὰ διὲς τώρα τί διαφορὰ! Μᾶς μισογδέρνει, μᾶς μισαφανίζει, μᾶς μισοσκοτώνει· πρέπει λοιπὸν καὶ μεῖς νὰ μισαγαποῦμε τοὺς Τούρκους.» Τέτοια λόγια νὰ πῆς, χαίρεται ὁ κόσμος πού σ' ἀκούει. Στὴν Ἑλλάδα μάλιστα ὁ πολιτικὸς ἀφτὸς συμβιβασμὸς κατάντησε νόμος. Στὴν Τουρκιὰ εἶναι γενικὴ συνήθεια. Με τοὺς Τούρκους μπορεῖ ὁ χριστιανὸς νὰ κερδίση παράδες καὶ με παράδες τί δὲ συμβιβάζεις;

Πουθενὰ ὅμως δὲν ταιριάζει τόσο, πουθενὰ ὁ συμβιβασμὸς δὲν πιάνει τόσο πολὺ τὸν τόπο του, ὅσο στὸ ζήτημα τῆς γλώσσης. Ἐκεὶ βλέπεις στὰ γεμάτα τί ἀξίζει τὸ λαμπρὸ ἀφτὸ σύστημα, ἐκεὶ φανερόνεται μεμιάς ὅλο τὸ βάθος τῆς καινούργιας ἀφτῆς φιλοσοφίας. Νὰ ξαίρη κανεὶς τέλεια τὴν

ἀρχαία τῆ γλώσσα, λέει ὁ *συμβιβασμός*, ἢ νὰ θέλῃ νὰ μάθῃ ὅλους τοὺς κανόνες τῆς νέας, εἶναι *ὑπερβολή*. Βάλε πού ἔχει τὸ πρᾶμα καὶ τὴ δυσκολία του. Τὸ φρόνιμο εἶναι νὰ ξαίρῃς μισὰ τὴ μιά, καὶ μισὰ τὴν ἄλληνε. Μηδὲν ἄγαν. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Ἡ μετριοφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῆ ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετὴ. Ἔτσι πέφτουνε ὅλοι σύμφωνοι ἢ νὰ τὸ ποῦμε καλῆτερα, μισοσύμφωνοι.

Ἄς προσέξουμε τώρα καὶ στὴ λέξη *συμβιβασμός*. Θὰ διῆς πὼς μοναχὴ της μπορεῖ νὰ σοῦ δείξῃ τί εἶναι ὁ *συμβιβασμός*. Παρακαλῶ, λίγη πομονή, νὰ κάμουμε καὶ μεῖς τὸ γραφτοδίφῃ. Ὁ Ἡσύχιος καὶ ὁ Σουΐδας ἀναφέρουνε τὴ λέξη *συμβίβασις*· δὲ γνωρίζουνε τὸν τύπο *συμβιβασμός*. Ὁ Ἀρτεμίδωρος ὁ Δαλδιανὸς γράφει (βιβλ. Α', παράγρ. 67). «Πέπονες δὲ πρὸς μὲν φιλίας καὶ συμβιβάσεις εἰσὶν ἀγαθοί». Ὁ Ἀρτεμίδωρος ἔζησε, καθὼς ξαίρει ὁ καθέννας, δυὸ αἰῶνες μετὰ Χριστοῦ· ἄγνωστος ἀκόμη καὶ τότες ὁ *συμβιβασμός*. Ἔτσι λένε καὶ τὰ σκόλια τοῦ Ἑβριπίδη, στίς Φοίν., στ. 375 (συμβιβάσεις) καὶ 587 (ξυμβίβασιν), στὴν ἔκδ. τοῦ Dindorf. Πρῶτη φορὰ ἀπαντᾷς τὸνομα *συμβιβασμός* στοῦ Γιώργη Πισίδη τὸ Ἐξαήμερο, στ. 1409· «καὶ συμβιβασμός γίνεται τῶν σχισμάτων.» Ἔχουνε τὴ λέξη καὶ οἱ Παντέχτες· «Διίλυσις ἐστὶν ἀμφιβαλλομένου χρέους συμβιβασμός.» Ὁ ἄγ. Ἐπιφάνιος (αἴρ. Ξζ', ιδ'), καὶ ὁ Ἰάμπλιχος (B. Π. παρ. 69, σελ. 50, 2 στὴν ἔκδ. τοῦ A. *Nauck*, 1884) βάζουνε, ὁ πρῶτος. «πεῖσαι ἀμφοτέρους εἰς συμβιβασμὸν εἰρήνης», καὶ ὁ δέφτερος· «Ἐναντίων δυνάμεων εἰρήνευσιν καὶ συμβιβασμὸν.» Στους ἀρχαίους δὲ βρῖσκεται *συμβιβασμός*. Ἄπ' ἀφτὰ τί βγαίνει; Βγαίνει πού ἢ λέξη δὲν εἶναι ἀρχαία· δὲν εἶναι καὶ νέα· εἶναι μεσαιωνική. Τέτοιος καὶ ὁ *συμβιβασμός*. Ὅλα τὰ θέλει μισὰ, ὡς καὶ τὰ χρονολογικά του.

Ἄς κάμουμε τώρα καὶ λίγη γλωσσολογία—γιὰ τοὺς γλωσσολόγους· θέλω νὰ πῶ πὼς ὁ *συμβιβασμός* δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ μᾶς διαβάσῃ· δὲν ἔχουμε ἀνάγκη καὶ μεῖς νὰ γράφουμε γιὰ τὸ *συμβιβασμός*. Ἄς τὰ ποῦμε ὥστόσο ἕμεις καθαρὰ καθαρά, γιὰ νὰ μᾶς καταλάβουνε καὶ τὰ παιδιά, δὲ λέω οἱ δασκάλοι. Ἡ φτογγολογία μας σήμερα δὲν παραδέχεται τὰ ξεβγαρώματα *μφ νθ νχ*. Τὸ *ν* δὲν προφέρεται· ὁ καθέννας θὰ πῆ *νύφη πενθερὸς θυμοῦμαι* καὶ *κόχη*, ἀντὶς *νύμφη πενθερὸς ἐνθυμοῦμαι* (τὸ *θυμοῦμαι* τὸ δικό μας δὲν ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὸ *θυμοῦμαι* τῆς ἀρχαίας, γιὰτι καὶ τὸ νόημα εἶναι ὅλους διόλου διαφορετικὸ καὶ γιὰτι σώζεται στὴν Κύπρο τὸ ρῆμα *ἀθθυμοῦμαι*), *κόγχη* κτλ. Ὁ τι εἶναι σωστὸ γιὰ τὸ *φθχ*, πρέπει νὰ εἶναι σωστὸ καὶ γιὰ τὸ *βδ* καὶ *γ*. Θὰ ποῦμε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ *βασιλιά* τὸ *διάβολο* καὶ *γ*. Θὰ ποῦμε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ *βασιλιά* τὸ *διάβολο* τὸ *γέρο*, ἀντὶς τὸν *βασιλιά*, τὸν *διάβολο*, τὸν *γέρο* (1). Ἀφοῦ τὸ *φχθ* καὶ τὸ *βδ* καὶ *γ* δὲ θέλουνε τὸ *ν*, φυσικὰ δὲν μπορεῖ μῆτε τὸ *σ* καὶ *ζ* νᾶχῃ *ν* προτερυνό του. Γιὰ τοῦτο λέμε *Κωσταντῖνος*, *Κωστής*, *τὴ ζωὴ*, *τὴ ζήση*, ἀντὶς *Κωνσταντῖνος*, *Κωνστής*, *Κώνστανς* (τὸ λατινικὸ *Constans*), *τὴν ζωὴν* *ζήση*. Ποῖός εἶναι ὁ λόγος; Νὰ τὸ διοῦμε τώρα· Ὅλα ἀφτὰ τὰ ξεβγαρώματα, *φθχ*, *βγδ*, *σζ* μοιάζουνε ἀναμεταξί τους καὶ ἔχουνε κάτι πού τοὺς εἶναι κοινό· ὅλα τους εἶναι *ἡμίφωνα*, θὰ πῆ πὼς μπορεῖς νὰ προφέρῃς ἕνα *φ* ὅση ὥρα θέλεις καὶ ὅσο δὲν πιάνεται ἢ ἀναπνοὴ σου· τὸ *π*

(1) Οἱ τύποι τὸν βασιλέα, τὸν διάβολον, τὸν γενναῖον εἶναι ξένοι. Τοὺς φτείασανε οἱ δασκάλοι καὶ τοὺς μάθανε πού καὶ πού στὸ λαό. Ἡ ἀρχαία δὲν πρόφερε ποτὲς τὸν βασιλέα κτλ., σὰν πού τὰ προφέρουνε οἱ δασκάλοι καὶ δὲν μποροῦσε νὰ τὰ προφέρῃ ἔτσι, γιὰτι οἱ ἀρχαῖοι ξαίρανε τὴ γλώσσα τους.

ὅμως, πού εἶναι ἄφωνο, πρέπει μεμιάς νά τὸ βγάλῃ τὸ στόμα σου—καὶ τελειώνει. Ὅλα τᾶλλα φθχ, βγγ, σζ, τὰ μακραίνεις καὶ τὰ λές. Ἄφτὸ εἶναι τὸ γνώρισμά τους καὶ δὲν ἔχεις παρὰ νὰ δοκιμάσης νὰ προφέρῃς ἓνα π ἢ ἓνα φ, νὰ τὸ καταλάβῃς. Ἄφου ἔχουνε τὰ ἡμίφωνα συγγένεια ἀναμεταξί τους καὶ γνώρισμα πού τὰ ξεχωρίζει ἀπὸ κάθε τᾶλλο φτόγγο, πρέπει ὅ τι γίνῃ μὲ τὸ ἓνα νὰ γίνῃ καὶ μὲ ἄλλο, ὅ τι πάθῃ τὸ ἓνα καὶ τᾶλλο νὰ τὸ πάθῃ, ὅτι συνέπειες ἔχει τοῦ ἑνὸς ἢ γειτονιά, νὰ τίς ἔχῃ τοῦ ἄλλουνοῦ. Γιὰ τοῦτο μὲ κανένα ἡμίφωνο, ν δὲν προφέρεται κ' ἔχουμε νόμο στὴ γλῶσσα μας: «Πρὶν ἀπὸ τὰ ἡμίφωνα ν δὲν ταιριάζει.»

Τὸν ἴδιο νόμο ἔχει κ' ἡ ἀρχαία: δὲν λέει *σύνζυγος* παρὰ *σίζυγος*: δὲ λέει *συνστέλλω* παρὰ *συστέλλω*: δὲ συνηθίζει νὰ λέῃ *συνσίτιον* παρὰ ἀναδιπλασιάζει τὸ σ καὶ τὸ κάνει *συσσίτιον*. Ὁ ἀναδιπλασιασμός ἔχει καὶ κείνος τὸ νόμμά του σημαίνει πὼς δὲν ταιριάζουνε πλάι πλάι ν καὶ σ, ἀφου γίνονται ἓνα. Μὲ τὸν ἀναδιπλασιασμό ἔπαψε καὶ στὴ γλῶσσα μας νὰκούγεται τὸ ν' πρῶτα ἔγινε *νύμφη πεθερός* θθυμοῦμαι, κ' ἔπειτα *νύφη πεθερός* θθυμοῦμαι, καθὼς ἔγινε σήμερα ὡς καὶ στὴν καθαρέβουσα τὸ ἄλλος ἄλος καὶ *συσσίτιον* τὸ *συσσίτιον* πού ἀναφέραμε, γιατί χάθηκε στὴν κοινὴ γλῶσσα ὁ ἀναδιπλασιασμός. Πὼς γίνεται ὅμως τώρα, ἡ ἀρχαία, ἀντὶς νὰναδιπλασιάζῃ τὸ νθ, σὰν τὸ νσ, νὰ λέῃ *ἄνθρωπος* μὲ ν, καὶ ξεναντίας μὲ τὸ φθχ, μὲ τὸ βδ, καὶ μὲ τὸ γ, νᾶχῃ παντοῦ τὸ ν; *Γιατί τοῦτο, θὰ μοῦ πῆς; Γιατί τότες τὸ φθχ, τὸ βδ καὶ τὸ γ δὲν εἴτανε ἡμίφωνα: εἴτανε ἄφωνα κ' ἔτσι τὰ ξαίρουνε καὶ τὰ λένε οἱ παλιοὶ μας γραμματικογράφοι. Σήμερα πού τᾶφωνα πληθαίνανε, εἴτανε ἀνάγκη, ὁ ἴδιος νόμος νὰ κυβερνήσῃ καὶ πῶτερες λέξεις. Τὸ κάτω κάτω, μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὅποιος λέει *νύφη πεθερός*

καὶ κόχη μιᾶ σὰν τοὺς ἀρχαίους, ἀφου προσέχει τὸν ἴδιο κανόνα καὶ δὲ βάζει ν μὲ τὰ ἡμίφωνα. Ὅποιος λέει *νύμφη πεθερός* τὸν γείτονα τὸν χειμῶνα κὶ ἄλλα τέτοια μὲ ν, καταπατᾷ τὸν κανόνα τῆς ἀρχαίας, ἀφου βάζει ν μὲ τὰ ἡμίφωνα καὶ μιᾶ σὰν τοὺς ξένους, γιατί μονάχα οἱ ξένοι φρειάζουνε κανόνες τοῦ κεφαλιοῦ τους σὲ μιὰ γλῶσσα πού δὲν τὴν ξαίρουνε. Ὁ λαός μας πουθενὰ καὶ σὲ κανένα μέρος τῆς Ἑλλάδας δὲ βάζει τὸ ν, ὅπου δὲν πρέπει. Ἡ ἀρχαία γλῶσσα δὲ χάθηκε: θὰ τὴ βρῆς στὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀρχαία θὰ σὲ κάμῃ νὰ καταλάβῃς τὴ νέα, καὶ μὲ τὴ νέα μπαίνεις στὸ νόημα τῆς ἀρχαίας. Ἡ γλῶσσα μας ἡ *ρωμαϊκὴ* εἶναι συνέχεια τῆς *ἐλληνικῆς*: γὰ νὰ εἶναι *συνέχεια*, ἔπρεπε ν'ἀλλάξῃ, εἰδημὴ θὰ εἴτανε πάντοτες ἡ ἴδια—καὶ μῆτε ἡ ἀρχαία, στὴν ἱστορικὴ της σειρά, ἔμεινε πάντοτες ἡ ἴδια, μῆτε βρέθηκε στὸν κόσμον ποτές γλῶσσα ζωντανὴ πού νὰ μὴν ἀλλόξῃ. Οἱ γλῶσσες πού δὲν ἀλλάζουνε εἶναι οἱ ξεχασμένες, οἱ πεθαμμένες γλῶσσες, πού ἄθροπος πιά δὲν τίς μιᾶ.

Ἄς σημειώσουμε τὸ λοιπὸν τὴν ἀρχαία τὴν προφορὰ μὲ γράμματα πὸ παχιά φ θ χ β δ γ, γὰ νὰ τὰ διακρίνομε καλῆτερα, κ' ἔτσι νὰ διοῦμε τί ἀπόγινε μὲ τὸ φθχ. Τὸ φ, τὸ θ καὶ τὸ χ εἴτανε ἄφωνα διπλά: τὸ βδ καὶ τὸ γ εἴτανε ἀπλά. Ὅσα λέγανε τὸ φθχ, ἀκουγότανε πρῶτα ἓνα πικ, ὕστερα μιὰ δασεία. Λίγο λίγο, μὲ τὴν προφορὰ, χανότανε τὸ πικ κ' ἔπαιρος ἡ δασεία πῶτερο τόνο καὶ τόπο, γιατί λέοντας τὸ φ, τὸ θ ἢ τὸ χ, ἀντὶς νὰνοῖξουνε καλὰ τὸ στόμα, τὸ σφαλνούσανε πὸ γλήγορα κὶ ἔτσι εἴτανε ἀνάγκη νὰ χαθῆ ἡ δασεία πού θέλει στόμα ἀνοιχτό: λοιπὸν ἔμεινε στὸ τέλος μόνο τὸ ἡμίφωνο φθχ, πού δὲ μοιάζει πιά μὲ τᾶφωνα τᾶρχαῖο. Τὸν ἴδιο δρόμον ἀκολούθησε τὸ λατινικὸ *porta*, ὅταν πῆρε τὴ λέξη ἢ γερμανικὴ ἔγινε πρῶτα *forte*,

(δηλαδή π με δασεία, σάν τάρχαϊο τὸ φ), ἔπειτα *porte*, και τέλος, *forte* σὲ μερικὲς ἐπαρχίες. Γιὰ τοῦτο μήτε μπορέσε τὸ ν νὰ μείνη με κατοπινὰ φθχ, ἅμα δὲν εἴτανε πιά φθχ, μήτε κατώρθωσε νὰ σώση τὸ πικ τοῦ φθχ, μόνον ὅτι ἔρχεται περίφημα τὸ ν με τάρφωνα. Ἡ δασεία εἶχε επικρατήσει και μίκραινε τὴν προφορά, με τρόπο πὸν τάρφωνα γινόντανε ἡμίφωνα, κ' ἔτσι ἀπὸ τὸ φ βγῆκε τὸ φ, ἀπὸ τὸ θ θ, κ' ἀπὸ τὸ χ τὸ σημερινὸ μας τὸ χ.

Ὅπου εἴτανε ὅμως ν τῆς ἀρχαίας με συνακόλουθο β δ και γ, σώθηκε και τὸ ν κ' ἢ παλιὰ προφορά τοῦ β δ και γ, γιατί τὸ β δ και γ εἴτανε ἄφωνα ἀλλὰ κ' ἔτσι δὲν μπορούσε δασεία νὰ τὰ χαλάση. Οἱ ἀρχαῖοι, γιὰ τὸ μ β ν δ ν δ εἴχανε τὴν ἴδια προφορά πὸν ἔχουμε σήμερα, ἅμα λέμε ὀμπρὸς πάντα τονκόπο. Δὲν τὰ λέμε με π τ κ, τὰ λέμε με β δ γ. Μὴ βλέπης πὸν μιλοῦμε γιὰ τὸ ν κ' ὅμως γράφουμε μ, ἅμα εἶναι β στή μέση. Τὸ ν, μόνον πὸν βρίσκεται πρὶν ἀπὸ τὸ β, γίνεται μ' ἔτσι και τὸ δικὸ μας τὸ ἄμποτες, τὸ κάνουμε με μ, κ' ὡς τόσο εἶναι με ν (ἂν ποιέ)' τὸ ν γίνεται χειλικὸ με τὰ χειλικὰ (πφβ) και λαρυγγικὸ με τὰ λαρυγγικὰ (κχγγ): εἶναι ὅμως πάντα ν, και γιὰ τοῦτο στίς ἀρχαῖες ἐπιγραφὰς μπορεῖς συχνὰ νὰ διαβάσης *συνπαρόντων συνβίου συνκλητικός*. Ἄφτὸ τὸ ν δὲν ἔπρεπε λοιπὸ νὰ χαθῆ, γιατί τὸ ν τῆς ἀρχαίας, πὸν δὲν ἤθελε ἡμίφωνα κατοπινὰ του, ταίριαζε με τάρφωνα. Ὁ ἴδιος νόμος βασιλέβει ἀκόμη και σήμερα, καθὼς μπορεῖ νὰ τὸ διῆ ὁ καθένας στοὺς τύπους πάντα ἔμφορος τὸν κόπο' ποτές ὁ λαὸς δὲν εἶπε και δὲ θὰ ππάτα, ἔφορος, τὸ κόπο. Σὲ τέτοια περίσταση μάλιστα, τὸ πικ γίνεται ἡχικὸ (πάει νὰ πῆ πὼς ἀντηχῆ ἢ γλωσσίδα στὸ λάρυγγα μέσα ἅμα προφέρης τὰ ἡχικὰ, ὅπως ἀντηχῆ ὅταν πῆς ζ δυνατὰ) ἀπὸ ἀνηχο πὸν εἴτανε (ἢ γλωσσίδα δὲ σαλέβει, ὅταν

εἶναι πικ μοναχὸ του κ' ὁ λάρυγγας δὲν ἀντηχῆ με τὸ σ, σὰ με τὸ ζ). Γιὰ τοῦτο λέμε πάντα ἔμφορος τὸν γόπο. Στὴ γλώσσα μας, ἓνα ἡχικὸ φέρνει τάρλλο, και τοῦ ν δὲν τοῦ φτάνει νὰ βρῖσκεται μ' ἄφωνα κατοπινὰ, θέλει ἄφτὰ τάρφωνα νὰ εἶναι κ' ἡχικὰ. Ἄν εἴτανε τὸ β τάρχαϊο σάν τὸ δικὸ μας τὸ β, θὰ εἴτανε ἀδύνατο νάχη προτερῖνὸ ν, γιατί τότες θὰ εἴτανε τὸ β ἡμίφωνο, ἐνὼ ξαίρουμε πὼς τὰ ἡμίφωνα και στὴν ἀρχαία και στὴ νέα, ν δὲ θέλουμε. Εἶναι φυσιολογικὸς νόμος, τὸ μ νὰ γεννᾷ β κ' ὄχι β, γιὰ τὸ λόγο πὸν ἓνα μ ἔχει πώτερη συγγένεια με τὸ β παρὰ με τὸ β, και μπορεῖς μάλιστα νὰ πῆς πὼς κάθε μ ἔχει μέσα του ἓνα β. Ἡ προφορά μβ εἶναι ἀδύνατο πρᾶμα, κ' ἔπρεπε νὰ εἴτανε οἱ ἀρχαῖοι βάρβαροι γιὰ νὰ τὴν ἔχουνε. Οἱ δασκάλοι μπορεῖ νὰ κάμουνε τοὺς ἀρχαίους νὰ φαίνονται βάρβαροι, ἐμεῖς ὄχι.

Γι' ἄφτὴ τὴν αἰτία εἶναι μάλιστα πὸν σωστὸ νὰ γράφουμε σήμερα, σάν πὸν τὸ κάμαμε, τὸ κύριο ὄνομα Ἰάμβλιχος με π ἀντὶς β. Ὁ λαὸς δὲν ξαίρει ἀκόμη ἀφτὸ τὸνομα, κ' ἂν τὸ μάθη, εἶναι καλήτερο νὰ τὸ μάθη με π' ἂν τοῦ τὸ ποῦμε με β, θὰ τὸ κάμη Ἰάβλιχος' με π θὰ φυλάξη τουλάχιστο τὴν ἀρχαία τὴν προφορά, πὸν συμφωνᾷ με τὴ δική του. Τὸνομα ἄφτὸ εἶναι ἀραβικὸ κ' ἀραβικὰ δὲν ἔχει μήτε β μήτε π' ἔχει μόνον μλ. Οἱ Ἕλληνες, ὅταν τὸ πήρανε, βάλανε τὸ β ὅπως και πρὶν εἴχανε πεῖ ἄμφοροσία ἀντὶς ἄμφοροσία, πὸν θὰ εἴτανε ὁ σωστὸς τύπος, κ' ἄμφορος ἀντὶς ἄμφορος, πὸν εἶναι τὸ πὸν ἀρχαῖο, κ' ἔτσι—κατὰ λάθος, γιὰ νὰ μιλήσουμε σάν τοὺς δασκάλους— βγῆκε τὸνομα βροτὸς, ἀπὸ τὸ σύθετο ἄμφορος. Ἄφτὸ τὸ β, γιὰ νάχη τὸ λόγο του, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄφωνο β, και με τέτοιο τρόπο μποροῦμε νὰ καταλάβουμε γιατί ἀκούστηκε ἓνα β στὸνομα Ἰάμβλιχος. Τὸνομα εἶναι πολλὸ σημαντικὸ μᾶς δείχ-

νει πὼς καὶ στὸν τέταρτο αἰῶνα τοῦ Χριστοῦ, σωζότανε ἀκόμη ἢ προφορὰ τοῦ ἀρχαίου τοῦ β.

Ἄφου λοιπὸν, καθὼς εἶπαμε, ταιριάζει τὸ ν καὶ μὲ β γ δ καὶ μὲ πικ εἶτανε ἀνάγκη, πρῶτον τὸ β νὰ μὴ γίνῃ β, ὅταν εἶχε προτερυνὸ ν, δέφτερον τὸ β τὰρχαῖο νὰ μείνῃ καὶ σήμερα, σ' ὅποια λέξι τὸ β ἔχει ἓνα ν προτερυνό του. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ δ καὶ γ. Ἔτσι λέμε σήμερα *μπαῖνω κουμπὶ γαμπρὸς μπάλλωμα, ἄντρας ἔντεκα ντύνουμαι σεντόνι, ἐγγόνι ἀγγίζω*, καὶ τέτοια πολλὰ ποὺ φυλάγουνε τὴν ἀρχαία προφορὰ *ἐμθαίνω κόμθος (κομθῖον) τᾶτονο ο γίνε-ται στή γλώσσα μας ου, κουμπὶ) γαμβρὸς (ἐμ)θάλλωμα, ἄνδρα ἐνδεκα ἐνδύνω σινδῶν (σινδόνιον), ἐνγονος (ἐνγόνιον) ἐνγίζω*.

Ἔχουμε τώρα, μ' ἀφτὰ ποὺ εἶπαμε, ὄρους καινούργιους σ' ὅποια λέξι κανεῖς ἀκούση τὴν προφορὰ *νπ νι νκ*, ἀντὶς *μθ νδ νγ (γγ)* ποὺ γράφουνε οἱ ἀρχαῖοι, ἀμέσως μπορεῖ νὰ πῆ, δίχως νὰ κάμῃ λάθος, πὼς ἡ λέξι εἶναι ἀρχαία, δηλαδὴ πὼς τὴν ἄκουσε καὶ τὴν ἔχει ὁ λαὸς ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια καὶ πὼς δὲν τοῦ τὴ χαλάσανε ἀκόμα οἱ δασκάλοι. Δὲ σημαίνει τίποτα τὸ νὰ βρισκεται ἢ νὰ μὴ βρισκεται ἡ λέξι στὰ λεξικά καὶ στοὺς λεξικογράφους· οἱ ἀρχαῖοι δὲ γράφανε ὅσες λέξεις λέγανε, καὶ πολλὲς ποὺ συνηθίζανε μπορεῖ νὰ μὴ γραφήκανε ποτέ. Φτάνει νὰ εἶναι τὸ β τὸ δ ἢ τὸ γ μὲ τὸ ν, καὶ βλέπουμε ἀμέσως πὼς γιὰ νὰ λέμε σήμερα *μθ, νδ, νγ* ἀντὶς *μβ νδ νγ*, ἔπρεπε μιὰ τέτοια λέξι νὰ ὑπάρχῃ τοῦλάχιστο στὸν τέταρτο αἰῶνα τοῦ Χ., στοῦ Χρυσόστομου τὸν καιρὸ. Μὲ τὴ νέα μας τὴ γλώσσα ἔτσι πλουτίζει κ' ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας. Τὸ νόστιμο εἶναι ποὺ οἱ καλοὶ μας οἱ δασκάλοι κάνουνε τὸν περὶφανο, σηκώνουνε τὴ μύτη καὶ καταφρονοῦνε τὸ πρόστυχο καὶ χυδαῖο μπάλ-

λωμα. Νὰ ὅμως ποὺ ἡ ἐπιστήμη τοὺς δείχνει πὼς ἀφτὸ τὸ χυδαῖο τὸ *μπάλλωμα* εἶναι πολὺ πῖθ ἀρχαῖο καὶ πῖθ σωστὸ ἀπὸ τὸ *καταλαμβάνω* τὸ δικό τους! (*Καταλαβαίνω* τὸ θέλει ὁ λαὸς)

Πρέπει ὅμως, γιὰ νὰ μείνῃ ἡ ἀρχαία προφορὰ, τὸ *μθ νδ νγ* νὰ εἶναι μέσα στὴν ἴδια λέξι. Ἄ δὲν εἶναι μέσα στὴν ἴδια λέξι, τότες ἀλλάζει τὸ ζήτημα. Μπορεῖς νὰ τὸ καταλάβῃς ἀπὸ τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου τὸ ν, ἀπὸ τὸ ν τοῦ θηλυκοῦ κὶ ἀπ' ὅλα τὰ τελικὰ τὰ ν ποὺ βρίσκουνται πρὶν ἀπὸ ἀρχικὸ *βδγ* τῆς ἀκόλουθης λέξης, ἢ πρὶν ἀπ' ὅτι ἄλλο ἡμίφωνο κὶ ἂν εἶναι. Δὲ λέμε *τομπασιλιά*, λέμε τὸ *βασιλιά*. Γιατί τοῦτο; Γιατί τὸ κοινὸ τὸνομα *βασιλεὺς* δὲν εἶχε μόνο αἰτιατικὴ τὰρχικὸ β μποροῦσε λοιπὸ νάκουστῆ χωριστὰ ἀπὸ τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς, ἀφου κλίνανε ὁ *βασιλεὺς, τοῦ βασιλέως, τῷ βασιλεῦ, οἱ βασιλεῖς* κτλ. Ἄμα δὲν εἶτανε κανένα ν συνακόλουθο, γινότανε β τὸ β, γιατί τὸ β εἶναι φυσικὸ νὰ γίνῃ β, ἐνὼ τὸ β δὲ γίνεται β. Ἄφου ὅμως τὸ β ἔγινε β, βρισκότανε, κάθε φορὰ ὅπου κλίνανε τὸνομα, τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς τοῦ ἄρθρου πρὶν ἀπὸ τὸ β τῆς αἰτιατικῆς *βασιλέα*. Μὰ εἶδαμε πὼς τὸ ζεβγάρωμα *μβ* δὲν μποροῦσε νὰ μείνῃ· ὁ τύπος *τὸν βασιλιά* ἔπρεπε ἀμέσως νὰ κατασταλάξῃ στὸν τύπο *τοββασιλιά*, μὲ δυὸ β, κὶ ἀφτὸς ὁ τύπος μᾶς ἔδωσε τὴν αἰτιατικὴ τῆς κοινῆς τὸ *βασιλιά*, γιατί σὰν ποὺ τὸ εἶπαμε προτῆτερα, ὁ ἀναδιπλασιασμὸς δὲν ἀκούγεται πᾶ στὴν κοινὴ γλώσσα. Ὅπου βρέθηκε τελικὸ ν καὶ κατόπι του ἡμίφωνο, συνέβηκε τὸ ἴδιο. Γι' ἀφτὸ τὸ λόγο χάθηκε σήμερα στὴ γλώσσα μας τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς τοῦ θηλυκοῦ κὶ ἀρσενικοῦ ἄρθρου· μνήσκει μονάχα ὅπου εἶναι *κπι*, ἴσια ἴσια γιατί τὸ κ, τὸ π καὶ τὸ τ εἶναι ἄφωνα κὶ ὄχι ἡμίφωνα. Μ' ὅλα τὰλλα (*χγφβθδςμνρλ*) ἀναδιπλασιαζότανε τὸ ν μὲ τὸ *κπι* δὲν μποροῦσε νὰναδιπλασιαστῆ.

ἄφου τὸ ν μετὸ κπι ἀποτελεῖ δυὸ φτόγγους διαφορετικούς. Ἦρθε λοιπὸν ἐποχὴ ὅπου λέγανε *καλοφιλο*, μὰ *καλὸν κόπο* τυχαίνει ὁμως νὰ εἶναι τᾶφωνα μονάχα τρία, *κπι*, τὰ ἡμίφωνα πολὶ περισσότερα, κ' ἔτσι βγήκε συνήθεια νὰ λείπη τὸ ν πρὶν ἀπὸ τᾶφωνα, ἀφου ἔλειπε καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ ἡμίφωνα· καὶ καταντήσαμε λίγο λίγο, ἅμα χάθηκε ὁ ἀναδιπλασιασμός, νὰ λέμε *καλὸ κόπο*, καθὼς λέγαμε *καλὸ φίλο*.

Τὸ ἴδιο πάθανε καὶ τὰ μόρια δὲν καὶ ἄν. Τὰ μόρια καὶ τᾶθρο δὲ λέγονται ποτὲς ξεχωριστά· μοναχά τους δὲ μπορεῖς νὰ τὰ πῆς· πρέπει νὰ εἶναι κατόπι *κι ἄλλη λέξη*. Γιὰ τοῦτο τὰ μόρια δὲν, ἄν, οἱ αἰτιατικὲς *τὴν* καὶ *τὸν* τοῦ ἐνικοῦ ἄρθρου ἐνώνονται τόσο σφιχτά μετὴν ἀκόλουθη λέξη, πὸν μοιάζει σὰ νὰ εἴτανε τόνομα καὶ τᾶθρο μιὰ λέξη καὶ μόνη. Χάρη σ' ἀφτό, ἔμεινε τὸ ν πρὶν ἀπὸ τὸ κ, τὸ π καὶ τὸ τ καὶ τὰ φωνήεντα, ὅπως ἔμεινε μέσα στὴν ἴδια λέξη. Πρὶν ἀπ' ὅλα τᾶλλα, ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἀναδιπλασιασθῆ κ' ὕστερα νὰ βγῆ. Μετὰ τὰ ἐπίθετα, μετὴ τις ἀντωνυμίες καὶ μετὰ τὰ ρήματα ἔπρεπε φυσικὰ νὰ πάρουνε τὰ πράματα δρόμο διαφορετικὸ, ἀφου οἱ ἀντωνυμίες, τὰ ἐπίθετα καὶ τὰ ρήματα ἔχουνε ὑπαρξὴ ἀνεξάρτητη καὶ μπορεῖς νὰ τὰ πῆς χωριστά. Ἔχει μιὰ σημασία τὸ καθένα, *κι ἄν* τὸ φέρῃς καὶ μοναχό του. Μ' ἀφτό τὸ σύστημά, ἀντὶς νὰ λέμε *τὸν καλὸν φίλον* ἢ *εἶχεν φίλον*, ὅλοι θὰ ποῦμε σήμερα *τὸν καλὸ φίλο*, *εἶχε φίλο*. Ἐναν καιρὸ λέγανε *καλὸ φφιλο*, *εἶχε φφιλο*, καὶ τὸ βλέπουμε ἀπὸ χωριανὲς γλωσσες πὸν ἀκόμη σήμερα ἔτσι μιλοῦνε. Καὶ τόντις πολλὰ χωριά σώσανε ἀφτὴ τὴν προφορά, γιὰτὶ τὰ χωριά βρίσκονται συχνὰ σ' ἓνα γλωσσικὸ στάδιο πὸν ἢ κοινὴ γλώσσα τὸ ξεπέρασε, καὶ γιὰ τοῦτο θὰ κοούσης, σὲ κάμποσα νησιά, νὰ σοῦ ποῦνε *τοχχορό*, *τοφφιλο*, *τοθθεό*, *τογγάμο*, *τηγγυναῖκα*, *τοββασιλέ*, *τοδδοῦλο*, *τησσοῦ-*

βλα, *τηζζωή*, *τημμάννα*, *τοννόμο*, *τηρράχη*, *τολλόγο*, ἢ *ἄθθος*, *νύφφη*, *ρουχχαλίζω*, *πεθθερός*, *συγγυρίζω*· κ' ἔτσι θὰ σοῦ τὰ ποῦνε ὅλα, κάθε φορὰ πὸν βρίσκεται τὸ ν πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο σύφωνο παρὰ *κ π τ* δὲν ἔχει καμμιά ἐξαίρεση καὶ δὲ θὰ κάμη ποτὲς λάθος ὁ χωρικὸς.

Ἐπειδὴς ὁμως τὰ ἐπίθετα κλίνονται καὶ δὲν ἔχουν αἰτιατικὴ μονάχα, ἔγινε ἀπάνω κάτω τὸ ἴδιο πὸν ἔγινε μετὰ τὸ β τοῦ *βυσιλεύς*. Οἱ ἀντωνυμίες, τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἐπίθετα δὲν κρατήσανε τὸ ν, μήτε ὅταν ἐρχότανε κατόπι *κ π τ* ἢ φωνήεντο. Ἄμα χάθηκε ὁ ἀναδιπλασιασμός, ἅμα εἶπανε *καλὸ φίλο* ἀντὶς *καλὸ φφιλο*, δὲν εἶτανε πιά κανένας λόγος, τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς νὰ ξαναφανεῖ πουθενά, γιὰτὶ μπορεῖ τὸ ἐπίθετο νὰ μπῆ κατόπι καὶ νὰ ποῦμε *φίλο καλό*· ἔτσι δὲ φαίνεναί πιά τὸ ν μήτε στόνομα μήτε στό ἐπίθετο. Ὁ τύπος τῆς αἰτιατικῆς εἶχε καταντήσει *καλό* γιὰ τὰ ἐπίθετα, καὶ *φίλο* γιὰ τὰ ὀνόματα, χωρὶς ν. Ὅσο γιὰ τὰ ρήματα, ὁ νόμος εἶναι ὁ ἴδιος· μονάχα, στὴν κοινὴ γλώσσα, πὸν δὲν ἔχει πιά τὸν ἀναδιπλασιασμό, δὲν μπορεῖς νὰ διακρίνης τὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ ἐνικοῦ ἀόριστου *εἶχα φίλο* καὶ τὸ τρίτο τοῦ πληθυντικοῦ *εἶχα φίλο*, ἃ δὲ βάλῃς τὸ ν. Τὰ χωριανὰ διακρίνουνε τὰ δυὸ πρόσωπα καὶ χωρὶς ν, ἀφου λένε, γιὰ τὸ πρῶτο, *εἶχα φίλο* καὶ γιὰ τὸ τρίτο, *εἶχαφφιλο*. Ἡ κοινὴ ἀναγκάστηκε λοιπὸ, γιὰ λόγους *ψυχολογικὸς* *κι ὄχι φυσιο* *λογικὸς*, νὰ φυλάξῃ τὸ ν πρὶν ἀπὸ τὰ φωνήεντα καὶ τᾶφωνα, μὰ ἔπρεπε νὰ βίβῃ πρὶν ἀπὸ τὰ ἡμίφωνα τοὺς τύπους ἔχουνε *εἶχανε λένε* ἢ *γοράφανε κάμανε*, μ' ἓνα ε, ἀντὶς *ἔγραφαν ἔκαμαν*. Ἀφτούς τοὺς τύπους τινὲς πῆρε ἀπὸ ἄλλα γλωσσικὰ συστήματα, ἀπὸ ἄλλα χωριά· κ' ἔπρεπε τόντις νὰ τοὺς πάρῃ, γιὰτὶ θᾶκανε λάθος ἄν ἔλεγε *εἶχαν φίλο*, *κι ὥστόσο* δὲν μπορούσε νὰ πῆ *εἶχα φίλο*. Νὰ παρατηρήσης

μως πώς μόνο στα τρίτα πληθυντικά πρόσωπα βάζει το ε και το ν' δὲν τῶχει ποτέ στο πρώτο ἔχουμε, κι ἀπὸ σοῦ δείχνει πὼς λέει εἶχανε (καὶ γιὰ χάρη τῆς ἀναλογίας, ἔχουμε), μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰποφύγη τὴ δυσκολία. Ἔτσι βγαίνει στὴ γλώσσα μας κι ἄλλος ὄρος. Τὸ τελικὸ ν (τὸ ν τοῦ ἄρθρου, τοῦ ἄν καὶ τοῦ δέν, τελικὸ δὲν εἶναι) χάθηκε μὲ τὸν ἀναδιπλασιασμό. Μέσα στὴν ἴδια λέξη (φυσικὰ καὶ στὰ μόρια καὶ στ'ἄρθρο), ἔμεινε τὸ ν μονάχα πρὶν ἀπὸ τᾶφωνα καὶ τὰ φωνήεντα. ➔

Τί θὰ ποῦμε τώρα, ὅταν ἀπαντήσουμε στὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ τοὺς τύπους *συβουλή, κίνδυνος, σύδεσμος*, κι ἄλλους τέτοιους; Ἀρχαῖοι τύποι δὲν εἶναι ἂν τοὺς εἶχε μάθει ὁ λαὸς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἂν τοὺς εἶχε κληρονομήσει κατεφτείας ἀπὸ τοὺς προγόνους, θᾶλεγε *συμβουλή, σύνδεσμος*. Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνουμε πὼς τοὺς ἔμαθε μόνο σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου τᾶρχαῖο τὸ β εἶχε γίνῃ β, κι ἀπὸ εἶναι τὸ σωστὸ συμπέρασμα. Ἄφτους τοὺς τύπους τοὺς βρήκανε οἱ λόγιοι στὰ βιβλία, ἢ στοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἢ καὶ στοὺς δικούς μας. Εἶδανε πὼς τὰ βιβλία γράφανε παντοῦ β, δὲν ξαίρανε πὼς τὸ β, ὅταν ἔρχεται μ κατόπι, εἶναι ἀρχαία προφορὰ, νομίσανε πὼς τὸ λέγανε πάντοτες β· τὸ εἶπαν ἔτσι καὶ σ' ἄφτες τὶς λέξεις. Ἀπὸ τὸ στίγμα τους τὶς πήρε τότες ὁ λαὸς καὶ τὶς κανόνισε· φύλαξε τὸν ἀρχαῖο τὸ νόμο κ' εἶπε *συβουλή, σύδεσμος*, γιατί εἶδαμε πὼς δὲν ταιριάζει μὲ τὰ ἡμίφωνα τὸ ν, κι ἅμα εἶναι νόμος, ὅ τι κι ἂν κάμουνε οἱ λόγιοι, δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἀλλάξουνε· ὁ λαὸς τὸν ἔχει πάντα καὶ τὸν προσέχει. Τέτοιες λέξεις εἶναι λοιπὸ μισοδημοτικὲς μισοδασκάλικες καὶ μποροῦμε νὰ τὶς γράφουμε, ἀφοῦ τὶς διώρθωσε τουλάχιστο ὁ λαός. Μισοδημοτικούς μισοδασκάλικους τύπους ἔχει κάθε γλώσσα κι ἀναγ-

κάζεται νὰ τοὺς ἔχη. Ἔτσι τὸ θέλει ὁ καθαφτὸ συβιβασμός κι ὅλος ὁ κόσμος στὴν Ἐβρώπη ἔτσι ἐννοεῖ τὸ ἀληθινὸ συβιβασμό. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖς νὰ πῆς εἶναι πὼς τότες ἀρχαῖος καὶ σωστὸς τύπος εἶναι ὁ δημοτικὸς, καὶ πὼς πῶτερο ἀξίζει καὶ πολὺ πῶς κανονικὸς εἶναι ὁ τύπος *βάλλωμα ἢ ἄνδρας* παρὰ ὁ τύπος *κίνδυνος ἢ συμβολή*.

Ἦταν ὁμως ἀκούσης σὲ μιὰ λέξη νὰ λένε ὄλο μβ νὸ κι ὁ λαὸς μῆτε γνωρίζει τὴ λέξη, τότες βλέπεις τί τρέχει· φτάνει οἱ λόγιοι νὰ σοῦ ποῦνε τοὺς τύπους *ἄμβων, καταλαμβάνω* μὲ β, σὰν ποὺ τοὺς λένε, κι ἀμέσως *καταλαβαίνεις* ἐσὺ πὼς ἢ προφορὰ ἀφτῆ τοῦ β εἶναι πλάσμα καινούργιο· ὁ λαὸς τέτοια λέξη δὲν ξαίρει, γιατί δὲν εἶναι ὀρθή, καὶ δὲν τὸ σηκώνει ἢ γλώσσα του νὰ πῆ μ καὶ β, τὸ ἓνα ἀπάνω στ'ἄλλο. Ἀρχαία λέξη ὁ *ἄμβων* δὲν εἶναι, ἀφοῦ δὲ λένε *ἄμθωνας, μῆτε ἄμθων, κ'* ἔτσι καταπατοῦνε τοὺς ἠχολογικοὺς νόμους τῆς ἀρχαίας, ποὺ δὲ θέλει πλάι πλάι ν κ' ἡμίφωνα· εἶναι τέρας. Ποὺς βγαίνει βάρβαρος; Ὁ δάσκαλος. Καὶ ποὺς λέει βάρβαρο τὸ λαὸ; Ὁ δάσκαλος ποὺ πρῶτος βαρβαρίζει. Κατάλαβες, ἐλπίζω, τώρα τί θὰ πῆ *συμβιβασμός*· εἶναι λάθος καὶ στὴν ἀρχαία γλώσσα καὶ στὴ νέα. Τέτοιος εἶναι κι ὁ *συμβιβασμός*. Δὲν εἶναι μισὸ λάθος· εἶναι λάθος σωστό.

Γιὰ νὰ τελειώσουμε, ἄς κάμουμε τώρα μιὰ στιγμὴ καὶ τὸ λεξικολόγο. Βιβάζω σημαίνει *κάνω κανέναν ἢ κανένα πράμα νὰ πηγαίη, νὰ βαδίζει, τὸ βάζω στὸ δρόμο του*. Ἡ πρόθεση *σύν*, ὅλος ὁ κόσμος τὸ ξαίρει, θὰ πῆ *μαζί*. Ἔτσι βλέπουμε τουλάχιστο τί νόημα ἔχει ὁ *συμβιβασμός*· κάνει δυὸ πράματα νὰ ταιριάζουνε τὸ ἓνα μὲ τ'ἄλλο, μαζί νὰ πηγαίνουνε, τὸν ἴδιο δρόμο νὰ παίρνονε. Ποιὰ εἶναι ἀφτὰ τὰ δυό; Ὁ *συμβιβασμός* δὲ μᾶς τὸ λέει, μὰ πιστέβω πὼς θέ-

λει νὰ πῆ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα. Μὲ τί τρόπο συμβιβάζει καὶ τίς δυό; Τώρα νὰ τὸ διοῦμε. Ὁ συμβιβασμὸς ντρέπεται νὰ πῆ ἡπια, πού εἶναι πάρα πολὶ χυδαῖος τύπος· δὲ θέλει πάλαι καὶ νὰ πῆ ἔπιον, πού εἶναι πάρα πολὶ ἀρχαῖος. Τί κάνει; Παίρνει λίγο ἀπὸ τὸ ἔπιον καὶ λίγο ἀπὸ τὸ ἡπια, μισὸ μισὸ τὸ καθένα, τὰ ταιριάζει μ' ἕξι, τὰνακατέβει καὶ σοῦ βγάζει ἕναν ἀόριστο ἔπια.— «Καλά! λὲς ἐσύ, μὰ γιατί ἄξαφνα ἔπια καὶ ὄχι ἡπιον; Κάλια θὰ μοῦ ἄφες μένα ἕνας ἀόριστος ἡπιον.» Κι ἀπὸ γίνεται, παιδί μου, μὴ χολοσκάνη! Μπορεῖς κ' ἡπιον νὰ τὸ πῆς φτάνει νὰ πάρης μισὴ μισὴ ἀρχαία καὶ νέα ἄλλο νόμο δὲν ἔχεις νὰ φυλάξης. Ὅσο μισὸ εἶναι τὸ ἔπια, τόσο μισὸ εἶναι καὶ τὸ ἡπιον. Καλὰ λοιπὸν καὶ τὰ δυό.

Βλέπεις τί πονηριὰ πού τὴν ἔχει ὁ συμβιβασμὸς, τί φρόνιμα πού τὰ οικονομᾷ, τί συμβιβαστικὰ πού τὰ συμβιβάζει ὅλα ὁ συμβιβασμὸς. Σοῦ λέει πὼς κάνει δυὸ πράγματα νὰ πηγαίνουνε πλάι πλάι, διὸ νὰ παίρνουνε τὸν ἴσιο δρόμο· μὰ σὰ θέλεις νὰ μάθῃς, ἀφτὸς ὁ δρόμος ποῦ ἀρχίζει καὶ ποῦ τελειώνει, ὁ συμβιβασμὸς ἀφτὸ δὲ σοῦ τὸ λέει, καὶ ἀπὸ κεῖ μπορεῖς νὰ καταλάβῃς ὅλη του τὴ φρονιμίδα καὶ τὴν τέχνη. Ἴσως ὁ ἴδιος δὲν τὸ ξαίρει νὰ σοῦ τὸ πῆ. Κάθε δρόμος ἔχει δυὸ ἄκρες, κάθε πρᾶμα μιὰν ἀρχὴ καὶ ἕνα τέλος. Ὁ καημένος ὁ συμβιβασμὸς προσπαθᾷ νὰ βρῆ τὴ μέση τοῦ δρόμου. Τὸ κακὸ εἶναι πού δὲν ξαίρει μήτε ποῦ ἀρχίζει ὁ δρόμος, μήτε ποῦ τελειώνει. Πὼς θέλεις ἐσύ τώρα νὰ βρῆ τὴ μέση; Τοῦ κάκου πολεμᾷ. Πόσοι εἶναι σήμερα στὴν Ἑλλάδα πού συμβιβάζουν ἢ συμβιβάζουσιν, καὶ σ' ἀφτούς μέσα πόσοι εἶναι πού γράφουνε τὴν ἴδια γλώσσα; Δὲν μπορεῖ νὰ συμφωνήσῃ ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον. Ὁ καθένας ἔχει τὴ φαντασίαν του ὁδηγό. Πᾶρε δυὸ ἀπ' ἀφτούς

πού συμβιβάζουν ἢ συμβιβάζουσιν καὶ θὰ διῆς πὼς κ' οἱ δυὸ τους ἔχουνε ἄλλη γραμματικὴ, γράφουνε ἄλλη γλώσσα. Ὁ πρῶτος σοῦ λέει πὼς παραδέχεται τὴν ὀνομαστικὴν πατέρας καὶ μητέρα. Χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ τὸ καταλάβῃ, εἶναι σὰ νὰ σοῦ ἔλεγε πὼς παραδέχεται ἰσοσύλλαβα ἀντὶς περιτιτούλαβα. Κι ὡστόσο σὲ λίγο θὰ σοῦ πῆ.— «Ὅσο γιὰ τὴν ὀνομαστικὴν πόλις, βρούσις, μοῦ φαίνεται πιὸ σωστὸ νὰ τὰ γράφουμε μὲ τὸ ς» — καὶ νὰ σου περιτιτούλαβα κ' ἰσοσύλλαβα πλάι πλάι. Μὴν τονὲ ρωτᾷς νὰ σοῦ τὸ ξηγήσῃ· ἔτσι τοῦ φαίνεται. Ὁ δέφτερος πάλαι βγαίνει καὶ ἀποφασίζει πὼς στὰ ρήματα θὰ βάλῃ τὴ δημοτικὴν κατάληξιν τῆς κοινῆς-οῦν· μὰ γιὰ τὰ ὀνόματα, λέει, θὰ κάμῃ τὴν κατάληξιν ἀρχαία καὶ νομίζει πιὸ καλὸ νὰ γράφῃ αἱ ὄραι, αἱ ἡμέραι. Μ' ἀφτό, κάτι θαρρεῖ πὼς εἶπε. Γιατί τὸ ἕνα ἀρχαῖο καὶ ὄχι τᾶλλο; Μὴ βασανίζεσαι νὰ τὸ βρῆς. Μὴ γυρέβῃς νὰ μάθῃς τοὺς λόγους. Ἐτσι τᾶρξες τὸ κεφάλαιόν του, καὶ τοῦ φτάνει. Ἐνας τρίτος πάλαι σοῦ φταιάνει ἄλλο κανόνα, συμβιβάζει καὶ τοῦ λόγου του· μὲ πολὶ φρόνιμο τρόπο, μ' ἥσυχο καὶ συγκαταβατικὸ ὕφος σοῦ κάνει παραχωρήσεις—καὶ ποιὸς τοῦ εἶπε νὰ παραχωρήσῃ τίποτις;— «Ναί, βέβαια, λέει, παραχωρῶ τὸν ἀπαρέφατον· παραδέχομαι τὸ νά, μὰ μποροῖμε νὰ νομίζητε ἀντὶς νὰ νομίζετε.» Ἐτσι τὸ νομίζει καὶ τόσο χωρῆ τὸ φτωχὸ του τὸ μυαλό. Μὴ ζητᾷς νὰ σοῦ πῆ γιατί ἡ ἀρχαία ἔχει η καὶ γιὰ πιὸ λόγον συνηθίζει ἢ νέα τὸ ε. Ἐδὼ τὰ μεπερδέβει. Ὅστόσο περνᾷ γιὰ σοφός, χαιρέται μὲ τὴ γνώσιν σου, καὶ καμαρώνει τὴ φρόνησίν του.

Ἐτσι πηγαίνουνε καὶ λένε. Ἄλλα μὴ γυρέβῃς. Ποῦ τέχνη; Ποῦ σύστημα; Ποῦ μάθησις; Σύστημα δὲ θέλουνε—καὶ χωρὶς σύστημα πότες γράφηκε γλώσσα; Ὁ συμβι-

βασμὸς δὲ βασιζέται πουθενά, μήτε στήν ἀρχαία μήτε στή νέα. Δὲν ἔχει χῶμα ὅπου νὰ πατήσῃ ὅπου τύχη, τρέχει πετᾶ μὲ τὸν ἀνεμο σὺν τὸ λωλὸ τὸ φύλλο. Γιὰ τοῦτο κ' οἱ συμβιβασμοὶ δὲ συμβιβάζονται ἀναμεταξύ τους. Τί σᾶς φαίνεται; Ἐγὼ λέω, πρῶτα νὰ συμβιβασθῶσιν, νὰ συμβιβασθῶσι, νὰ συμβιβαστῶσι, νὰ συμβιβαστοῦν ἢ νὰ συβιβαστοῦν οἱ συμβιβασμοὶ ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλον, κ' ὕστερα νὰ μᾶς καλαναρχήσουνε. Τὸ κάτω κάτω ὅμως τί εἶναι; Καταντήσαμε νὰ μὴν ξαίρουμε τὴ γλῶσσα μας. Βάλε ἓναν ἀπ' ἄφτους πού μιλοῦνε ὅλο γιὰ μάθηση, γιὰ γραμματικὴ καὶ πού λένε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἀκανόνιστη, νὰ σοῦ γράψῃ σ' ἄφτὴ τὴ γλῶσσα, πού καταφρονεῖ τόσο, μιὰ σελίδα μονάχα χωρὶς νὰ κάμῃ λάθος. Δὲ θὰ μπάρεση! Θάνακατώσῃ μαζί τύπους κάθε λογῆς. Δὲ συλλογίστηκε μήτε πῶς μήτε πότες πρέπει νὰ δανιστῇ λέξεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία, καὶ μὲ τί τρόπο θὰ τίς συγγυρίσῃ γιὰ νὰ φαίνονται δημοτικῆς, γιὰ νὰ μπορέσῃ μιὰ μέρα νὰ τίς παραδεχτῇ ὁ λαός. Δὲ διακρίνει τὴν κοινή, τὴν πανελλήνια, τὴ γενικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴ γλῶσσα πού συνηθίζουνε μονάχα σὲ μερικὰ μέρη. Μήτε βλέπει πῶς ὑπάρχει μιὰ γραμματικὴ τῆς κοινῆς. Καταφρονεῖ τοὺς ἄλλους, θέλει νὰ τοὺς κυβερνήσῃ, νὰ τοὺς μάθῃ, κάνει τὸ σοφὸ καὶ δὲ γνωρίζει τοὺς πιὸ ἀπλοὺς νόμους τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ. Σήμερα θὰ πῇ *ἐκεῖνος, ἄβριο κείνος*, τὸ πρωτὶ *ἀπάνω κάτω*, τὸ βράδι *ἀπάνου κάτω*, κάπου δὲν καὶ κάπου δέ· μὰ πότες χρειάζεται τὸ ἓνα καὶ ποῦ ταυριάζει τᾶλλο, μήτε τῶνειρέφτηκε στὴ ζωὴ του, καὶ ἄφτὴ του τὴν ἀμάθεια τὴ βᾶπτισε σωφροσύνη. Γιὰ τοῦτο κάνει τὸν περήφανο, φωνάζει πῶς ὄρια δὲν τοῦ ἀρέσουνε. Θέλει λεφτεριά. Δὲν τὸ λέγαμε καὶ πρὶ; Ἡ ἀριθμητικὴ φέρνει σταναχώρια. Τὰ δυὸ καὶ δυὸ πάντα τέσσερα τὰ θέλει. Εἶναι σὰ νὰ φώναζε

στὰ καμμένα τὰ δυὸ, ξεχωριστὰ στὸ καθένα.—«Ἐχετε δὲν ἔχετε, θὰ συβιβαστῆτε ὅπως σᾶς τὸ προστάζω ἐγώ, καὶ πέντε δὲ θὰ γίνετε ποτέσ σας.»—Δὲν εἶναι τυραννία;—«Καὶ ποιά εἶσαι σύ, κερά Ἀριθμητικὴ, ἔτσι δούλους σου νὰ μᾶς ἔχῃς; Πρέπει νὰ κάμουμε τάχατις ὅπως θέλεις ἐσύ, καὶ ὄχι ὅπως ἐμεῖς θέλουμε; Ἐγὼ νὰ σοῦ δεῖξω!»—Τέτοια λόγια τῆς λέει ὁ συμβιβασμὸς κ' ἔχει δίκιο· πρέπει νὰ φανοῦμε ἀνεξάρτητοι, νὰ βιάξουμε τὸ φιλότιμό μας. Πλήξη πιάνει τὸν ἄθροπο ὅσο βλέπει τὴ φύση νὰ κυβερνᾷ τὸν κόσμον μὲ τόση τυραννία. Ἡ θάλασσα ὡς ἓνα μέρος θὰ πάη καὶ θὰ σταθῇ. Οἱ πλανῆτες τὸν ἴδιο γῆρο θὰ κάμουνε κάθε χρόνο, καὶ ἀπὸ τὸν κύκλον τους δὲ θὰ βγοῦνε—ἢ πρέπει νὰ χιθοῦνε. Τὰ τριαντάφυλλα μονάχα τὸ καλοκαίρι θὰ νοῖξουνε καὶ ὄχι τὸ χειμῶνα. Κάθε πᾶμα ἔχει ὄρια δικὰ του, καὶ δὲν μπορεῖ παρέκει νὰ προχωρήσῃ. Ὅτα λέγανε οἱ ἀρχαῖοι γιὰ σωφροσύνη, γιὰ μέτρο καὶ γιὰ γνώση, ὑποθέτω πῶς θέλανε τέτοια νὰ ποῦνε· ἐννοοῦσανε, ὁ καθένας καὶ τὸ κάθε πρᾶμα νὰ σέβωνται καὶ νὰ μὴν ξεπερνοῦνε τὰ φυσικὰ τους ὄρια. Ἀπάνω σ' ἄφτὴ τὴν ἀρχὴ βασιζέται ἡ φρονημάδα τους ὅλη.

Ὁ συμβιβασμὸς νομίζει πῶς ἔχει τέτοια ἀρὴ καὶ πως μιᾷ σὺν τοὺς ἀρχαίους, μὴ δίχως ὁ ἴδιος νὰ τὸ ξαίρῃ, λέει ἄλλα. Κάνει ὅπως τοῦ φινῆ, κ' οἱ ἀρχαῖοι λέγανε ἴσια ἴσια νὰ μὴν κἀνῃ κανεὶς ὅπως τοῦ φαίνεται, παρὰ ὅπως τὸ θέλει ἡ ὀρθὴ κρίσις. Τὸ μέτρον τῶν ἀρχαίων, ὁ συμβιβασμὸς τὸ γυρέβει μέσα του, στὸ νοῦ του, στὴ μικρὴ του τὴ γνώση, ὄχι στῆς γλώσσας μας τοὺς νόμους μήτε στὴν ἱστορικὴ τῆς σειρά. Δὲν μποροῦνε ὅμως οἱ ἄθροποι νὰ φτειάσουνε ὄρια τοῦ κεφαλιοῦ τους· τὰ ὄρια τὰ βιάζει ἡ φύσις, καὶ τὴ φύσις πρέπει νὰκούμε, ὄχι τὴ σοφία τὴ δικὴ μας. Ὁ συμβιβασμὸς

δὲν παραδέχεται τέτοιο σύστημα· δὲ λογαριάζει γιὰ τίποτα μῆτε τὴ φύση, πού εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ, μῆτε τοὺς φυσικούς της τοὺς ὅρους, μῆτε τὴν ἐπιστήμη πού μᾶς μαθαίνει νὰ βροῦμε τοὺς ὅρους ἀφτοὺς καὶ νὰ καταλάβουμε τὴ φύση. Ἔπρεπε νὰ φανῆ ὁ συμβιβασμός, γιὰ νὰ διοῦμε τὰ ξιοπερίεργα ἀφτὸ κατόρθωμα, οἱ φυσικοὶ νόμοι νὰλλάξουνε καὶ τὰ ποτάμια πίσω νὰ γυρίσουνε.

Ὁ Σωκράτης εἶπε ἄδικο νὰ λήη πὼς τὸ *Γνωθὶ σαυτὸν* εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας. Ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας εἶναι ὁ συμβιβασμός. Ὁ συμβιβασμός τὸ ξαίρει καὶ γιὰ τοῦτο ἔχει τόση ἰδέα γιὰ τὴ φρόνησή του καὶ τόση πέραση στὸν κόσμο. Ἴσως ἡ σοφία τοι, ἂν καλοκοιτάξης, κρύβει μέσα της κάτι ἄλλο παρὰ σοφία. Τὸ παρατηρήσανε καὶ στὴν Ἑβρώπη· ὁ σπουδιστὴς ὁ Ρωμῖος πού ἔρχεται στὸ Παρίσι, πού πάει στὴ Γερμανία ἢ στὴν Ἀγγλία, ἔφκολα μαθαίνει καὶ θὰ καταλάβῃ ὅτι τοῦ πῆς. Μὰ γλήγορα σταματᾷ ἴσια μ' ἓνα βαθμὸ θὰ προκόψῃ καὶ ὄχι παρέκει—ἢ γιὰτὶ νομίζει πὼς ὅλα τὰ ξαίρει ἢ γιὰτὶ κουράζεται καὶ δὲν μπορεῖ. Τέτοιος εἶναι ὁ Ρωμῖος· ὅλα τὰρχίζουμε, μπαίνουμε στὴ δουλειὰ μὲ πόθο καὶ μὲ καρδιά, ὁ κόπος δὲ μᾶς τρομάζει. Νὰ μᾶς ἀκούσης, ὁ κόσμος θὰ γίνῃ δικός μας. Καὶ θὰ γινότανε ἀλήθεια δικός μας, γιὰτὶ μέσα μας ἔχουμε κάτι καὶ μεῖς. Μὰ... εἶναι καὶ τὸ μά. Ἄλλο κάτι μᾶς λείπει. Ὅλα τὰρχίζουμε, τίποτα δὲν τελειώνουμε. Τίποτα δὲν μποροῦμε νὰ τελειοποιήσουμε. Ἡ συνέχεια μας σκοτίζει τὸ νοῦ, ἢ ἀδιάκοπη προσοχὴ μᾶς ζαλίζει, ἢ ἴδια δουλειὰ μέρα νύχτα μᾶς κουράει. Στὴν ἐπιστήμη, στὰ πολιτικά, στὴ μάθηση, στὴ φιλολογία δὲν ἔχουμε μῆτε πομονή, μῆτε—γιὰ νὰ ποῦμε μιὰν ἀρχαία λέξη πού ἐδὼ ταιριάζει—μῆτε *πιμονή*. Πάντοτες μνήσκουμε στὴ μέση τοῦ δρόμου. Δὲν τολμοῦμε, δὲν μπο-

ροῦμε νὰ πιάσουμε μιὰ ἰδέα καὶ νὰ τὴ βαστάξουμε ἴσια μὲ τὴν ἄιρη, ἴσια μὲ τὸ τέλος. Ἔχουμε μισὴ μάθηση, μισὴ τέχνη, μισὴ γνώση καὶ μισὴ φιλολογία. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι μονάχα φιλολογικόν, κι ὁ συμβιβασμός δὲν ἔχει νὰ κάμῃ μονάχα μὲ τὴ γλώσσα ἔχει πιὸ γενικὴ, ἔχει ἐθνικὴ σημασία καὶ σ' ὅλα συμβιβάζομεν, ὅλα τὰ κάνουμε μισά, γιὰτὶ καὶ τὸ κεφάλι μας εἶνε μισὸ καὶ δὲν ἔχουμε μῆτε δύνημη μῆτε σωστή ἐνέργεια. Ἔτσι βγάλομε καὶ μισὴ γλώσσα. Κιταντοῦμε ὅμως λίγο λίγο νὰ πιστέβουμε πὼς τὸ μισὸ πού κατορθώνουμε νὰ κάμουμε, εἶνε τὸ μόνο σωστό. Πινηγορούμαστε λέγοντας πὼς τέτοιο εἶτανε τῶν ἀρχαίωνε τὸ σύστημα, πὼς ἀφτὸ θὰ πῆ πᾶν μέτρον ἄριστον καὶ μηδὲν ἄγαν. Τὸ κάτω κάτω, ὁ συμβιβασμός ἄλλο τίποτα δὲν εἶναι παρὰ ἡ παντοτινὴ μας ἀφτὴ ἢ ἀμπορεσιά σὲ κάθε πρᾶμα καὶ σὲ κάθε ἐργασία.

Ἐμένα πάλε τι μὲ μέλει; Τὸν κόσμον βάβαια δὲ θὰ τὸν ἀλλάξῃ. Μίλιστα χαίρομαι πού εἶναι ὁ κόσμος ὅπως εἶναι· χαίρομαι πού εἶναι στὸν κόσμον κι ὁ συμβιβασμός. Ἀφτὸς θὰ φανῆ ὁ σωτήρης μου. Δίχως φόβον τιξιδέβω στὰ ἤσυχα τὰ νερὰ πού μὲ πάνε στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μέντορας μου δὲ θὰ μ' ἀφήσῃ νὰ καταποντιστῶ σὰν τὸ Μυρτίλο. Τῶρα πού ξαίρω καὶ γὼ νὰ συμβιβάζῃ, θὰ χαροῦνε ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἅμα μὲ διοῦνε. Ὅλοι μαζί μου θὰ γοητεῖθωσιν. Ὁ Μέντορας μου μάλιστα μοῦ ἔμαθε νὰ συμβιβάζω τὸν ἓνα μὲ τὸν ἄλλο τοὺς χίλιους συμβιβασμούς πού φυτρώνουνε καὶ λουλουδιάζουνε, τὴν ὥρα ὅπου μιλοῦμε, στῶραϊο χῶμα τῆς πατρὸς.—Νὰ σοῦ δείξω τί σύστημα ἔχουμε ὅλοι σήμερα στὴν Ἑλλάδα. Μῆτε γράφουσιν ὅλο νὰ κλίνης, μῆτε γράφουν. Ἄμα βάλῃς ἓνα γράφουν ἐδῶ, ἓνα γράφουσιν ἐκεῖ, κάνουνε τοῦ καθενὸς τὸ χατίρι. Μὴ λὲς μονάχα ἢ μη-

τέρα κάπου κάπου κοίταξε να χώσης και μιὰ ονομαστική μήτηρ. Πές αἱ ὄροι κ' οἱ ὄρες, πές ἡ πόλις κ' ἡ δάχη, μὴ νομίζητε, μὰ καὶ μὴ νομίζετε. Γιὰ νὰ μὴ σοῦ λείψη κὶ ἀταρέφατος, μπορεῖς ὅταν τύχη, νὰ χώσης πούπετα ἓνα οὐδέτερο τὸ φαγεῖν. Οἱ λόγοι θὰ σοῦ πῶνε πὼς πρέπει νὰ τὸ κάμης φαγεῖον. Ἐσὺ βγαίνεις τότες πιδ δάσκαλος ἀπὸ τοὺς δασκάλους, πιδ σοφὸς ἀπὸ τοὺς σοφοὺς καὶ τοῦ λές:— «Ὅχι, γιατί εἶναι ἀπαρέφατος τὸ φαγεῖν!» Ἔτσι χαίρεσαι πὸν εἶπες τὸ λόγο σου καὶ σὺ κολακέβεσαι μὲ τὴ μάθησή σου κὶ ὁ κόσμος ἀπορεῖ μὲ τὴν παιδεία σου. Μὰ καὶ τοῦτο νὰ μὴν τὸ παρακάμης. Πρόσεχε νᾶχης μονάχα μισὴ παιδεία. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Μηδὲν ἄγαν. Ἡ σωφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῆ ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετή. Νὰ σοῦ πῶ μάλιστα τὸ κάτω κάτω, μὲ γραμματικὴ δὲ φτειάνεις γλῶσσα δὲ φτειάνεις φιλολογία. Τέτοια ἡ γνώμη μας σήμερα ὀλωνὸν στήν Ἑλλάδα. Καλὸ νὰ τὴν ἔχης καὶ οὐ καὶ νὰ φέρνεσαι φρόνιμα σ' ὅ τι κάμης καὶ σ' ὅ τι πῆς. Θυμήσου τί λέει ὁ ποιητής· πρέπει νὰ ζῆ κανεὶς *senza imfamia e senza lode*.

Ὅσο φέρνεσαι σὲ τέτοιο τρόπο, θὰ σ' ἀγαποῦνε ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς ἢ ὁμογενεῖδες. Φτάνει νὰ μὴν πιάσης καὶ γράψης τίποτις. Ποιὸς εἶσαι σὺ; Νομίζεις τάχατις πὼς μπορεῖς νὰ γράφης σὸν καὶ μᾶς, νὰ βγῆς ἄξαφνα ποιητής, ἢ θαρρεῖς πὼς ξαίρεις τί θὰ πῆ τέχνη καὶ φιλολογία; Γιὰ συλλογίσου το καλά. Εἶναι δική μας δουλειὰ νὰ κανονίσουμε τὴ γλῶσσα καὶ νὰ συμβιβάσωμεν τοὺς συμβιβασμούς, γιατί ὅποιος γράφει τί κάνει; Κανονίζει, καὶ νὰ διῆς πὼς μιὰ μέρα ὅλοι θὰ παραδεχτοῦνε τὴν ἰδέα μου. Ἐσὺ γιὰ τέτοια δουλειὰ δὲν εἶσαι γεννημένος. Κάτσε, παιδί μου, στὴ γωνιά σου καὶ μὴ βάζης μὲ τὸ νοῦ σου *letteratura* (ὁ φίλος μου

κάτου κάτου ὦμῃ ξερῇ κὶ ἀχώνεφτη σοῦ πετοῦσε στήν κουβέντα καμὶ ξένη λέξη) Ψύλλους στᾶχερα νὰ γυρέβης-Φαντασία, ἰδέες, κοντύλι, ποίηση δὲν εἶναι γιὰ σένα. Νὰ περιορίζεσαι στὴ γραμματικὴ σοῦ. Δὲ μᾶς βλέπεις ἐμᾶς; Στὴ γραμματικὴ δὲν ἀνακατώνεται κανένας ἀπὸ μᾶς καὶ μήτε θέλουμε νὰ τὴν ξαίρουμε. Μὴν ἀνακατώνεσαι καὶ σὺ στὰ δικὰ μας. Εἶσαι καλὸς μονάχα γιὰ γραμματικὴ καὶ γλωσσολογία.»

Γιὰ νᾶκούσω τὸ Μέντορά μου, ἔκαμα καὶ γὼ σήμερα τὸ γλωσσολόγο. ✓

KB'

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ

Δὲ μὲ μέλει τώρα νὰ πεθάνω! Μοῦ φτάνει ἡ ζωὴ, ἀφοῦ εἶδα τὴν Ἀθήνα. Ἐδῶ γεννήθηκε ὁ κόσμος. Ἐδῶ καὶ στὴ Ρώμῃ μορφώθηκε ἡ Ἑβρώπη. Μικρὸς τόπος καὶ γέμισε τὴ γῆ. Ἀπὸ δῶ μᾶς ἦθανε καὶ νοῦς καὶ σκέψη κ' ἰδέες. Ἀφτὴ μᾶς ἔκαμε ἄθρώπους. Ἀθήνα τὴ λένε καὶ ποτὲς ὄνομα στὸν κόσμο, μὲ τόσο λίγες συλλαβές, δὲ σήμινε τόσο. Φτάνει τὸνομά της νὰ πῆς καὶ τὰ λές ὅλα. Μὲ σέβας τὸ χῶμα της νὰ πατήσης, ἐσὺ πὸν ἔρχεσαι σὲ τέτοια χώρα τὸν οὐρὸν τὸν βλέπεις, τὸν βλέπανε κὶ τότες οἱ μεγάλοι τὸν ὀρίζοντα τοῦ κοιτάζεις μὲ τόση χαρά, τὸν κοιτάζανε τὰ μάτια του, κάθε μέρα. Μέσα σ' ἀφτὴ τὴν ἀτμοσφαῖρα γεννιόντανε οἱ φωτεινὲς ἰδέες, βγαίνανε ποίηση καὶ φιλοσοφία. Ὅταν ἀνεβαίνανε οἱ γενναῖοι στὴν Ἀκρόπολη ἀπάνω, τὴν ἴδια θάλασσα θαρούσανε πὸν θαρῶς τώρα καὶ σὺ.

Μὲ πόση χάρη, μὲ πόσο νόστιμα, ἠφύση ἀράδιασε μιὰ μιὰ

τις κορφοῦλες καὶ τὰ βουναράκια πού βλέπεις γύρω γύρω στήν Ἀθήνα! Τί ὄρνια, τί χαδιφι κή μορφή κατώρθωσε νὰ τοὺς δώσει! Μὲ τὴ γλύα, μὲ πόση ἰγάπη ζυγογράφησε κάθε γραμμὴ! Μὲ πόσο ρυθμὸ καὶ μέτρο μὲ πόση ἁρμονία σκάλισε τὴ ρίς, ἔστρωσε τὰ περιγιάλια καὶ στορογγύλωσε τοὺς γαλούς! Στόλισε τὴν Ἀθήνα μὲ τίς πιὸ χαιριτωμένες, μὲ τίς πιὸ ἀτιλές τῆς ὁμορφῆς. Τὴν ἔβλεπα μὲ πόθο καὶ χαρὰ, τὴ συγύρισε σὰν παιδί τῆς. Ὅλα τὰ χει ταιριασμένα· ἐδῶ τὰριστουρήματα τῆς τέχνης φαίνονται σὰ νὰ βγήκανε ἀπὸ τὸ χῶμα, σὰ νὰ εἶναι τοῦ τόπου γεννήματα, ἀφοῦ καὶ τὰ πλάσματα τῆς φύσης ἔχουνε τόση φαιδρότητα καὶ τέχνη.

Αἰώνια χώρα θὰ μείνης—καὶ μὴ σὲ μέλη! Μπορεῖ νὰ σὲ κταπατήσουνε οἱ βαρβάροι, μπορεῖ τὰ σκυλιὰ στὸν Παρθενῶνα σου νὰ χυθοῦνε. Ἦσυχη γὰ εἶσαι! Θὰ καταστραφοῦνε τὰ σκυλιὰ καὶ θὰ χαθοῦνε οἱ βαρβάροι· μιὰ μέρα θὰ δέρονονται καὶ θὰ κλαίνε γιὰ τὴν τόση τους τόλμη. Ἐσὺ πάντα θὰ βασιλέβης· ἐσὺ θὰ στέκεσαι παντοτινὰ, γιὰτὶ ἐσένα πάντα σὲ κοιτάζει ἡ γλαφυρόματα μεγάλη Θεὰ, γιὰτὶ ἐσένα πάντα σὲ προσέχει τὸ πελώριο μίτι τοῦ Δία!

Ἐδῶ ζοῦσε λαὸς μοναδικὸς στήν ἱστορία. Ἄλλος δὲ θὰ βρεθῆ πού νὰ τοῦ μοιάσῃ· μποροῦμε νὰ τῶχουμε κάφκημα καὶ δόξα, μολονότι καὶ μεῖς δὲ θὰ τοῦ μοιάζουμε ποτέ. Ὅπιὸ πρόστυχος ἄθρωπος ἐνωθε μέσα του τί θὰ πῆ τέχνη καὶ ποίηση, ἤξαιρε, χωρὶς νὰ τοῦ τὸ μάθη κανεῖς, ποιὸ εἶναι τὸ κιλὸ καὶ τῶραῖο. Ἄλλο δὲν εἶχε δάσκαλο παρὰ τὴ φύση. Γιὰ νὰ γίνουν ἔργα μεγάλα, δὲ φτάνει ἓνας μόνον· νὰ τὰ κάμῃ· χρειάζεται ἡ συνέργεια ὀλωνῶνε· πρέπει νὰ τὰ καταλάβουνε ὅλοι, καὶ ὅλοι νὰ τῆρέσουνε. Καλλιτέχνης εἶτανε ὁ λαὸς ὅλος. Σὲ κάθε πέτρα χάραξε τὴν ἰδέα του· ὁ νους του μπῆκε βούλλα μέσα σὲ κάθε μάρμαρο, σὲ κάθε

στίχο. Στους ναοὺς καὶ στὰ βιβλία, τοῦ Παρθενῶνα τὸ μέτωπο καὶ τίς κολόνες, μᾶς ἄφησε τὴν καλλίτερή του διδαχὴ· Μᾶς ἔμαθε τί θὰ πῆ εὐλοκρίνεια καὶ τέχνη. Ψεφτιές ἐδῶ δὲν ἔχει· δὲν ἔχειπολίπλοκες τεχνουργίες· βίαιε μιὰ πέτρα ἀπάνω στήν ἄλλη καὶ βγήκε ὁ Παρθενός. Πιὸ ἀπλὰ μέσα, πιὸ ἀπονήρεφτοι τρόποι δὲ γίνονται. Ὁ Ἀθηναῖος δὲ γύρεβε νὰ θαμπώσει τὸν κόσμον, νὰ μᾶς γελάσῃ μὲ τέχνες, μὲ σοφίες, μὲ γύρους καὶ ἀλλόγουρους. Δὲν εἶτανε ὁ σκοπὸς τους νὰ φαντάξουνε. Ἐνα μόνονα κυνηγούσανε, πὼς νὰ ποῦνε τὴν ἰδέα τους, πὼς νὰ τὴν παραστήσουνε ἀπλὰ καὶ φυσικὰ, γιὰ νὰ τὴν καταλάβῃ ὁ καθένας δὲν τοὺς ἔμελε γιὰ τίποτις ἄλλο, κ' ἴσια ἴσια γιὰτὶ δὲν εἶχανε ἄλλο σκοπὸ, κατωρθώσανε κ' εἶχανε τόση τέχνη.

Τὴν Ἀκρόπολη τὴν εἶδα ὅπως βέβαια δὲν τὴν εἶδε κανένας ξένος· γιὰ τοῦτο σὰς μιλῶ μὲ τόση ζέση. Νὰ μάθετε τί τρέχει· ἴσως δὲν ἀποδείχνω, μὰ πολὶ μοῦ ἀρέσουνε οἱ Ἀρχαῖοι. Τὰ πήγαμε πάντα καλὰ μαζί. Οἱ Ἀρχαῖοι περήφανοι ἔν εἶναι. Ὅταν εἶμουνε παιδί στὸ σχολεῖο, δὲ μοῦ ἀρέσανε τὰ λόγια τους· μοῦ φαινότανε πὼς οἱ Ἀρχαῖοι ἄλλο τίποτα δὲν εἶτανε παρὰ ἓνα σωρὸ δασκάλου· ἔτσι τὸ θαρροῦσα, ἴσως γιὰτὶ δασκάλου μοῦ τοῦ παραδίνανε· τοὺς περνοῦσα γιὰ κατσούφηδες, μαχμουρηδες, σκολαστικὸς ἀθρόπους, καὶ νὰ τὸ πῶ καὶ ἀπτό, βαρετοὺς μὲ τὸ παραπάνω. Λαχταροῦσα στὸ σχολεῖο πότε νὰ φέξουνε οἱ διακοπές. Ὅταν ἔπιασα μόνος μου νὰ τοὺς σπουδάσω, ἄλλαξα γνώμη μεμιάς. Κατάλαβα πὼς πιὸ γελαστοί, πιὸ καλῆς ψυχῆς ἀθρόποι δὲ γίνονται. Τοὺς ἔβιαλα μέσα στήν καρδιά μου—καὶ ἀπὸ τότες τὰ πάμε λαμπρά. Ἄμα ἀδειάσω λίγη ὥρα τὸ χειμῶνα—διὰν πέφτουνε ὄξω τὰ χιόνια πηχτὰ πηχτὰ καὶ κάθουμαι ἤσυχα κοντὰ στὴ φωτιά μου—πολὶ μοῦ

ἀρέσει νὰ κουβεντιάσω μὲ τοὺς Ἀρχαίους. Πιάνω ἓνα βιβλίο καὶ τὰ λέμε. Πόσα γέλια κάνουμε μαζί! Πόση χαρὰ μὲ περечύνουνε τὰ λόγια τους! Πόσο θυμώνω, ἅμα θυμώσουνε· πόσο κλαίω, ἅμα δακρῖσουνε· πόσο μὲ διασκεδάζονε τὰ παραμύθια τους καὶ πόσο μοῦ γλυκαίνει τὴν ψυχὴ ἢ καλὴ τους, ἢ ἀψηλὴ τους φιλοσοφία καὶ ποίηση. Τὰ παίμε πολὶ καλὰ μαζί. Δὲν κάνουμε καὶ τὸν περήφανο· φτάνει νὰ τοὺς ἀγαπᾶς μὲ τὴν καρδιά σου, νὰ μὴν τοὺς ἔχη γιὰ σοφολογιώτατους, καὶ μὲ πολλὴ καλοσύνη σοῦ ξεσκεπάζουνε τὶς ἰδέες τους, σοῦ φανερόνουνε τὶς ὁμορφίες τους καὶ πιάνουνε τὶς κουβέντες. Πολὶ μὲ ἀρέσουνε οἱ Ἀρχαῖοι! Πάντα τὸ πεθυμοῦσα νᾶνταμωθοῦμε καμὰ μέρα.

Τᾶξιώθηκα κι ἀφτό, ὅ τι πάτησα στὴν Ἀθήνα. Κόνιτεβε μεσημέρι· γλήγορα γλήγορα ἔτρεχε ὁ καθένας ἀπὸ τὴ ζέστη νὰ χωθῆ μέσα σὲ κανένα κελλάρι. Ἔτσι κρυβήκανε ὄλοι καὶ στοὺς δρόμους δὲ φαινότανε πιά ψυχὴ. Ὁ ἥλιος φωτοβολοῦσε, πού σοῦ θάμπωνε τὰ μάτια. Ὅλα τᾶβλεπες κάτασπρα, ἢ Ἀθήνα γυάλιζε σὰν ἀπέραντος βῶλος ζάχαρη· ἔλεγεσ πὼς εἶχε χλωμιάσει κι ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴν ἀνηλιὰ. Ἦσυχία δὲν ἔχω στὸ ταξίδι· πρέπει πάντα νὰ εἶμαι στὸ ποδάρι. Σηκώθηκα λοιπὸ νὰ πάω στὴν Ἀκρόπολη. Προτοῦ ἀνεβῶ, στάθηκα κάτω μιὰ στιγμή καὶ κίταξα ἀπάνω, νὰ διῶ. Τι βλέπω; Ὅλους τοὺς Ἀρχαίους μαζωμένους στὴν Ἀκρόπολη, ξυπόλυτους κι ἀσπροντυμένους, μὲ τοὺς μακριοὺς χιτῶνες. Τὰ πρόσωπά τους εἶτανε χλωμά, μὰ πάντοτες ὠραῖα. Προχώρησα καὶ τοὺς εἶδα ἀπὸ πιδὸ κοντά. Περπατοῦσανε καὶ μιλοῦσανε ἀναμεταξί τους. Ἄλλοι ἀνεβοκατεβαίνανε τὴ σκάλα τοῦ *Beulé*, ἄλλοι πάλι ἐρχόντανε ἴσια μὲ κάτω, στοῦ Διόνυσου τὸ θέατρο, καθόντανε γύρω γύρω στὰ σκαμνιά καὶ προσμένανε—ποιὸς ξαί-

ρει τί; Ἴσως καμὰ παράσταση πού δὲ θὰ γίνη ποτές. Ἄλλοι εἶτανε καθισμένοι μὲ τὴν ἀράδα στὰ σκαλοπάτια τοῦ Παρθενόνα, κοιτάζανε τὸ χόρτο πού εἶχε φτυρώσει στὶς πέτρες ἀνάμεσα ἢ θωρούσανε τὴ θάλασσα μπροστά τους. Εἶχανε ὀμίλλες κ' ἔσκυβε ὁ ἓνας νὰ πῆ κάτι τοῦ ἄλλουνοῦ. Ὁ Σωκράτης ἔτριβε τὰ σκέλια του· θυμώτανε πὼς τρίβοντας τὰ σκέλια του εἶχε πεθάνει, καὶ γλυκὰ χαμογελοῦσε. Τι καλὸς ἐκεῖνος ὁ Σωκράτης! Χαιρόντανε ὄλοι τους νὰ τὸν ἀκούνε. Εἶταν ἓνα γλέντι γιὰ τὸν κόσμο. Ἐπρεπε νὰ διῆς τὸν ἦσυχο τὸ γέρο, ὅταν εἶχε σκοπὸ νὰ πῆ καμὰ νοστιμάδα ἢ νὰ κάμη κανένα χωρατό· τότες εἶτανε πού ἔβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα του λόγια γεμάτα ἰδέες μεγάλες καὶ πανάγιες ἀλήθειες. Παίζοντας καὶ σὰ νὰ μὴν πρόσεχε διόλου, ἔλεγε τὰ πιδὸ σοβαρὰ πράματα. Σὲ τέτοιες ὄρες εἶχε μάλιστα τὸ συνήθειο νὰ κατεβάξη τὰ φρούδια καὶ νὰ πετᾷ στραβὰ μιὰ ματιὰ, τάχατις σὰ νᾶκανε τὸ σπουδαῖο ἢ τὸ θυμωμένο. Ὁ Πλάτωνας τὸν πείραζε λέοντας πὼς ἔμοιαζε τᾶβρος.

Ὁ Ἡρόδοτος, μὲ χάρη μοναδική, δηγότανε παρέκει κάτι ἱστορίες πού τελειωμὸ δὲν εἶχανε. Καθόντανε τὰ ἑλληνόπαιδα τριγύρω καὶ τὸν ἀκούγανε ὄλοι σὰν παππούλη τους. Σκυθρωπὸς σὰν τὸ λιοντάρι, ὁ Θουκυδίδης μελετοῦσε. Γύρεβε θεμέλια γιὰ νὰ στηλώση τὴν ἀλήθεια. Μάζωνε πληροφορίες ἐδῶ καὶ κεί, ρωτοῦσε τοὺς στρατιῶτες, μιλοῦσε μὲ τοὺς γέρους, πολεμοῦσε νὰ διαβάση τὶς ἐπιγραφές καὶ τὰ μνημεῖα. Κάποτες χαμογελοῦσε τὸ λιοντάρι· ἔβλεπε πὼς τὸ ἔργο του πὰ ἔμεινε στοὺς αἰῶνες καὶ πὼς μόνος του, πρὶν ἀκόμη μᾶθη ὁ κόσμος τί θὰ πῆ ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς κριτικῆς, ἔδειξε τὴν ἀληθινὴ, τὴ μόνη μέθοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἱστορίας.

Ἐνας γέρος, μὲ τὰ μαλλιά σὰν τὸ χιόνι, ἦμερα καὶ γλυ-

καὶ τραγουδοῦσε κάπου κάπου τῆς ἀνοιξης τὴν καλοσύνη, τοῦ ἀηδονιοῦ τῆ λαλιά, τοῦ Κολωνοῦ τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἀσπράδα. Εἴτανε ὁ Σοφοκλῆς, ὁ μεγαλύτερος ἀπ' ὅλους, ὁ Σοφοκλῆς ποὺ ἀνοβε ἡ καρδιά του καὶ ποὺ βγά- ζανε οἱ στίχοι του φωτιά, κάθε φορὰ ποὺ μιλοῦσε γιὰ τὴν οὐράνια Δίκη, γιὰ τίς Ἐρινύες ποὺ τοὺς φονιάδες φονέ- βουνε· κρύβονται οἱ Ἐρινύες μέσα στὰ λαγκάδια καὶ στοὺς βράχους—κ' οἱ βράχοι θὰ καταντήσουνε τρομάρια γιὰ ὅσους δὲν εἶδανε πῶς πίσω ἀπὸ τοὺς βράχους εἶναι κρυμμένες οἱ χαλκόποδες θεές. Ὁ ἀγαθὸς ὁ Αἰσχύλος μονολογοῦσε· πό- τες τὸν ἔβλεπες σὰν ἱερέας νὰ λητουργᾷ, πότες νὰ πολεμᾷ σὰ στρατιώτης. Συνήθιζε ποὺ καὶ ποὺ νὰ βάζη στὶς τραγω- δίες του μέσα καὶ δυὸ τρεῖς ξένες λέξεις· τίς εἶχε μάθει στοὺς περσικοὺς πολέμους. Ἀπὸ μακριά, ὁ Ἐβριπίδης τοὺς κοίταζε καὶ τοὺς δυὸ. Γελοῦσε σὰ μαργιόλος. Ὅταν ἔκλαιγε, ἔκλαιγε σατυρικά. Κανεὶς ὅμως δὲν εἶχε τὴ φωνή του, κανεὶς δὲν εἶχε τὸ πάθος του, ἀλλὰ ἔψ. λνε τὴν ἀγά- πη. Ἐγραφε κείνη τὴν ὥρα μιὰ στροφὴ καὶ ἀντιστροφὴ γιὰ μιὰ του τραγωδία· καὶ ὥστόσο δὲν ἔμοιαζε λυπημένος. Εἴτα- νε ὄλος χαρὰ καὶ μοῦ φάνηκε πῶς τὰ ἔξυπνά του τὰ μά- τια μιλοῦσανε καὶ λέγανε κρυφὰ κρυφὰ— «Στάσου, νὰ τοὺς πιάσουμε τοὺς Ἀθηναίους μὲ τοὺς διαρισμῶδες ποὺ ὄλο γυρέβουνε στὰ δράματά μας. Κανένα χορὸ νὰ τοὺς σκαρώσω, ποὺ τίποτα νὰ μὴν καταλάβουνε οὔτε κείνοι οὔτε οἱ σοφοὶ Ἐβρωπαῖοι κατόπι.» Ὁ Ἀριστοφάνης ὅμως δὲν τοῦ τὰ μασοῦσε· τὸν ἔκανε κουρέλλι. Τᾶλεγε χοντρά, μὰ πάντα μὲ χάρη· ἤξιμε δηλοδὴ πῶς εἴτανε Ἀρχαῖος, καὶ πῶς τοῦ τὸ συχωρνούσανε οἱ δασκάλοι νὰ μιλᾷ χυδαῖα. Σκάνανε οἱ Ἀθηναῖοι στὰ γέλια.

Ὁ Περικλῆς, ὁ ἀληθινὸς πατέρας τῆς μεγάλης δημο-

γορίας, μ' ἓνα του λόγο κόρωνε τὸ λαὸ ἢ τὸν ἠσύχαζε πά- λε· γινότανε ἀστροπελέκι καὶ βροντή. ἀναποδογύριζε τὴν Ἑλλάδα—κ' ἔμοιαζε θεός. Ὁ Δημοστένης, ἄλλο θεοῦ. Ἄχ! τί φωνὴ ποὺ εἴτανε κείνη! Σιν τίς φλόγες πετιόν- τανε τὰ λόγια του καὶ ἀνάβανε τίς καρδιές σωστὴ πυρκαγιά. Λὰς νὰ εἴτανε ὁ Φίλιππος κανένας Σλάβος γιὰ νὰ τὰ βάλῃ μαζί του ὁ Δημοστένης μὲ τόσο θυμὸ; Ἄς ἔχουνε τὴ Μακεδονία τους, ἔλεγε, καὶ ἄς μᾶς ἀφήσουνε μᾶ· τὴν Ἑλλάδα μας. Καὶ δόξτου καὶ δόξτου! Χτυποῖσε καὶ ὄλο χτυποῦσε, σὰν τὸν Ἡφαιστο μὲ τὸ σφυρί. Θὰ ξανακού- σαμε καμιὰ μέρα τέτοιο κακό; Οἱ θεοὶ νὰ τὸ δώσουνε! Νὰ χαροῦμε καὶ μεῖς, ἀφοῦ εἶδαμε τόσα. Τί δύναμη π' ἔτὴν εἶχε! Τί καλά ποὺ μιλοῦσε τὴ γλώσσα τὴ δημοτικὴ. Ἐ- βαζε στοὺς λόγους του μέσα τίς πιὸ γνωσιές, τίς πιὸ συνη- θισμένες λέξεις, τίς κοινὲς φράσεις τοῦ λαοῦ. Φανταστῆτε τὸ Δημοστένη νὰ μιλᾷ καθαρέβουσα! Δὲν εἶναι πιὰ Δ μο- στένης· εἶναι δάσκαλος. Ὅχι, μὲ τοὺς χωρατάδες, μὲ τὰ γέ- λωια, μὲν τὴν εἰρωνεία ποὺ καίει, μὲ τὸ πάθος ποὺ μυαί- νει ἴσια μέσα στὴν ψυχὴ, μὲ τὴν τρομερὴ λογικὴ ποὺ θέ- λεις δὲ θέλεις σὲ καταπέθει, τὸ σκοπὸ του ὄλο κυνηγοῦσε· ἔκανε τὸ Φίλιππο λάσπη!

Ὁ φίλος ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε πάλε ἄλλες φροντίδες. Κοί- ταζε πῶς νὰ πλουτίσῃ τὸν ἀθρώπινο νοῦ, πῶς νὰ χωρέσῃ τὸ κεφάλι τοῦ ἀθρώπου πικρὴ μᾶθησι, πικρὲς γνώσεις, πῶς νὰ καταλογίσῃ ὅσα ξαίρει, πῶς νὰ κάμῃ τὴν ἐπιστήμη νὰ προδέψῃ· στάθηκε ὁ πρῶτος ἰδάχος τῆς Ἑβρώπης. Περπατοῦσε μὲ τοὺς μαθητάδες του καὶ ἔλεγε λόγια ποὺ μοροῦσε καὶ ὁ Πλάτωνας νὰ τᾶκούσῃ. Τὰ σημειῶνανε οἱ μαθητάδες γλήγορα γλήγορα καὶ στὰ πεταχτά· εἶσι σωθή- κανε πολλὰ τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὅταν τὰ βλέπουμε τυπω-

μένα, μᾶς ἔρχονται κάπως ξερά καὶ ψυχρούτσικα· μὰ τώρα πού τὸν ἄκουγα, πού τὸν εἶχα μπροστά μου, ἔνοιθα τὴν καλοσύνη του ὅλη, τὴν τρυφερότητά του ψυχῆ, τῆς καρδιάς του τὴ γλυκάδα καὶ τὴ χάρη. Ποιὸς μπόρεσε ποτέ καὶ ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ μιλήσῃ μὲ τόση ἀγάπη καὶ μὲ τόσο ὕψος γιὰ τὸ θεῖο; Ποιανοῦ μάτια εἶδαν τόσο καθαρά καὶ χαρήκανε τόσο πολὺ νὰ διοῦνε τὴ Δικαιοσύνη; Τὴν ὄψη της, λέει, μήτε ὁ ἑσπερινὸς τὴν ἀξίζει μήτε ὁ ἀβγερινός· ἢ φύση τόσο ὠραία δὲν εἶναι! Ποιὸς ἐνόησε καλύτερα πὼς ἡ ἐνέργεια εἶναι ὁ γενικὸς νόμος τοῦ κόσμου; Κι ὅταν κλαῖς κι ὅταν ἔχεις κανέναν καημὸ καὶ λυπᾶσαι, ἔλεγε τὴν ὥρα ὅπου τὸν ἄκουγα στὴν Ἀκρόπολη, μπορεῖ ὥστόσο νὰ μὴν εἶσαι δυστυχημένος, ἀφοῦ μέσα σου νιώθεις τὴν ψυχὴ σου κ' ἐνεργᾷ. Κανένας καρδιογνώστης δὲν ἀνέλυσε μὲ τέτοια δύναμη κι ἀλήθεια κάθε πάθος τῆς καρδιάς μας. Δὲ βρέθηκε ἄλλος σὰν τὸ Σταγειρίτη γιὰ νὰ ξεδιαλίσῃ τὰ μυστιὰ τῆς ἀθρωπότητας καὶ τῆς ζωῆς. Κανείς δὲν εἶχε κρίση πρὸ σωστῆ καὶ νοῦ πρὸ γενναῖο. Τόσο λαμπρὰ δὲ μίλησε κανεὶς γιὰ τὴ φιλία, πού δὲν ἀρέσει τὴ μοναξιά καὶ πού χαίρεται περισσότερο μὲ τὴν ἀγάπην πού δίνει παρὰ μὲ τὴν ἀγάπην πού παίρνει. Ἄνοιγε ἡ καρδιά μου νὰ τὸν ἀκούω. Μοῦ ἐρχότανε ὅλο νὰ πάω νὰ τοῦ φιλήσω τὸ χέρι.

Ὁ Ξενοφώντας κι ὁ Πλάτωνας φιλοτιμιόντανε ποιὸς νὰ μιλήσῃ πρὸ καλά γιὰ τὸ Σωκράτη. Ὁ Ξενοφώντας τᾶλεγε στρατιώτικα κι ἀπλά. Ὁ Πλάτωνας ἔβαζε καὶ τὸν Πλάτωνα μέσα. Ἀναγέλλιαζε ἡ ψυχὴ μὲ τὴ μιλιὰ του. Τὰ λόγια του εἶταν ἕνα χαμόγελο. Δὲν κοιτάζανε τὰ μάτια του καταγίς· ἔλεγε μάλιστα πὼς μόλις πατοῦσε τὸ χῶμα. Κοίταξε ἀψηλὰ ἀψηλὰ στὸν οὐρανὸ, σὰ νὰ γέμιζε φῶς ὁ με-

γάλος του νοῦς. Σοῦ φαινότανε πὼς θωροῦσε, μέσα καὶ μέσα στὰ γαλάζια τοῦρανοῦ, ὀλωνῶνε τῶν πραγμάτων τὴ μορφή καὶ τίς ιδέες, καὶ τὸν περεχοῦσε χαρὰ πού τέλος ξεσκεπαζότανε μπροστά του ἡ ἀλήθεια.

Πίσω στὸν Παρθενώνα εἶτανε ἴσκιος καὶ στὸν ἴσκιο μέσα καθόντανε οἱ ἀρχαῖοι φιλοσόφοι, ὁ Παρμενίδης ὁ Ἑλαιοῦ, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Ξενοφάνης. Λίγο λίγο προχωρούσαν· ὁ ἥλιος ὅσῳ εἶχε τόση δύναμη, τόσο φῶς, πού τὸ μέρος ἐκεῖνο ἔμοιαζε ἀκόμη πρὸ μάρβρο· ἔμοιαζε σὰ βαθὶ βαθὶ σκοτάδι· λὲς πὼς βγαίνανε οἱ φιλοσόφοι μέσα ἀπὸ κανένα χάος καὶ πὼς πίσω τους εἶχανε νύχτα καὶ καταχνιά. Ὅσο προβαίνανε ὁμῶς, τόσο πρῶτερο ἔλαμπε, τόσο πρῶτερο γέμιζε ἀχτίδες τὸ πρόσωπό τους. Ὁ Ἡράκλειτος μιλοῦσε γιὰ τὰ ποτάμια πού τρέχουνε καὶ γιὰ τὸν κόσμον πού σὰν τὸ ποτάμι περνᾷ. Ὁ Δημόκριτος βαστοῦσε στὰ δάχτυλά του καὶ ἄτομα μικρὰ μικρὰ, γύρεβε νὰ τὰ κόψῃ καὶ δίδασκε πὼς ὅλα ξαναγεννιοῦνται. Ἐκλαιγε καὶ γελοῦσε γιὰ τοῦτο. Τοὺς κοίταζε ὁ Ἀναξαγόρας κ' ἔλεγε πὼς χρειάζεται Νους γιὰ νὰ στρώσῃ ὁ κόσμος, Νους γιὰ νὰ δώσῃ στὴ φύσιν τὴ μορφὴ της, γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ τᾶτομα καὶ νὰ ζωντανέψῃ τὴν ὕλη. Μὲ πόση διάνοια, μὲ πόση κρίση καὶ γνώση, πρῶτοι τους ἐκεῖνοι, ὅταν ἀκόμη σωπαίνανε οἱ γλῶσσοι καὶ τὰ κεφάλια, καταλάβανε τὴν ὑπαρξὴν καὶ τὴ φύσιν, εἶδαν πὼς μιὰ καὶ μόνῃ ἀρχῇ, ἕνας γενικὸς νόμος κυβερνᾷ τὸν Κόσμον, πὼς οὐρανὸς καὶ γῆς, πὼς ὅλα τὰ φαινόμενα πού βλέπεις εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα καὶ μέσα τους τὰ βαστᾷ ἕνα σύστημα μοναδικό, πού ἐνώνει τὸ καθεὶς τὸ ἕνα μὲ τᾶλλον! Πολὺ πρὸ σοφοί, πολὺ πρὸ μεγάλοι σταθίχανε κεῖνοι κι ἀπὸ τὸ Σωκράτη κι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Κουβεντιάζανε κρυφὰ κρυφὰ ἀναμεταξὶ τους καὶ δὲν μποροῦσε νὰκούσης τί λέγανε.

Κοντὰ στοὺς φιλοσόφους καὶ λίγο πὺδ πίσω, γιατί μοιάζανε ἀκόμη πὺδ παλιοί, στεκόνταν ἕνα σωρὸ τραγουδιστάδες. Ἀνεβαίνανε καὶ ἀφτοὶ στὴν Ἀκρόπολη. Ἐρχόντανε ἀπὸ τὴν Αἰολίδα κ' εἶχανε περάσει κάμποσα χρόνια στὴν Ἰωνία. Δηγόντανε παραμύθια τοῦ λαοῦ καὶ ἀθάναντες ἱστορίες. Εἶχανε ὅλοι τους στὸ μέτωπο γραμμένο τὸ ἴδιο ὄνομα, Ὅμηρος. Ἐνας ὅμως πού ἔμοιαζε σὰ λοχαγός, περπατοῦσε μπροστά, ἔκρυβε τοὺς ἄλλους μὲ τὴ μεγάλη του ράχη, μὲ τὴ ραῖο του τὸ κεφάλι, καὶ τοὺς περιμάζωνε πίσω του μὲ τρόπο πού δὲν τοὺς ἔβλεπες πιά, καὶ πού φαινότανε ὁ μόνος Ὅμηρος ἐκεῖνος νὰ εἶναι. Οἱ φιλόσοφοι κ' οἱ τραγουδιστάδες εἶχανε ὁμιλίες. Λέγανε οἱ φιλόσοφοι — «Ὁ νοὺς τοῦ ἀθρώπου εἶτανε κοιμισμένος· πρῶτοι τοῦ δώσαμε ζωὴ. Φιλοσοφία δὲν ἤξιαρε καὶ τοῦ μάθαμε φιλοσοφία.» — Λέγανε οἱ τραγουδιστάδες — «Ἡ φαντασία τοῦ ἀθρώπου εἶτανε κοιμισμένη· πρῶτοι τῆς δώσαμε ζωὴ. Ποίηση δὲν ἤξιαρε καὶ τοῦ μάθαμε ποίηση.» Ἀθάνατα λόγια! Ἀθάνατος ὁ λαὸς πού μπόρεσε μιὰ μέρα νὰ τὰ πῆ!

Τί νὰ σᾶς πολυλογῶ; τί νὰ περῶ ἕναν ἕνανε ὄσους ἀπάντησα στὴν Ἀκρόπολη; Ὅλες οἱ δόξες τῆς Ἑλλάδας βρισκόντανε κειτέρᾳ ἄκουσα καὶ τὸν Ἡσίοδο νὰ παραπονεῖται γλυκὰ γιὰ τὸν ἀδερφό του, καὶ νὰ βάζη μέσα στὸν κατάλογό του ὀλύμπιους θεοὺς κ' ἦρωες κάθε χώρας· εἶδα τὸν Ἰπλῶναχτα, τὸν Ἀρχίλοχο πού σκοιῶνανε ἄθρωπο μ' ἕνα τους σίχο· τὸν Ἀλκαῖο, τὸν καλὸ σοβαρὸ καὶ φρόνιμο Ἀνακρέοντα, τὴν ἀθάνατη Σαφώ, ὀλόθηια, στημένη σὰ φλόγα· τὸν Ἀλκμᾶνα, τὸν Ἴβυκο, τὸ Στησίχορο τὸ γενναῖο, τὸ θῆτικο Σιμωνίδη τὸν Κεῖο. Κίπου κάπου ἔβλεπα καὶ κάτι σκιές, κατάχλωμες καὶ σὶ μ σοσθημένες πού περπατούσανε κάτω μακριά, τὸν Ὀρφέα τὸ Λίνο, τὸ Μουσαῖο·

μέσα σ' ἀφτὲς τὶς σκιές ξεδιάκρινες καὶ ἄλλες δύο ἴσως εἶτανε ὁ Πυθαγόρας ἡ μιὰ, καὶ ὁ Λυκοῦργος τῆς Σπάρτης ἡ ἄλλη. Ὅσοι ὅμως εἶτανε μαζωμένοι μπροστὰ στὸν Παρθενῶνα, φαινότανε πολὶ καλύτερα. Εἶδα τὸν Ἰσοκράτη, πού ὄλο διώρθωνε τὰ γραψίματά του, τὸ Λυσία, τὸν Ὑπερίδη, τὸ Λυκοῦργο, τοὺς δέκα ρήτορες, τοὺς σοφιστάδες, τὸ Μέναντρο καὶ τοὺς κωμικοὺς, τὸ σοφὸ τὸν Ἐπίκουρο, τὸν Παναίτιο, τὸν Ποσειδῶνιο, τὸ Ζήνωνα καὶ ἄλλους φιλοσόφους. Εἶτανε καὶ ὁ Πλούταρχος ἐκεῖ, μὲ πρόσωπο γελαστό, κοντούτσικος, μὲ παχούτσικα μάγουλα καὶ γενναῖα ὄψη· εἶτανε καὶ ὁ Λουκιανὸς ὁ παιχιδιάρης· πολεμοῦσανε τοῦ κάκου κ' οἱ δύο τους νᾶνεβοῦνε ἴσια μὲ τὸν Παρθενῶνα. Εἶτανε ἄλλοι πολλοί, δὰ πού νὰ τοὺς θυμηθῶ; Μόνον τὸ Θεόκριτο δὲν εἶδα· οἱ Ἀρχαῖοι δὲν τονε θέλανε πλαῖ τους καὶ τοῦ λέγανε πᾶζειναι μαϊμού, ὅσο καὶ νὰ εἶτανε ἡ μαϊμού χαριτωμένη. Μαζὶ μὲ τοὺς Ἀλεξαντρινοὺς τὸν εἶχανε κλεισμένο μέσα στὸ Μουσεῖο.

Οἱ Ἀρχαῖοι περπατούσανε, καθόντανε, πηγαίνανε δὴ καὶ κεῖ, πιάνανε τὶς κουβέντες, γελοῦσανε καὶ φιλοσοφοῦσανε. Παρατήρησα ὅμως πὼς πάντα γυρίζανε τὴ ράχη στὸ Πανεπιστήμιο. Ἀλήθεια, πολὶ μοῦ ἀρέσουνε οἱ Ἀρχαῖοι! Παρατήρησα καὶ ἄλλο ἕνα· οἱ Ἀρχαῖοι δὲ μιλούσανε ἀρχαῖα, μιλούσανε ρωμαῖκα! Οἱ Ἀρχαῖοι πήρανε τὸν ἴδιο δρόμο πού πῆρε κ' ἡ γλώσσα τους· κάθε χρόνο, κάθε δέκα, κάθε πενήντα χρόνια κάθε αἰῶνα λίγο λίγο μεταμορφωνότανε ἡ γλώσσα τους· ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς, τόσο πιάτερο ἔμοιαζε μὲ τὴ δική μας σήμερα. Οἱ Ἀρχαῖοι, πού ζήσανε καὶ κείνοι μαζὶ μὲ τὴ γλώσσα, ἀφού καὶ τώρα τοὺς ἔβλεπα ἀκόμη στὴν Ἀκρόπολη, λίγο λίγο, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουνε οἱ ἴδιοι, μιλήσανε τὴ δημοτικὴ — «Ἀλλάξανε οἱ καιροί, μοῦ λέγανε, ἀλλάξαμε καὶ μεῖς. Μοναχὸ του ἔγινε

τὸ πρᾶμα, ἀπλὰ καὶ φυσικά. Χίλιες φορές ἀλλάξαμε γλώσσα καὶ ἄλλη δουλειὰ δὲν κάναμε. Ὁ Πλάτωνας δὲ μιλοῦσε τὴν ἴδια γλώσσα πού μιλοῦσε ὁ Ὅμηρος μῆτε πού μίλησε ὁ Μέναντρος κατόπι. Ὁ σκοπός μας εἶτανε πάντα, νὰ μὴ δυσκολέβεται ὁ κόσμος μὲ τὰ λόγια μας, καὶ γιὰ τοῦτο εἶχαμε πάντα τὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς μας. Ἄν εἶτανε νὰ μιλοῦμε σήμερις ἀπαράλλαχτα καὶ σωστὰ σὰν πού μιλοῦσαμε τότες, ποιὸς θὰ μᾶς καταλάβαινε; Ἰσως δυὸ τρεῖς φιλόλογοι στὴν Ἑβρώπη· στὴν Ἑλλάδα βέβαια μῆτε μισὸς φιλόλογος δὲ θάνιωθε τί λέμε. Τὰ ξεχάσαμε κιόλας. Βλέπουμε μάλιστα πὼς σήμερα ξαίρουνε τὴ γλώσσα μας στὴν Ἑβρώπη πολὶ πιὸ καλὰ ἀπ' ὅσο τὴν ξαίραμε στὰ χρόνια νια μας. Βρίσκουνε σωρὸ πράματα πού μῆτε τὰ εἶχαμε ὑποψία· ἐτυμολογοῦνε τίς λέξεις πού συνηθίζαμε καθημερνά, χωρὶς νὰ φανταστοῦμε πὼς εἶχανε καμιά συγγένεια μ' ἄλλες γλώσσες, καὶ πὼς τίς ἴδιες ρίζες μπορεῖς νὰπαντήσης στὰ περσικά, στὰ σασκρίτικα καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες γλώσσες. (Εἶτανε τότες προκομμένοι οἱ Ἀρχαῖοι νὰ πού ξαίρανε καὶ σασκρίτικα!) Κι ὅμως δὲν εἶπαμε ποτές τὴ γλώσσα μας βάρβαρη. Σήμερα στὴν Ἑλλάδα, ὅσο καταλάβαινε, ὅποιος δὲν ξαίρει νὰ ἐτυμολογήσῃ μιὰ λέξη ἢ νὰ ξηγήσῃ ἕναν τύπο, δὲν πάει νὰ μάθῃ στὸ σκολειό, μόνο θὰ πῆ τὴ λέξη βάρβαρη καὶ βάρβαρο τὸν τύπο, γιὰτὶ νομίζει πὼς ὁ τι ἐκεῖνος δὲν ξαίρει, δὲν μπορεῖ καὶ νὰ εἶναι σωστό. »

Ἄναστενάζανε οἱ Ἀρχαῖοι καὶ παραπονιόντανε·— « Ἄχ! παιδί μου, νὰ ἤξαιρες τί σκοτοῦρες πού μᾶς ἔδωσε ἡ γλώσσα μας! Ὅταν ἀρχίσαμε νὰ γράφουμε, εἶχαμε κάμποσες δυσκολίες. Ἡ γλώσσα μας μορφωμένη δὲν εἶτανε ἀκόμη. Πρῶτα τὸ Θουκυδίδῃ νὰ σοῦ τὸ πῆ· γιὰ νὰ φτάσῃ ἡ γλώσσα τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου στὴν ἀττικὴ φράση, γιὰ νὰ γίνῃ ἡ

ὁμηρικὴ γλώσσα ὅ τι ἔγινε κατόπι στὸν καιρὸ τῆς χρυσῆς μας ἐποχῆς, χρειάστηκε δουλειὰ καὶ κόπος. Εἶδαμε καὶ πάθαμε ὥσπου νὰ κάμουμε τὴ γλώσσα μας κάτι νὰ εἶναι καὶ νὰ φαίνεται. Τώρα πού τὸ κατορθώσαμε, μᾶς βγήκε ἄλλος μετελὰς στὸ κεφάλι· μᾶς βάλανε τὴν καθαρέβουσα στὴ ράχη. Πρέπει νὰ τὴ φορτωθοῦμε, σὰ νὰ εἶτανε ἄξαφνα γλώσσα δική μας, σὰ νὰ εἶτανε παιδί μας καὶ σὰ νὰ τὴν εἶχαμε κάμει ποτές μας. »

Κάποτες θυμώνανε οἱ Ἀρχαῖοι·— « Ἡ καθαρέβουσα! Εἶναι ἄξιοι νὰ κάμουνε τὸν κόσμο νὰ πιστέψῃ πὼς τότες μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε τέτοια βάρβαρη γλώσσα! Πάντα μιλοῦσαμε τὴ γλώσσα τοῦ καιροῦ ὅπου ζούσαμε. Ἄλλως πὼς θὰ εἶτανε δυνατὸ νὰ σωθοῦνε οἱ ραφιδιές ἀφρωνῶνε πού βλέπεις ἐκείπερα, πίσω ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα; Ἄ δὲν εἶτανε τοῦ λαοῦ γλώσσα, πὼς θὰ τὴ μάθαινε ὁ λαός; Πὼς θὰ τὴν ἤξαιρες; Πὼς θὰ πηγαίνανε οἱ Ἀθηναῖοι στὰ θέατρα νὰκούσουν Ἑβρωϊδῆ, Σοφοκλή, Αἰσχύλο; Πὼς θὰ τὸ κατορθῶνε ὁ Δημοστένης νὰ βάλῃ φωτιά σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα; Ποιὸς θὰδινε προσοχὴ στὰ λόγια τοῦ Δημοστένη, ἂν ὁ Βαθένας δὲν εἶτανε ἄξιος νὰ τὰ καταλάβῃ; »

Ἀλήθεια, πολὺ μοῦ ἀρέσουνε οἱ Ἀρχαῖοι! Φρόνιμα μιλοῦσανε. Οἱ Ἀρχαῖοι κάπου κάπου ἀνοίγανε τὸ στόμα καὶ ἀπορούσανε σὰν τὰ παιδιά. Βλέπανε κάθε μέρα στὴν Ἀκρόπολη Ἄγγλους Γάλλους, Γερμανοὺς καὶ δὲν ξαίρανε καλὰ καλὰ τί λογῆς ἀθρῶποι εἶτανε. Ἄξαφνα μὲ ρωτοῦνε·— « Τί καρδιᾶς καρῦδια εἶναι τοῦτοι μὲ τᾶψηλὰ καπέλλα καὶ τὰ στενὰ τὰ ροῦχα; Τώρα πού σὲ βοήθαμε, γιὰ πές μας. » — « Ἀφτοί, τοὺς κάνω ἐγώ, εἶναι ξένοι. Λέγονται Γκέτες, Σαικσπεῖρος καὶ Βολταῖρος. Καλοὶ μου προγόνοι, βλέπετε πὼς δὲν ἔχουν ἑλληνικὰ ὀνόματα· σὰν πού συνηθίζατε

νὰ λέτε στὸν καιρὸ σας, εἶναι βαρβάροι.» — «Βαρβάροι! Σώπα, καλέ! Ἄν εἶναι ἀφτοὶ ποὺ λές, τοὺς ξαίρουμε, γιατί κουβεντιάζουμε συχνὰ μαζί στοὺς ἠλύσιους κάμπους· ἐκεῖ κάτω, φοροῦνε χιτῶνα σὰν καὶ μᾶς· γιὰ τοῦτο δὲν τοὺς γνωρίσαμε τώρα μὲ τὰ φωκὸλα. Μὴ λές βαρβάρους τέτοιους ἄντρες· εἶναι δικοὶ μᾶς. Ὅτι κάμαμε μεῖς στὰ χρόνια μας, τὸ κάμανε κεῖνοι στὰ δικὰ τους. Εἶναι ἴσια μὲ μᾶς καὶ μὴ σὲ μέλη.» — «Ἐλεγα δηλαδή... — προσπάθησα νὰ τὸ διορθώσω — πὼς δὲ γράψανε στὴ γλώσσα σας καὶ μονάχα μὲ τὴ γλώσσα τὴν ἀρχαία νόμιζα πὼς μπορούσε κανεὶς νὰ γράψῃ ἀθροπεμένα. Ὁ Σαικσπεῖρος τουλάχιστο μεταφράστηκε ἀπὸ τὸ Βικέλα.» Εἶδα πὼς ὁ λόγος μου δὲν τοὺς ἄρεσε. Σιγὰ σιγὰ μουρμουρίζανε· — «Τὴν ἀλήθεια, τὴν ἀλήθεια, παιδί μου!» Δὲν εἶπα πιά γρη῏ μονάχα, γιὰ νὰ μὴν τὰ χαλάσουμε ἄξαφνα, ἐκεῖ ποὺ τὰ πηγαίναμε τόσο καλά, ἔπιασα τὰ γόνατά τους σὰν τὸν ἱκέτη· ἔπειτα πῆγα καὶ κάθησα χαμηλὰ καταγίς, νὰ τοὺς κοιτάζω.

Τοὺς ἔβλεπα σὰ συλλογισμένους· δὲν περπατοῦσανε πιά τώρα. Εἶχανε τὰ μάτια τους γυρισμένα κατὰ τὴν πολιτεία καὶ προσμένανε. Ἄλλο στὴν Ἀκρόπολη δὲν ἀκουγότανε παρὰ σιωπὴ. Μ' ἔπαιρνε ὁ ὕπνος καὶ κόντεβα νὰ κοιμηθῶ. Μὲ ξύπνησε ἄξαφνα ἡ φωνὴ τους· — «Γιὰ νὰ σοῦ πῶ! Οἱ ὁμογεγεῖς τί φτειάνουνε κεῖ κάτω;» — Ἐκαμα τὸν πεθαμμένο καὶ μιλιὰ δὲν ἔβγαζα ἀπὸ τὸ στόμα μου· — «Μπᾶς καὶ βουβάθηκες, μωρέ, ποὺ δὲ λές τίποτα;» μοῦ κάνει ὁ Ἀριστοφάνης. — «Μπαμπάκα μου, τοῦ λέω, οἱ ἀπογόνοι σας, ὅταν πολεμοῦνε, εἶναι θεοῖα καὶ δὲν εἶναι ἀθροπος στὸν κόσμον νὰ βγῆ μ' ἀφτοὺς· ὅταν πιάσουνε κοντύλι νὰ γράψουνε... τότες... τότες εἶναι καὶ τότες θεοῖα.»

Χαμογελάσανε οἱ Ἀρχαῖοι μὲ πολλὴ καλοσύνη· — «Εἶσαι

ἀκόμη παιδί καὶ δὲν ἔμαθες νὰ φαίνεσαι μεγαλόκαρδος μὲ τοὺς ἀθροῦπους. Τὸ παραμικρὸ λάθος δὲν τὸ συχωρνᾷς καὶ κανένα δὲ σοῦ ξεφέβγει. Ἴσως πάλε γνωρίζεις τόσο καλὰ τὰ ψεγάδια τοῦ Ρωμοῦ, γιατί τᾶχεις ἐσὺ ὁ ἴδιος· ἀφοῦ κατατρέχεις τόσο πολὶ μερικές του ιδέες, θὰ πῆ πὼς τις εἶχες προῦτα καὶ σύ. Ἐμεῖς, εἴμαστε γέροι· κρῖνουμε πιὸ ἡσυχᾶ, πιὸ σωστά. Μεμιάς ἡ Ρώμη δὲν ἔγινε Ρώμη, λέγανε κ' οἱ γειτόνοι μας. Κίτσε προῦμα θέλει καιρὸ. Μὴ φοβᾶσαι· οἱ δασκάλοι αἰώνιοι δὲν εἶναι καὶ θὰ τελειώσῃ μιὰ μέρα τὸ κακὸ. Νὰ τοὺς λές περαστικά, ὅταν τοὺς ἀκούς. Τί τάχα; Νομίζεις πὼς καὶ μεῖς δὲν ἔχουμε τὴν ἔννοια σας; Ὅλα θὰ τὰ σιάξῃ ὁ καιρὸς. Ἐδῶ ποὺ μᾶς βλέπετε ἐρχοῦμαστε συχνὰ καὶ κοιτάζουμε κἀνω νὰ διοῖμε ἂν ἄξαφνα δὲ φανῆ κανέναν ποὺ νὰ μοιάζῃ τοὺς ξένους ἐκείνους, ποὺ νὰ μοιάζῃ καὶ μᾶς. Κάπου κλαίμε ποὺ δὲν ἔρχεται κανεὶς. Ὁ Ἐβριπίδης, μὲ τὴ μελαχολιῆ του ψυχῆ, παρηγοριὰ δὲν ἔχει. Ποιὸς θ' ἔμᾶς μιμηθῆ μιὰ μέρα; Ὅτι κάμαμε στὸν καιρὸ μας ποιὸς θὰ τὸ ξανακίμῃ στὸ δικό σας; Ποιὸς θὰ μιλήσῃ γλώσσα ζωντανὴ σὰν τὴ γλώσσα ποὺ μιλοῦμε σήμερα καὶ μεῖς οἱ ἴδιοι, γιὰ νὰ μὴ φαίνεται πὼς κόπηκε ἡ σειρὰ καὶ πὼς δὲν ὑπάρχει πιά ἑλληνικὴ φιλολογία;

Ἴσως πάλε φταίμε μεῖς, ποὺ δὲν ἔγινε τίποτα ἴσια μὲ τώρα. Ξαίρεις τί θὰ πῆ ἕνας λαὸς νὰ μᾶς ἔχῃ προγόνους; Ξαίρεις τί βᾶρος εἴμαστε στὸ λαϊμό σας; Γιὰ κοίταξε τὴν Ἀκρόπολη καλά· στέκεται ἴσια ἴσια ἀπάνω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, σὰ νὰ εἶναι ἔτοιμη νὰ πέσῃ καὶ νὰ τὴν πλακώσῃ. Τέτοια τίχῃ ἔχουνε κ' οἱ δικοὶ μας· ἡ ἀρχαία δόξα ὅλο πάει νὰ τοὺς πλακώσῃ. Τὰ καημένα μας τὰ παιδιά! Νὰ τὰ λυπαῖσαι καὶ νὰ τὰγαπᾶς! Ὅτι μπορούνε, τὸ κάνουνε. Ὅλο γράφουνε μέρα νύχτα. Διὲς ὁ Θανάσης πόσο κοπιάζει! Διὲς

τὸ Μαστρογιάννη πόσο ιδρώνει! Βρέχεται ὡς καὶ τὸ χαρ-
τὶ ὅπου γράφει. Εἶναι φυσικὸ νὰ μᾶς μιμοῦνται καὶ νὰ
θαρροῦνε πῶς τὸ κατορθώνουνε, κλέβοντας τὴ μιὰ λέξη
καὶ τὴν ἄλλη. Εἶναι ἀλήθεια πῶς δὲν κλέβαμε τίποτα ἑμεῖς
κ' ἔτσι δὲ μᾶς μιμοῦνται σωστά. Τί νὰ γίνῃ; Κάνουνε τοὺς
ἄντρες, σὰν τὰ παιδάκια ποὺ παίζουνε καὶ τοὺς διασκεδά-
ζει τὸ παιχνίδι.

Μᾶς διασκεδάζει καὶ μᾶς. Ὅλο νὰ χολοσκάνῃ κανεὶς
δὲν ἀξίζει! Θὰ τὸ μάθῃς καὶ σὺ κατόπι, ἅμα γεράσης. Βάλε
ποὺ εἶμαστε καὶ πεθαμμένοι. Δὲν ἔχεις ἰδέα τί βαρετό, τί
μονότονο πρᾶμα ποὺ εἶναι ὁ θάνατος! Ὅσο μπορεῖ κα-
νεὶς, πρέπει νὰ παίρνῃ τὸ θάνατο ἀλαφριά. Ἡ καθαρέ-
βουσα ἔχει νὰ καλὰ τῆς· νὰ διῆς ποὺ κάπου κάπου, ὅταν
τύχη καὶ μᾶς πιάσῃ σταναχώρια, τὴ φέρνουμε ἀπάνω στὴν
'Ακρόπολη καὶ τὸ γλεντίζουμε μὲ μορφιά.»

Ἡ Ἀλήθεια, μόλις τὸ εἶπανε κ' ἦρθε τροχάτα ἴσια μὲ τὸ
μέρος ὅπου καθόντανε οἱ Ἀρχαῖοι, ἓνα παιδί ἀσπροντυμένο
ἔφερνε μέσα στὴν ποδιά του ἓνα σωρὸ φημερίδες καὶ βιβλία·
ἀπὸ πίσω του ἐρχόντανε ὅσοι εἶχανε γράψει τὰ βιβλία κ'
ὅσοι γεμίζανε κάθε μέρα τὰ δημόσια φύλλα. Βρέθηκα καὶ
γὼ μ'σα σ' ἄφτους. Εἶδα πιά τότες μιὰ ὀμηρικὴ σκηνή·
Ἀμέσως κατεβήκανε ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα τοὺς οἱ Ἀρχαῖοι
καὶ κάτσανε ὅλοι μὲ τὴν ἀγάδα τοῦ Διόνυσου τὸ θέατρο.
Μοῦ φανήκανε πιδὲ μεγάλοι πιδὲ ἀρχαῖοι παρὰ ποτέ· ἔλεγα
πῶς ἔβλεπα τοὺς τρομεροὺς θεοὺς στὸν Ὀλυμπο καθι-
σμένους. Βάζανε τὸν καθέναν νὰ διαβάσῃ ὅσα εἶχε γυαμ-
μένα ἢ σὲ βιβλίον ἢ σὲ κομιὰ φημερίδα. Φαίνεται πῶς τέτοια
συνήθεια εἶχανε οἱ Ἀρχαῖοι καὶ πῶς μιὰ φορὰ τὸ χρόνο
φέρνανε τοὺς ὀμογενεῖδες σὶ τὸ Διονύσιον, ποὺ δὲ βρῖσκεται
τόσο ἀψηλά καὶ ποὺ δὲ μοιάζει νὰ εἶναι ἀρχαῖο σὰν τὸν

Παρθενῶνα. Ἐβγαίνε στὴ μέση ὁ καθέννας μὲ τὸ βιβλίον
στὸ χέρι, κὶ ἄρχιζε νὰ διαβάσῃ· τί νὰ κάμῃς ὅταν τέτοιοι
ἀθροῦποι σὲ προστάζουνε; Ἄμα πέρασε τὸ πρῶτον τοῦ κα-
τεβατοῦ ὁ πρῶτος ποὺ ἔπρεπε νὰ διαβάσῃ, τοὺς ἄκουσα καὶ
πατήσαν ἓνα γέλιο, ποὺ κόντεψε τόντις ἢ Ἄκρόπολη νὰ
πλακώσῃ τὴν Ἀθήνα. Τὰ χρειάστηκα κ' ἔφυγα μάνι μάνι,
νὰ μὴ μὲ βάλουνε καὶ μένα στὴ μέση. Εἶναι ὄρες ποὺ πολλὴ
πολλὴ δὲ μοῦ ἀρέσουνε οἱ Ἀρχαῖοι! Νόμιζα πῶς ἔβλεπα,
στὸν Ὀλυμπο ἀπάνω, τοὺς ἀθάνατους θεοὺς νὰ ξεκαρδί-
ζονται σὰ γέλια, ὅσο τοὺς κερνοῦσε κουτσαίνοντας ὁ
Ἡφαιστος.

ΚΓ'.

Λ Ο Γ Ο Σ

Ὅταν κατέβηκα στὴν Ἀθήνα, ἔμαθα κάμποσα πράμα-
τα ποὺ δὲν τὰ ἤξερα· κάπου χαϊρόμουνε, κάπου λυπόμουνε·
Ὁ Κομπέτρος εἶχε παραιτηθῆ κὶ ὁ Κόντος δὲν ἔβρισκε πιά
τί νὰ γράψῃ· Ὁ Χωριατῆς ἔγραφε βρῖσιές. Οἱ δασκάλοι,
ὅλοι μαζί, μιμόντανε τοὺς ἀρχαίους, μάλιστα τὸν Ἀριστο-
φάνη, καὶ γιὰ τοῦτο φωνάζανε ὄλη ὥρα. Βρεκεκῆς κοᾶξ
κοᾶξ. Οἱ Ἀθηναῖοι θέλανε Ἀκαδημία καὶ γυρέβανε Ἀκα-
δημαϊκοὺς. Οἱ κωμῳδίες καὶ τὰ δράματα πληθαίνανε κάθε
μέρα· εἶτανε λόγος νὰ χτίσουνε τὸ θέατρο μὲ τὸ χαρτὶ ἀντὶς
πέτρες. Ἐνας νέος Κοντιστῆς εἶχε κάμει ἓναν τόμο ἀλάκερο
ἐπὶ Κόντου· οἰκάλιζε στοὺς ἀρχαίους γιὰ νὰ μάθῃ ἂν οἱ
Ἀττικοὶ γνωρίζαμε τὸνομα Κόντος κὶ ἂν πρέπει νὰ τονί-

ζουμε σήμερα Κόντος ἢ Κοντός. Οἱ *femmes savantes*—αἱ κομψυόμεναι γυναῖκαι (δὲ μοῦ ἀρέσει ἡ ὀνομαστικὴ πληθυντικὴ *γυναῖκες*: εἶναι πάρα πολὺ χυδαία· ὁ καθένας τὴν ἔχει καὶ τὴ λέει)—αἱ κομψυόμεναι γυναῖκαι ζούσανε καὶ βασιλέβανε. Ὁ Μολιέρος τις εἶχε ξεπλύνει μόνο στὴ Γαλλία. Στὴ Γαλλία κατάντησε ὅλος ὁ κόσμος νὰ τις παίρῃ στὸ φιλό. Δόξα σοι, ὦ θεός, ποὺ σώζονται ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα· στὴν Ἑλλάδα ὅλος ὁ κόσμος τις δοξάζει. Ἐνα μόνο σὲ συμβουλέβω, ὅταν τύχη καὶ σοῦ ἀραδιάσουν ἑλληνικοῦρες, νὰ μὴν τις ἀντισκόβῃς.

Μὲ τοὺς τόπους ἀλλάζουνε οἱ συνήθειες, ἀλλάζει κ' ἡ γνώμη. Φανταστῆτε τώρα, στὴ Γαλλία, καμιὰ σχολαστικὴ γυναῖκα νὰ κάθεται νὰ λέῃ· ἡ χιὼν τίμειται, ἀντὶς λιώνει τὸ χιὼν, ἡ τὰ τοῦβλα νὰ τὰ πῆ πλίνθους. Δὲν εἶναι τῆς μόδας καὶ δὲν ταιριάζει. Στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Πόλη, ὅσο πιὸ σχολαστικὴ, τόσο πιὸ παινεμένη. Τὸ κάτω κάτω, δὲ θέλω νὰ κακολογῶ τις γυναῖκες. Στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Πόλη τις εἶδα πάντα γεμάτες ὁμορφιὰ καὶ χάρη. Νὰ σὰς πῶ ὅλη τὴν ἀλήθεια, τις φοβοῦμαι κιόλας. Ἀλίμονο, ἀν πέσω στὴ γλώσσα τους. Μάλιστα θὰ τὸ πεθυμοῦσα πολὺ νὰ τις ἔχω μαζί μου· χωρὶς τὴ γυναῖκα, δὲ γίνεται καλὴ γλώσσα· ἡ μάννα τὴ μαθαίνει τοῦ παιδιοῦ της, καὶ τὰθάνατα ἔργα, τὰ ἔργα ποὺ δώσανε σιτοῦς λαοὺς ἔθνη γλώσσα καὶ φιλολογία. γραφήκανε πάντα, στὴ νέα μας τὴν Ἑβρώπη, γιὰ νὰ τὰ διαβάσῃ καμιὰ γυναῖκα.

Ἐπρεπε τόντις οἱ γυναῖκες νὰ εἶναι μαζί μας· θὰ εἶτανε πιὸ γενναῖο—ἤθελε εἶσθαι πλέον ἱπποτικόν, ὡς ἔπος εἶπεῖν—ἀν οἱ γυναῖκες μᾶς διαφευγέβανε, ἀντὶς νὰ μᾶς κατατρέχουνε, ἀφοῦ τὸ κάτω κάτω ἑμεῖς εἴμαστε οἱ λίγοι καὶ ὥστόσο τολμοῦμε. Ἐπρεπε νὰ τις ἀρέσῃ τὸ θάρρος καὶ

ὁ πατριωτισμός. Καὶ τί; Θὰ πιάσουνε τώρα νὰ μιλοῦνε ἀρχαῖα; Θὰ γράφουνε τοῦ ἀντρός τους.—«Ἀππαπα! ἀταταιαξ! πότ' οὖν, πότε ἐλεύσῃ, ὦ ναξ, πεσὼν εἰς τὰς ἑμὰς ἀγκάλας;» Θὰ φωνάζουνε τοῦ μοροῦ του.—«Τὸ μαστὸ ἐπέχω σοι, βρέφος· σὺ δὲ ἔλξον κατασιωπῆσαν;» Ἡ θὰ λένε κάθε τόσο *φιλό*, ὅπου φτάνει νὰ ποῦνε *ἀγαπῶ*; Ἡ θὰ *συμβιβάζου*ν καὶ κεῖνες, γιὰ νὰ μᾶς τὰ μπερδέψουνε ὅλα καὶ νὰ βάλουνε τὴν ἀρχαία μετὰ τὴ νέα μαζί; Ἡ θὰ μαθαίνουνε τὴν ἄνοστη, τὴ βάρβαρη τὴν καθαρέβουσα ποὺ τίποτα δὲν εἶναι καὶ ποὺ νόημα δὲν ἔχει; Ἀχ! οἱ γυναῖκες μποροῦνε τὸ ἔθνος νὰ σώσουνε καὶ δὲν τὸ καταλάβανε. Ἄς καταλάβουνε τουλάχιστο ποῖο εἶναι τὸ συμφέρο τους, μετὰ τί τρόπο θὰ φαντάζουνε καλῆτερα καὶ πῶς θὰ μᾶς ἀρέσουνε ἀκόμη περισσότερο Ἡ γυναῖκα θέλει ἀφέλεια καὶ ἀπλότητα· ἀφτὰ εἶναι τὰληθινὰ της στολίδια. Ἡ δασκάλισσα δὲν μπορεῖ νάχη, ὅτι καὶ ἀν κάμη, τῆς ἀγοράμματης τὴ νοστιμάδα. Μιὰ χωρικὴ, μετὰ τὴ φυσικὴ της χάρη, πάντα πιὸτερο θὰ σὲ μαγέψῃ παρὰ ἡ πολιτίσσα ποὺ κορακίζει. Στὴ γλώσσα, δὲ χρειάζεται κερατσίσι Ἄς μὴν εἶναι καὶ ἀγοράμματες, σὰ δὲ θέλουνε· ἄς μάθουνε τὴ δύσκολη τέχνη, νὰ φαίνονται πῶς δὲν ξαίρουνε καὶ μᾶς, φτάνει, γιὰτὶ δὲν ταιριάζουν ἑλληνικοῦρες στὰ κοραλλένια χεῖλια τὰ γυναικῆσια. Ἄς ἔχουμε καλὰς ἐλπίδες. Ὅλα διορθώνονται μετὰ τὸν καιρό. Ὁ κόσμος κυβερνιέται μετὰ τῶν ἀθρώπωνε τὴ γνώμη. Τῶν ἀθρώπωνε ἡ γνώμη ἀλλάζει κάθε ὥρα. Εἶναι σὰν τις φορεσίες· πότες ἀρέσει ἡ μιὰ, πότες ἡ ἄλλη. Ἐνα πρᾶμα ποὺ τὸ νομίζαμε πρῶτα κακό, ἄξαφνα μᾶς φαίνεται καλό, καὶ ἔνα ἄλλο ποὺ φαινότανε πέροσι καλό, τὸ λέμε φέτος κακό. Συχνὰ μάλιστα τυχαίνει, σήμερα νὰ βρίζουμε ὅσα λατρέβαμε χτές. Ἐτσι καὶ μετὰ τὴ γλώσσα· εἶναι μόδα. Οἱ

δασκάλοι πάνε και λένε πώς οί γλώσσες δέν ἀλλάζουνε. Ἔπρεπε πρῶτα νά μᾶς βεβαιώσουνε πώς κ' οί ἰδέες τους δὲ θάἀλλάξουνε ποτέ. Φανταστήτε τί παράδοξο πράμα πού θά εἶτανε, ἂν ἔβαζε κανεὶς ὄλα του τὰ δυνατὰ γιὰ νά μᾶς ἀποδείξη πὼς θάῃ πάντα τὴν ἴδια γνώμη, κὶ ὡς περᾶσουνε πενήντα χρόνια, ἢ ἀκόμη περισσότερο. Ὡστόσο τέτοια πράματα μᾶς λένε οί δασκάλοι· λογαριάζουνε πὼς βαθυμῶν ἢ γλώσσα θά προχωρήσῃ, θά διορθωθῇ, καὶ πὼς σὲ πενήντα ἢ ἑκατὸ χρόνια θά μιλοῦμε πιά ὄλοι μας σάν τὸν Ξενοφῶντα. Εἶναι σὰ νά λογαριάζανε πὼς σ' ἀφτὸ τὸ διάστημα, ὄχι μονάχα ἐκεῖνοι θάχουνε τίς ἴδιες ἰδέες γιὰ τὴ γλώσσα, μὰ πὼς καὶ τὰ παιδιά τους καὶ τῶν παιδιῶν τους τὰ παιδιά θά τίς ἔχουνε ἴδιες κὶ ἀπαραιλαχτες ὄλη τους τὴ ζωῆ. Τέτοια ἀκοὺς στήν Ἑλλάδα, κὶ ὄποιος σοῦ τὰ λέει, σοῦ τὰ λέει μὲ τὰ σωστά του· δὲ γελᾷ.

Ἄς ἐλπίζουμε πὼς τὰ παιδιά μας θά εἶναι πιδ φρόνιμα καὶ θά κρίνουμε πιδ ὀρθά. Πολὶ κριμα θά εἶτανε νά χαθῇ μιὰ γλώσσα σάν τὴ δικὴ μας, καὶ μεγαλύτερο κριμα ἀκόμη νά μὴν καταλάβῃ ποτέ. ὁ Ρωμῶς, ἀφοῦ εἶναι ἔξυπνος κ' ἔχει νού, τί γυρέβει σήμερις ἀπὸ μᾶς καὶ τί μάλιστα μᾶς προστάζει νά κάμουμε ἢ ἐπιστήμη κ' ἢ ἀλήθεια. Θά βάλουμε γνώση κ' εἶμαι ἡσυχος. Γιατί προσπαθοῦμε νά μιλοῦμε τὴν ἀρχαία; Μόνο καὶ μόνο γιὰ τὸ θαρροῦμε πὼς μ' ἀφτὸ τὸν τρόπο δείχνουμε μάθηση κ' ἐβγένεια ψυχῆς. Ἄμα διοῦμε πὼς τὸ μόνο λάθος εἶναι νά λέμε πατῆρ ἀντίς πατέρας, ἄμα καταλάβουμε πὼς ἢ μόνη μας ντροπὴ εἶναι νά μελοῦμε τὴν ἐθνικὴ μας γλώσσα, πὼς ἢ μόνη μας δυσκολία εἶναι νά τὴν ξαίρουμε καλὰ καὶ νά τὴ μιλοῦμε μὲ τὴν ἴδια ἐφοκλία πού τὴ μιλᾷ ὁ λαός, τότες ἀμέσως θά πιάσουμε ἄλλο σύστημα. Ἄλλη δουλειὰ δὲ θάχουμε, ἄλλο

δὲ θά πολεμοῦμε παρὰ πὼς νά μάθουμε τὴ γλώσσα μας. Θά πάρουμε δάσκαλο τὸ βαρκάρη, θά δίνουμε προσοχὴ στὰ λόγια του, θά τρέχουμε νά σπουδάζουμε τὴ γλώσσα μας στοῦ ράφτη καὶ στοῦ παπουτσῆ, ὄπως τὸ κάμανε, εἶναι τότε καιρὸς καὶ χρόνια, στὴ Γαλλία, ὅταν ἀρχισε νά μορφῶνεται ἢ γαλλικὴ φιλολογία· καὶ νά φυτρώνῃ ἢ ποίησῇ της. Θά μᾶς πιάσῃ φόβος μήπως μᾶς ξεφύγῃ ἄξαφνα καμὰ ἑλληνικοῦρα, καμὰ ἀπὸ κείνες πού μᾶς ἔρχονται σήμερα πιδ νόστιμες, πιδ μυρωδάτες κὶ ἀπὸ τὰ λουλούδια τοῦ παραδείσου. Οἱ προκομμένοι, οἱ σοφοὶ πού γιὰ τὴν ὄρα μόλις εἶναι ἄξιοι νά ποῦνε πέντε λέξεις χωρὶς νά βάλουνε μέσα τουλάχιστο πεντέμισι ἀρχαῖες, θά φωνάζουνε τῆς καθαρέβουσας· Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ—κὶ ἄλλη ἑλληνικοῦρα δὲ θά ποῦνε πιά στὴ ζωῆ τους.

Ὁ Ρωμῶς θά τιμῆσῃ τὴ γλώσσα του, ἄμα διτῇ πὼς κ' ἢ γλώσσα του τὸν τιμᾷ. Θά φαίνεται σ' ὄλους παράξενο πὼς μπόρεσε τόσο καιρὸ καὶ μᾶς ἔμεινε ἢ γλώσσα μας ἄγνωστη, κρυμμένη σάν τὸ μάλαμα μέσα στίς φλέβες τῆς γῆς. Θά κεντηθῇ τὸ φιλότιμό μας· δὲ θά τὸ καταδεχοῦμαστε νά λένε πὼς μόνοι μας ἔμεινε πίσω ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς, πὼς παντοῦ καταλάβανε τί ἀξίζει ἢ γλώσσα μας καὶ πὼς στήν Ἑλλάδα δὲν τῶνισε ἀκόμη κανένας. Ὁ Ρωμῶς ἔχει κρίση καὶ πνεμα ζωερό. Σὲ μιὰ ὄρα καιρὸ προκόβει ὄσο δὲν προκόβουνε ἄλλοι σὲ χίλια χρόνια. Ἀπάντησα μιὰ μέρα ἕνα δάσκαλο σ' ἕνα μικρὸ χωριό, κοντὰ στήν Πόλη· πήγαινα νά διῶ τὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ. Ἡ μητέρα τοῦ δασκάλου, μιὰ καλὴ καὶ γελαστὴ γοιὰ, ἤρθε πλάι μου νά μοῦ παινήσῃ τὸ σχολεῖο, νά μοῦ πῆ δὰ πὼς ὁ γιός της ἤξαιρε νά δίνῃ καλὰ μαθήματα, καὶ πὼς τὸν περασμένο χρόνο εἶχανε ξέταξῃ τὰ παιδιά κὶ ἀποκριθήμανε πολλὴ ὄραϊα. Ὁ δά-

σκαλος, ἄμα ἄκουσε τὴ λέξη *ξέταξη*, ταράχτηκε, κατέβασε τὰ φρούδια του, ἔγνεψε τῆς μάννας του καὶ τῆς εἶπε νὰ φύγῃ. Φοβότανε ὁ δύστυχος μήπως παροιτηρήσω τὴ λέξη καὶ σηκωθῶ νὰ πῶ στήν Ἐβρώπη πὼς μιλοῦμε πρόστυχα στήν Ἀνατολή. Πῆγα κοντὰ στὸ δάσκαλο καὶ τοῦ εἶπα στὰ φάτι' — « Πὲς τῆς γριᾶς νὰ κοιπάσῃ πάλε μέσα. Ἦρθα ἀπὸ τὴν Ἐβρώπη μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μάθω τὴ γλώσσα ποὺ μιλά. » Σάστισε τὸ δασκαλάκι — « Μπά ! λέει, ἀφτὴ τὴ γλώσσα τὴν ξαίρω καὶ γώ. Νὰ σοῦ τὴ μιλήσω ἀφοῦ θέλεις νὰ τὴ μελετήσῃς. » Κι ἄρχισε ἀμέσως νὰ μιλᾷ σὰν τὴ μάννα του.

Νὰ διῆτε ποὺ μιὰ μέρα θὰ καταντήσῃ ντροπὴ νὰ γράφουμε τὴν καθαρέβουσα. « Τέτοια γλώσσα εἶχαμε καὶ γράφαμε, θὰ λένε ! Καὶ πὼς δὲν τὴ βλέπαμε τὴν κακοριζικιά της ; » Ἡ δημοτικὴ δὲ θὰ κρύβεται, δὲ θὰ τραβιέται, δὲ θὰ φοβᾶται πιά τότες νὰ φανῇ, σὰ νὰ εἶτανε κανένα ντροπαλό, ἀρρωστικὸ, ραχιτιάρικο, ψωριάρικο παιδί ποὺ δὲν τολμᾷ νὰ βγῇ ὄξω στὸ δρόμο, γιὰτὶ ὄλο φοβᾶται μὴν τύχῃ καὶ τὸ περιπαίξῃ ὁ κόσμος. Ἡ καθαρέβουσα πάλε θὰ κρύβεται καὶ θὰ τραβιέται, καὶ θὰ τρέμῃ μπάς καὶ διοῦνε τὴν ἀνοησία τὴ δική της. Ἀφτὴ ποὺ ἔβρισε τὴ γλώσσα μας, ποὺ τὴν εἶπε πρόστυχη, χυδαία, βρώμικη, καὶ ποὺ μὲ τέτοια λόγια ἔβρισε καὶ τὸ ἔθνος, ἀφοῦ τὸ ἔθνος εἶχε κάμει τὴ γλώσσα, τώρα δὲ θὰ τῆς τὰ μασήσουνε καὶ κεινῆς. Οἱ δασκάλοι δὲ θὰ σηκώνουνε πιά τὴ μύτη τους, γιὰτὶ σ' ὄλα θὰ ξαίρουμε νὰ τοὺς ἀποκριθοῦμε. Θᾶχουμε ἀπάντησιν νὰ τοὺς δώσουμε γιὰ κάθε λόγο ποὺ θὰ βγαίνη ἀπὸ τὸ στόμα τους.

Δὲ θὰ σᾶς λένε πὼς ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ εἶνε γεμάτη λάθη, γιὰτὶ θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς, — « Πιάστε καὶ γράφτε ἀφτὴ τὴ βάρβαρη γλώσσα, χωρὶς νὰ κάμειτε λάθος. Τὸ καταφέρνετε ; » Δὲ θὰ σᾶς λένε πὼς ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ

εἶναι ἀκανόνιστη καὶ πὼς δὲν ἔχει γραμματικὴ, γιὰτὶ ἐσεῖς τότες θὰ τοὺς ρωτᾶτε — « Πὼς ἔγινε πατέρας ἡ ὀνομαστικὴ πατὴρ, κι ὄχι πατῆρος ; Πὼς ὁ λαὸς ἀλλάζει τοὺς ἀρχαίους τύπους μ' ἕναν τρόπο κι ὄχι μ' ἕναν ἄλλο ; Πὼς μπορεῖ ἀπὸ τὸ *ἄνθρωπος* Μὰ βγῆ *ἄθρωπος*, ποτεὺς ὅμως *ἄρρωπος* ἢ *ἄρρωπος* ἢ *ἄνθρωπος* ; Πὼς μπορεῖ ἡ *ἡμέρα* νὰ λέγεται *μέρα*, ὄχι ὅμως *ἡμέρ* ; Καὶ στοὺς δυὸ ἀφτοὺς τοὺς τύπους ἕνα φωνήεντο χάνεται. Πὼς χάνεται τὸ *η* κι ὄχι τὸ *α* ; Πὼς χάθηκε τὸ *ν* στὴ λέξη *ἄνθρωπος*, καὶ πὼς εἶναι ἀδύνατο νὰ χαθῆ τὸ *ρ* ; Πὼς σπουδάζουνε παντοῦ στὴν Ἐβρώπη τὴ δημοτικὴ κι ὄχι τὴν καθαρέβουσα ; Πὼς, ὅταν ἕνας γλωσσολόγος θέλει νὰ παραστήσῃ τὴν ἱστορικὴ σειρὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, δὲ λέει γρῦ γιὰ τὴν καθαρέβουσα, μάλιστα μήτε τὴ συνερίζεται καὶ προσπαθᾷ μόνο καὶ μόνο νὰ μάθῃ τοὺς ἠχολογικοὺς νόμους τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ ; » Δὲ θὰ σᾶς λένε οἱ δασκάλοι πὼς ἡ γλώσσα μας ἔχει πλαί πλαί τὸν ἕνα μὲ τὸν ἄλλον, τύπους ἀντίθετους καὶ διαφορετικούς, πὼς κάποτες λέει ποὺ ἀντὶς πὼς, κάποτες τίποτες, κάποτες πάλε τίποτες, τίπου ἢ τίποτας, γιὰτὶ θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς πὼς οἱ ἀρχαῖοι κάνανε τὰ ἴδια, πὼς λέγανε *οὐ* καὶ *ὄς* ἢ ἀπαρέφατο χωρὶς *οὐ* καὶ χωρὶς *ὄς*, *μείζονες* καὶ *μείζους*, *μικρὸς* καὶ *σμικρὸς*, *ἐνεκεν* καὶ *ἐνεκα*, πὼς εἶχανε ἀόριστο πρῶτο κι ἀόριστο δέφτερο, κι ἄλλα τέτοια πλήθος, πὼς κ' ἡ καθαρέβουσα ἢ ἴδια, μ' ὄλη της τὴν περηφάνεια, κάποτες γράφει *εστί*, κάποτες *εἶναι*, κάποτες ἀπαρέφατο, κάποτες *νά*, πὼς πολὶ πιὸ ἄτοπα φέρνεται ἀπὸ τὴν ἀρχαία κι ἀπὸ τὴ νέα μαζί, ἀφοῦ ἀνακατώνει καὶ δὲν ἔμαθε νὰ ξεχωρίξῃ δυὸ γλώσσες, δυὸ γραμματικὰ συστήματα, δύο χρονολογίαι, δυὸ στάδια τοῦ ἀθρώπινου τοῦ νοῦ κ' ἔχει τὴ συνήθεια νὰ μὴν

ξαίρη μήτε τί γράφει, μήτε τί πρέπει νά γράφη.

Δὲ θὰ φωνάζουνε οἱ δασκάλοι πὼς ἔχουμε χίλιες γλῶσσες στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀνατολή, πὼς σὲ κάθε τόπο μιλοῦνε ἄλλη γλῶσσα, πὼς ἀφῆτες οἱ χίλιες γλῶσσες ἔχουνε ἀναμεταξί τους χίλιες διαφορές, πὼς μὲ τέτοιο τρόπο δὲν ξαίρουμε ποιά νά γράφουμε—γιατί θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς πὼς οἱ ἀρχαῖοι εἶχανε ἀκόμη πιώτερες γλῶσσες καὶ πιώτερες διαφορές, πὼς εἶχανε δημοτική, αἰολική, δωρική, βοιωτική, ἰωνική, ἀττική, ἄλλες τόσες στὴ στεριά, στὰ νησιά ἄλλες τόσες, καὶ πὼς τις γράφανε ὅλες. Δὲ θὰ σᾶς λένε πὼς ἡ κοινὴ μας ἡ γλῶσσα παίρνει ἕναν τύπο ἀπὸ δὴ κ' ἕναν τύπο ἀπὸ κεί, ἕναν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κ' ἕναν ἀπὸ τὴν Πόλη, πὼς ἔτσι ἔχει ἀνωμαλίες, πὼς σὲ μιὰ λέξη βάζει ἕνα γ μέσα σὲ δυὸ φωνήεντα, πὼς σ' ἄλλη λέξη βγάζει τὸ γ—γιατί θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς πὼς οἱ ἴδιες ἀνωμαλίες βρίσκονται στὴν ἀρχαία, πὼς κ' οἱ ἀρχαῖοι πολλὰ βάζανε κει ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ βάλουνε, πὼς λέγανε *αλείρω* μὲ *α*, *λείπω* χωρὶς *α*, ἐμὲ μὲ *ε*, σὺ χωρὶς *ε*, πὼς ἂν οἱ δασκάλοι δὲν τὸ ξαίρουνε ἀκόμη, πρέπει νὰ πὰ νὰ τὸ μάθουνε καὶ πὼς εἶναι καιρὸς. Δὲ θὰ σᾶς λένε πὼς δὲν ἔχουμε μιὰ κοινὴ, γενικὴ, μιὰ πανελλήνια γλῶσσα, γιατί θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς— «Γιὰ μίλησε τὴ γλῶσσα ποὺ μιλάς, νὰ σοῦ δείξω πὼς κάθε Ρωμῶς θὰ σὲ καταλάβῃ.» Δὲ θὰ σᾶς λένε.— «Ἐμεῖς ἔχουμε σκοποὺς πραχτικούς. Μπορεῖ ἡ γλωσσολογία νᾶχη δίκιο καὶ νὰ μιλᾷ καλὰ ὁ λαὸς—ἐμεῖς θέλουμε νὰ κάμουμε μιὰ γλῶσσα ποὺ νὰ συναγρικιοῦνται ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀναμεταξί τους, καὶ γιὰ τέτοιο σκοπὸ ποιά ἄλλη γλῶσσα θὰ πάρομε παρὰ τὴν ἀρχαία, ποὺ ἔχει τὴ γραμματικὴ της, ποὺ ἔχει τύπους ὠρισμένους, ποὺ θὰ εἶναι ἡ ἴδια γλῶσσα γιὰ τὸν καθέναν;» Δὲ θὰ κάμουμε πιά ἔτσι τὸ φρόνιμο, τὸ

γνωστικό, δὲ θὰ σᾶς λένε τέτοια λόγια καὶ μωρὰ παιδιὰ μὲ τις ἄσπρες τρίχες, γιατί θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς— «Μίλησε τὴν καθαρέβουσα ἢ σὰ θέλεις τὴν ἀρχαία, στὸ βαρκάρη, στὸ χωρικό, στὸ λαό, νὰ διοῦμε θὰ νιώσῃ τί τοῦ λές; Πιάσε καὶ πὲς του πατέρας. Κάθε ἄθρωπος θὰ σὲ καταλάβῃ ἀμέσως, ὅπως κ' ἂ λένε τὸν πατέρα στὸ χωριό του, φέντη, ἢ ἀφέντη, ἢ κόρη, ἢ μπαμπά. Ἐκεῖ ποὺ ὁ πιὸ πρόστυχος ἄθρωπος ξαίρει τί θὰ πῆ ἡ γυναῖκα μου, τὸ παιδί μου, ἡ κόρη μου, σοφίστηκες ἐσὺ πὼς πρέπει νὰ τοῦ ἀλλάξουμε τὴ γλῶσσα, κ' ἀπὸ τώρα κ' ὀμπρὸς νὰ κάμουμε τὸ βαρκάρη νὰ κλίνη ἢ γυνή, τῆς γυναικός, ἢ σύζυγος, τῆς συζύγου, ὁ παῖς, τοῦ παιδός, τοὺς παῖδας, ἢ θυγάτηρ, τῆς θυγατρός, τὰς θυγατέρας, ταῖς θυγατράσι. Καὶ τέτοιο ἄνοστο, κολοκυθῆνιο πρᾶμα ἔρχεσαι καὶ μᾶς τὸ βαπτίζεις κοινὴ γλῶσσα, σκοπὸ πραχτικό! Ὁ βαρκάρης, ποὺ ἔχει γνώση καὶ ποὺ ξαίρει τὴ γραμματικὴ του καλῆτερα ἀπὸ σένα, τί θὰ κάμῃ; Θὰ πῆ τῆς σύζυγος ἢ τῆς γυνῆς. Καὶ νὰ σου τᾶρχαία ποὺ τοῦ ἔμαθες!»

Δὲ θὰ σᾶς λένε οἱ δασκάλοι πὼς νὰ μὴ βλέπουμε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, πὼς τοῦ προκομμένου ἢ γλῶσσα ἔχει κάποια σημασία, πὼς ἡ χυδαία εἶναι *patois* καὶ πὼς γιὰ τὰ *patois* δὲν πρέπει νὰ γίνεται λόγος. Θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς— «Μιὰ ἔθνικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι *patois*, γιατί ἕνα ἔθνος δὲν εἶναι χωριὸ καὶ μόνο τὰ χωριά ἔχουνε *patois*. Λένε *patois* ἕνα ἰδίωμα, ποὺ λίγοι τὸ ξαίρουνε καὶ ποὺ λίγοι τὸ μιλοῦνε. Τέτοια σημασία ἔχει ἀφτὴ ἡ λέξη, Ἄν τὸ καλοσυλλογιστῆς, θὰ διῆς μάλιστα πὼς τὸ σαστὸ τὸ *patois* εἶναι ἡ καθαρέβουσα, ἀφοῦ τόντις λίγοι τὴν ξαίρουνε καὶ λίγοι τὴ μιλοῦνε καὶ πουθενὰ ὁ λαὸς δὲν τὴ συνηθίζει. Μὰ καὶ τὸ *patois* γιὰ τὴν καθαρέβουσα δὲν ταιριάζει· ἡ καθα-

ρέβουσα δὲν ἔχει μῆτε χωριὸ δικό της. Ἀφοῦ γυρέβει γαλλικὲς λέξεις γιὰ νὰ μᾶς δείξη τί εἶναι ἡ γλώσσα μας, πρέπει καὶ μεῖς νὰ τῆς βγάλουμε ὄνομα γαλλικὸ καὶ νὰ τὴν ποῦμε ὄχι *rafois*, μὰ πολὶ πιὸ σωστὰ *jargon*. »

Δὲ θὰ σᾶς λένε οἱ δασκάλοι πὼς *βαθμηδὸν* ἢ *ἀρχαία* θὰ γυρίσῃ πίσω, γιὰτι θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς.—« Ἡ ἀρχαία δὲν ἔγινε ἀρχαία *βαθμηδὸν*. Ἀπαρχὸς εἶτανε ἀρχαία καὶ τὴν ἤξαιρε ὁ λαὸς. Σπουδάξετε τὴν ἀρχαία στὸ σχολεῖο, καὶ ἀπὸ εἶναι πού σᾶς μπέρδεψε, πού σᾶς χάλασε ὅλες σας τίς ιδέες· θαρρεῖτε πὼς ὅλες οἱ γλώσσες γίνονται στὸ σχολεῖο καὶ πὼς ἀπὸ κεῖ βγαίνουν. Ἔτσι μῆτε μπορεῖτε νὰ καταλάβετε πὼς μορφωθήκανε ὅλες οἱ γλώσσες τοῦ κόσμου. Γιὰ νὰ καταστήσῃ μιὰ γλώσσα νὰ εἶναι κοινή, γιὰ νὰ μιλιέται παντοῦ, πρέπει πρῶτα κάπου νὰ γεννηθῆκε. Πρέπει πρῶτα νᾶρχισε νὰ μιλιέται σὲ κανέναν τόπο πού καὶ τὰ μωρὰ παιδιὰ νὰ τὴ μιλούσανε, ἅμα λέγανε δυὸ λόγια. Πρέπει νᾶχη πατρίδα ὄχι τὸ βιβλίο, ὄχι τὸ σχολεῖο, μὰ ἓνα μέρος πού νὰ φαίνεται καὶ στὸ χάρτη. Πρέπει νᾶχη μιὰ γεωγραφικὴ βάση. Σήμερα ἡ ἀρχαία, ἄλλη βάση δὲν ἔχει παρὰ τῷ δασκάλωνε τὰ κεφάλια. Τὰ κεφάλια ὅμως δὲν εἶναι χῶμα, δὲν εἶναι κομμάτι γῆς· δὲν ἔχουνε καμιά γεωγραφικὴ σημασία. »

Δὲ θὰ σᾶς ρωτοῦνε κάθε ὥρα οἱ δασκάλοι.—« Γιὰ ποὺ λόγῳ λέει ἔτσι ὁ λαὸς καὶ ὄχι ἄλλιῶς; ἔχει νόημα ἓνας τέτοιος τύπος; » Θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς.—« Δὲν εἶναι δουλειὰ σας νὰ τὸ ξαίρετε. Ἄν κανεῖς σᾶς ρωτήσῃ γιὰτι λένε οἱ ἀρχαῖοι *πατήρ* καὶ ὄχι *πατέρ*, τί θάποκριθῆτε; Τίποτα! Ἴσως πῆτε μονάχα τὸ λέγαν ἔτσι, γιὰτι ἔτσι τὸ λέγανε. Τὸ ἴδιο νὰ λέτε καὶ γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ. Ἔτσι τὸ λέει, γιὰτι δὲν τὸ λέει ἄλλιῶς. Δὲν εἶναι τοῦ καθενὸς

ἔργῳ μῆτε δουλειὰ τοῦ καθενὸς νὰ εἶναι γλωσσολόγος, ὅπως δὲν εἶναι καὶ τοῦ καθενὸς δουλειὰ νὰ ξαίρη *χυμῖα* ἢ φυσικὴ. Ὡστόσο τὰ *χυμῖα* καὶ φυσικὰ φαινόμενα πού δὲν τὰ σπουδάσες ὁ ἴδιος, δὲν τὰ λὲς βάρβαρα καὶ δὲ νομίζεις πὼς δὲν ἔχουνε τὸ λόγο τους. Ἀπὸ νὰ κάμτε καὶ μετὰ τὴ γλώσσα. Τὸ χρέος σας ἐσᾶς εἶναι πρῶτα νὰ παραδέχεστε τοὺς τύπους τοῦ λαοῦ τῆς γραμματικῆς χρέος εἶναι νὰ τοὺς ξηγήσῃ. »

Τὰ παιδικήσια τὰ λόγια δὲ θᾶχουνε πιὰ καμιά πέραση στὴν Ἑλλάδα. Κανεῖς δὲ θὰ λή πὼς ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ θέλει διόρθωση, γιὰτι ὁ ἄθροπος δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα νὰ διορθώσῃ τοὺς φυσιολογικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς νόμους, νὰ σιάξῃ τὸ ἓνα καὶ νὰ στρώσῃ τᾶλλο. Ἐνας ἄθροπος μοναχὸς του δὲν ἔχει ἀρκετὴ σοφία γιὰ νὰποφασίσῃ πὼς ἐκεῖνος ἔχει δίκιο καὶ πὼς ὅλο τὸ ἔθνος ἔκαμε λάθος νὰ μιλᾷ τὴ γλώσσα του φυσικὰ. Ἄξαφνα ἀλλάζονε οἱ ιδέες, προκόβουνε τὰ κεφάλια, καταλαβαίνουμε πράματα πού δὲν τὰ καταλαβαίναμε πρὶ, καὶ βρέπουμε πὼς ἐμεῖς εἴχαμε ἄδικα καὶ πὼς τὸ πλῆθος, ὁ λαὸς, τὸ ἔθνος εἴχανε τὴ σωστὴ κρίση, καὶ χωρὶς νὰ τρέχουνε σχολεῖο, καταλάβανε τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἀλήθεια.

Σήμερα, γιὰ νὰ βγῆ στὴ μέση ἡ δημοτικὴ, γιὰ νὰ γράφεται καὶ νὰ μιλιέται, πρέπει πρῶτα νὰ δικιολογηθῆ, πρέπει συμπάθειο νὰ ζητήσῃ, πρέπει νὰ πάρῃ δικηγόρο, σὰ νὰ εἶτανε μπροστὰ στὸ δικαστὴ καὶ σὰ νὰ εἶχε ἀνάγκη νὰποδείξῃ πὼς εἶναι ἀθῶα καὶ πὼς δὲ σκότωσε ἄθροπο. Μιὰ μέρα θὰ φέρουμε τὴν καθαρέβουσα στὸ *κακουρογοδικεῖο* καὶ θᾶχῃ νὰ δικιολογηθῆ ἐκεῖνη. Θὰ τῆς φωνάζουνε ἀπὸ παντοῦ.—« Πὼς τόλμησες νὰ μᾶς σηκώσῃς τὴ γλώσσα μας; Πὼς ἤρθες ἐσύ, μετὰ τὴν ψεφτοσοφία σου καὶ μᾶς κατάστρε-

ψες τῆ γλώσσα τοῦ λαοῦ, καὶ μᾶς χάλασες τὴν ἀρχαία; Τί μιλᾷς γιὰ λάθος; Δὲ βλέπεις πὼς ἐσὺ ἢ ἴδια, ἀπὸ τὴν κορφή στὰ νύχια, δὲν εἶσαι παρὰ λάθος μονάχο; Τί φταιάνεις τύπους κάθε μέρα; Τί ἀφανίζεις τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ μας; Ἔγινες ἀραγες Πλάστης καὶ θέλεις νὰ μορφώνης καὶ νὰ σιάζης; Ποιὰ εἶσαι; Νόμος τοῦ κεφαλιοῦ σου θὰ μᾶς βγάλῃς; Τοὺς μόνους καὶ ἀληθινούς νόμους πρέπει νὰ τοὺς γυρέβης στὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ, καὶ κεινοῦ τὴ γραμματικὴ πιστὰ νὰ κολουθᾷς. Ἔτσι τουλάχιστο δὲ φταιάνεις γλώσσα· φταιάνει ὁ λαὸς τὴ δική σου— καὶ ἀφτὸ εἶναι τὸ μόνο σωστό. »

Ὁ λαὸς εἶναι πού μιλᾷ τὴν ἀρχαία. Ἐνας ἀρχαῖος τύπος γιὰ νὰλλάξῃ, ἔπρεπε ἀδιάκοπα καὶ ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἴσια μὲ τώρα, νὰ βρίσκειται στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, εἰδεμὴ δὲ θάλλαξε ποτέ. Ὁ ἴδιος ἄνθρωπος πού εἶπε πρῶτα *φιλέω*, εἶπε λίγο λίγο *φιλῶ* καὶ κατάντησε σήμερα νὰ προφέρῃ *φιλό*. Μ' ἀφτὸ τὸν τρόπο, κάθε λέξη πού θὰ σοῦ πῆ ὁ λαὸς εἶναι ἀρχαία, γιὰτὶ κάθε ὥρα τὴν ἔλεγε διαφορετικὰ καὶ ὡστόσο εἶτανε πάντοτες ἢ ἴδια. Ἄμα πᾶς νὰ ξεσκονίσῃς τὰ βιβλία καὶ νὰρπάξῃς μέσα τὴ λέξη πού σοῦ ἀρέσει, δὲ μιλᾷς ἀρχαία· παίρνεις μιὰ λέξη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, μὰ ἀφτὴ ἢ λέξη δὲν ἔχει ἱστορικὴ σειρά, δὲν τὴν ἔλεγε πάντα ὁ λαός· ἀρχαία δὲν εἶναι. Δὲν εἶναι πατροπαράδοτος τύπος, ὅπως εἶναι πατροπαράδοτη ὅλη μας ἢ δημοτικὴ. » Κ' ἔτσι θέλει δὲ θέλει, ἢ καθαρέβουσα πιά θὰ σωπάσῃ.

Θὰ εἶναι τόντις χρυσὴ ἐποχὴ, ἢ ἐποχὴ πού σᾶς λέω. Θὰ χαίρεστε ὅλοι, θὰ χαίρουμαι καὶ γὼ μαζί σας, ἂν τύχῃ καὶ ζήσω ἴσια μὲ τότες. Μὰ δὲν τὸ πιστέβω. Μῆτε πιστέβω νὰ ζῆ καὶ ὁ ἐκδότης πού δὲ θέλησε νὰ τυπώσῃ τὸ βιβλίον.

μου. Θὰ τὸ τύπωνα χάρισμα σὲ μιὰ τέτοια ἐποχὴ, δίχως νὰ βγῆ ἀπὸ τὴ τζέπη μου παρὰς· μάλιστα θὰ κερδίζα παρὰδες· τώρα θὰ κερδίσω μόνο βρσιές. Ἔχω δικιο πού σᾶς τὴ λέω χρυσὴ ἐποχὴ. Μολλὰ θάματα θὰ διῆτε. Οἱ δασκάλιοι θὰ περηφανέβουνται πού θὰ μιλοῦνε σὰν τὸ λαό. Ὁ Χατζιδάκης θὰ μὲ βρίζῃ πρόστυχα. Ὅνοι δὲ θὰ βρίσκονται πιά πούπετα· θὰ εἶναι ὅλοι γαιδάροιο. Ὁ Κόντος θὰ μὲ διαβάζῃ καὶ δὲ θὰ θυμώῃ· θὰ γράφῃ Παρατηρήσες ἢ Παρατηρήσες καὶ πάλε θὰ βασανίζεται γιὰ τὸν τόνο. Στὰ σκολειὰ θὰ παραδίνουνε τὸ *Ταξίδι μου*· μὰ οἱ προκομμένοι θὰ φωνάζουνε κ' οἱ δασκάλιοι θὰ παραπονιοῦνται πού ἢ γλώσσα μου δὲν εἶναι ἀρκετὰ δημοτικὴ. Θὰ καταντήσῃ καθαρέβουσα ἢ γλώσσα πού γράφω τώρα καὶ ὅσα λέω στοὺς δασκάλους, θὰ μοῦ τὰ λένε μένα. Ἡ καθαρέβουσα τοῦ Κόντου θὰ μᾶς φαίνεται χυδαία καὶ βάρβαρη. Οἱ κυρίες στὰ σαλόνια θὰ φιλοτιμιοῦνται ποιὸ νὰ μιλήσῃ καλῆτερα τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ, ποιὰ νὰ μᾶς δείξῃ πὼς τὴν ἔμαθε. Θὰ κάμουνε οἱ κυρίες τὸ γραμματισμένο· θὰ γίνουνε σκολαστικές, ἀπὸ τὴν τρομάρα πού θᾶχουνε μήπως τύχῃ καὶ μᾶς πετάξουνε καμιὰ δοτικὴ. ἀπὸ τὸν πόθο τους νὰ καταλάβουμε πὼς ξαίρουνε πιά καὶ κείνες τί θὰ πῆ γραμματικὴ, τί θὰ πῆ ἐπιστήμη, πὼς γνωρίζουνε ὅλους τοὺς ἠχολογικοὺς, ὅλους τοὺς μορφολογικοὺς νόμους τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσας.

Πότες θάρθῃ ἀφτὸς ὁ καιρός; Ὡσπου νάρθῃ παρακαλῶ τουλάχιστο τίς κυρίες νὰ μὴ φιλονικιοῦνε κάθε λίγο γιὰ τὴν προφορὰ καὶ γιὰ τὴ γλώσσα· δὲν ταιριάζει καὶ θὰ τὸ καταλάβουνε κατόπι. Τί θὰ ποῦνε οἱ σπουδαῖοιο, οἱ σοβαροὶ ἄντρες, ὅταν τίς ἀκούσουνε; Ἄμα διοῦνε πὼς καὶ γυναῖκες ἀνακατέβουνται σὲ ζητήματα τῆς ἐπιστήμης, ἀμέσως θὰ τὸ μυρίστοῦνε πὼς ὁ τρόπος μας νὰ μελε-

τοῦμε ἀφτὰ τὰ τὰ ζητήματα, δὲν ἔχει τίποτα νὰ κάμη μὲ τὴν ἐπιστήμη· ὁ μόνος λόγος μας γιὰ νὰ φωνάζουμε, νὰ μαλλώνουμε γιὰ τὴν προφορά, εἶναι πού εἴμαστε Ρωμοί· ἓνας τέτοιος λόγος ὅμως δὲν εἶναι ἐπιστημονικός· ἂν εἴμε-
 στα Ἕλληνοι ἢ Γάλλοι, θὰ φρονούσαμε σὰν τοὺς ἄλλους, γιὰτὶ θὰ βλέπαμε τὴν ἀλήθεια χωρὶς πρόληψη. Ἡ γυναῖκα πρέπει νὰ ξαίρη μονάχα νὰ λέη σ' ἀγαπῶ. Οἱ δασκάλοι, ὅσο κι ἂν τὸ θέλουνε, ποτὲς δὲ θὰ κάμουνε κανέναν ἄθροπο νὰ ξεχάσῃ τὸ *φιλί*· μὲ τὸ *φιλί* θὰ χαρῆ κάθε μάννα τὸ πρῶτο χαμόγελο τοῦ παιδιοῦ της· ἓνα *φιλί* μᾶς γέννησε ὅλους κι ἄμποτες ὅλοι μας νὰ πεθάνουμε μ' ἓνα *φιλί* στὰ μάτια! Τὸ *φιλί* εἶναι ὅλη μας ἡ ζωὴ· ἡ κούνια εἶναι ἓνα *φιλί*, ἓνα *φιλί* ἡ ἀγάπη, ὁ τάφος ἓνα *φιλί*! Οἱ δασκάλοι δὲ μᾶς τὸ πάρουνε· ἔτσι καὶ τὴ γλώσσα μας δὲ θὰ μᾶς τὴν πάρουνε. Ἄς τὸ θυμηθοῦνε κι' ἀφτὸ οἱ κυρίες, κι ἄς μὴν ξεχάσουνε ποτὲς μήτε τὸ *φιλί* μήτε τὴ γλώσσα πού τὸ λέει ἔτσι. Γιὰ τὴν ὥρα, ὄση ὄρεξη κι ἂν ἔχω νὰ τίς κολακέψω, δὲν μπορῶ νὰ πῶ πὼς μιλοῦνε ὁμορφη γλώσσα.

Ἡ γλώσσα μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι καλὴ· μὰ τὸ φαῖ πού τρώς στὴν Πόλη, στὴ Χιὸ καὶ στὴν Ἀθήνα, δὲν τῶχουνε πουθενὰ στὴν Ἑβρώπη. Δὲν ἔχουνε πουθενὰ οἱ γυναῖκες τόση ἐβγένεια καὶ νοστιμάδα, τόσο πνέμα οἱ ἄντρες καὶ τόσο ζωερὸ νοῦ. Εἶδα σωρὸ κόσμους στὴν Ἀθήνα. Εἶδα καὶ κάμποσους νέους· κάνανε ὅλοι στίχους. Θάρρος παιδιά, κι ὄλο μπρός! Μὲ τίς δημοτικὲς τίς φημερίδες, μὲ τὰ πεζὰ δηγήματα καὶ μὲ τοὺς στίχους, κάτι θὰ καταφέρετε καὶ σεῖς. Ὁ σκοπὸς μας εἶναι μεγάλος κι' ἔχετε δίκιο. Φτάνει κάπου κάπου νὰ πηγαίνετε στὴν Ἀκρόπολη, νὰ κούτε τί σᾶς λένε οἱ Ἀρχαῖοι· προσέχτε νὰ μὴ σᾶς βάλουνε καμιά μέρα στὸ Διονύσιο. Μάθτε τὴ γλώσσα, νὰ διῆτε τί ὁμορφη πού εἶναι.

ἄλλη δὲ θὰ θέλετε νὰ γράφετε. Ὅλα μπορεῖτε νὰ τὰ πῆτε μὲ τὴν ἐθνικὴ μας γλώσσα, φτάνει πρῶτα νάχετε νὰ πῆτε κάτι καὶ νὰ βρίσκονται δυὸ ἰδέες στὸ κεφάλι σας μέσα· φτάνει νὰ μὴν τὴ μισοξαίρετε, νὰ τολμάτε, καὶ νὰ μὴ φοβᾶστε τὸν κόπο πού θὰ σᾶς δώσῃ ἡ δουλειά. Ὁ νοῦς κι' ἡ φαντασία ἔχουνε τὴν ἀξία τους· μὰ μὴν ξεχνᾶτε τὴ γραμματική. Τὴ γραμματικὴ πάντα στὸ προσκέφαλο!

Τὴ φαντασία γιὰ τίποτα δὲν τὴν ἔχω· τὴν ποίηση δὲν τὴν ψηφῶ. Φαντασία καὶ ποίηση μπορεῖ νάχη ὁ καθένας, μάθηση δὲν μπορεῖ, γιὰτὶ χρειάζεται θέληση καὶ κόπος· ἀφτὰ δὲν τᾶχουνε ὅλοι, καὶ χωρὶς μάθηση, χωρὶς γραμματικὴ, ἢ πιὸ ὠραία φαντασία, ἢ πιὸ ἀψηλὴ ποίηση πέφτει κάτω κι ἀπομνήσκει. Βγάλε τὴ γραμματικὴ, καὶ δὲ διαβάζεται μήτε ὁ Σαικσπεῖρος. Γιὰτὶ εἶναι γλώσσα τοῦ λαοῦ, θαρρεῖ ὁ καθένας πὼς εἶναι ἔφοκη καὶ τὴ γράφει χωρὶς νὰ τὴ σπούδασε ποτέ. Μὴ νομίζετε πὼς εἶναι ντροπὴ νὰ μαθαίνῃ κανεὶς ὅσα δὲν ξαίρει. Ὁ πιὸ προκομμένος μπορεῖ νὰ προκόψῃ. Σὲ κάθε ἡλικία μπορεῖ κανεὶς νὰ πάη σκολειό. Τὸ μεγαλύτερο σκολειό, τὸ πιὸ δύσκολο μάθημα εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ. Κανένα βιβλίον δὲν ἀξίζει τὴ διδαχὴ πού βγαίνει ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὸ στόμα. Τίς καλύτερες ὥρες τῆς ζωῆς σας, τίς πιὸ ἀγαπημένες σας ὥρες θὰ τίς περάσετε μὲ τὴ γραμματικὴ στὸ χέρι. Ἔτσι τὰ λέγαμε μιὰ μέρα μὲ τὸ Λάμπρο στὴν Ἀθήνα· ὁ καλὸς ὁ Μ. ὁ Λάμπρος μὲ γύρισε παντού. Τί πρόθυμος, τί δραστήριος ἄθροπος! Γιὰ μιὰ ὥρα καιρὸ, μὲ πῆγε στὰ Δημοτικά, στὸν Παργασσό, στὰ βιβλιοπουλεῖα. Ὅλα πρόφτασα νὰ τὰ διῶ—καὶ μαζί του ὅλα μου ἀρεζάνε. Ἀπὸ τὴ χαρὰ μου τοῦ ἔταξα καὶ γώ—ἂν ἀδειάσω καὶ μ' ἀφήσουνε οἱ δασκάλοι—νὰ γράψω καμιά μέρα καὶ νὰ φιερώσω στὸν Παργασσό

μιὰ Σύντομη γραμματικὴ τῆς γλώσσας μας γιὰ τὰ παιδά.
 Ἴσως μπορέσουνε νὰ τὴ διαβάσουνε καὶ γέροι.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουνε καλὸ σύστημα τὸ καλοκαίρι· τὴ μέρα κρύβονται στὰ σπίτια τους, τὸ βράδι κάθονται στοὺς καφενέδες—μὲ συμπάθειο! στὰ καφεῖα, ἢ μάλιστα ἐν τοῖς καφεῖοις, ἢ κάλλια ἐντὸς τῶν καφεῖων. Εἶναι γελαστός, χαρούμενος λαὸς κι ἀγαπᾷ νὰ διασκεδάξῃ ἢ Ἀθήνα κατάντησε Παρισάκι. Ἐνα βράδι πῆγα καὶ γὼ στὸν καφενέ. Στὴν Ἀθήνα, ἀκόμη καὶ σήμερα, γίνονται πολλὰ καθὼς εἴτανε συνήθειο νὰ γίνονται στὰ παλιὰ χρόνια, στοὺς ἀποστολικούς τοὺς καιρούς· βγάζει λόγο ἕνας στὸν καφενέ ἢ στὴν πιάτσα καὶ λέει τὴ γνώμη του. Οἱ ἄλλοι κάπου ρωτοῦνε ποιά ἰδέα ἔχει ὁ ρήτορας γιὰ τὸ τάδε ἢ τὸ τάδε ζήτημα· πρέπει ὁ ρήτορας νὰ δώσῃ ἀπάντησι. Ὁ Ἀθηναῖος εἶναι περιεργός καὶ τοῦ ἀρέσει νὰ ρωτᾷ· εἶναι φιλόμαθος λαός. Διάβασα μιὰ μέρα σὲ μιὰ φημερίδα γιὰ κάποιον γλωσσολόγον πού μιλοῦσε γιὰ τὴ γλώσσα. Ἀφοῦ τὰ εἶχε πεῖ ὅλα—ἔτσι ἔλεγε τὸ φύλλο—βγῆκε ἕνας νὰ τονέ ρωτήσῃ καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη· μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ρωτούσανε κ' οἱ Φαρισάιοι τὸ Χριστό. « Ἐρωτηθεὶς δὲ ὁ κ. Χατζηδάκης », ἔγραφε ἡ γαζέτα, « ἀπεκρίθη. » Τόντις ἀπεκρίθη ὁ κ. Χατζηδάκης μὲ προθυμία μεγάλη καὶ χτύπησε ὅλο τὸν κόσμον, κ' ἐμένα μέσα στοὺς ἄλλους, μάλιστα περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους· ἡ γαζέτα τύπωσε τὸ λόγο του. Χωρὶς νὰ χτυπήσω ἄνθρωπο, καὶ χωρὶς νὰ τυπώσῃ τὰ λόγια μου καμιὰ γαζέτα, τόπαθα καὶ γὼ σὰν τὸν κ. Χατζηδάκη. Στὸν καφενέ ὅπου καθόμουνε, εἴτανε κάμποσοι φίλοι μου μαζωμένοι καὶ μὲ ρωτήσανε—
 « Κύριε καθηγητά, τί ἰδέαν ἔχετε περὶ ξένων λέξεων ; » Τώρα ἔβγαινα πιά καὶ γὼ ἐρωτηθεὶς. Τοὺς εἶπα ἀπάνω κάτω τέτοια λόγια·

« Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἄνδρες Κορίνθιοι, ἄνδρες Ἀρκάδες, ἄνδρες Μωραῖται καὶ ἐπίλοιποι ἄνδρες—πολὶ νὰ προσέχετε στοὺς τενεκέδες! Δὲν ξαίρετε τί μπορεῖ ἄξαφνα νὰ βγῆ ἕνας τενεκές. Τὸ βλέπω τί θὰ μοῦ πῆτε— « Ἐφκολα γνωρίζεις τὸν τενεκέ. Ὁ τενεκές εἶναι μέταλλο κι ἀμέσως φαίνεται. Δὲν μπορεῖ τίποτα νὰ βγῆ. » Μὴν τὸ νομίζετε. Δὲ σημαίνει πού ἕνας τενεκές δὲν ἔχει μάτια, ἀφτιά, κεφάλι καὶ νοῦ. Κάποτες τυχαίνει νὰ μὴν εἶναι τενεκές ὁ τενεκές καὶ νὰ εἶναι ἄνθρωπος. Βάλτε λοιπὸ τὴν προσοχή σας· μὴν κάμετε ποτές σας κανέναν τενεκέ πρῶθυπουργό.

Ἄμα κάμετε καλὸ πρῶθυπουργό, ἀμέσως πιάνετε ἄλλη δουλειά. Πρῶτα μαζώχτε χρήματα ὅσα μπορεῖτε· ἄς δώσῃ παράδες ὁ καθένας. Τότες ἔχετε στρατό· ὁ στρατὸς ποτές νὰ μὴν ξαρματωθῆ, γιὰτὶ χαθήκατε, ἔάνγκη νὰ στέκεται πάντοτε στὸ πόδι, νὰ εἶναι ἔτοιμος γιὰ κάθε περίσταση, χρειάζονται πεκούνια. Κοιτάχτε μὲ κάθε τρόπο νὰγοράσετε κανόνια, τουφέκια, μαγιοννέτες, μαπαρούτι, μπάλλες, σπαδιά. Τοὺς ἄνθρώπους τοὺς ἔχετε. Θέλετε μόνο λίρες. Μὴν ξεχνᾶτε τὴν ἀρμάδα· παραγγείλτε φρεγάδες θαρακωτές, καράβια καὶ βαπόρια ντουζίνες· ἄμα πλερώσετε, ἔφκολα σᾶς φτεϊάνουνε καὶ φρεγάδες καὶ βαπόρια στὶς καλύτερες φάμπρικες. Ποιὸ εἶναι τὸ προτιμότερον, ἱππικὸ, πεζικὸ ἢ ναφτικὸ; Ἄπ' ἀφτὰ τὰ τρία ποιὸ συμφέρνει περισσότερο; Μπορεῖ νὰ σκεφτοῦμε χωριστὰ γιὰ τὸ καθένα. Νὰ σᾶ; πῶ τὴν ἰδέα μου· τὸ προτιμότερον μοῦ φαίνεται, νᾶχῃ κανεὶς καὶ τὰ τρία μαζί. Μὲ τὸ πεζικὸ φυλάγονται λαμπρὰ τὰ σύνορα· μὲ τὴν καβαλλαρία πηδάτε καὶ πάτε παρέκει· μὲ τὸ στόλο, φτάνει νὰ τύχῃ κατάλληλη ὥρα, κι ἀμέσως ἀρπάζετε κανένα νησί· τὸ νησί σᾶς δίνει φόρους καὶ σᾶς βάζει σωρὸ παράδες στὴν κάσσα. Ἀρμάδα, πεζούρα καὶ καβάλλα, μὴν τὸ κουνᾶτε ἀπὸ κεῖ.

Μπορεῖ τώρα νὰ πάrouμε κι' ἄλλα μέτρα. Γιὰ νᾶχετε πλιότερους παράδες, σφαλνᾶτε μερικά σχολειὰ κ' ἕνα δυὸ Πανεπιστήμια. Τί θὰ τὰ κάμετε τὰ τόσα; Μήτε γρόσια, μήτε δόξα, μήτε κομματί χῶμα δὲ σᾶς δώσανε Ἰσα μὲ τώρα. Κατάλαβα τί σᾶς βασίτῃ καὶ δὲν τὰ σφαλνᾶτε.— Καλά! λέτε· ἀμὲ τὰ βιβλία κ' οἱ δικάδες χαρτί πού εἶναι μέσα; Τί θὰ γίνουνε; Ἄλλος μπελᾶς πάλε τοῦτος. — Σωστός ὁ λόγος. Κι ἀφτὸ θέλει σκέψη. Ἐλᾶτε λιγάκι νὰ τὸ συλλογιστοῦμε μαζί. Ἴσως κάτι βγῆ ἀπὸ τὴ σκέψη. Γιὰ σταθῆτε! Μοῦ φαίνεται πὼς τὸ χαρτί, ὅ τι θέλετε τὸ κάνετε. Τὸ χαρτί πάντοτε εἶναι χρήσιμο. Πρῶτα πρῶτα, τῶχετε στουπιὰ γιὰ τὰ τουφέκια. Ὅταν πάτε στὸν πόλεμο, μπορεῖτε νὰ τυλίξετε μέσα τὰ παπούτσια σας, δὲ λέω τὸ φαί σας, μάλιστα ἂν εἶναι λαδερό, γιὰτὶ λιγδώνει καὶ γίνεται γλήγορα μουσκίδι τὸ χαρτί. Μὰ καὶ γιὰ φαί ταιριάζει, φτάνει νὰ εἶναι σταφίδες, τσίροι, ψωμί ἢ τυρὶ ξερό. Βλέπετε πὼς τὸ βολέψαμε καὶ τοῦτο. Τὸ κάτω κάτω, καὶ γιὰ κάτι ἄλλες δουλειᾶς εἶναι χρήσιμο τὸ χαρτί. Εἶναι ἀνάγκη νὰ κάθουμαί τώρα νὰ σᾶς λέω γιὰ τί δουλειᾶς;

Θὰ σᾶς πῶ ἀκόμη κι' ἄλλο. Ὅταν οἱ Ἄουστριακοὶ κρατούσανε τὴ Βενετιά, εἶτανε ἀδύνατο νὰ διῆς τσιγάρο σὲ βενετσιάνικο στόμα. Οἱ Βενετσιάνοι, πὺν καπνίζανε πρῶτα σὰν τὰ καμίνια, πάψανε ἄξαφνα νὰ καπνίζουνε. Οἱ Ἄουστριακοὶ κρατούσανε τότες τὰ καπνὰ καὶ κάλλια βασιανίζότανε ὁ Βενετσιάνος ὀλημέρα, παρὰ νὰ κάμη τὸν Ἄουστριακὸ νὰ κερδίση μισὸ παρὰ. Κάτι θὰ πῆ ἡρωϊσμός, ὁμόνοια, ζωντανὸ μῖσος, ἔχτρα πὺν μάτι δὲ σφαλνᾶ, πὺν μέρα νύχτα βιγλίζει. Πολὶ σᾶς τὰ συστήνω κι' ἀφτά.

Τόσα εἶχα ἀπάνω κάτω νὰ σᾶς πῶ γιὰ τίς ξένες λέξεις. Ὅταν κάμτε καλὸ στρατό, ὅταν ἀφήσουνε τὸ τσιγάρο στὴν

Ἄνατολή, ὅταν ἄλλο δὲ βάλετε στὸ νού σας παρὰ μαρουτί καὶ φωτιά, τότες πάλε βρίσκουμε καιρὸ καὶ τὰ ψιλολογοῦμε. Οἱ ξένες λέξεις κανένα κακὸ δὲ μοῦ κάμανε· τίς ἔχω μάλιστα ἀνάγκη γιὰ νὰ πῶ κάμποσα πράματα, πὺν δὲ μοῦ ἔρχεται καὶ δὲ γίνεται νὰ τὰ πῶ ἄλλιώς· ἔτσι τίς ἔκαμα δικές μου· τίς ἔβαλα νὰ δουλέβουνε τὴν ἰδέα μου. Δὲν ταιριάζει νὰ κάνουμε τοὺς περήφανους μὲ τίς λέξεις κι' ὄχι μὲ τοὺς ἀθρώπους, νὰ μὴ θέλουμε τούρκικα καὶ νὰ καλοπιάνουμε τοὺς Τούρκους. Εἶναι περιττὸ νὰ καθαρίζουμε τὴ γλώσσα πὺν δὲν τῶχι ἀνάγκη καὶ δὲ βρωμᾶ· κάλλια νὰ καθαρίσουμε τὴν Ἄνατολή. Τὸ τουφέκι ἀπὸ τὴ γλώσσα μας νὰ τὸ βγάλουμε, δὲ γίνεται, γιὰτὶ σκοτώνει Τοῦρκο· πολὶ πὺν φρόνιμο νὰ βγάλετε τὸν Τοῦρκο ἀπὸ τὰ νησιά κι' ἀπὸ τίς ἐπαρχίες, γιὰτὶ ὁ Τοῦρκος μπορεῖ νὰ σκοτώσῃ χριστιανούς. Σκοτώνει τοὺς χριστιανούς ὁ καταραμένος καὶ τί βγαίνει τότες; Ἄς λέμε ὅσο θέλουμε *πυροβόλον* κι' ἄλλες τέτοιες νοστιμάδες· δὲ φελᾶ. Ἄχ! τᾶπιστα τὰ σκυλιά, τοὺς σιχαμένους τοὺς βαρβάρους! Ποιὸς εἶναι Ρωμὸς καὶ μπορεῖ ἄλλο νὰ γυρέβῃ, ἄλλο νὰ ποθᾶ μέρα νύχτα παρὰ νὰ πάσῃ τὴν ψυχὴ τους; Ποιὸς μπορεῖ σήμερα νὰ λέγεται ἄθροπος, ποιὸς μιλᾶ γιὰ πολιτισμὸ κι' ἀφίνει τέτοια ζᾶ στὸν κόσμω; Ὁμπρός, ὁμπρός, τὰ παιδιὰ· ὀρημίστε, παλληκάρια, στὸ κριάσι καὶ στὸ περσι! Χτυπᾶτε, ὅσο μπορεῖτε—κι' ἄμα μπορεῖτε. Ἄν ἔχετε τουφέκια, πάρτε τὰ τουφέκια· ἂν τὰ τουφέκια σᾶς λείψουνε, πάρτε πέτρες· ἂν καὶ πέτρες δὲ βρεθοῦνε, πολεμήστε μὲ τὰ νύχια· ἂν τὰ νύχια σπάσουνε καὶ κεῖνα, μὲ τὸ στόμα, μὲ τὴ γλώσσα, μὲ τὰ δόντια, ρουφήχτε αἷμα, δαγκάστε μοῦτρα, φάτε κόκκαλα. Ὅξω, ὅξω πρῶτα τοὺς ξένους. Γιὰ τίς ξένες λέξεις βλέπουμε κατόπι. »

ΚΔ'.

Ε Ε Ν Η Γ Λ Ω Σ Σ Α

Τὰ σπίτια στὴν Ἀθήνα εἶναι ὠραῖα. Μὲ πολὶ γοῦστο τὰ κάνουνε καὶ δὲν εἶταν ἔφκολο πρᾶμα, κοντὰ στὴν Ἀκρόπολη, νὰ φτειάσουνε παλάτια καὶ νὰ χτίσουνε πολιτεία πού νὰ φαντάζην, πού νᾶχην τόση χάρι. Οἱ πέτρες εἶναι πέτρες σωστές, κι ὄχ' μουκαβάς. Τὸ μάρμαρο ψέφτικο δὲν εἶναι εἶναι μάρμαρο ἀληθινό. Τὸ κακὸ εἶναι ὅμως πού τὸ σπίτι τὸ λένε οἰκία καὶ οἶκος· μ' ἄφτὸ τελειώνει ἡ ἀλήθεια κι' ἀρχίζει—.... πῶς νὰ τὸ γυρίσουμε; ἄς ποῦμε κ' ἓνα δυσάρεστο.... —ἀρχίζει ἡ ψεφτιά. Νὰ μὴ θυμώσῃς, ἀναγνώστη, καὶ θὰ μὲ καταλάβῃς· μάλιστα θὰ διῆς πῶς ἄλλη λέξη δὲν ἔχει. Μιλοῦμε γιὰ τὸ καλὸ κι ὄχι γιὰ νὰ βροῖσουμε. Ἄν τύχη πάλε καὶ θυμώσῃ ὁ ἀναγνώστης μου, ἄς τὸ ρίξῃ στοὺς δασκάλους· γιατί κοιτάχτε τί τρέχει. Ὅταν ὁ Ρωμιὸς εἶναι μονάχος του καὶ μιλά γιὰ λόγου του, μέσα στὸ νού του λέει σπίτι. Ἄμα ἀνοίξῃ τὸ στόμα μπροστὰ σὲ κανέναν ξένο ἢ καὶ σ' ἓνα δικό του, θυμᾶται πῶς πρέπει νὰ τὸ πῆ ἀλλιῶς· τὸ μεταφράζει στὴ στιγμὴ καὶ σοῦ τὸ βγάζει οἰκία. Ὁ ἄλλος ὁ Ρωμιὸς πού τὸν ἀκούει, σπίτι ξαίρει καὶ κείνος — νὰ μὴν πῆ πῶς δὲν τὸ ξαίρει ἔτσι, γιατί τότες ἐμεῖς τοῦ λέμε πῶς δὲν ξαίρει τὴ γλώσσα του. Ὡστόσο, τί κάνει; Ὅταν ἀκούσῃ οἰκία, γλήγορα γλήγορα μέσα του λέει· «Γιὰ σπίτι μιλά.» Τὸ μεταφράζει τὴν ἴδια ὥρα κ' ἔτσι τρέχουνε τὰ λόγια. Καὶ γιὰ κάθε λέξη, γιὰ τὸ ψωμί, τὸ τυρί, τὸ κρασί, γιὰ τὸ νερό, τὴ φωτιά, γιὰ τὰ μάτια, τὰ δόντια, τὰ φρούδια, τὰ πόδια, τὰ χέρια, τὰ μπράτσα, τὰ παιδιά, τὰ γῶγρια, καὶ τὰ κορίτσια,

γίνεται ἡ ἴδια ἐργασία μέσα στὸ νού του· μεταφράζει. Ἄλλα ἔχει μέσα του ὁ Ρωμιὸς κι ἄλλα λέει. Δὲν εἶναι μονάχα τὸ στόμα πού λέει μᾶθημα· καὶ τᾶφτια δὲν κάνουνε ἄλλη δουλειὰ στὴν Ἀθήνα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολὴ παρὰ αἰῶνια νὰ μεταφράζουμε.

Τώρα μπορεῖ νὰ μὲ ρωτήσῃς σὲ τί χρησιμέβουνε ὅλα ἄφτὰ τὰ μεταφράσματα καὶ τί βγαίνει ἀπὸ τὴν κωμῶδιᾳ; Ἄνόητος πού δὲν τὸ βλέπεις! Δὲν τὸ κατάλαβες ἀκόμη; Μὲ τὴ μετάφραση πρῶτα θὰ δείξουμε στοὺς ξένους πῶς ἡ γλώσσα μας δὲν ἄλλαξε συλλαβὴ καὶ πῶς ἔμεινε αἰῶνες ἡ ἴδια. Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἔφεβγε ἀπὸ τῆς Ἀσπασίας, βέβαια θὰ τῆς ἔλεγε· — *«Φιλίττη, ὑπάγω εἰς τὴν οἰκίαν.»* — Ἔτσι τὸ λέμε καὶ μεῖς σήμερα. — Δέφτερο, λέγοντας οἰκία ἀντὶς σπίτι ὑφωνοῦμαστε κομματί· φαντάζει ὁ ἓνας μπροστὰ στὸν ἄλλον· ὁ Ρωμιὸς καμαρώνει τὸ Ρωμιό. Βλέπει ἀμέσως ὁ ἓνας πῶς ἔμαθε ὁ ἄλλος δυὸ τρία ἑλληνικά καὶ γιὰ νὰ μὴ μείνῃ πίσω καὶ κείνος, κάνει πῶς τὸν καταλαβαίνει. Δὲν τὸ εἶπαμε καὶ πρὶν πῶς μονάχα οἱ ἀρχαῖες λέξεις ἔχουν ἐβγένεια; Ἔτσι καὶ μεῖς μὲ μιὰ μόνη λέξη φανερώνουμε τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς μας. Ὅλη μας ἡ ἐβγένεια εἶναι στὰ λεξικά. Ἴσως δὲν ἔχουμε κι ἄλλη νὰ δείξουμε· συμφέρνει λοιπὸ νὰ λέμε οἰκία καὶ ὄχι σπίτι. Εἶναι κ' ἓνα τρίτο. Ὅσο κι ἂν πολεμήσανε οἱ δασκάλοι, ὅσο κι' ἂν ἀναποδογυρίσανε τὸ καθετίς, δὲν τὸ κατωρθώσανε νὰ βγάλουνε ἀπὸ τὴ γλώσσα μας μερικοὺς τύπους δημοτικούς· δὲ διώξαν ἀκόμη τὸ καημένο, τὸ σακατεμένο τὸ θά· δὲν ξεροζιῶσανε τὸ βάρβαρο νά. Δὲν ξωλοθρέψανε ὅλους τοὺς ξενισμούς· κάθε φορὰ πού λέμε Μάρτης, Μᾶης καὶ τοὺς ἄλλους μῆνες, ἀκόμη καὶ σήμερα μιλοῦμε λατινικά, γιατί ὁ Μάρτης, Μᾶης κ' οἱ ἄλλοι μῆνες, ἑλληνικὲς λέξεις δὲν εἶναι· λατινικὰ μι-

λοῦμε, ἅμα ἰποῦμε τὸν *Κωσταντίνο* κι ἄλλα τέτοια. Τί νὰ κάμουμε; Νὰ μὴ λέμε *Μάρτης*, *Μᾶς* καὶ *Κωσταντίνος*; Νὰ μὴ γράφουμε τὸ *θά* καὶ τὸ *νά*; Τὸ συλλογιῶνται κ' οἱ δάσκαλοι. Τοῦλάχιστο τὸ διορθῶνουνε. Βάζοντας στὴν ἴδια φράση τὸ *θά* ἢ τὸ *νά* μαζί με τὸ *σπίτι*, ἔχεις δυὸ βαρβάρους τύπους ἀντὶς ἕνανε· ὅταν ὅμως πῆ ἕνα *θά* καὶ πῶ κάτω χάωσης ἕναν *οἶκον*, τότες μοιάζει σὰ νὰ μὴν ἄλλαξε ἢ γλώσσα. Πές· «*Θὰ ὑπάγω εἰς τὸν οἶκον*» ἢ «*Θὰ ὑπάγω εἰς τὸ σπίτι*». » Σύγκρινέ τα καὶ τὰ δυό. Ποιὸ σοῦ φαίνεται πῶ ἐλληνικό; Ποιὸ λές ἀπὸ τὰ δυὸ νὰ συνήθιζε ὁ Περιουκλής; Βέβαια τὸ πρῶτο. Κατάλαβες; 'Εκεῖ πὼ τὸ *θά* μπορεῖ νὰ σὲ προδώσει, ἂν τὸ βάλῃς με ξένη λέξη, καὶ νὰ δείξῃ πὼς ἢ γλώσσα σου ἄλλαξε, ἅμα κολλήσης τὸ *θά* σὲ μιὰ λέξη ἀρχαία, γίνεται ἀρχαῖο καὶ τὸ *θά*. 'Ετσι ἔσριαξες τίς ἀνωμαλίες· ἔτσι ξελληνίζεις τοὺς ξενισμούς. Φτάνει νὰ κάμῃς τὸ *Μάρτη Μάρτιον*, τὸν *Κωσταντίνο Κωνσταντῖνον*· ἀμέσως πάστρεψες, ξέπλυνες τὴ γλώσσα. Τώρα βλέπεις πὼς με τὴ μετάφραση κάμποσα κατάφερες.

"Ἄς εἶναι πάλε καλὰ οἱ Ρωμαῖοι! Χωρὶς τοὺς Ρωμαίους *θά* μνήσκαμε στὰ κρύα τοῦ λουτροῦ. Δὲ *θά* ξαίραμε τί μίγα ἔχουμε· τὰ χρόνια *θά* περνούσανε καὶ δὲ *θά* τὸ νιώθαμε· δὲ *θά* μπορούσανε οἱ δάσκαλοι νὰ προδέψουνε· πάντα *θά* κοπανίζανε τὰ ἴδια. Μὲ τὸ μνηολόγι πὼ μᾶς ἔδωσε ἢ Ρώμη, ξαίρουμε τοῦλάχιστο τί μᾶς γίνεται. Οἱ Ρωμαῖοι μᾶς μάθανε πολλὰ χρήσιμα πράματα· χάρη στοὺς Ρωμαίους ἔχουμε *σπίτι* καὶ καθούμαστε· χάρη στοὺς Ρωμαίους ἀνοίγουμε καὶ σφαλνοῦμε *πόρτες*. "Ἄς εἶναι καλὰ κ' οἱ ἀρχαῖοι! Κάμποσα τοὺς χρωστοῦμε. "Ἄ δὲν εἶτανε οἱ ἀρχαῖοι, δὲ *θά* ξαίραμε πὼς νὰ ποῦμε τὸν *ἄθροπο* Χωρὶς τοὺς ἀρχαίους, ἴδια ἢ *Ἀθῆνα* ὄνομα δὲ *θά* εἶχε

Εἶναι τόντις κρῖμα πὼ ἀφτὲς οἱ δυὸ λέξεις *ἄθροπος* καὶ *Ἀθῆναι* εἶτανε ξένες στὴν ἀρχαία γλώσσα. Ἑλληνικὴ ρίζα δὲν ἔχουνε κι ἀπὸ κάπου *θά* τίς κλέψανε οἱ προγόνι μας. Οἱ δασκάλοι ἀφτὸ δὲν τὸ ξετάζουνε· οἱ δασκάλοι δὲν ξετάζουνε πὼς ἢ λέξη *πόρτα* βρέθηκε στὴ γλώσσα μας ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ χρόνια. 'Ακούνε τοὺς Ἰταλοὺς νὰ λένε *πόρτα* νομίζουνε ἀμέσως πὼς μᾶς τὸ μάθανε οἱ Ἰταλοί. Γράμματα δὲν ξαίρουνε οἱ καημένοι· γιὰ τοῦτο βρίζουνε καὶ κατατρέχουνε ἀφτὴ τὴ λέξη· τὸ *Μάρτη* καὶ τὸ *Μᾶη*, τοὺς ἀφίνουνε ἤσυχους. Κι ὅμως, ὅσο ἀρχαῖος εἶναι ὁ *Μάρτης*, τόσο ἀρχαία εἶναι κ' ἢ *πόρτα*, μάλιστα πῶ ἀρχαία. Οἱ δασκάλοι δὲ λένε τίποτα μῆτε γιὰ τὴ λέξη *ἄθροπος* μῆτε γιὰ τὸνομα *Ἀθῆναι*—κι ὡστόσο *θά* σοῦ ποῦνε πολλὶ σοβαρὰ πὼς ξένες λέξεις δὲ θέλουνε. "Ορος· «ξένες λέξεις εἶναι ὅσες θαρροῦνε ξένες οἱ δασκάλοι. "Ἄμα δὲν ξαίρουνε οἱ δασκάλοι, ξένες λέξεις δὲν ὑπάρχουνε.»

"Ὅπως κι ἂν τὸ γυρίσουνε οἱ δασκάλοι, δὲ θάλλάξουνε τὴν ἱστορία· ὅ τι ἔγινε, ἔγινε. Ἡ γλώσσα μας ἄλλαξε, γιὰ τὸ ὄλες οἱ γλώσσες ἀλλάζουνε. Ἀφτὸ ἢ Ἑβρώπη τὸ ξαίρει, κι ἀπὸ μᾶς δὲ *θά* πάρη μαθήματα. Ἑβγένεια δὲν εἶναι, νὰ λὲη κανεὶς ἄλλα ἂν' ἄλλα. Μὰ κι ἂν εἶτανε μεγαλύτερη ἐβγένεια νὰ λέμε *οἰκία* ἀντὶς *σπίτι*, ἄρτος ἀντὶς *ψωμί*, πάντα *θά* εἶταν ἐβγένεια ψεφτικὴ νὰ τὸ λέμε ἔτσι. Τί *θά* πῆ ψεφτιά; Νὰ σὲ κάμω νὰ πιστέψῃς ἕνα πρῶμα πὼ δὲν εἶναι. Τί κάνουμε ὅμως τώρα; Θέλουμε, ὁ κόσμος νὰ πιστέψῃ πὼς ἢ γλώσσα μας δὲν ἄλλαξε· θέλουμε νὰ τὸ πιστέψουμε κ' οἱ ἴδιοι προσπαθοῦμε νὰ δείξουμε ἐβγένειες πὼ δὲν ἔχουμε. Ἡ ἀλήθεια μέσα σ' ἀφτὰ τί γίνεται; Χάνεται, κ' ἢ ψεφτιά βασιλέβει. Εἶναι ἔτσι ἢ δὲν εἶναι; "Ὅποιος θύμωσε πρέπει τώρα νὰ ξεθυμῶση. "Αδικος θυμὸς! Νομίζουμε

τάχατις πὼς κάτι κατωρθώσαμε μὲ τὰ δασκάλικα μας καὶ δὲ βλέπουμε πολὶ πῶς σοβαρὰ πράματα. Μὲ τὴ μετάφραση καὶ μὲ τὸ σύστημά μας ἀφτὸ νᾶχουμε ἄλλη γλῶσσα στὸ νοῦ, ἄλλη στὸ στόμα, καὶ ἄλλη πάλε στὸ κοντύλι, τὸ κάτω κάτω τί δουλειὰ κάνουμε ; Τὴν ἴδια δουλειὰ πὸν κάνουνε ὅσοι μιλοῦνε ξένη γλῶσσα. Ξένη γλῶσσα εἶναι μιὰ γλῶσσα πὸν δὲν τὴν ξαίρει κανεὶς φυσικὰ καὶ πὸν πρέπει νὰ τὴ μάθη μὲ τὸ δάσκαλο, γιὰ νὰ τὴ μιλήσῃ. Ἔτσι τὸ παθαίνουμε καὶ μεῖς μὲ τὰ κορακίστικα πὸν μιλοῦμε. Καὶ δὲν ντροπούμαστε. Μάλιστα προσμένουμε οἱ δασκάλοι νὰ τοὺς καμαρώσουνε οἱ Ἑβρωπαῖοι ! Οἱ Ἑβρωπαῖοι ὥστόσο τί λένε ; Λένε πὼς δὲν ξαίρουμε τὴ γλῶσσα μας καὶ πὼς μᾶς τὴ χαλάσανε οἱ δασκάλοι. Τὸ φραγκόπαιδο δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ τοῦ ποῦνε πὼς πρέπει νὰ λήῃ τὸ σπῖτι καὶ τὸ φωμί τᾶκούει καὶ θὰ τὰ πῆ ὅπως τὰ λείει ὁλος ὁ κόσμος. Ξαίρει τὴ γλῶσσα του φυσικὰ. Ἐμεῖς θὰ τὴ μάθουμε πρῶτα σχολειό, καὶ τὸ μάθημα ἀφτὸ τολμοῦνε οἱ δασκάλοι καὶ τὸ λένε ἐθνικὴ γλῶσσα ! Ἐνα μόνον ξεχνοῦνε οἱ δασκάλοι οἱ ξένες λέξεις δὲν εἶναι τὸ σπῖτι, τὸ τουφέκι καὶ τὸ παπούτσι, γιὰ τί τις λέξεις ἀφτὲς τις ἔκαμε δικές του ὁ λαὸς καὶ γίνανε τώρα ρωμαίικες. Ἄμα τις πῆς, θὰ τις καταλάβῃ ὁ καθέννας καὶ ἀπὸ κεῖ μπορεῖς νὰ κρίνης μόνον τὴ δικὴ του τὴ γλῶσσα καταλαβαίνει ἓνας ἄθροπος, χωρὶς νᾶχη ἀνάγκη δάσκαλο. Γλῶσσα μας τὸ λοιπὸν καταντήσανε καὶ ἀφτὲς οἱ λέξεις. Ἄλλη εἶναι ἡ ξένη γλῶσσα.

Μιὰ μέρα περνοῦσα ἀπὸ ἓνα σπῖτι μπροστά. Στὴν πόρτα στεκόταν ἓνα παιδὶ δώδεκα χρονῶ, μὲ χαρούμενο πρόσωπο καὶ μάτια γελαστά. Φοροῦσε στιβάλια ἀψηλά, φτερονίστρες, καὶ βαστοῦσε καμτσιόκι στὸ χέρι. Εἶταν ἔτοιμο νὰ φύγῃ. Ἔλεγε τῆς μάννας του πὸν εἶτανε μέσα στὸ σπῖτι.

—« Μάννα, θὰ πάω καβάλλα. » — « Νὰ μὴ σ'ἀκούσω, νὰ μὴ σ'ἀκούσω ! μόνιαζε κ' ἔλεγε ἡ μητέρα του. Τέτοιες λέξεις νὰ μὴ λές καὶ θὰ σὲ δείρω ! Νὰ πῆς θὰ ὑπάγω νὰ ἱππεύσω. » Σάσιτσε τὸ παιδὶ σὰ νὰ μὴν καταλάβαινε. Ἡ μάννα του καὶ κείνη δὲν ἔβλεπε καὶ δὲν ἔνωθε τί βάρβαρη γλῶσσα πολεμοῦσε νὰ μάθη τοῦ παιδιοῦ της, ὅταν τῶβαζε νὰ λήῃ τἀναλυτικὸ μας τὸ θὰ μὲ τᾶρχαῖτο ἱππεύσω καὶ τὸ μεσαιωνικὸ τὸ ὑπάγω. Νόμιζε πὼς τόντις κάτι κατάφερνε καὶ δὲν καταλάβαινε ἡ ἴδια τὸ τρομερὸ λάθος πὸν ἔκανε. Κατάλαβα τότες ὅμως ἐγὼ πὼς ἡ μόνη ξένη γλῶσσα στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ καθαρέβουσα· τὸ παιδὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν καταλάβῃ κ' ἡ μάννα ἡ ἴδια δὲν τὴν ξαίρει. Ἐφυγα μὲ τὸν καημὸ στὴν καρδιά. Τί θὰ γίνῃ ἓνα ἔθνος, ὅπου μαθαίνει τέτοια γλῶσσα τὸ παιδὶ ἀπὸ τὴ μάννα !

ΚΕ΄.

Χ Α Μ Ε Ν Α Λ Ο Γ Ι Α

Κάποτες μοῦ ἔρχεται νὰ φωνάξω δυνατά, πὸν ὁλος ὁ κόσμος νὰ μ' ἀκούσῃ.—« Μή ! Μή ! Μή ! Μή ! Μὴ χαλνᾶτε τὴ γλῶσσα ! Καταστρέφετε τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα μαζί. Θέλετε γλῶσσα πὸν νὰ μοιάξῃ τόντις μὲ τὴν ἀρχαία, πὸν νὰ εἶναι ἡ ἴδια γλῶσσα ; Πάρτε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Θέλετε ξένη γλῶσσα ; Πάρτε τὴν καθαρέβουσα· θὰ δείξῃ σ' ὄλο τὸν κόσμον, πὼς τόντις χάθηκε ἡ ἀρχαία. Θέλετε νὰ παῖξετε ; Θέλετε νοστιμάδες, χωρατάδες καὶ κωμωδίες ; Τότες νὰ

Τὸ ταξίδι μου

16

γράφετε τὴν καθαρῆβουσα ! Θέλετε ἐπιστήμη, κόπο καὶ μάθηση ; Θέλετε νὰ πιάσετε σοβαρὴ δουλειά ; Νὰ γράψετε τὴν ἐθνικὴ σας γλώσσα. Ἐπὶ τὴν ἀπόφασί σας, θὰ φανῆ ἂν εἶστε ἢ ἄντρες ἢ παιδιά.

Ἀφήστε τὴν ψεφτομάθηση, τὴν ψεφτοσοφία, τοὺς συμβιβασμοὺς καὶ τοὺς δασκάλους. Μὴν πιστέψετε ὅσα λένε, πὼς βαθμηδὸν ἡ γλώσσα θὰ καλυτερέψῃ καὶ πὼς θὰ γράψουμε μιὰ μέρα σὰν τὸν Ἑσνοφώντα. Μονάχα ποὺ σὰς λέει κανεὶς τέτοιο λόγο, σὰς δείχνει πὼς δὲν κατάλαβῃ ἀκόμη μήτε τί εἶναι Ἑσνοφώντας μήτε τί θὰ πῆ γλώσσα. Βαθμηδὸν ξαίρετε τί θὰ γίνῃ ; Θὰ χαθῆ ἡ ἐθνικὴ μας γλώσσα καὶ θὰ φανίσσετε τὴν ἀρχαία. Τί μὲ μέλει ποὺ θυμώνετε τώρα μ' ὄσους ἔτσι σὰς μιλοῦνε ; Μιὰ μέρα θὰ καταλάβετε οἱ ἴδιοι τὸ κακὸ ποὺ μᾶς κάματε σὲ ὄλους ; θὰ κλαίτε καὶ θὰ λυπᾶστε καὶ δὲ θὰ μπορῆτε πιά νὰ διορθώσετε τὸ κακὸ. Ἄχ ! τί βάσανο ποὺ εἶναι νὰ βλέπῃ κανεὶς τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ μὴν μπορῆ νὰ τὴ δείξῃ στοὺς ἄλλους !

Μὴν τὰ θέλετε ὅλα μισά. Ἀμάθεια καὶ περηφάνεια σὰς φέρανε τέτοιο κακὸ περηφάνεια, γιατί θέλει ὁ καθένας νὰ φαντάξῃ καὶ νὰ μὴν εἶναι σὰν τὸ λαὸ ἀμάθεια, γιατί καταντήσαμε νὰ μὴν ξαίρουμε τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ, γιατί τολμήσανε οἱ δασκάλοι νὰ βρῶσιν ὅλο τὸ ἔθνος καὶ νὰ ποῦνε βάρβαρη μιὰ γλώσσα, ποὺ δὲν τὴ σπουδάσανε ἀκόμη. Ἀφτὴ ἡ γλώσσα ὅμως ὑπάρχει ; μπορεῖτε νὰ τὴν κάμετε κομμάτια ; κανεὶς δὲ θὰ μᾶ ; τὴ σηκώσῃ. Μὲ κανέναν τρόπο δὲ θὰ γυρίσῃ πίσω ἡ ἀρχαία. Οἱ ἱστορικοὶ νόμοι γιὰ σὰς δὲ θὰ ἀλλάξουνε. Τοῦ κάκου βρίζετε τὴν ἐθνικὴ μας γλώσσα καὶ τὴ λέτε πρόστυχη, καὶ καμώνεστε πὼς μήτε ξαίρετε τί εἶναι, καὶ πολεμᾶτε νὰ μᾶς δείξετε πὼς ἡ ἀρχαία ἀκόμη ζῆ. Ποτέ, ὄχι ! ποτέ, δὲ θὰ κάμετε τὸν κόσμον νὰ σὰς πι-

στέψῃ. Τοῦ κάκου γράψετε γραμματικὴς τῆς καθωμιλημένης καὶ βάζετε μέσα ὅλη τὴν ἀρχαία γραμματικὴ, περιττοσύλλαβα, ὑπερσεντελικούς καὶ μετοχές, ὕστερα μάλιστα χαρίζετε τὰ βιβλία σας στοὺς ξένους, τάχατις γιὰ νὰ σὰς καμαρώσουνε. Πάντα θὰ σὰς καταδικάσῃ ἡ ἐπιστήμη κ' ἡ ὀρθὴ κρίση. Πάντα κάπου θὰ βρεθῆ ἕνας νὰ σὰς τὸ πῆ — καὶ ἂν πάλε δὲ βρεθῆ, δὲν πειράζει ! Ἡ ἀλήθεια θὰ μείνῃ ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια, γιὰ νὰ ὑπάρχῃ, δὲν ἔχει ἀνάγκη μήτε νὰ τὴ βλέπουμε, μήτε μάλιστα νὰ ξαίρουμε τὴν ὑπαρξὴ της. Μὰ τ' ἀποτελέσματά της, πάντα, σίγουρα καὶ καταστρέφτικά. Ἡ ἀλήθεια κάποτε μοιάζει μὲ τὰστέρια τὰ μακρινὰ ποὺ δὲ φαίνονται μέσα στὸν οὐρανὸν, καὶ ὡστόσο λάμπουνε ὀλομόναχα, καὶ ἂς μὴν τὰ βλέπῃ κανένας !

Ἡ καρδιά μου πονᾷ νὰ σὰς ἀκούω ! Τὸ χαμὸ σας θέλετε τὸ κακὸ σας γυρέβετε μονάχα. Ἄν ξαίρανε οἱ δασκάλοι τὴν ἀρχαία μὲ τὰ σωστὰ τους, δὲ θὰ πολεμοῦσανε κάθε ὥρα νὰ μᾶς δείξουνε πὼς τὴν ξαίρουνε, θὰ γράφανε τὴ δημοτικὴ, ἀφοῦ κ' οἱ ἀρχαῖοι οἱ ἴδιοι γράφανε τὴ δημοτικὴ τους γλώσσα. Μὲ τὴν ψεφτογραμματικὴ δὲ φτειάνεται φιλολογία. Τί λόγια νὰ βρῶ γιὰ νὰ μὲ πιστέψετε ; Χαλνᾶτε μιὰ γλώσσα ποὺ εἶναι θησαβρός γιὰ τὴν ἐπιστήμη, ποὺ θὰ σὰς δοξάσῃ στὸν κόσμον. Χαλνᾶτε μιὰ γλώσσα ποὺ μόνη της μπορεῖ νὰ σὰς δώσῃ μιὰ μέρα ἐθνικὴ φιλολογία, ποίηση καὶ φήμη, μιὰ γλώσσα ποὺ θὰ σὰς κάμῃ νὰ μοιάξετε ἴσως καὶ σεῖς μὲ τοὺς ἀρχαίους, Μή ! Μή ! Μή ! »

Ἄχ ! Νὰ εἶμονε κάτι καὶ γώ ! Νὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ μ' ἀκούσῃ ! Ἀφτὸ τὸ κεφάλαιο νὰ μποροῦσανε ὅλοι νὰ τὸ διαβάσουνε — καὶ νὰ μὲ πιστέψουνε ! Τί ζητοῦμε ; Τὸ κηλὸ. Τί πολεμοῦμε ; Νὰ προκόψῃ, νὰ μεγαλώσῃ τὸ ἔθνος. Ἐπρεπε κ' οἱ δασκάλοι νὰ εἶναι μαζί μας. Ἀφτὸ θέλουνε καὶ

κείνοι· ἄς διοῦνε τολοιπὸ μὲ τί τρόπο θὰ κατορθώσουνε.
 "Ἄς πάρουνε καλῆτερο δρόμο. Ἄχ! νὰ μᾶς κάνανε τουλά-
 χιστο μιὰ παραχώρηση νὰ μὴ λένε πρόστυχη τὴ γλώσσα τοῦ
 λαοῦ, νὰ μάθουνε τέλος πάντα πὼς ὁ λαὸς καὶ μόνος ὁ
 λαὸς ἔκαμε καὶ κάνει ὅλες τις γλώσσες τοῦ κόσμου. Τόσο
 μοῦ ἔφτανε κι ἄλλο δὲ θὰ ζητοῦσα. Τότες δὲ θὰ μοῦ ἔμελε
 πιά γιὰ τίποτα καὶ θὰ πρόσμενα τὸ θάνατο μὲ χαρά.

ΚΣ'

ΟΙΚΙΑΚΑ ΚΥΝΑΡΙΑ.

"Όσα εἶπα τὰ παίρνω πίσω· δὲ μιλοῦνε πούπετα σὰ στὴν
 Ἄθήνα (ἐννοεῖται, δὲ μιλοῦνε τόσο καλά). Θυμῆθηκα τὶς
 γαζίες τῆς Πόλης. Στὴν Πόλη, ὅταν κόψη ὁ μπαξεβάνης
 τὶς γαζίες, τὶς δένει μὲ μιὰ ψιλὴ κλωστή σὲ κάτι μικρὰ ξυ-
 λάκια· τρυπᾷ ἓνα κολοκύθι καὶ βάζει τὰ ξυλάκια· τὸ κολο-
 κύθι, ὅλο τρυπημένο μὲ τὰ ξυλάκια καὶ γεμάτο γαζίες, σοῦ
 φαίνεται πὼς λουλουδιάζει καὶ μοσκαβολᾷ. Μιὰ μιὰ πουλᾷ
 ὁ μπαξεβάνης τὶς γαζίες κι ἀπομνήσκει τὸ κολοκύθι ὀλόξερο,
 χωρὶς καμιὰ μυρωδιά. Σὰν τὶς γαζίες, ἐπὲς τὸ βράδυ σὲ
 μιὰ βεγγέρα ὅπου βρισκόμουνε, τὰ μέν, τὰ δέ, τὰ γάρ, τὰ
 μέντοι, τὰ δὴ κι ὅλες οἱ ἄλλες ἐλληνικοῦρες στολίζανε καὶ
 πιμπιλῶνανε τὴν ὀμιλία. Ἔβαζε ὁ καθένας ἀπὸ μιὰ, μαζὶ
 μαζὶ μὲ τὰ χυδαῖα, γιὰ νὰ φαντάξη μπρὸς στὸν ξένο κα-
 θηγητή. Πόσες φορὲς ἔπρεπε νὰκούσω *θυγατράσι* καὶ *πα-
 τράσι!* Πόσα *κοχλιάρια* νὰ καταπιῶ! Πόσα *τέϊα* νὰ χορ-
 τάσω! Πόσα *λιαν* γοητεύομαι νὰ φάω! Πόσα *ὄστε* νὰ χω-
 νέψω!

Τὴ νύχτα, σὰν πῆγα νὰ πέσω στὸ κρεβάτι, δὲ μπόρεσα

νὰ κοιμηθῶ. Ἔβλεπα ὅλο τὸ ἴδιο τῶνειρο· ὅλο τὸ ἴδιο φάν-
 τασμα μὲ κυνηγοῦσε. Σφαλνοῦσα τὰ μάτια καὶ μοῦ φαινό-
 τανε πὼς ἓνα σωρὸ γαϊδουράκια — νόστιμα γαϊδουράκια,
 καλοσυγυρισμένα καὶ καλοστολισμένα — στεκάμενα τριγύ-
 ρω μου, ἀνοίγανε τὸ στόμα τους μεγάλο μεγάλο καὶ γκαρί-
 ζανε ὅσο μπορούσαν. Ξυπνοῦσα καὶ ξανακοιμόμουνε. Τὰ
 γαϊδουράκια μεμῶς γινόντανε ὀνάρια, τὰ ὀνάρια ὄνοι, οἱ
 ὄνοι πάλε σκυλιὰ καὶ τὸ κάθε σκυλι ἔβγαине κύνω· οἱ κύνες
 γαβγίζανε πὺν κόντευε νὰ σκάσουνε. Πηδοῦσανε ἀπάνω μου
 τὰ ζὰ σὰ λυσιασμένα καὶ δαγκάνανε τὶς χυδαιότατές μου
 γάμπες.

Τὸ πρωί, εἶχα δουλειὰ στὸν Περαία καὶ πῆρα τὸ σιδε-
 ρόδρομο. Ἀγόρασα μιὰ φημερίδα νὰ διαβάσω. Στὴν Ἀθήνα,
 γλήγορα διαδίνονται τὰ νέα· ξαίρουνε τὸ κάθε πρᾶμα ἅμα
 γίνη κάποτες πρὶ γίνη, καὶ πολλὲς φορὲς χωρὶς νὰ γίνη διό-
 λου. Ἡ γαζέτα ἔλεγε· — «Λύσσα λύσσην πέφυκε. Τάμέν, ὁ
 ἐν Παρισίοις ἄμουσός τε καὶ βάρβαρος ἔλλην καθηγητής,
 ἄγευστος πάσης ἐλληνικῆς παιδείας, κ. Ἰ. Ν. Ψυχάρης, ὁ
 μυρταῖς μανίαις οἰστρηλατούμενος, ὁ καταστροφεὺς τῆς ἡμε-
 τέρας γλώσσης, ὁ ὑβριστὴς ἔθνους ὀλοκλήρου, ὁ λιάν κα-
 ταλλήλως ἐπικληθεὶς Ἡρόστρατος ὁ Β', ὁ Ζωῖλος τοῦ ἡμε-
 τέρου Ὀμήρου, ἡ ξένως φθεγγομένη χελιδὼν (τὸ χελιδόνι
 μὲ κολάβε), ὁ τὴν ἀθῶον ψυχὴν καὶ τὸν τῶν τῶν Ἀθηνῶν
 γλωσσολόγων ἡρέμα ὀέοντα βίον καταταράξας, ὁ τὸν ἐν
 εἰρήνῃ διάγοντα Χασσιδάκιον καταξυγκυκῆσας, ὁ τῆς ἀπεί-
 ρου καὶ παγκοσμίου αὐτῶν δόξης ζηλώσας τοὺς δασκάλους,
 ὁ ἐν γερμανικαῖς ἐφημερίσαι δικαίως ὑπὸ τῶν ἡμετέρων λο-
 γίων διαβληθεὶς καὶ σφόδρα ἐπικριθεὶς (βαριοῦμαι καὶ δὲν
 ἀντιγράφω τοὺς ἄλλους μου τίτλους), ὁ κύριος οὗτος, ἄτε
 λυσσητικός, ἐ δ ἡ χ θ η τῆ παρελθόντι νυκτι ὑπὸ τινος οἰκία-

κοῦ κυναρίου. *Μικροῦ γε καὶ δεῖ, ὁ κ.* καθηγητῆς τὰ ἐπι-
 τωσεν. *Τὰ δὲ* (καιρὸς εἴτανε!), ἀποβήσεται (ἄλλα φύλλα
 βάζανε ἀποβήσει, ἄλλὰ θέλει ἀποβῆ ἢ ἀπεβῆ, ἄλλα πάλε
 ἵνα ἀποβῆ· κάθε γαζέτα εἶχε τὸν τύπο της) ἐν *Παρισίοις*
 (δὲν ἔγραφε κανέννας εἰς *Παρισίους*· εἶναι χυδαῖο τὸ εἰς)
 λύσσα γὰρ εἶλω τὸ κυνάριον. Ἀναγκασθῆσεται οὖν ὁ βάρ-
 βαρος ὁμογενῆς ἵνα ἐπιζητήσῃ θεραπείαν παρὰ τῷ περιφήμφ
 τῆς Γαλατίας Ποιμένι. Ἵνα ἐπάρῃ αὐτὸν ὁ ὑπερίδρομος!»

Πρέπει νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια· δυσκολέβουμαι νὰ διαβάζω
 φημερίδες καὶ συχνὰ δὲ μπορῶ νὰ καταλάβω τί γράφουνε·
 ἔχουνε πάρα πολλὴ σοφία. Μιὰ μέρα παραπονιόμουνε πού
 πολλὲς φορὲς μοῦ ξεφέβγει τὸ νόημα μιᾶς λέξης, καὶ πολὶ
 φρόνιμα μοῦ εἶπε μιὰ νόστιμη κυρία· — «Φαίνεται ὅτι δὲν
 ἐμάθετε ἱκανὰ ἑλληνικὰ εἰς τὸ σχολεῖον.» Καλὰ πού τᾶ-
 κουσα κ' ἀφτό! Εἶχε δίκιο ἢ νόστιμη κυρία. Γιὰ τοῦτο
 βασανίζόμουνε καὶ τώρα· δὲν μποροῦσα νὰ καταλάβω τί εἶχε
 καὶ καλὰ νὰ μὲ δείξῃ τὸ σκυλί. Γιατί ἔλεγε γαζέτα *εδήχθη*;
 Σὰ νὰ μισοκαταλάβαινα πὼς τὸ σπιτόσκυλο μ' εἶχε δαγκά-
 σει, ἀφοῦ διάβαζα γιὰ λύσσα. Μὰ ἔπρεπε κιόλας νὰ μὲ δείξῃ;
Τί μ' ἔδειχνε; Τάχατις γιὰ νὰ μὲ βγάλῃ μασκαρὰ ἢ νὰ πῆ
τοῦ Παστέρ· — «Ἐδὼ σὲ θέλω! Διὲς πῶς σοῦ τὸν ἔκαμα.
 Γιατρεψέ τονε τώρα, ἂν μπορεῖς!»

Καθόμουνε καὶ λυπόμουνε τὸν καιρὸ πού πέρασα παιδί
 στὸ σχολεῖο καὶ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιοῦ. Χαμένος
 κόπος! Σπούδασα στὸ Παρίσι καὶ γιὰ τοῦτο δὲν ξαίρω, σὰν
 πού τῷγραφε μιὰ μέρα ἕνας φίλος μου, μήτε τᾶρχαῖα μήτε
 τὰ μεσαιωνικὰ μήτε τὴ δημοτικὴ. Γιατί δὲ μ' ἔβαλε ὁ πα-
 τέρας μου νὰ σπουδάσω ἢ στὴν Πόλη ἢ στὴν Ἀθήνα; Θὰ
 μάθαινα τουλάχιστο δυὸ ἑλληνικὰ καὶ θὰ μοῦ φαινότανε ἢ
 καθαρέβουσα μάλαμα. Δὲν ἀθήσα στὴν Πόλη κ' ἢ τιμω-

ρία μου σήμερα εἴτανε πού δὲν μποροῦσα νὰ καταλάβω τί
 ἔγραφε γιὰ μένα ἢ φημερίδα. Γιὰ τὴν καλὴ μου τύχη βρο-
 σκότανε πλαῖ μου στὸ βαγόνι ὁ φίλος μου ὁ Ω καὶ μοῦ τὰ
 ξήγησε ὅλα πολὶ παστρικά (ὁ Ω εἶχε σπουδάσει στὴν Ἀθή-
 να) — «Τὸ ἐδήχθη γράφεται μὲ *η'* εἶναι παθητικὸς ἄορι-
 στος α'· ὁ ἐνεστὼς τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς εἶναι *δάκνω*· ση-
 μαίνει τὸ αὐτὸ καὶ τὸ βάρβαρον *δαγκάνω* καὶ κλίνεται *δάκνω*
δάκνεις, δάκνει μέσος μέλλων *δήξομαι, δήξη*· *ἔδακον, ἔδηξα*,
δεδηκώς, δέδηγμαί, ἐδήχθη, ὅθεν καὶ τὸ *δηχθεῖς*.» — «Τί
 λωλό ρῆμα! πετῶ καὶ τοῦ λέω, σὰ νὰ τῷπιασε τρέλα μεμιάς.
 Τὸ *δάκνω* πάει καὶ γίνεται *δήξομαι* κὶ ἀπὸ τὸ *δήξομαι* τὸ
 ἴδιο ρῆμα πηδᾷ στὸ *ἐδήχθη*! Ἔχουνε τὸ λόγο τους τέ-
 τιοι τύποι; Ἡ γραμματικὴ πὼς τοὺς ξηγᾷ;» — «Τοὺς
 ἐξηγεῖ κάλλιστα· εἶναι ἀνώμαλοι.» — «Τί μοῦ λέτε; Ἔχει
 λοιπὸν κ' ἢ ἀρχαῖα γλῶσσα ἀνωμαλίαις;» — Ὁ φίλος μου
 Ω δὲ μ' ἄκουγε· — «Τὸ *εδείχθη* γράφεται μὲ *ει*· εἶναι πα-
 θητικὸς ἄοριστος α'· ὁ ἐνεστὼς τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς εἶναι
δείκνυμι — παρατηρήσατε δέ, παρακαλῶ, τὴν κατάληξιν *μι*
 εἶναι ἀρχαιοτάτη· τὸ *μι* εἶναι συναίρεσις τοῦ *ἐγώ*. Οἱ λέ-
 γοντες οὖν *δείκνυμι* ἀρχαιοτάτοι τυγχάνουσιν ὄντες καὶ τὴν
 σήμερον — . Τὸ δὲ *δείκνυμι* σημαίνει τὸ αὐτὸ, καὶ τὸ βάρ-
 βρον *δείχνω* ἢ *δείχτω*· κλίνεται *δείκνυμι, δείκνυς, δείκνυσι*,
 ἐνεργητικὸς μέλλων *δείξω, ἔδειξα, δειχθήσομαι, ἐδείχθη*,
 ὅθεν καὶ τὸ *δειχθεῖς*.» — «Καὶ πὼς θὰ ξεδιακρίνουμε τὸ
 ἔνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, τόλμησα νὰ ρωτήσω, ἀφτὰ τὰ δυὸ ρῆ-
 ματα, *εδείχθη* καὶ *δειχθεῖς, δηχθεῖς κ' ἐδήχθη*;» — Ὁ Ω·
 — «Λίαν ἀγράμματος τυγχάνετε ὢν· διὰ τοῦ *η* καὶ τοῦ *ει*,
 κατέστη ἢ διαφορὰ πασίδηλος· οἱ ἀρχαῖοι, σοφοὶ ὄντες καὶ
 φρόνιμοι, ἵνα διακρίνωσι τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ δέ, ἔγραφον ὅτε
 μὲν διὰ τοῦ *ει*, ὅτε δὲ διὰ τοῦ *η*.» — Ἐνα πρᾶμα μὲ βα-

σανίζεις. Σὰ γράφανε, πάει καλά! Μὰ σὰ μιλούσανε, πῶς κάνανε; Λόγου χάρη, ὅταν ἔλεγε ἕνας ἀρχαῖος· ἔδειξα τοῦ δεῖνα τὸν. . . τῆ ράχη μου, ἢ καὶ κάτι ἄλλο, φοβοῦμαι νὰ μὴ φαίνότανε πὼς λέει ἀνοησία, γιατί εἶναι μερικά πράγματα — μὲ τὸ συμπάθειο! — πὺ μπορεῖ πολὶ ἔφκολα ὁ καθένας νὰ τὰ δεῖξη μὲ εἰ, καὶ πὺ φαίνεται ἀδύνατο νὰ τὰ δῆξη μὲ η, μάλιστα ὅταν εἶναι νὰ τὰ δῆξη ὁ ἴδιος. »

Χωρὶς νὰ μοῦ δώση ἀπάντηση, ἔακολούθησε ὁ λογιώ-
τατος· — « Ὁ παθητικὸς ἀόριστος ἀ' ἐδήχθη ἐν χρήσει
νῦν παρ' ἡμῖν, (μὲ γιῶτα τᾶκουγα κελὴν τὴν ὄρα, μὲ γιῶτα
τὸ γράφω) καὶ παρ' ἡμῖν θὰ ἦτο ἐν χρήσει, ἐὰν καὶ μεῖς
εἶχετε σπουδάσειν (ἀπὸ τὸν Κοραῖ) τὸ μακαρίτη θὰ τὸ εἶχε
παρμένο ἀφτὸ) ἐν τοῖς μετέροις γυμνασίοις καὶ οὕτως
ἐμανθάνετε ἑλληνικά· (στὰ δυὸ τὰ μῖν ἔβαζε ὁ φίλος μου ἕνα
χυδαῖότατο ἰ' μὰ τώρα καταλάβαινα τὴ νοσημάδα· τὸ πρῶτο
εἶτανε ἡμῖν, κ' ὄμῖν τὸ δέφτερο· μόνο σὲ κελίνα πὺ ἔλεγε γιὰ
τὰ γυμνάσια, μοῦ φάνηκε σὰ σκοτεινούτσικο τὸ μετέροις). Οἱ
δὲ ἡροστρατοῦντες καὶ ζωῖλεύοντες (ἀφτὸ τὸ ζωῖλεύοντες
τῶλεγε μὲ κάποιον τόνο καὶ σὰ νὰ τὸ καμάρωνε) ἀγνοοῦσι
τὰ τοιαῦτα· αἰῶνια μυστήρια μενεῖ αὐτοῖς τό τε ἐδείχθη καὶ
τὸ ἐδήχθη, οὐ χαίρουσι γὰρ εἰμὴ καθυβρίζοντες τὸ ἔθνος. »
Ἦνεγο δὲν εἶτανε· στᾶλήθεια μὲ δαγκάνανε τὰ σκυλιά.

Κατέβηκα στὸν Περαία καὶ ἀποροῦσα μ' ὄσα βλέπανε τὰ
μάτια μου. Τί ἀκάματος λαὸς! Τί ἐνέργεια πὺ τὴν ἔχει!
Μὲ τί πόθο πίνει δουλειά! Εἶναι δὲν εἶναι πενήντα χρό-
νια, μόλις ὑπαρχε ἡ Ἀθήνα. Κοντέβουνε τριάντα χρόνια
πὺ πῆγα πρώτη φορὰ παιδὶ στὸν Περαία, καὶ μόλις ὑπαρχε
ὁ Περαίας. Σήμερα βλέπετε παντοῦ δρόμους, μαγαζιά, μη-
χανές, φάμπρικες, βιομηχανία, κίνηση κ' ἐμπόριο. Οἱ φάμ-
πρικες ἀφτές πόσο μοῦ ἀρέσουνε! Ἡ λέξη μπορεῖ νὰ εἶναι

ξένης παραγωγῆς· οἱ φάμπρικες ὁμως εἶναι δικές σας — καὶ
ἀφτὸ μᾶς φτάνει, παιδιά. Πρέπει νὰρθῆ κανεὶς ἀπὸ τὴν
Τουρκία, γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴ διαφορὰ, γιὰ νὰ διτῆ τί θὰ πῆ
ἔθνος, τί εἶναι λαὸς, τί γίνεται μὲ τῆς ψυχῆς τὴν ἐνέργεια,
μὲ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας, τί μπορεῖ νὰ κατορθώσῃ ἢ
λεφτεριά. Σὰς βεβαιώνω πὼς ὁ Παρθενώνας δὲ μοῦ ἀρέσει
ὄσο μοῦ ἀρέσει τὸνομα τῆς Λεφτεριάς· ἢ Ἀκρόπολη τόσο
ὄραία δὲν εἶναι. Μιὰ φορὰ μονάχα εἶδα τὴν Ἀκρόπολη
καὶ δὲ χρειάστηκα νὰ τὴν ξαναδιῶ. Μοῦ ἔφτανε πὺ πα-
τοῦσα λέφτερο ἡχώμα. Ἀπὸ τὴν Τουρκία κατεβαίνω καὶ
ἀνοίγει ἡ καρδιά μου. Ὁ Φειδίας δὲν μπορεῖ νὰ μοῦ
δείξῃ ὄραιότερες πὺ μεγάλες ἀπὸ τὴ χαρὰ πὺ φαίνεται
σ' ὄλα τὰ μάτια, ἀπὸ τὴ λεφτεριά πὺ καθαρίζε τὸν
οὐρανό, πὺ σ' ὄλωνῶνε τὴν ὄψη φέγγει καὶ ὄλωνῶνε τὰ
πρόσωπα φωτίζει. Ἐδὼ βλέπω ἔθνος! Ἐδὼ βλέπω ζωή!

Βλέπω κάπου κάπου καὶ κάτι ἄνοστα γραψίματα στὰ
μαγαζιά· — « Τῆ καλαισησία » ἢ « Ἀποθήκη οἴνων
καὶ πνευματωδῶν ποτῶν. » Μὰ δὲν πειράζει. Σὰ νὰ μὴν
εἶτανε γραμμένα! Ὁ καλὸς μας ὁ λαὸς κοραχίστικα δὲν
ξαίρει· τὸ κρασί πάντα κρασί τὸ λέει. Ἀφίνει τίς ψεφτιές
στοὺς ἄλλους· ἄς πὰ νὰ γελᾷ ὁ δάσκαλος καὶ τὸν ἑαφτό
του καὶ τὸν κόσμο, γράφοντας οἶνος, ἐκεῖ πὺ πίνει κρασί.
Ἐμᾶς, ἀδέρφια, δὲ μᾶς μέλει! Γιὰ πῆτε μου, παιδιά, εἶναι
πουθενὰ καμιά λέξη πὺ νὰξίξῃ τὸ κρασάκι τὸ δικό μας, τὸ
κρασάκι πὺ πίνουμε καὶ πὺ μᾶς βάζει στὴν καρδιά πόθο
γιὰ τὴ δουλειὰ καὶ στὸ κεφάλι τὴ ζωερῆ του φλόγα; Μὲ
τὸ λαὸ πάντα τὰ συμφωνοῦμε. Ξαίρει πὼς τὸν ἀγαπῶ καὶ
δὲν πιστέβει τοὺς δασκάλους, ὄσο καὶ ἂν τοῦ φωνάζουνε πὼς
δὲν ἔχω πατριωτισμό. Ἄς μὲ δαγκάσουνε καὶ βλέπουνε!
Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης δὲ σηκώνει τέτοιους χωρατάδες.

Γιὰ τοῦτο καὶ γὼ τρελαίνουμαι γιὰ τὸν καλὸ μας τὸ ρωμαϊκὸ λαό. Ἔχω μάλιστα καὶ μιὰ ἰδέα ἢ νέα μας φιλολογία θὰ βγῆ καμιά μέρα μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ. Στὰ νησιά, ἐνὸ τραγουδοῦνε τὰ τραγούδια τους, ἄξαφνα ξεφυτρώνει κανένας Ὅμηρος καὶ βάζει κάτω τοὺς δασκάλους. Στὰ πρόστυχα θέατρα ὅπου μαζώνεται ὁ λαός, ὅπου συνάζονται νάφτες, μπακάληδες καὶ δουλεφτάδες, ἄξαφνα φαίνεται κανένας Σαικσπεῖρος, γυδαῖος σὸν τὸ Σαικσπεῖρο. Εἶναι καιρὸς πού θὰ τὸν εἴχαμε, ἃ δὲν εἶτανε τόσα σκολεῖα κι ἄν ὀλημέρα δὲ μᾶς χαλνούσανε καὶ γλώσσα καὶ μυαλό. Ἄς πάνε ἄλλοι νὰ παραστήνουνε Φιλοχτήτη στὰ θέατρα, καὶ νὰ νομίζουνε οἱ δύστυχοι πὼς τὸν καταλαβαίνουνε. Ὅταν εἶμουνε παιδί δεκαπέντε χρονῶ στὸ λύκειο, θυμοῦμαι πού μᾶς ἔβαλε ὁ δάσκαλός μας νὰ μάθουμε ἀπ' ὄξω καὶ νὰ παραστήσουμε τὸ Φιλοχτήτη. Ὅτι στὸ Παρίσι κάνουνε τὰ παιδιὰ, στὴν Ἀθήνα τὸ κάνουνε οἱ μεγάλοι. Ἄπ' αὐτοὺς τοὺς μεγάλους δὲ θὰ βγῆ ὅμως, σᾶς τὸ λέω γώ, κανένας Σοφοκλής. Ὅσπου νὰ διοῦμε καὶ μεῖς τὸν ποιητὴ πού προσμένω, μιὰ συμβουλὴ νὰ δώσουμε στοὺς νέους. Τραβάτε, παιδιὰ, ἴσια στὸν Περαιά, νὰ μάθετε τὴ γλώσσα.

Καλύτερα θὰ τὴ μάθετε στὸν Περαιά παρὰ στὸ σκολεῖο. Ἄπὸ τὴν καθαρέβουσα τίποτα δὲ βγαίνει· δὲν εἶναι ἄξια νὰ σᾶς δεῖξῃ τί θὰ πῆ ἀληθινὴ τέχνη. Οἱ δάσκαλοι νομίζουνε πὼς φτάνει κανεὶς νὰ βάλῃ δοτικὲς, νὰκολουθῆ τὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας καὶ νὰ λήῃ ἡκουσα ἀντὶς ἄκουσα καὶ παιδίον ἀντὶς παιδί, γιὰ νὰ γράφῃ καλά. Εἶναι ὅμως ὄρα νὰ διοῦμε τὸ κάτω κάτω τί τρέχει. Ἀλήθεια τὸ παρακάμαμε μὲ τὰ κορακίστικα κι ὁ κόσμος ἀρχίζει νὰ τὸ λήῃ. Μᾶς χαλνοῦνε τὴ γλώσσα, καταντοῦνε καὶ κωμῳδία, γιὰτί νὰ διῆτε τί γίνεται. Ἐνας δάσκαλος ἀκούει ἄλλο δάσκαλο

πού βγάζει λόγο καὶ ρητορῆβει· «Μάσι ῥάσι κάσι οἶεν φλοῖεν κουκουροῖεν πατραμήτραφρυγακακούσας περιώρισται.» Ἀρπάζει τὸ περιώρισται ὁ δάσκαλος (τᾶλλα ὁ δύστυχος δὲν μπόρεσε νὰ τὰ θυμηθῆ.— «Μπά; λέει μέσα του· ἀφτὸς πού μιλᾷ ξαίρει τὸ λοιπὸν πὼς ὁ παθητικὸς παρακείμενος εἶναι περιώρισται!» Χαίρεται. Ἐπειτα γυρίζει καὶ σοῦ λέει.— «Ὁ τάδε γράφει καλά!» Τί θὰ πῆ ἀφτὸ τὸ γράφει καλά; Θὰ πῆ πὼς ξαίρει νὰ βάλῃ περιώρισται. Μονάχα ἀφτὸ θὰ πῆ; Ὅχι! Θὰ πῆ κ' ἓνα ἄλλο.— «Τὸ ξαίρει τοῦ λόγου του, μὰ τὸ ξαίρω καὶ γώ, ἀφου τὸ κατάλαβα. Σοφοὶ κ' οἱ δύο μας.» Γιὰ νὰ γράφῃ κανεὶς καλά, δὲν εἶναι ἀνάγκη νᾶχῃ μῆτε τέχνη, μῆτε πνέμα, μῆτε φαντασία, μῆτε νοῦ· πρέπει νὰ βάζῃ φάσι μάσι ῥάσι καὶ περιώρισται.

Τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἔξυπνο ἔθνος· μονάχα στὸ ζήτημα τῆς γλώσσης τὰ μεπερδέβει. Μὲ τέτοια φάσι μάσι ῥάσι πιάνεται ὁ κόσμος. Εἶναι μιὰ ἀηδία πού πάσι νὰ φρίξῃ κανεὶς, φτάνει νὰ τὸ συλλογιστῆ. Οἱ νέοι μας τουλάχιστο δὲν πρέπει νὰκούνε ἀφτὰ τὰ φάσια μάσια καὶ μῆτε νὰ τὰ θέλουνε πιά. Βλέπω πὼς κοντέβουνε καὶ κείνοι νὰ βαρεθοῦνε τοὺς δασκάλους κι ἀλήθεια τᾶξίζουνε οἱ δασκάλοι. Χάρηκα πού εἶδα ἓνα δυὸ νᾶχουνε τέτοια γνώμη· φοβοῦνται ὅμως νὰ μιλήσουνε καὶ ντρέπονται τοὺς σοφολογιώτατους. Κάπου κάπου, μέσα σὲ χίλιους ἀθρώπους βρῆσκεις μισὸ ἄθροπο πού σιχάθηκε τὰ δασκάλικα, πού διψᾷ νὰκούσῃ γλώσσα δική του. Ἀφτὸς ὁ μισὸς θὰ γίνῃ ἓνας σωστὸς καὶ δὲ θὰ τὰ θέλῃ μισά· ἀφτὸς ὁ ἓνας ὁ σωστὸς θὰ γίνῃ πάλε χιλιάδα, κι ἀφτὴ ἢ χιλιάδα θὰ γίνῃ χιλιάδες καὶ χιλιάδες. Ἐτσι λίγο προχωροῦμε καὶ στὸ τέλος μᾶς φωτίζει ἢ ἀλήθεια. Σταθῆτε μονάχα νὰ βγῆ ἓνας πού νὰ νιώθῃ ἀπὸ τέχνη, πού νᾶχῃ φαντασία καὶ ποίηση· νὰ διῆτε πὼς

ἄζει κάτω τὸν κακόμοιρο τὸ δάσκαλο ποὺ γράφει καλὰ ἀφτός ὁ ἓνας — ἀκούτε με καὶ μένα — ἀπὸ τὸν Περαία θὰ μᾶς βγῆ καμιά μέρα.

Πολλὴ ὥρα ὅμως δὲν εἶχα νὰ κάτσω στὸν Περαία, μήτε καὶ νὰ προσέξω σ' ὅσα κοίταξα. Εἶχα κάτι ἄλλο στὸ νου μου. Δὲν εἶναι μονάχα τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης ποὺ μᾶς βασανίζει· εἶναι καὶ τὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς. Ὅλο συλλογίζομουνε τὰ λόγια τοῦ φίλου μου τοῦ Ω. Τί καλὰ ποὺ μ' εἶχε κατηχίσει! Ἄφτὸ τὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς, τώρα πρῶτα τὸ καταλάβαινα. Μὲ τὰ λίγα ποὺ μοῦ εἶπε, φωτιζότανε ὁ νους μου. Εἶδα πόση σοφία εἶχανε τόντις οἱ ἀρχαῖοι· δὲν τῆ φαντάζονται στὴν Ἑβρώπη. Πρὶν πῆ λέξη ὁ πρῶτος Ἑλληνας ποὺ ἄρχισε νὰ μιλᾷ τὴ γλώσσα του, ἤξαιρε νὰ γράφῃ. Πρὶν ἀνοίξῃ τὸ στόμα του, εἶχε μάθει τὰ φραβῆτα. Καὶ βέβαια! Στὴν ἀρχὴ — καθὼς τὸ καταλάβανε ὅλοι σὴμερα στὴν Ἑλλάδα — ἡ γλώσσα εἶτανε γεμάτη ἀπὸ *ι*· μὲ τὸν ἴδιο τρόπο προφέρνανε τὸ *ι*, *η*, *υ*, *ει*, *υι*, καὶ τὸ *οι*. Τί ἔκαμε τότες ὁ Ἑλληνας; Ἀπὸ τότες εἶτανε βλέπετε ξύπνός κ' ἔκαμε ἀπόφαση, γιὰ νὰποφύγῃ τὴ μονοτονία, νὰ βάζῃ κάπου *ι*, κάπου *η*, *υ*, *ει*, *υι* ἢ *οι*. Βλέπετε ὅμως, πῶς γιὰ νὰ καταφέρῃ τέτοιο πρᾶμα, ἔπρεπε νὰ γράφῃ προτοῦ μάθῃ ἀκόμη νὰ μιλᾷ γιατί ἄλλιως, ἀπαρχῆς ὅλα θὰ τὰ μπερδεβε. Δὲ θὰ μπορούσε νὰ διακρίνῃ τὴ μιὰ λέξη ἀπὸ τὴν ἄλλη· ἡ γλώσσα μας θὰ εἶχε τρομερὴ μονοτονία· ὁ πρῶτος Ἑλληνας ποὺ ἄρχισε νὰ γράφῃ, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ξαίρῃ μὲ τί τρόπο ἔπρεπε νὰ γράφῃ ὅσα ἀκούγε, ἀφοῦ ὅλα εἶχανε τὴν ἴδια προφορὰ. Ὑπαρχε λοιπὸν ἀρφάβητο, πρὶ γίνῃ γλώσσα.

Μάλιστα, γιὰ πῶτερη ἀσφάλεια, ἄμα ὁ ἓνας ἔλεγε μιὰ λέξη, τὴ συλλάβιζε κίολας· ἔτσι καταλάβαινε ὁ ἄλλος πῶς

ἔπρεπε νὰ τὴ γράψῃ. Ἄν εἶτανε νὰ πῆ εἰδοποίησις, δὲν τῶλεγε ἀπλὰ σὰν ποὺ τὸ λέμε τώρα· πρῶτα πρόφερνε τὴ λέξη, ὕστερα μὲ μιὰν ἀνάσα περνοῦσε ξεχωριστὰ κάθε ψηφί—« Εἰδοποίησις, τοῦτ' ἔστι ἔφυλον ἰῶτα ψιλὴ δέλτο ὁ μικρὸν πῖ ὁ μικρὸν ἰῶτα δεξεία ἦτα σίγμα ἰῶτα σίγμα. »— Τὸ σύστημα τοῦτο καταντοῦσε ἀναγκαῖο. Στοῦ Περικλῆ τὰ χρόνια, ὅταν τῶφερνε ὁ λόγος νὰ πῆ ἓνας Ἀθηναῖος τοῦ ἀλλουνοῦ *ισερχετῆ*, ἔπρεπε νὰ τὸ συλλαβίσῃ στὴν ἴδια στιγμὴ, γιὰ νὰ διῆ ὁ ἄλλος Ἀθηναῖος τί πρᾶμα *ἐρχεται*, γουρούνη (*ῦς ἐρχεται* ;), πρόβατο (*οἷς ἐρχεται* ;), καμιά οὐράνια δύναμη (*ἰς ἐρχεται* ;) ἢ ἀπλὰ ἂν μπαίνει κανεὶς μέσα (*εἰσερχεται*). Δὲν ἔφτανετ ἀφτί· ἡ προφορὰ δὲν ἀρκοῦσε· ὀρθογραφούσανε καὶ μιλούσανε. Ἔτσι δὲν κάνανε ποτές τους λάθος.

Ἄφτὸ τὸ σύστημα πολὶ τὸ συστήνω στοὺς δικούς μας· πρέπει νὰ συλλαβίζουμε. Ἄλλιως δὲ θὰ ξαίρομε τί γλώσσα μιλοῦνε. Ὅταν τὴ γράφουμε, ἀπὸ τὴν ὀρθογραφία μπορούμε τουλάχιστο νὰ καταλάβουμε πῶς ὁ σκοπὸς τους εἶναι νὰ γράψουνε τὴν ἀρχαία. Μὰ ὅταν τοὺς ἀκούμε νὰ μιλοῦνε, πῶς θὰ κάμουμε γιὰ νὰ καταλάβουμε ἂν τόντις ἀρχαίους τύπους μεταχειρίζονται ἢ ὄχι; Ὅσο τοὺς διαβάξεις, σοῦ φαίνεται πῶς ἡ γλώσσα τους εἶναι ἀρχαία· μὰ σὲ παρακαλῶ μιὰ στιγμὴ νὰ ξεχάσης, ἂν εἶναι δυνατό, πῶς ἔχεις μπροστά σου τυπωμένο βιβλίον, καὶ νὰ τὸ διαβάσης, ὄχι μὲ τὰ μάτια, παρὰ μὲ τὰ φτιά. Ἄκουσε τί λέει, γιατί κὶ ὁ δᾶσκαλος κὶ ὁ μπακάλης κὶ ὁ πλούσιος κὶ ὁ φτωχὸς κὶ ὁλος ὁ κόσμος, θὰ προφέρῃ ὅπως σᾶς τὰ σημειῶνω τώρα·

« *Ενάλις* νεοτέρης χρόνις σπουδέαν κε, οὔτος ἰπίν, ἀπότομον μετάβασιν ἰπέστι *ι* εἰλικὶ γλόσα, ἐξοῦ ο *Κοραῖς* μετὰ δινάμεος κε τόλμις *ἀνδπεξε* ἐλθὸν κατὰ του παρελθόνδος, ἰπέθετο τα θεμέλια ἐφόν στιριζομένι προέβι *ι* νέα εἰλικὶ.

(Μὴν ἀπορῆς πού βλέπεις μιά γλώσσα νᾶχη θεμέλια, νὰ στηρίζεται σ' ἀφτὰ τὰ θεμέλια, κι ὥστόσο νὰ προβαίη. Ἄφτὰ σοῦ δείχνουνε ἴσια ἴσια τὴν σπουδαίαν καί, οὕτως εἰπεῖν, ἀπότομον μετάβασιν κτλ.). Ἄλὰ του αἰδίου ἀνδρὸς ἡ ἐργασία, ὡς ἰκός, δὲν ἰδίνατο νὰ ἴνε ἐπὶ πολλὴ ἐπαρκίς. Ἰ ἐπελθούσα ελεφθερία, ὁ σιμδαρακολουθὸν ἀφτὶ πολιτιζμός, δὲν ἰδίνατο νὰ ἀρκεσθῶσιν ἰς γλόσαν διμουριγιθίσαν ἐν δουλία κε βαρβαρότιτι. (Τέτοια λένε, τέτοια διδάσκουνε ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ δεινοὶ μας γλωσσολόγοι· ἡ γλώσσα μας μορφώθηκε ἐν δουλείᾳ καὶ βαρβαρότητι φαίνεται ὅμως, γιὰ νὰ τὸ λένε, πὼς ἡ γλωσσολογικὴ τους ἐπιστήμη δὲν προέβη ἀκόμη ἀρκετά· γιὰ τοῦτο νομίζω καὶ γὼ πὼς ἡ ἐργασία τους δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐπὶ πολλὴ ἐπαρκίς). Οὗτο δὲ ἡ καθιμάς γλόσα ἴπο τις ἀνάγκης οἰουμένη ἰπερεπίδισε τα πρὶν στενά ὅρια· ἀλ ἐπίσε τούτο ἀνεφ τινὸς χαλινοῦ, κε δια τούτο παρατιρούμεν ἐν ἀφτὶ παρισιγμένας κε φράσις κε ῥίσις ξενικὰς κε ἀτόπους (κοίτ. Κεφ. Θ') κείφος παράχορδον κε καθόλου ἐλιψιν ἀρμονίας κε ομαλότιτος. Τιν βαρεκτροπὶν δὲ τῆς γλόσις, ἀπο πολοῦ ἰδι καταφανὶ γενομένην, πολίμεν ἐπεχείρισαν νὰ ἀναστίλοσιν, ἀλὰ τὸ κ. Κόντο προέκτο νὰ ἀναλάβι τον δινὸν ἀγὸνα τῆς διορθώσεως ἀφτῆς κε καθάρσεως διὰ τῆς διμοσιέφσεως τον *Γλοσικὸν ἀφτοῦ Παρατιρίσεον*. ('Ἠσύχασα τώρα! Καλὰ πού βρέθηκε ἕνας ἄθρωπος νὰ διορθώσῃ μοναχὸς του ὅσα κάμανε τόσοι αἰῶνες καὶ νὰ δώσῃ καθάρσιο στὴν ἱστορία!)

Διςχερούς δε, ἀνμὶ ἀδινάτου, οὔσις τις περισίναγογίς τον φιλαδίον, ἐν ἰς σποράδιν ἴνε κατάκεχοριζόμενε ε *Γλοσικὴ Παρατιρίσις*, παρακαλέσαμεν τον ἐπιφανὶ καθιγιτίν, ὅστις (τὸ ὅσις εἶναι βέβαια ἀτικισμός) προθίμος (ἀκούς ἐκεῖ!) παρέσχε τιν ἴλιν τοῦ σήμερον ἐκδιδομένου τόμου, ὄν κε πα-

ραδίδομεν ἰς του κινου τιν χροῖσιν. (Σπολλάτη καὶ νὰ μᾶς ζήση!)

Ἐν Ἀθῆνες τὶ 30 οκτοβρίου 1882.

Ἐκ τον Καταστιμάτον Ἀνδρέου Κορομιλά¹⁹⁵¹₁₈₈₂ 269

Ἔτσι λένε τὰ Καταστήματα. Ἔτσι μιλοῦνε οἱ δασκάλοι. Πολὶ πολὶ παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστη μου νὰ μὴ νομίσῃ πὼς χωρατέβω. Ἄς βάλῃ τὸ ποδὶ του ἢ κανένα του φίλο νὰ τοῦ διαβάσῃ ἀφτὸ τὸ κατεβατό, σὰν πού τῷχω γραμμένο· ἔπειτα ἄς τῶρθογραφίση ὅπως θέλει κι ἄς τὸ διαβάσῃ ὁ ἴδιος δυνατὰ τοῦ φίλου του ἢ τοῦ παιδιοῦ του· δὲ θᾶχη καμὰ διαφορὰ. Ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος θὰ προφέρουνε κάθε λέξη ἀπαράλλαχτα μὲ τὸν τρόπο πού σημειώσαμε τὴν καθεμιά. Μῆτε οἱ, μῆτε ὦ θὰ πῆ στὴν πρώτη φράση, ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις· θὰ τὸ πῆ σὰ νὰ εἶτανε γραμμένο ἐν τις νεωτέρις χρόνις· τὸ τ μάλιστα τοῦ τις, ὕστερις ἀπὸ τὸ ν, θὰ τὸ πῆ σὰν ἄ γαλλικὸ, καθὼς κ' ἡ πρόστυχη δημοτικὴ ἔτσι πάντα τὸ λέει. Δέξις καὶ λέξις ἔχουνε τὴν ἴδια προφορὰ· ἰ βάζεις στὰ δύο. Μ' ἄλλα λόγια, ὅταν ὁ δάσκαλος μιλά, δὲν τὰ λέει ὁμορφα καὶ παστρικά ὅπως τὰ γράφει· τὰ λέει ἴσια ἴσια μὲ τὴν ὀρθογραφία πού βάλαμε σ' ὄλο ἐκεῖνο τὸ κατεβατό. Τί θὰ πῶνε ὅμως οἱ ξένοι ἄμα τὸ διοῦνε καὶ καταλάβουνε πὼς ἔτσι μιλοῦμε; Βέβαια θὰ τοὺς φανῆ γλώσσα « *δημουριγιθίσα ἐν δουλία κε βαρβαρότιτι*. »

Πολὶ πιὸ φρόνιμο λοιπὸ νὰ συλλαβίζουμε ἀπὸ τώρα κι ὀμπρός. Χωρὶς τὸ συλλαβισμό, κ' ἡ ὀρθογραφία δὲν ἔχει πιὰ τὸ λόγο της. Γιατὶ πάντα μπορεῖ νὰ μᾶς πῆ κανεὶς ἀπὸ πού ξαίρανε οἱ ἀρχαῖοι τὴν ὀρθογραφία τους, ἂν τόντις μιλούσανε ὅπως μιλοῦνε κ' οἱ δασκάλοι σήμερα; Ἡ εἶχανε ἄλλη προφορὰ ἢ γράφανε πολὶ ἀνόητα ὄλη, ἐν τοῖς νεωτέροις, γλώσσα, ἀντίς νὰ γράφουνε ἴλι, ἐν τις νεωτέρις, γλόσα,

καθὼς μπορούμε καὶ γράφουμε τώρα, χωρὶς νάλλάξῃ ἢ προφορὰ μας μὲ τὴν ὀρθογραφία.

Φανταστῆτε σήμερα στὴ Γαλλία νὰ μὴν ἤξαιρε νὰ γράφῃ κανένας, νὰ μὴν εἴτανε πούπετις ἀρράβητο στὸν κόσμον. Μ' ἄλλα λόγια, ὡς συλλογιστοῦμε πὼς βρίσκεται ἡ Γαλλία στὴν ἴδια θέσῃ ὅπου βρεθῆκανε ὅλοι οἱ λαοὶ στὴν ἀρχή, γιατί στὴν ἀρχή, πρῶτα μιλῆσανε οἱ ἀθροῦποι, ὕστερα γράψανε (τοὺς Ἕλληνας ἐννοεῖται, δὲν τοὺς λαγαριάζουμε μαζί μὲ τοὺς ἄλλους· εἴτανε ξεχωριστοὶ σὲ κάθε πρᾶμα). Στὴν ἀγράμματη Γαλλία ἔρχεται ἄξαφνα ἓνας ξένος. Ἀκούει τὴ γλώσσα καὶ τοῦ ἀρέσει· θέλει νὰ τὴν καθίσῃ στὸ χαρτί· θέλει νὰ τὴ γράψῃ. Πὼς νὰ κάμῃ; Ὁ ξένος ἀρράβητο δὲν ἔχει ἐτυμολογίεσ δὲν ξαίρει ἀπὸ λατινικά, ἀπὸ συγκριτικὴ γραμματικὴ δὲν ἀκουσε στὴ ζωὴ του εἶναι ἀγράμματος σὰν τοὺς ἄλλους. Ἄξαφνα τοῦ περνᾷ μιὰ ἰδέα ἀπὸ τὸ κεφάλι· βρίσκει σημεῖα γιὰ κάθε προφορὰ· βρίσκει τὸ γαλλικὸ ἀρράβητο. Τώρα πὸν βρῆκε τᾶρράβητο, μὲ τί τρόπο θὰ γράψῃ τίς λέξεσ πὸν θᾶκούσῃ; Ὅπως τίς ἀκούσῃ καὶ ὄχι ἀλλιῶσ. Θὰ σημειώσῃ τὴν προφορὰ· τὸ *beau* θὰ τὸ κάμῃ σήμερα *bo* καὶ τὸ *aimez* θὰ τὸ κάμῃ *émé*. Ὁ ἴδιος ἀθροῦπος, νὰ πάῃ στὴν Ἑλλάδα, πὼς θὰ γράψῃ τὴ λέξη *εἰδοποίησις*; Θὰ τὴ γράψῃ *ιδωπίσις*, ἀφοῦ ἔτσι θὰ τοῦ το ποῦνε. Πρῶτα, γράφουνε οἱ ἀθροῦποι ὅπως μιλοῦνε· ἔπειτα μὲ τὰ χρόνια, ἀλλάζει ἡ προφορὰ, μὰ μνήσκαι πάντονεσ ἡ ἴδια ὀρθογραφία, γιατί ἔτσι συνηθίσανε· τὸ *aimez*, δὲν εἶναι ἀκόμη πολλῆσ καιρὸσ πὸν λεγότανε *aimez*, μὲ αἰ καὶ *o*, αἰ-μέρ· κατάντησε ὅμως νὰ εἶναι σήμερα *εμέ*· καὶ ὡστόσο τὸ γράφουνε πάντοτεσ *aimez*, πάει νὰ πῆ αἰμέρ πὸν εἶναι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνα.

Στὴν Ἑλλάδα πῆσανε τὰ πράματα ἄλλο δρόμον καὶ ἀπαρ-

χίς γράφανε ὅσα κανένα στόμα δὲν πρόφερε ποτέσ· ξαίρανε ἀπὸ τότεσ πὼσ δὲν εἶναι πατριωτισμὸσ νάλλάξῃ ἢ προφορὰ ἐνὸσ λαοῦ. Γιὰ τοῦτο σκορπίζανε δῶ καὶ κεῖ πνέματα, τόνουσ πὸν δὲν εἶχανε ἀξία καμιά, ἀφοῦ σήμερα δὲν ἀκούμε μήτε ψιλὴ, μήτε δασεία, μήτε ὀξεία, μήτε βαρεία, μήτε περισπωμένη. Μὴ μοῦ πῆσ πὼσ γιὰ τοὺσ τόνουσ καὶ τὰ πνέματα μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ διαφορὰ. Ὁ θεὸσ νὰ σὲ φυλάξῃ νὰ μοῦ κάμῃσ τέτοια παραχώρησῃ! Ἄμα τὸ λέσ, παραδέχεσαι πὼσ ἄλλαξε ἡ προφορὰ, καὶ ἄμα ἄλλαξε, εἶναι ἀραγεσ μεγαλῆτερεσ ντροπή, τὸ αὶ νὰ γίνῃ *e*, παρὰ νὰ τὴν ἔχουμε πιά τὴν περισπωμένη καὶ τὴν ὀξεία, ἀφοῦ σήμερα μήτε νιώθει ὁ κόσμουσ τί μπορεῖ νὰ εἴτανε περισπωμένη καὶ ὀξεία; Ὁ τονισμὸσ εἶναι ὡστόσο ἡ πιδ σημαντικὴ διαφορὰ πὸν μπορεῖ νὰ ξεχωρίσῃ μιὰ γλώσσα ἀπὸ τὴν ἄλληλεσ· ὁ τονισμὸσ τῆσ ἀρχαίασ εἶναι πὸν τὴν ξεχωρίζει ἀπὸ τὴ νέα. Ἀφτὴ ἡ περισπωμένη πὸν δὲ σοῦ φαίνεται τίποτα, ἀφτὴ ἡ ὀξεία πὸν τὴ λέσ μικρὸ πρᾶμα, εἶναι τάλθητινὰ τὰ γνωρίσματα τῆσ ἀρχαίασ. Εἶναι βουνὰ καὶ μᾶσ χωρίζουνε ἀπὸ τοὺσ ἀρχαίουσ. Μάλιστα, ἂν προσέξῃσ καλά, θὰ διῆσ πὼσ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τονισμοῦ ἔφερε στὴ νέα μας τὴ γλώσσα, στὴ δημοτικὴ, ἄπειρεσ ἄλλεσ ἀλλαγέσ. Μόνον καὶ μόνον γι' ἀφτὸ τὸ λόγο, μορφωθῆκανε τόσοι καινούργιοι τύποι. Μπροστὰ στὸν τονισμὸ, τὸ *e* ἀντίσ *ai*, τὸ *β* ἀντίσ *β* καὶ ὅλα τᾶλλα εἶναι παιχνίδια. Μὴν πῆσ τὸ λοιπὸν πὼσ εἶχανε οἱ ἀρχαῖοι περισπωμένη καὶ ὀξεία· νὰ λέσ πὼσ βάζανε τοὺσ τόνουσ, γιατί φαντάζανε καλά στὸ χαρτί, γιατί τοὺσ φαινόντανε οἱ τόνοι σὰ νόστιμη ζουγραφοῦλα πὸν στόλιζε τὰ βιβλία τουσ, καὶ γιὰ τοῦτο τοὺσ φτείασανε οἱ γραμματικοὶ· νὰ λέσ πὼσ οἱ ἀρχαῖοι ξαίρανε τὴ γραμματικὴ, πρὶ νὰ ξαίρουνε τὴ γλώσσα.

Ἄμὲ ὁ Ὀμηροσ, ὁ Σοφοκλήσ, ὁ Ἐβριπίδησ πὼσ τὸ

καταφέρανε να κάνουνε στίχους; Πῶς μπορούσανε, ἄς ποῦμε, νὰ διακρίνουνε τὸ *ᾱ ῡ ῑ ἀπὸ ἄ ὕ ἴ*; Πῶς γνωρίζανε τί διαφορὰ εἶχανε ἀναμεταξί τους τὸ *ι* καὶ τὸ *ει*; Θέλεις νὰ σοῦ τὸ *πῶ*; Παίρνανε τὸ λεξικὸ καὶ σκαλίζανε κάθε λέξη. Ἡ προφορὰ, δηλαδὴ ἡ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, δὲν μπορούσε νὰ τοὺς δείξῃ τὴν προσωδία. . . Ἀφτὰ λένε οἱ δασκάλοι, χωρὶς νὰ τὸ βλέπουνε οἱ ἴδιοι. Πρέπει κανεὶς νὰ μὴ σπούδασε στὴ ζωὴ του τὴν ἀρχαία, γιὰ νὰ κάθεται νὰ μᾶς λέῃ πῶς δὲν ἄλλαξε προφορὰ ὡστόσο τέτοια παιδιακήσια ζητήματα ἔχουνε οἱ δικοὶ μας στὸ στόμα τους· γίνονται τὸ περίγελο τοῦ κόσμου· ὁ κόσμος φωνάζει πῶς ἀδύνατο νὰ νιώσῃ τὸ μιμλὸ μας τί θὰ πῆ ἐπιστήμη — κ' οἱ δασκάλοι τὸ λένε πατριωτισμὸ.

ΚΖ'.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Χαίρουμαι νὰ βλέπω ἑλληνικὸ στρατό! Εἶδα στὴν Ἀθήνα ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες. Στὴν Ἀθήνα, ὅλος ὁ κόσμος δὲν τοὺς ἀγαπᾷ· λένε πῶς κάνουνε τὸν περήφανο, τὸ φαντασμένο, πῶς καμαρώνουνε, πῶς ἔχουνε καὶ κάποιο ὕφος, αἱ! πῶς ἔχουνε δὰ καὶ κάμποσο τουπέ. Ἐμένα μοῦ ἀρέσουνε. Θέλω τὸ στρατιώτη μὲ περηφάνεια· θέλω νᾶχῃ τὸ φιλότιμό του. Τί θαρρεῖτε; Θὰ εἶμαι ὡραῖο παλληκάρι, θὰ φορῶ λαμπρὴ στολή, θὰ γυαλίζουνε τὰ κουμπιά μου, θὰ σέρνω σπαθὶ καὶ δὲ θᾶχω λίγο ὕφος καὶ λίγη περηφάνεια;

Μήπως μ' ἔχετε γιὰ δάσκαλο, πού δὲ σηκώνει μύτη μέσα ἀπὸ τὰ βιβλία; Τέτοιος δὲν εἶμαι! Θέλω μάλιστα νὰ μὲ καμαρώνουνε. Τί σᾶς πειράζει νὰ βαστῶ ἴσια τὸ κεφάλι μου; Στὸν πόλεμο νὰ μὲ διῆτε! Ζαίρω καὶ κεῖ ἴσια νὰ τὸ βαστῶ. Καὶ κεὶ περήφανος εἶμαι· μπροστὰ στὸν Τοῦρκο δὲ φέβγω. Μὴ μὲ βλέπετε πού κοιτάζω τὶς ὄμορφες γυναικὲς καὶ τὶς ὄμορφες κοπέλλες, μὴ βλέπετε πού τὸ μάτι μου νίκη γυρέβει. Ἡ νίκη σ' ὅλα μοῦ ἀρέσει· φτάνει νὰ εἶναι πόλεμος, καὶ τότες, σὰν πού τὸ συνηθίζω τώρα μὲ τὰ κορίτσια, παίρνω κάστρο καὶ πόλη κυριέβω!

Ἐναν κουρελλιασμένο στρατιώτη δὲν εἶδα στὴν Ἑλλάδα. Ἡ φορεσιά τους πάντα σωστή, τὸ φέρεσιμό τους ἀπλὸ καὶ καλὸ, οἱ τρόποι τους παλλικαρόησιοι. Ἀπὸ πολεμικὰ δὲ γνωρίζω, μὰ ἀξιωματικούς σὰ δυὸ τρεῖς πού ἀπάντησα στὴν Ἀθήνα, δὲν πιστέβω καὶ στὴν Ἐβρώπη καλύτερους νὰ βρῆς. Ζαίρουνε τί θὰ πῆ τάξη καὶ πειθαρχία — ἡ τουλάχιστο εἶναι ἄξιοι νὰ τὸ μάθουνε. Ὁ λόγος δὲν εἶναι, ἄμα γεννηθῆ κανεὶς, νὰ εἶναι σ' ὅλα τέλειος καὶ προτέρημα νὰ μὴν τοῦ λείπῃ· φτάνει νᾶχῃ μέσα του τὴν πρώτη ἀρχή, τὴν πρώτη βάση. Ἄς εἶναι τὸ χῶμα καλὸ, ἄς ἀξίξῃ ὁ σπόρος καὶ γλήγορα ὁ κάμπος λουλουδιάζει καὶ δεντροφοριέται.

Οἱ στρατιωτικοὶ καὶ γὰρ σὲ πολλὰ συμφωνοῦμε. Καὶ κεῖνοι παραπονιοῦνται γιὰ τὴν βάρβαρη γλῶσσα πού τοὺς φτείασανε οἱ δάσκαλοι. Γιὰ νὰ τὴν καταλάβῃ ὁ ἀπλὸς στρατιώτης, γιὰ νὰ τὴ μάθῃ ὁ χωρικός, χρειάζονται χρόνια σπουδὴ καὶ μὲ τὰ γλωσσικὰ μαθήματα περνᾷ ὁ πολίτιμος καιρὸς πού ἔπρεπε νὰ εἶναι ὅλος γιὰ μαθήματα πολεμικά. Πρῶτα νὰ ξαίρῃ ὁ στρατιώτης πῶς παίζει τὸ σπαθὶ κ' ὕστερα νὰ μάθῃ πῶς πρέπει νὰ τὸ πῆ. Ὡσπου νὰ πάῃ σπιτί του, τὸ ξεχνᾷ. Οἱ δασκάλοι φουσκώνουνε πού προ-

στάζει ὁ ἀξιωματικὸς τὸ στρατιώτη του πῦρ ἀντὶς φωτιά· νομίζουνε τάχατις πὼς ἔτσι θὰ εἰσάξωσι τὴν ἀρχαίαν. Τὰ καημένα τὰ δασκάλικα κεφάλια! Μονάχα μ' ἀφτὸ βλέπεις πόσο κοντόμυαλοι εἶναι. "Ἄς τὸ μάθουνε καλά, γιὰ νὰ ξαίρουνε πιά· δὲν εἰσάξανε τίποτα παρὰ κρότο. Τὸ παραμικρὸ πῦρ δὲν εἰσάξανε ἴσια μὲ τώρα. Εἰσάξαν μονάχα ἓνα ξερὸ ἓνα πῖο, γιατί ἔτσι τὸ λέει ὁ στρατιώτης κ' ἔτσι τὸ κώθει. Τὸ πῦρ κατάντησε εἶδος ἐπίρρημα, ἢ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε πιδ σωστά, ἔγινε, καθὼς τὸ θέλει ὁ ὄρος τῆς γραμματικῆς, ἐπιρῶνημα. Βάλε τὸ στρατιώτη νὰ λέη *πρὶ, προῦ* ἢ *προ*, καὶ τὸ ἴδιο κατώρθωσες. Δὲν ἔχει κανένα ἄλλο νόημα γιὰ τὸ στρατιώτη, καὶ πρέπει νὰ τοῦ ποῦνε τί σημαίνει, γιὰ νὰ καταλάβη τί εἶναι. Τὸ πῦρ μοναχὸ του δὲν ἔχει καμιὰ σημασία γιὰ τὸ λαό· ἂν ὁ λαὸς δὲν ἔλεγε *φωτιά*, δὲ θὰ μπορούσες νὰ μάθη ποτές τί ἔννοια ἔχει τὸ πῦρ. "Ἄν τὸ κλῖνη, θὰ τὸ κάμη τοῦ πῦρ. "Ἄμα γυρίση σπῖτι του, τὴ *φωτιά* του θανάψη, ὄχι τὸ πῦρ του. Γιὰ νὰ λένε οἱ δασκάλιοι πὼς θὰ εἰσάξωσι *τοιοντοτρόπως τὴν ἀρχαίαν* καὶ πὼς *τόντις εἰσήχθη*, χρειάζονται ἄλλα πολλὰ πού μῆτε τὰ συλλογιοῦνται. Πρέπει πρῶτα τὸ πῦρ καὶ νὰ εἶναι ἀλήθεια πῦρ καὶ νὰ λέμε περισπωμένη μὲ *υ*. Μὰ καὶ νὰ μὴν εἴτανε ἀφτὸ πάλε θᾶπρεπε, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, κανένας πιά νὰ μὴν πῆ στὴ ζωὴ του *φωτιά*· θᾶπρεπε ὁ καθένας νὰ κλῖνη *τρεχάτα* καὶ *ἀσκούνταφτα*, σὰ νὰ τὸ εἶχε μάθει ἀπὸ παιδί, τὸ πῦρ, τοῦ *πυρός*, τῷ *πυρί*, μάλιστα νὰ κάμη *δοτικὴ πληθυντικὴ τοῖς πυροῖς*. Τέτοιο πρᾶμα θὰ γίνη ποτές; "Ὀχι! Τότες τοῦ κίκου τὰ πολλὰ λόγια.

Οἱ δασκάλιοι μας πολεμοῦνε νὰλλάξουνε τὴν ἀθρώπινη φύση. Λογαριάζουνε πὼς *βαθμηδὸ ὅλος ὁ λαὸς σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα* θὰ ξαίρη λαμπρὰ τὴ γραμματικὴ, πὼς φτάνει νὰ πάη στὸ σκολεῖο, καὶ ὁ καθένας μιὰ μέρα (ποιά μέρα;), θὰ

μάθη τὸ τυπικὸ τῆς ἀρχαίας, θὰ λέη ὅλους τοὺς τύπους ὅπως τοὺς διδάσκουνε τὰ βιβλία, θὰ τοὺς ἔχη καὶ θὰ τοὺς βασιτᾶ στοὺς αἰῶνες, χωρὶς νὰλλάξη ἓνα γιώτα. "Ἐτσι μᾶς βάλανε καὶ λέμε *ζωμὸς* ἀντὶς *ζουμι* καὶ ἄλλα τέτοια πολλὰ. Τί κατωρθώσανε; "Ὁ λαὸς μπερδέβει τὰ δυὸ μαζί, μῆτε *ζουμι* ξαίρει πιά νὰ σοῦ πῆ μῆτε μπορεῖ νὰ καταπιῆ ἓνα *ζωμός*, πού εἶναι ἀνώμαλο στὴ γλώσσα μας σήμερα, καὶ σοῦ τὸ βάζει *ζουμός*, κάποτες καὶ *ζωμί*. *Ἡ καθαρέβουσα* εἶναι *καταστροφὴ καὶ χαμὸς τῆς ἀρχαίας* καὶ τῆς νέας. Καταστρέφεται ἡ γλώσσα καὶ πάει· ὅτι καὶ ἂν ποῦνε οἱ δασκάλιοι, καμιὰ δύναμη στὸν κόσμον δὲ θὰ κάμη τὸ λαὸ νὰ μὴ εἶναι λαός. Θὰ μᾶς χαλάσουνε τὴν ἔθνηκὴ μας γλώσσα καὶ δὲ θὰ εἰσάξουνε τὴν ἀρχαία. Θὰ κατορθώσουν ἓνα μονάχα νὰ φορτώσουνε τὴν καθαρὴ μας γλώσσα μὲ βάρβαρους τύπους σὰν τὸ *ζουμός* καὶ τὸ *ζωμί*. Τέτοιους τύπους θὰ φτειάνη ὁ λαὸς κάθε μέρα, γιατί ὅσο καὶ ἂν πολεμήσης, ἄς εἶσαι καὶ θεός, δὲ θὰ κάμης τοὺς ἀθρώπους βιβλία. Τὴν ἀρχαία τὴ γλώσσα δὲν τὴν ξαίρει κανένας φυσικὰ του· χρειάζεται γραμματικὴ γιὰ νὰ τὴ μάθη. Δὲ βρέθηκε ὅμως ἴσια μὲ τώρα καὶ δὲ θὰ βρεθῆ, μῆτε στὴν Ἑλλάδα, ἓνα ἔθνος ἀλάκερο, πού νὰ μὴ βγάξη ἄλλο παρὰ γραμματισμένους καὶ γραμματικούς. Μᾶς πνίξανε τὰ *καλαμαράδικα*. Μᾶς φάγανε τὴ ζωὴ μας. "Ἀφήστε τα πιά καὶ μὴν ἀκούτε τοὺς δασκάλους. Θέλετε γραψίματα; Τότες κάμτε πέννα τὸ σπαθὶ καὶ μὲ τὸ σπαθὶ — σὰν τὸν Μπότσαρη — γράφτε τίποτις πού νὰ τὸ διαβάση ὁ κόσμος.

Κάλλια νὰ φανῆτε στρατιῶτες παρὰ γραμματικοί! Στὸν πόλεμον, παιδιά, πρέπει νὰ καταλαβαίνη γλήγορα κ' ἔφκολα ὁ ἓνας τὸν ἄλλονε ἄμα προστάξης, πρέπει νὰ σ' ἀκούσουνε, πρέπει νὰ ξαίρουνε τί λές. Τὰ δασκάλικα δὲν ταιριάζουνε·

ἄλλα θέλουμε. Ζεστά καὶ φλογερά, μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ ὄχι μέσα ἀπὸ τὰ λεξικά, πρέπει νὰ βγοῦνε τὰ λόγια. Ἡ ψυχὴ θανάψη τὴν ψυχὴ καὶ θὰ τῆς δώσῃ θάρρος. Στὰ τέτοια ἡ γραμματικὴ δὲν ἔχει νὰ πῆ λόγῳ, καὶ μὲ τοὺς καλαμαράδες δὲ γίνεται δουλειά. Γιὰ τοῦτο οἱ καλοὶ μας στρατιῶτες, ἅμα εἶναι νὰ παίξῃ τὸ τουφέκι καὶ ἅμα μυριστοῦνε μπαρούτι, ξεχνοῦνε ἀμέσως τὸ Χαντζερῆ, καὶ ἀρχίζουνε τὴ γλώσσα πὺν τοὺς ἔμαθε ἢ νίκη καὶ πὺν τοὺς μαθαίνει νὰ νικοῦνε.

Ὁ Σολωμὸς εἶχε τοὺς λόγους τοῦ πὺν ἔβαζε μαζί Τουρκους καὶ δασκάλους. « Μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου, πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλώσσα ; Ἐκείνη ἄρχισε νὰ πατῆ τὰ κέφια τὰ τούρκικα, τούτη θέλει πατήσῃ ὀγλήγορα τὰ σοφολογιωτατίστικα, καὶ ἔπειτα ἀγκαλιασμέναις καὶ ἡ δύο θέλει προχωρήσουν εἰς τὸ δρόμο τῆς δόξας, χωρὶς ποτὲ νὰ γυρίσουν ὀπίσω, ἂν κανένας Σοφολογιώτατος κρώξῃ ἢ κανένας Τούρκος βαβίξῃ ἢ γιὰ ἢ μὲ εἶναι ὅμοιοι καὶ οἱ δύο. » . . . « Μοῦ πονεῖ ἢ ψυχὴ μου· οἱ δικοὶ μας χύνουν τὸ αἷμα τοὺς ἀποκάτου ἀπὸ τὸ Σταυρό, γιὰ νὰ ἢ μᾶς κάμουν ἐλεύθερους, καὶ τοῦτος (ὁ Σοφολογιώτατος) καὶ ὅσοι τοῦ ὁμοιάζουν, πολεμοῦν, γι' ἀνταμοιβή, νὰ τοὺς σηκώσουν τὴ γλώσσα. »

Ὁ Σολωμὸς ἤξαιρε καὶ φιλοσοφία καὶ ἰστορία· δὲ μιλοῦσε μὲ τέτοιο τρόπο μονάχα γιὰ νὰ πειράξῃ τοὺς δασκάλους ἢ νὰ βρῖσῃ τοὺς Τούρκους. Ὁ νοῦς τοῦ πήγαινε πὺν ἀψηλά· ἔβλεπε τοὺς αἰώνιους νόμους τῆς ἰστορίας. Ἐνας λαός, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, δὲν ἔχει παρὰ μιά μόνη ἀνάγκη· θέλει λεφτεριά. Πρέπει νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος, τοῦ χρειάζεται μ' ἄλλα λόγια ὕλικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνεξαρτησία. Ὅταν τοῦ λείπει λεφτεριά, μοιάζει σὰ νὰ συμμαζώνεται καὶ νὰ ζαρώνῃ ὅταν τὴν ἔχει, ξαπλώνεται καὶ μὲ κάποιο

τρόπο, ξετυλίγεται καὶ πάει. Ἀέρα, τόπο καὶ οὐρανὸ γυρέβει ὁ νοῦς τοῦ καὶ τὸ κορμὶ τοῦ. Κάνει βασιλεῖο δικό του, πολεμᾷ νὰ τὸ μεγαλώσῃ ὅσο μεγαλῆτερο εἶναι, ὅσο πὺν γερὸ καὶ ἀσφαλισμένο, τόσο πὺν πολλὴ καὶ οἱ ἰδέες τοῦ πληθαίνουν καὶ μεγαλώνουνε. Τὸ πρῶτο θεμέλιο εἶναι τὸ χῶμα· μόνον μὲ τέτοια βάση, κατορθώνει κάτι νὰ κάμῃ ἕνας λαός. Θέλει ὅμως καὶ γλώσσα δική του, γλώσσα καινούργια καὶ ὄχι παλιά· μονάχα μὲ τέτοια γλώσσα, βγάζει ἐθνικὴ φιλολογία καὶ ἔχει σωστὴ λεφτεριά, ἀνεξαρτησία ἀλάσκη.

Στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο γιὰ τὴν ὥρα μῆτε ὅλο τὸ ἑλληνικὸ χῶμα· χρειάζονται ἀκόμη νησιά καὶ ἐπαρχίες, γιὰ νὰ γίνῃ σωστὸ βασιλεῖο. Γιὰ τοῦτο καὶ ὁ νοῦς δὲν πήρε τὴν ὀρμὴν τοῦ. Εἶναι σὰν τὸ πουλάκι πὺν τρέμει νὰ φῆσῃ τὴ φωλιά τοῦ. Ἀμα μεγαλώσουνε τὰ φτερά τοῦ, ἀνοίχτὰ θὰ πάρῃ τὸ δρόμο καὶ δὲ θὰ μὲ μπορῆ νὰ πιστέψῃ κατόπι πὺν ἕναν καιρὸ γυρέβει ξένα φτερά γιὰ νὰ πετάξῃ. Ἐνα ἔθνος φαίνεται ἔθνος καὶ δείχνει πὺν ξαίρει πρὸδο καὶ πολιτισμὸ, μονάχα σὰν κάμῃ γλώσσα δική του καὶ καταλάβῃ τί ἀξίζει ἢ ἐθνικὴ, ἢ δημοτικὴ τοῦ γλώσσα. Ὁ στρατὸς εἶναι πὺν θὰ τὰ σιάξῃ ὅλα. Ποιοὺς πολεμοῦμε ; Τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς δασκάλους· ὁ στρατὸς θὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους καὶ ὅταν τοὺς διώξῃ καὶ μεγαλώσῃ τὸ βασιλεῖο, θὰ μεγαλώσουνε οἱ ἰδέες καὶ ὁ νοῦς θὰ ὑψωθῆ. Ἐνας λαός πὺν περηφανέβεται μὲ τὴ δόξα τοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ ντραπῆ πὺν καὶ γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ. Τότες καὶ οἱ δασκάλοι θὰλλάξουνε σύστημα. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα πολιτικὸ· ὅτι πολεμᾷ νὰ κάμῃ ὁ στρατὸς γιὰ τὰ φυσικὰ σύνορα, θέλει ἢ γλώσσα νὰ τὸ κάμῃ γιὰ τὰ σύνορα τὰ νοερά· πρέπει καὶ τὰ δύο τοὺς νὰ πάνε πὺν πολλὴ πὺν μακριά, νὰ πιάσουνε πῶτερο τόπο. Μαζὶ θὰ προκόψουνε καμὶά μέρα.

Θὰ διήτε κατόπι ! Ὁ ἀληθινὸς στρατάρχης θὰ πῆ τοὺς δικούς του, ὄχι «Σπεύσατε, παῖδες, μεθ' ἡμῶν ὁ ὑμέτερος γὰρ εἰμι βασιλεὺς καὶ ἄρχων»· μὰ θὰ τοὺς φωνάξῃ δυνατά, μὲ τῆ γλώσσα τους κὶ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν καρδίαν—«Νὰ σκοτωθοῦμε ἢ νὰ δοξαστοῦμε. Ὅμπρός, τὰ παλληκάρια ! Πάμε μαζὶ στὸν θάνατο ἢ στὴ νίκη. Πρῶτος ἐγώ, ποὺ εἶμαι καὶ βασιλιάς σας.» Ἀπ' ὀλωνῶνε τὶς καρδιές θὰ βγῆ τότες μιὰ φωνή· «Ὅπου πάς, πάμε καὶ μεῖς, πατέρα καὶ βασιλιά μας.» Γλώσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο· ἢ γιὰ τὴ γλώσσα πολεμᾷς ἢ γιὰ τὴν πατρίδα, τὴν ἴδια δουλειὰ κάνεις, κὶ ὁ γέρο Ὅμηρος μᾶς τὸ εἶπε τί εἶναι ἀφτὴ ἢ δουλειά· ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Ὅλος ὁ κόσμος μιὰ μέρα θὰ τὸ καταλάβῃ, πρῶτος ἀπ' ὅλους ὁ στρατός. Τὸ κεφάλαιο τοῦτο, ποὺ εἶναι τὸ τελεφταῖο, ἄς τὰφιερώσουμε καὶ μεῖς τοῦ στρατοῦ. Ὁ στρατός ὅλα τὰ κεφαλῶνει.

Στὴν Ἑλλάδα τοὺς στρατιῶτες δὲν τοὺς πολλαγαποῦνε. Πότες τοὺς ἀγαπήσανε; Ὁ Ἀριστοφάνης τοὺς περιπαίζει. Εἶναι σύστημα παλιό. Τουλάχιστο εἶτανε Ἀριστοφάνης. Ὁ πλούσιος ὁ Ρωμῖος δίνει μιλλιούνια γιὰ γυμνάσια καὶ γιὰ γράμματα. Ἄς ἔδινε τὸ μισὰ γιὰ τὸ στρατό ! Εἶδαμε πὼς ὁ στρατός θὰ μᾶς φέρῃ καὶ τὰ σωσιὰ γράμματα· ἔτσι τὰ χρήματα ποὺ θὰ δώσετε γιὰ τὸ στρατό, δὲ θὰ εἶναι χαμένα μήτε γιὰ τὰ σκολειά. «Ὅχι ! Δὲν εἶναι δουλειά μου», σοῦ λέει. Ἀμὲ, ποιανοῦ δουλειὰ εἶναι ; Τοῦ Τούρκου ἢ τοῦ Σλάβου ; Ἄν ἀπαρχὶς σηκωνόντανε ὅλοι οἱ Ἕλληνες στὴν Ἑλλάδα, ποιά Ἐβρώπη σήμερον θὰ τοὺς βαστοῦσε ; Ἡ μόνη σας φροντίδα πρέπει νὰ εἶναι ὁ στρατός. Ἐνας ἄθροπος δὲ κατάλαβε ! Μὴ σᾶς μέλῃ ! Ἐχει κ' ἡ Ἑλλάδα γερά κεφάλια. Στὴν Ἀνατολή δὲν εἶναι δυνατό νὰ μὴ στέκεται ὁ καθένας τὰ σύνορά του νὰ τὰ φυλάῃ, μὲ τὸ σπαθὶ στὸ

χέρι. Δὲν ἀρέσουνε οἱ ἄντρες ποὺ ζητοῦνε κάθε μέρα ἀπὸ τὸ λαὸ θυσιές καὶ θυσιές, ποὺ προβλέπουνε τί θὰ γίνῃ καὶ ποὺ χωρᾷ ὁ νοὺς τους μακρινές ἐλπίδες καὶ μεγάλους σκοπούς. Θὰ μᾶς ἀρέσουνε κατόπι. Καλὰ ποὺ εἶναι ἕνας τέτοιος ἄθροπος κὶ ἀπὸ τώρα ! Τί νὰ πῶ τῶνομά του, ἀφοῦ τὸ γνωρίζει ὁ καθένας ; Ἄς ζήσῃ τὸ γερὸ κεφάλι ! Μπορεῖ κάπου νὰ κἀνῃ λάθος· δὲν πειράζει ! Μέσα του ξαίρει τί θέλει καὶ ποὺ πηγαίνει· τὸ δρόμο ποὺ πῆρε μιὰ φορὰ, τὸν τραβᾷ ἴσια μπροστά του. Ἐκεῖνος κὶ ὅσοι τοῦ μοιάσουνε κατόπι, θὰ κάμουν Ἑλλάδα τὴν Ἑλλάδα.

Ἄς ἔχουνε ὅλοι τοιοῦτὸ τὸ νού τους στὸ στρατό. Ὅσο γιὰ μένα, εἶμαι σὰν τὶς γυναῖκες· ἔχω καρδιοχτύπι κάθε φορὰ ποὺ διῶ στρατιῶτες νὰ περνοῦνε κὶ ἀκούσω μουσικὴ νὰ παίξῃ. Τοὺς ἀγαπῶ, γιατί ὅταν τοὺς βλέπω, ἡ φαντασία μου γίνεται φωτιά· συλλογιόμυαι παλιές δόξες καὶ νέες παλληκαριές· συλλογιόμυαι Μπότσαρη καὶ Λεωνίδα. Μὰ τοὺς ἀγαπῶ καὶ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ μὲ φιλοξενήσανε. Ἀφοῦ κοντέβει νὰ τελειώσῃ τὸ Ταξίδι ποὺ σᾶς δηγοῦμαι, ἄς ποῦμε κὶ ἀφτὸ τὸ ἱστορικό. Πῆγα στ' Ἄργος ἕνα βράδι καὶ ψυχὴ δὲ γνωρίζω. Περπατοῦσα μόνος μου στοὺς δρόμους, δίχως νὰ ξαίρω ποῦ νὰ κκουμπήσω, νὰ ζητήσω φαί. Στὴν πιάτσα, βλέπω ἕναν καπετάνιο ποὺ καθότανε καὶ κάμπιζε μὲ δυὸ φίλους· μὲ ντροπαλὸ ὕφος τὸν παρακαλῶ νὰ μοῦ πῆ ἂν ξαίρει νὰ μοῦ δείξῃ ποῦ συνηθίζουνε οἱ ταξιδιωτὲς καὶ τρώνε. Ἀμέσως σηκώνεται, μὲ καλῶ στὸ τραπέζι, δὲ θέλει νὰ μ' ἀφήσῃ νὰ πλαγιῶσω στὸν ξενώνα, μὲ πηγαίνει σ' ἐνὸς φίλου του, γιατί ὁ ἴδιος δὲν εἶχε ἄλλο σπίτι παρὰ τὸ στρατώνα, μοῦ στρώνουνε κρεββάτι, πίνουμε τὰ λόγια, πίνουμε, καπνίζουμε καὶ κοιμοῦμαι τὴ νύχτα ὅπως δὲν κοιμήθηκα σ' ὅλη μου τὴ ζωὴ. Ὁ καπετάνιος ποὺ σᾶς λέω, ὅσο νὰ

φροντίση γιὰ τὸ στρῶμα μου καὶ γιὰ φαί, δὲν ἤξαιρε μήτε τῶνομά μου, μήτε γύρεβε νὰ τὸ μάθη, μήτε μ' ἄφινε νὰ τοῦ τὸ πῶ — «Ρωμιὸς εἶσαι, λέει, καὶ μοῦ φτάνει.»

Ἡ φιλοξενία τέτοια εἶναι· τέτοιους τρόπους ἔχει. Ὅταν τύχη καὶ φιλοξενήσῃ κανένας μ' ἕναν τέτοιο λόγο, ἢ καρδιά σου δὲν τὸ ξεχνᾷ. Ὁ λόγος εἶναι καλός. Μάλιστα λέω, ἀπὸ δὴ κι ὀμπρός, νὰ φιλοξενήσουμε περισσότερους ἀθρώπους. Ἄφου φτάνει νὰ εἶναι Ρωμιός, τί λέτε, παλληκάρια; Ὅλους τοὺς Ρωμιούς νὰ τοὺς κᾶμετε δικούς σας. Ρωμιοὶ εἶναι πολλοὶ στὴν Τουρκιά· Ρωμιοὶ εἶναι πλῆθος στὰ νησιά. Ἐρχεστε νὰ τοὺς φιλοξενήσετε καὶ κείνους; Πόσοι σᾶς φωνάζουνε! Πόσοι μ' ἀνοιχτὲς ἀγκάλες σᾶς προσμένουνε! Πόσοι σᾶς ζητοῦνε κρεββάτι καὶ ψωμί! Πάρτε πρῶτα τὰ νησιά· ἔπειτα, ἅμα βρεθῆ κατάλληλη ὥρα, φιλοξενεῖτε καὶ τοὺς ἄλλους. Πρέπει κ' ἡ τόλμη νᾶχη κάποια φρονιμάδα· γιὰ τί τέτοια δουλειά, τὸ βαθμηδὸ τοῦ δασκάλου ἔχει τὸν τόπο του. Λίγο λίγο κάνετε ἀδέσφια ὅλα τὰ ρωμιόπαιδα τοῦ κόσμου. Ἄς εἶναι παντοῦ ἕνας μόνος στρατὸς γιὰ νὰ φιλοξενήσῃ ὅλους τοὺς Ρωμιούς.

Ἄχ! νὰ τὸ διοῦνε τὰ μάτια μας καμιὰ μέρα! Τρέμει ἡ καρδιά μου, μονάχα πὸν τὸ συλλογιοῦμαι. Πότες, πότες θὰ γίνῃ; Πότες θὰ βρεθοῦνε ὅλα τὰ δέσφια μαζί; Πότες θὰ φιλοξενήσῃ ἡ δύστυχη μάννα ὅλα της τὰ παιδιὰ; Ὅσο ἔχουνε τὸν ξένο καὶ δουλέβουνε, πρέπει νὰ τὰ λυπούμαστε σὰν τὰ ὄρφανά· εἶναι σ' ἐξορία καὶ σὲ θλίψη. Καλὴ πατρίδα, νὰ τοὺς λέμε. Καλὴ πατρίδα, παιδιὰ! Καὶ γὰρ τώρα θ' εἶ σᾶς ἀφήσω γιὰ. Κατόπι ξανάρχομαι καὶ χαιρούμαστε πάλε μαζί. Μονάχα στὰ δυστυχημένα τὰ νησιά δὲν τὸ βαστᾷ ἡ ψυχὴ μου νὰ ξαναπατήσω, πρὶν τὰ διῶ λέφτερα καὶ κεῖνα. Τότες γυρίζω πάλε στὴν Ἑλλάδα· τότες κατεβαίνω στὰ νη-

σιά πὸν τὰγάπησα τόσο· τότες γίνονται ξεφάντωσες καὶ χαρές. Ἄπὸ μακριὰ μακριὰ, μέσα ἀπὸ τὸ καράβι πὸν θὰ μὲ φέρῃ, θὰ τὰ διῶ τὰ Νησιά μας τὰ ἑλληνικά! Ἑλληνικὴ μπαντιέρα θὰ στολίζῃ τὸν οὐρανό. Δὲ θὰ βλέπω τὴν ὥρα πὸν νᾶράξῃ τὸ βαπόρι. Δὲ θὰ βλέπω τὴν ὥρα πὸν νὰ φιληθοῦμε! Θὰ στέκουνται οἱ φίλοι στᾶκρογιάλι καὶ θὰ μὲ καρτεροῦνε. Ἑλληνες στρατιῶτες θὰ μᾶς ἀπαντέχουνε καὶ θὰ μᾶς δείχνουνε τὸ πρόσωπό τους γεμάτο λαβωματιές, ἐλπίδες καὶ δόξα. Θὰ κατεβῶ καὶ πρὶν ἀκόμη πατήσῃ τὸ πόδι μου στὸ λέφτερο τὸ χῶμα, θὸ μ' ἀρπάξουνε οἱ φίλοι καὶ θὰ τοὺς ἀρπάξω. Θὰγκαλιαστοῦμε σφιχτὰ σφιχτὰ ἢ καρδιά μου μέσα μου θὰ τρέμῃ πὸν θὰ πονῶ, τὰ μάτια μου θὰ φουσκώσουνε καὶ ποτάμα δάκρυα θὰ χύνω. Χαίρομαι νὰ βλέπω ἑλληνικὸ στρατό!

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ 1

Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστη νὰ διορθῶσῃ ἓνα πολὺ μεγάλο λάθος ποῦ μᾶς ξέφυγε στὴ σελίδα 236, γραμμὴ 19^α θὰ τὸ παρατήρησε καὶ ὁ ἴδιος. Ἄντις
καθωμιλημένη

τὸ σωστὸ εἶναι νὰ διαβάσῃ
κακομιλημένη.

Εἴταν ἔφκολο νὰ γίνῃ τὸ λάθος, γιατί ἔφτανε νὰλλάξουν ἓνα ψηφί. Ἄφου μάλιστα ἔχει δασεία, ἴσως θελήσουνε οἱ γνωστοί μας οἱ φιλόλογοι κανέναν τύπο
καχωμιλημένη

Μὰ δὲν πρέπει πάλε νὰ τὸ παρακάμουνε καὶ νὰ προσμένουνε ἄξαφνα νὰ ποῦμε ἀτικῶς πως ἢ ἀκόμη καλύτερα
καχωμιλημένη.

Φτάνει νὰ γράφουμε κακομιλημένη—τὸ πολὺ πολὺ λαθομιλημένη—γιὰ νὰ μᾶς καταλάβῃ ὅλος ὁ κόσμος.

Εἶναι ὅμως κι ἄλλη μιὰ δυσκολία. Καθωμιλημένη θὰ πῆ πὼς ὁ καθέννας πιά σήμερα ξαίρει καὶ μιλιῶ ἀφτῆ τῆ γλώσσα. Ὡστόσο κ' οἱ δασκάλοι οἱ ἴδιοι δὲ βρήκανε ἀκόμη γιὰ τὴν κοινὴ ἀφτῆ τῆ γλώσσα ἓνα ὄνομα ποῦ καὶ κεῖνο νὰ εἶναι κοινό. Ὁ ἓνας λέει καθωμιλημένη, ὁ ἄλλος καθομιλουμένη. Ἐμεῖς μποροῦμε νὰ τὸ διορθώσουμε κι ἀφτό· ἄς λέμε κι ἄς γράφουμε τὰ δυὸ ὀνόματα μαζί με τὸν ἀκόλουθο τρόπο:

κακ { ὠμιλημένη
ομιλουμένη.

1) Ἐπειδὴ τὰκόλουθα δὲν εἶναι παροράματα μονάχα, τὰφίνο καθὼς εἴτανε στὴν πρώτη ἔκδοσι. Τὰκαθαφτό παροράματα (ὅπως τᾶλεγα τότες), δηλαδὴ τὰ παρατυπώματα, τὰ σβήνω, ἀφου ἀναφέρονονται στὶς σελίδες καὶ γραμμὲς τῆς πρώτης ἔκδοσης. Ἡ δέφτερη ἔχει παρακάτω πίνακα δικό της γιὰ τὰ λάθια ποῦ μᾶς ξεφύγανε κι ἀφτῆ τῆ φορά.

2) Τῆς πρώτης ἔκδοσης σ. 214, γρ. 5 τῆς δέφτερης ἐδώ.

Ἔτσι ἔχουμε καὶ μιὰ ὄραία ἐθνικὴ γλώσσα καὶ τὴ χαίρεται ὁ κόσμος καὶ κάθε Ἀθηναῖος τὴν καθομιλεῖ καὶ τὴν καθωμίληκε.

Μοῦ φαίνεται τώρα πὼς διορθώσαμε τὸ μεγαλύτερο λάθος. Εἶναι ὅμως κι ἄλλα πολλὰ θὰ σημειώσω μονάχα τὰ πιὸ σημαντικά. Ὁ κ. Βλαστὸς 1 φρόντισε νὰ τυπωθῆ ἀφτό τὸ βιβλιαράκι με πολὺ μεγάλη προσοχὴ καὶ καμπόσους κόπους τοῦ κόστισε ἢ δουλειά. Εἴτανε ὅμως ἀδύνατο νὰ μὴν ἔχουμε λάθια, ἀφου μοῦ ἐρχόντανε οἱ διόρθωσες στὸ Παρίσι κ' ἔπρεπε νὰ τίς στέλνω πίσω τὴν ἴδια μέρα ὅπου τίς ἔπαιρνα. Παρακαλῶ λοιπὸν τὸν ἀναγνώστη νὰ διαβάσῃ 2 (κτλ.)

Ἐννοεῖται πὼς γράφω παντοῦ με σκοπὸ οἱ ἀντίς τὸ βάρβαρο τὸ ἦ, τίς ἀντίς τᾶνορθο τῆς γλώσσας κι ὄχι γλώσσας, ἢ πόλη, τῆς πόλης κι ὄχι πόλι, πόλις, κτλ. κτλ.—Καμιὰ φράση, ἀπ ὄσες ἔχω βαλμένες στὶς σελίδες 51-56 3 με γαλλικὴ μετάφραση, δὲν εἶναι δική μου. Εἶναι ὄλες παρμένες ἀπὸ καμιὰ φημερίδα.—Σελλ. 77, γρ. 29 4 «Θρησκεία» κτλ. Τὰ λίγα ποῦ λέω σ' ἀφτό τὸ κατεβατό, τὰ εἶπε πολὺ καλύτερα ὁ κ. Ροῖδης, Περὶ συγγρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως' σελ. 4. Ἔκαμε πολὺ σωστὴ ἀνάλυση καὶ ψυχολογία.—Γιὰ γραμματικά καὶ μερικά ἄλλα ζητήματα, ἴσως μιλήσουμε ἄλλου. Καθὼς τὸ εἶπαμε στὸν Πρόλογο, ἀφτό τὸ βιβλίο μολονότι ἔχει βάση τῆ γραμματικῆ, γράφηκε μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μπορέσῃ, ἂν εἶναι δυνατό, νὰ διασκεδάσῃ τὸν κόσμο με λίγη φαντασία καὶ ποίηση.

1) Στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Βλαστοῦ τυπώθηκε τὸ Ταξίδι μου—μ' ἔξοδά μου ἐννοεῖται.

2) Ὡπως εἶπαμε πιὸ ἄπάνω, σ. 237, σημ. 1, δὲν ξαναβάξω τὰ παλιὰ μας τὰ παροράματα.

3) Τῆς ἔκδοσης Α'. σ. 66-71 τῆς Β' ἐδώ.

4) Τῆς ἔκδοσης Α'. σ. 88, γρ. 3 τῆς Β' ἐδώ.

ΑΛΛΑ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΛΑΔΙΑ ΤΟΥ Κ. ΨΥΧΑΡΗ 1

- Essais de grammaire historique néo-grecque. Tome I, Paris, 1886.—Tome, II Etude sur la langue médiévale. Paris, 1888, E. Leroux, 28, rue Bonaparte.
- Essai de phonétique néo-grecque. *Futur composé du grec moderne*, θὰ γράφω, θὰ γράψω. Paris, Imprimerie Nationale, 1884 (en dépôt chez E. Leroux).
- Essai de phonétique néo-grecque. *Doublets syntactiques*. Ὅταν, ὄνταν. Paris, Imprimerie Nationale, 1885 (chez E. Leroux).
- Le poème à Spanéas, Paris, F. Vieweg, 67 rue Richelieu, 1886.
- Observations phonétiques et étymologiques *sur quelques phénomènes néo-grecs*. Paris, Imprimerie Nationale, 1888 (chez E. Leroux).
- Observations sur la langue littéraire moderne *et le style de Solomos*. Paris, E. Leroux, 1888.
- Quelques observations sur la phonétique des patois *et*
- 1) Πίσω ἀπὸ τὸ ξώφυλλο τῆς Α' ἐξδ., δηλαδὴ στὴ δεύτερῃ σελίδα, βρίσκονται καταλογισμένα ὅσα βιβλία ἢ ἄρθρα ἢ μελέτες εἶχα κάμει τότες, προτοῦ γράψω τὸ Ταξίδι. Δὲν τὸ νομίζω περιττὸ νὰ ξανατυπώσω καὶ δῶ σὸν κατάλογο, τουλάχιστο γιὰ νὰ δείξω πῶς ἀπροτοίμαστος ὄλους διόλου δὲν εἶμουν, ὅταν καταπίαστηκα τέτοια δουλειά. Ὅσα ἔγραψα καὶ δημοσίεψα ὕστερος ἀπὸ τὰ 1888—εἴτε γαλλικὰ εἴτε ρωμαίικα—δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τὰναφέρω. Εἶναι καὶ πολλὰ.

leur influence sur la langue commune. Paris, 1888 (chez E. Leroux).

- Introduction, *sous forme de Lettre, à la Grammaire de la langue grecque vulgaire de S. Portius, écrite en 1636 et rééditée avec un commentaire grammatical par M. W. Meyer*. Paris, Vieweg, 1888.
- Observations sur la prononciation ancienne et moderne dugrec, *à propos d'un livre récent, Revue Critique*, Paris, 1887, n° 14 (du 1er Avril).
- Coup d'œil sur le développement de la langue néo-grecque, *Revue Critique*, Déc., 1884, n° 49. Nos 10 (Mars, 1876, *Korais et le grec moderne*), 21 (Mai, 1887, *Les noms géographiques modernes*), 17 (Avril 1888, *Sur l'aphérèse et quelques opinions linguistiques de M. Foy*), etc., etc. Paris, E. Leroux.
- Sur la formation de la langue médiévale, *réponse à un article de M. Chatzidakis, dans la Berliner philologische Wochenschrift*. Berlin, 1888, nos 17 18, 20 (γερμανικά).
- Questions d'histoire et de linguistique, *Ἱστορικὰ καὶ γλωσσολογικὰ ζητήματα*. (Μεσαιωνικὰ κείμενα.—Γραμματική.-Λεξικό), 1888. (Constantinople, Mission auprès du *Syllogue philol. hellénique*).
- Térence, *Les Adelphees, texte latin publié avec une introduction, des notes en français, les fragments des Adelphees de Ménandre, les imitations de Molière*, etc. Paris, Hachette, 1881.
- La Ballade de Lénore en Grèce, Paris, E. Leroux, 1884.
- La Science et les destinées nouvelles de la poésie, Paris *Nouvelle Revue*, 1884.

ΓΙΑ ΝΑ ΤΥΠΩΘΟΥΝΕ ΚΑΤΟΠΙ

Grammaire élémentaire de la langue moderne.
 Etudes sur le dialecte de Pyrgi (Chio), avec une introduction sur les moyens d'investigation dialectale, les patois et la langue commune.
 Etudes sur la mythologie populaire au moyen âge d'après un document inédit.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΟΥΛΕΣ

Ἱερή, σ. 3 γρ. 14. Ἐκεῖνο ποῦ φοβόμουνε, δταν ἔγραφα τὸ *Ταξίδι*, στὰ 1886, φαίνεται πὼς ἀκολούθησε κιόλας. Δὲν ἤξαιρα τότες, ἂν ἔπρεπε νὰ παραδεχτοῦμε τὸν τύπο *ἱερός*, ὀρθογραφημένο μὲ *ι*, ἐπειδὴ *κ'* εἶτανε ἀδύνατο μὲ τὸν καιρὸ νὰ μὴ γίνῃ *ι* τὸ *ι*, *κ'* ἔτσι νὰ μὴ συνεπέση στὴν προφορὰ ὁ *ἱερός* μὲ τὸ *γερό*. Καὶ τότες στὴν Πόλη — ἐννοεῖται κι ἄλλοῦ — λένε, καθὼς ἔμαθα, τὸ *γερογραφτάδικο*, *γερογράφτης* (ποῦ κάνει ῥοῦχα γιὰ τοὺς παπάδες), *γεροκήρυκας* κτλ. Βλέπουμε δηλαδὴ στὰ ῥωμαίτικα ὅτι βλέπουμε καὶ στὰ γαλλικά, ὅπου *sain* (γερός), καὶ *saint* (ιερός), δὲν ξεχωρίζονται πιά στὴν κουβέντα, παρὰ μονάχα ἀπὸ τὸ νόημα. Λοιπὸν τί νὰ κάμουμε; Ἀπὸ δῶ κι ὀμπρὸς ἴσως εἶναι καλὸ νὰ τὰ ὀρθογραφοῦμε διαφορετικὰ τὸ καθένα, *γερός* καὶ *γιερός*, γιὰτὶ ἅμα καταντήση κοινὴ συνήθεια ὁ *ἱερός*, τὸ *ιε* τὸ ἀρχαῖο δὲ θὰ μείνῃ. Θάλλάξῃ δπως κι ὁ *γιατρός* (*ιατρός*).

Αἰῶνα, σ. 4, 9. Ἴσως μοῦ δώσετε μιὰ στιγμὴ τὴν ἄδεια νὰ κάμω τὸ δάσκαλο. Μὰ τὸν *αἰῶνα*, στὴ θέση ὅπου τὸν ἔβαλα, τὸν καμαρώνω. Γύριφα λέξη κάμποση ὦρα, ὅσπου νὰ βρῶ, γιὰτὶ μοῦ χρειάζετανε μιὰ ποῦ νὰ σημαίνῃ τὴν ἀτομικὴ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ψαριοῦ καὶ συνάμα τὸν καιρὸ, τοῦ καιροῦ τὴ διάρκεια, γιὰ νὰ μὴ φαίνεται, πὼς περιορίζεται κάπως ὁ καιρὸς σ' ἑνὸς ἀτόμου ὑπαρξὴ. Θαρρῶ πὼς ἡ λέξη *αἰῶνας* μᾶς βοηθᾷ περίφημα σὲ τέτοια περίσταση, ἂ θυμηθοῦμε πὼς στὴν ἀρχαία γλῶσσα *αἰῶνας* θὰ πῆ *ζωή*, *γλυκὴν γεύσας τὸν αἰῶνα*, ποῦ λέει κι ὁ Ἡρόδοτος. Ἔτσι, γράφοντας τὴ

δημοτική, ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ *κασσικίζουμε* — ὅπως ἄξαφνα καὶ στὴ Γαλλία τὸχουμε κρύφιο καμάρι μερικοὶ συγγραφιάδες νὰ μετχηρίζονται λέξεις ζωντανές (charme, aimable) μὲ τὸ παλιὸ τους τὸ λατινικὸ ἑτυμολογικὸ νόημα.

Ἄπολογία, σ. 9, 31. Ἡ **Ἄπολογία**, ποὺ δὲν μπορούσε νὰ μῆθ' στὸν ἴδιον τόμον μὲ τὸ **Ταξίδι**, ἀφοῦ ἔγινε τόμος σωστὸς καὶ θὰ βγῆ χωριστὰ κατόπι, ἄρχεται νὰ δημοσιέβεται στὸ **Νουμᾶ**, ἀρ. 171. Σήμερα ἡ **Ἄπολογία**, δημοσιεμένη στὰ 1906 ἔγινε ὁ τρίτος τόμος ἀπὸ τὰ **Ρόδα καὶ Μῆλα**. Στὴν καινούργια μας τὴν ἔκδοσιν θὰ βγῆ μὲ τὸν ἀπλὸ τὸν τίτλον **Ἄπολογία**.

Κατάλογος, σ. 12. 12. Ἡθάλα νὰ κάμω Κατάλογον, δηλαδὴ ἀρφαβητικὸν πίνακα γιὰ ὄσες λέξεις ἔχω παρμένους στὸ **Ταξίδι μου** ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα— ἢ τὴν ἀρχαία— νὰ δοῦνε οἱ δασκάλοι τὸν ἄδικον πόλεμον ποὺ σηκώσανε, λέοντας πὼς ἡ δημοτικὴ δὲν εἶναι γλώσσα· κατηγοροῦσανε μὲ τέτοια λόγια τὴ δικὴν τους τὴν ἴδια. Μὰ νόμισα πὺ φρόνιμον νὰ μὴ δημοσιέψω ἐδῶ τὸν πίνακα. Ἐχω ἀπὸ πέροι ὀλοέτοιμον καὶ τὸν πίνακα τῆς **Z. κὶ Ἀ.** (κ. 331), ποὺ ἔμεινε ἀτύπωτος. Συλλογίστηκα λοιπὸν κατόπι, ἀφοῦ βγοῦνε καμὰ δεκαριά τόμοι, νὰ καταπιστῶ κανέναν πίνακα γενικὸν καὶ γιὰ τοὺς δέκα τόμους. Μέσα θὰ βρεθῆ ὁ πίνακας τῆς **Ζωῆς κὶ Ἀγάπης**, μαζὶ μὲ τὸν πίνακα τοῦ **Ταξιδιοῦ**.

Δὲν εἶναι ὁμοιω εἴφοκλον πρᾶμα νὰ γίνῃ μεθοδικὸς πίνακας γιὰ τίς λέξεις ποὺ παίρνομε πότες ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα, πότες ἀπὸ τὴν ἀρχαία. Ποιὲς εἶναι οἱ ἀρχαῖες, ποιὲς οἱ δασκάλικες καὶ ποιὲς οἱ δημοτικῆς; Ἀδύνατον πολλὰς φορὰς νάπορασίση. Ὑπάρχουνε ἄπειρες λέξεις ποὺ ὁ λαὸς, ἂν τίς βαστοῦσε ἀπὸ τὰ χροῖνα τὰ παλιά, δὲ θὰ τίς ἔλεγε ἄλλιώς παρὰ ποὺ θὰ τίς πῆς ὁ ἴδιος, δταν πρωταρπάξης ἀπὸ κανένα βιβλίον. Δηλαδὴ, μοιάζουνε τὰ ρωμαϊκά σ' ἀφτὸ μὲ τὰ ἰταλικά, ὅπου ἄξαφνα ἡ λέξι **porta** δὲν τἀποδειχνε μοναχὴ τῆς ἂν εἶναι δασκαλισμὸς ἢ ἂν εἶναι πατροπαράδοτη. Ἐτοὶ σὲ μᾶς ἡ λέξι **ἄβγῆ**. Ἐμένα μου φαίνεται σὰ νὰ τὴν ἔμαθα σκολειό· **χαράματα** τὴν ξαίρει ὁ λαός. Μὰ τὸ αἴσθημά μου δὲ σημαίνει πὼς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κ' ἡ **ἄβγῆ** λέξι τοῦ λαοῦ. Ὁ τύπος τῆς λέξης δημοτικὸς. Ἄς ὑποθέσομε ὁμοιω καὶ λέξεις ἢ ὄρους ἐπιστημονικοὺς ποὺ δὲ βρίσκονται στὸ λαὸ, **τυπικὸς**, **ἑθνορικὸς**, **σύνορα** κτλ. κτλ. Οἱ

τύποι δὲ θάλλάζανε, ἂν εἴτανε οἱ ὄροι κὶ ἀπαρχίς δημοτικοί· πάντα **σύνορα**, **τυπικὸς** θὰ τὰ λέγαμε. Μήπως τάχα καὶ ἡ λέξι καὶ ἡ φράσι δὲν εἶναι ἀπὸ καταγωγὴν τους δασκαλισμοί; Ὡστόσο ποὺς ἀπὸ μᾶς θὰ βάλῃ ὄροκ πὼς καὶ τὴ λέξι καὶ τὴ φράσι ἔπρεπε χωρὶς ἄλλο νὰ τὴ δανιστῆ ὁ λαὸς ἀπὸ τοὺς δασκάλους καὶ πὼς δὲν τίς εἶχε χτήμα του προγονικὸ, ἀναγκαῖες σὰν ποὺ τοῦ εἶναι; Μήτε ἀπὸ τὸν τύπον μήτε ἀπὸ τὸ νόημα δὲν ξεχωρίζονται λοιπὸν ἀπὸ τοὺς δασκαλισμοὺς κάμποσα δημοτικά. Γιὰ τοῦτο θάρρεφα κίολας, δταν ἔγραφα τὸ **Ταξίδι μου**, πὼς ὄριμον πὰ τὸ ζήτημα καὶ πὼς ἤρθε ἡ ὥρα νὰ γραφῆ κανονικά ἢ ἔθνηκὴ γλώσσα. Ἴσως θὰ τὸ καταλάβῃ καλῆτερα ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τὸν ἀκόλουθον τὸν πίνακα, ὅπου θὰ διῆ τοὺς δασκαλισμοὺς ποὺ βρίσκονται καὶ στὸν πρόλογον (**τὸν λόγιον**, σ. 23-25) καὶ στὴν πρώτη σελίδα τοῦ **Ταξιδιοῦ** τοῦ ἴδιου (σ. 27). Ὁ πρόλογος εἶναι κάπως πὺ φιλοσοφικὸς στὸ ὄρος ἀπὸ τὴν περιγραφὴν ποὺ ἀνοίγει τὸ κεφάλαιον Ἀ' (σ. 27), κὶ ὁμοιω δὲν ἔχει ὁ πρόλογος λιγωτέρους δασκαλισμοὺς ἀπὸ τὴν περιγραφὴν δασκαλισμοὺς ἐννοεῖται συμμορφωμένους· ἄς κρίνῃ τώρα ὁ καθένας.

ἄβγῆς σ. 27, ἀγώνας 23, ἀναγνώστης 25, Ἀνατολὴ 25, ἀξία 24, 25, ἀρχαία 24, ἄτομα 25, ἀφορμὴ 25, βιβλία 23, Γαλλία 23, γαλλικά 24, γενικά 25, γραμματικὴ 25, γραμματικὸν 23, δοκίμα 24, δημόσια 23, δυτικῆς 25, ἐνόητα 24, ἐξοχὴ 27, ἐπιστημονικά 24, ἐρωτημένους 27 (μῖσος δασκαλισμὸς ξατίας τοῦ ε τοῦ ἀρχικοῦ), ἐρωτας 27, ζητήματα 25, ἰδέα 24, ἰστορία 23, ἰστορικὴ 24, καθαρέβουσα 24, καλλιεργῶ 24, κανονικά 24, κατακρίνη 24, κοιθαρέβουσα 24, κοινὴ (γλώσσα) 24, λέξι 23, λόφο 27, μαθήματα 23, μορφολογία 24, νέος 24, νοερὰ 23, ὄδηγός 25, ὀρθογραφικὸν 23, πανεπιστήμιον 24, παρακαλῶ 24, παράλια 27, παρατήρησις 24, πεδιάδες 27, πλάστης 24, πλημμύρια 27, ποίησις 25, πρόβλημα 24, ῥητορικὸς 25, σέβας 24, σειρὰ 24, (ξατίας τοῦ εὐ ἀντὶ ε με κατοπινὸν ρ) στολή 27, συγγράματα 24, συλλαβὴ 23, σύνορα 23, σύνταξις 24, σύστημα 23, τουλάχιστον 23, τυπικὸν 24, φαντασία 25, φιλολογία, 23, φιλολογικὰ 24, φράσις 23, φωνολογία 24, χροῖμα 27. Τέσσερις σελίδες, ἐξήντα ὀχτὼ δασκαλισμοί, δηλαδὴ ἀπὸ δεκαφτὰ δασκαλισμοὺς, σωστά σωστά, ἢ κάθε σελίδα.

Νὰ λοιπὸν κὶ ὁ συβιβασμὸς ποὺ κάπως ἄστοχάστα γυρέβουνε οἱ δασκάλοι μεταξὶ καθαρέβουσα καὶ δημοτικῆ. Θαρρῶ πὼς τὸν

έχουμε από τὰ 1888 και πὼς ἀφ'αὐτὸς εἶναι ὁ μεθοδικὸς ὄπως τὸ δείχνουμε και στὴν *Ἀπολογία*.

Ποῦ . . . στὴν θέσιν τοῦ πῶς, σ. 12, 26. Μερικοὶ φαίνεται ἀγνοοῦνε πὼς τὸ *ποῦ* ἀντὶς *πῶς* εἶναι κοινὴ συνήθεια στὴ Χιὸ καθὼς και στὴν Πόλιν. "Ἄδικα τὸ εἶπα πὼς εἶναι *ἀνυπόφορο* (*Ρ. κ. Μ., Α', 55*), ἢ σὰ θέλετε τὸ εἶπα ἔτσι χωρατέβοντας. "Ὁ φίλος μας ὁ Ζ' Φυτίλης, πὸν εἶναι Χιώτης και πὸν ζῆ στὴν Πόλιν, τὸ γράφει πάντα *ποῦ* σὰ χαριτωμένα του βιβλία, και δὲν πιστέβω γι' ἀφ'τὸ νὰ χάνουνε ἀπὸ τὴν ὁμορφιά τους. Καλῆτερο μοῦ φαίνεται τὸ *πῶς* (*σοῦ λέω πῶς τὸ ξαίρω*, κι ὄχι *σὲ λέω πὸν τὸ ξαίρω*), γιὰτὶ τότες ξεδιακρίνουμε τὸ *πῶς* ἀπὸ τὸ *ποῦ* τὰναφορικὸ.

Νὸ διῆς, σ. 12, 27-28. Δὲν τὸ κράτησα μονάχα ἐγὼ ἀπὸ πατριωτισμὸ πολιτικὸ, πὸν νὰ ποῦμε. Νομίζω πὼς θάναγκαστοῦμε, τουλάχιστο στὴν ὑποταχτικὴ, νὰ κρατήσουμε τὸ *ε* και στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ ξεχωρίζουμε τὸ *δέστε*, τοῦ *δένω*, ἀπὸ τὸ *δέστε*, τοῦ *βλέπω*.

Γραφοτοδίφης, σ. 15, 16. Περιττὸ νὰ προστέσουμε πὼς καμιά καταφρονητικὴ σημασία δὲ δίνω στὸν ὄρο *γραφοτοδίφης*. Εἶναι τίτλος ὄραιο, και σήμερις ἢ γραφοτοδίφια περνᾶ γιὰ ἐπιστήμη πὸν ἀνασκαλίζει και μελετᾶ τὴ *ζωὴ* ὄλων τῶν αἰώνωνε κι ὄλου τοῦ παρελθόντου. "Ἄλλοι θέλουνε ἄλλιῶς τὸν ὄρο, λ. χ. *γραμματολόγος*, σὲ ἀντίθεση τοῦ *φιλολόγος*. Μπορεῖ νὰ συζητηθῆ ἄλλη φορά.

Νερό, 29, 2. "Ἰσως παρατήρησε κανεὶς στὴ φρασσοῦλα μου ἀφ'τὴ πὸν ἀρχίζει σ. 28 γρ. 32, «στὸν Ἰλισσό», και πὸν τελειώνει σ. 29, γρ. 2 με τὴ λέξη «νερό», πὼς βρίσκονται μέσα σὲ δυὸ ρίμες, *Ἰλισσό, νερό, ἔχει, τρέχει*. . . . "Ἄς πῶ τολοιπὸν ὄλη μου τὴν ἄμαρτία. Δὲν πιστέβω νὰ τὸ ξαίρη κανένας, μὰ τὸ *Ταξίδι μου*, προτοῦ κατεβῶ ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα, θέλησα νὰ τὸ γράψω σὲ στίχους! —Θᾶκαμα τρεῖς τέσσερις στροφές. Δὲ θυμοῦμαι καμιά. Θυμοῦμαι μονάχα πὼς μιλώντας γιὰ τὸν *Ἰλισσό*, ἔλεγα πὼς δὲ ρεῖε

« . . . ἀφοῦ δὲν ἔχει
Μήτε μὰ σταλιά νερό. »

"Ἐμεινε λοιπὸν ἐδὼ σὰν ἀντίλαλος ὁ μισὸς κ' ἑνας στίχος. Προσκυνάτε, σὰς παρακαλῶ, τὸν τάφο τοῦ ποιητῆ — γιὰτὶ γλήγορα, σὰς βεβαιώνω, τὸ κατάλαβα πὼς δὲν ἄξιζα γιὰ στίχους, και πὼς

θέλαμε τότες ποίηση σὰ πεζά. "Ἡ πρώτη πρώτη ὄμως δοκιμὴ τοῦ *Ταξιδιοῦ* γράφηκε γαλλικὰ τὸν Ὀχτώβρη 1877, με τὸν τίτλο *Constantinople, Voyage à Constantinople en vers*. Βρίσκεται σὰ χερὸγγραφα τῆς βιβλιοθήκης μου. Τὸ ἐπιστόδιο τοῦ Σουλτάνου ὑπάρχει ἀπὸ τότες. Εἴκοσι ἕνα κεφάλαια ὄλα μαζί.

Γιούλη, 38, 12, *Γιούλιο* τὸ εἶχα στὴν ἀ' ἔκδ. Πιὸ σωστὸ μοῦ φάνηκε νὰ τὸ πῶ *Γιούλη*, ἀφοῦ ἔχουμε *Γεννάρη*, *Φλεβάρη*, *Μάρτη*, *Μάη* κλπ. Δὲν ἔβαλα ὄμως *Ἀλωνάρη*, γιὰτὶ σὸ μικρὸ μου ἀφ'τὸ κεφάλαιο περγελῶ κάπως ἐκεινοῦς πὸν μὰς φιλολογοῦνε τὰ καθέκαστα τοῦ ταξιδιοῦ τους κ' οἱ τέτοιοι *Ἀλωνάρη* δὲν καταδέχονται.

Νὰ πάρομε τὸ διδερὸδρομο, 38, 15-16. Βέβαια πὼς ρωμαίικα σὲ *παίρει ὁ σιδερὸδρομος τὸ βαπόρι*. Μὰ εἶτανε περιττὸ νὰ μὲ κατηγορήσουνε, ἀφοῦ ὄλος ὁ κόσμος τὸ λέει ἔτσι και τᾶφσα πίπδες.

Βόλτα γύρω στὸν ἥλιο, 51, 26. "Ἐτσι τὸ εἶχα βάλεи πρώτα ! "Ὁ Σπ. Ἀναστασιάδης μοῦ ἀνακάλυψε τὸ χοντρὸ λάθος πὸν μοῦ ξέφυγε, και πὸν ὄστόσο δὲν τὸ παρατήρησε κανένας. Φανταστῆτε νὰ τᾶβλεπε δάσκαλος, τὴ χαρά του. Διαβάστε τὴ φρασσοῦλα και θὰ διῆτε πὼς βάζω τὸν πλανήτη μας νὰ κἀνῆ ἀπὸ μιὰ βόλτα κάθε μέρα γύρω στὸν ἥλιο! Σὰ βιαστικὸς ὁ φίλος. Στοχαστῆτε το κίόλας, ἂν μπορεῖ νὰ τὸ χωρέση ἄθρῶπιнос νούς, τί θὰ γινότανε σὲ τέτοια περίσταση. "Υποθέτω πὼς δὲ θὰ προφταίναμε οὔτε νὰ πηδοῦμε ἢ νὰ πετοῦμε ἢ νὰ χορέβουμε, ἀντὶς νὰ περπατοῦμε, σὲ τόσο τρομαχτικὴ γληγοράδα, γιὰτὶ θᾶσπανε ὁ πλανήτης μας σὲ εἴκοσι τέσσερες ὄρες καιρό.

Μοῦ ἔδειξε ὁ Ἀναστασιάδης τὸ λάθος, διὰν εἶτανε πιά τραβηγμένο τὸ *Ταξίδι*. Νὰ κοιτάζετε ὄμως τὰ *Παρατυπώματα και Παραβλεψίματα*, ὄπου δὲν τὸ διάρθωσα καθαφτό, παρά προσπάθησα νὰ τὸ μπαλλώσω, βάζοντας ὄρομο ἀντὶς *βόλτα*. "Ὁ ὄρομος τῆς γῆς, ἂς εἶναι κι ὁ καθεμερνός της, πάντα γύρω στὸν ἥλιο.

Κλούμπι . . . κλουβί, 63, 2-3. "Ἐβλεπα δηλαδή, διὰν τᾶγραφα, τόσο προχωρημένη τὴ δημοτικὴ, τόσο *κλασσικὴ*, πὸν μπορούσανε νὰ γίνουνε στὴ γλώσσα μας και κάπως κλασσικὰ χωρατά.

Νάποθέδη, 67, 13-15. "Ἡ φράση, τοῦ Βουτυρᾶ εἶναι (κ. *Ρ. κ. Μ., Β', 211*), σὲ *Νεολόγο* τῆς Πόλης, 1885.

Ἀρμὲνῆδες, 92, 20. Ντρέπομαι πὸν τᾶγραφα τότες και παρα-

καλῶ, ὅστερις ἀπὸ κείνα πού εἶδαμε, νὰ μὲ συχωρέσουνε τὰ δέρφια μας οἱ Ἀρμένηδες γιὰ τάνοστο χωρατό.

Τὴν αἰτία, 112, 3-4. Εἶναι δηλαδὴ τὸ ε τοῦ ἐγῶ.

Σάν πρόβαρα δίχως τσοπάνη, 106, 10. Εἶναι φρασούλα πού τὴν ἄκουσα γιὰ τὸν παπὸ ἀπὸ Χιώτες, ἀπαράλλαχτα ὅπως τὴν ἔχω. Πιὸ ἀπάνω, 106, 2-3, τὴ φράση «Νά σου, ἀφέντη μου, κ' ἕνα λουλούδι τοῦ μπαξέ σου», μοῦ τὴν εἶπανε καὶ δάφτηνε στὴ Χιό, καθὼς τὴν εἶπε ἴσια ἴσια τοῦ Μαχμούτη ὁ παπούς.—Τοῦ Μαχμούτη, μπορεῖ ὁμως καὶ κανενὸς βεζίρη του, εἶπε ὁ παπούς καὶ τὴν ἄλλη φράση «Γιατί μᾶς σφάζατε» κτλ., 105, 27-29. Ἴσως δὲν εἶναι τὰ λόγια τὰ ἴδια μὰ τὸ νόημα τέτοιο εἶτανε. Ἀπὸ ἀπὸ τὸν πατέρα τῶμαθα τότες στὴν Πόλη. Τὸ εἶπε, ὅταν ἔμαθε πὼς ἕνας πασάς, χωρὶς νὰ πάρη ἔδεια, εἶχε κατεβῆ στὴ Χιό. Δηγήθηκα φαρδιά πλατιά τὸ ἐπεισόδιο στὸ γαλλικὸ μου τὸ βιβλίον Ernest Renan, *Jugements et Souvenirs*, Paris, 1925.

Ψῆ, 134, 10. Νὰ τὸ πῶ πὸ σωστά, στοῦ Γιαννίρη τὸ σπιτί δπου καθόμουνε στὸ Πυργί, παρατήρησα τίς διαφορὲς πού καταλόγησα ἐδῶ (ψυ' ἤ, ψυή, ψυί) ἀπὸ τρεῖς γενιές, τὸν παπού, τὸ γέρο Γιαννίρη, τὴν κόρη του κ' ἕνα του πολὶ μικρότερο ἀγῶρι.

Γράμματα, 135, 8-9. Φαίνεται—καὶ μοῦ τὸ λέει κριτὴς πρώτης ἀράδας, ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης—πὼς ὁ δέφτερος στίχος δὲ στέκει! Τὸ καθάινουνε κάποτες ἀπὸ οἱ στίχοι μου. Ὡστόσο νομίζω πὼς ἔχει τίς χρεαζοῦμενες συλλαβὲς καὶ τοὺς χρεαζοῦμενους τόνους, ἐπειδὴ πυργούσικα πρέπει νὰ προφέρουμε τὸ κάω — κάω— μὲ δυὸ τόνους, γιὰτὶ βρῖσκεται ἴσια ἴσια στὸ στάδιο πού περιγράφουμε πὸ ἀπάνω (σ. 133), μιλώντας γιὰ τὸ φιλῶ.

Τὸ χῶμα κ.λπ., 138, 15-31. Μόλις ἀνάγκη νὰ σημειώσω πὼς πάσικισα στὸ μέρος ἀπὸ νὰ παραφράσω μὲ λίγα—καὶ κουτσὰ λόγια, τὴ λαμπρὴ ἐκείνη κοινοτοπία πού βρῖσκεται μὲ τόσα χρώματα βαμμένη καὶ μὲ τόση ποίηση στὴν *Tristesse d'Olympe*. Τῶκαμα πίτηδες, ἐννοεῖται, γιὰτὶ πὸ κάτω παραστήθουνται ἀλλιώς τὰ ἴδια πράματα καὶ μ' ἄλλο νόημα. Κάποιος δὲν τὸ κατάλαβε καὶ εἶπε πὼς τὸ κεφάλαιο εἶτανε μίμηση! Μοῦ φαίνεται ἴσια ἴσια πὼς εἶναι τὸ ἐναντίο. Ροῖδη ὁ κάποιος ἀπτόξ.

Πνέμα-ξύπνηση, 150, 5-6. Φράση πού τὴν ἄκουσα ὅπως

τὴν ἔχω γραμμένη, στὴν Πόλη, ἀπὸ ἕναν ἄθροπο ἀπλό. ἕναν καῖξῆ ὄσο θυμοῦμαι.

Συμποδῶδες, 157, 18. Τὸ *συμποδῶνα* εἶναι ὄρατος δρος τοῦ Πάλλη Μαρκέτη

Ἄπολιτικός ἀπτόξ δυνυβαδῶμος, 158, 3. Δὲν τὸ ὕποψιζόμουνε τότες πὼς θάβγαῖνα τόσο καλὸς προφήτης. Ὁ πολιτικὸς συβιβασμός, τί λέω; ἢ φιλία μὲ τὸν Τοῦρκο, κάποτες ἄχ! — εἶτε κρύφια εἶτε φανερῶ—κ' ἢ συμμαχία, φέρανε ἀποτελέσματα ὄρατα καὶ δοξάσανε τὴν Ἑλλάδα στὴν Ἑβρώπη! Χαίρουμαι πού ξαναβγαίνει τὸ Ταξίδι μου, μὲ τὸ μῖσος του τὸ παλιὸ καὶ τὸ δικίον. Εἶναι ὄρα νὰ τὸ θυμηθοῦμε. Κάποιος εἶπε στὴ Γαλλία γιὰ μερικὲς γυναῖκες πὼς ἀδύνατο νὰ τίς γλυτώσης ἀπὸ τὸ κακό, ἐπειδὴ κ' ἔχουνε τὴ νοσταλγία τῆς λάσπης. Φοβοῦμαι, πολὶ φοβοῦμαι, σάν τὸ ψυχολογῶ, μήπως κ' ἔχουμε στὴν Ἑλλάδα καμιά νοσταλγία τῆς σιλαβιάς. Ἄλλο νόημα δὲν μπορεῖ νᾶχη τέτοιος συβιβασμός καὶ τέτοια φιλία.

Βράχους, 188, 16 18. Ἴσως πῆ κανεὶς πὼς σὲ τρεῖς ἀράδες, πάει πολὶ νὰ βρῖσκονται τρεῖς φορὲς οἱ βράχοι. Προσπάθησα κάπως ἐδῶ νὰ σκολιάσω ἕνα στίχο τῆς *Ἠλέκτρας* (490), *δεινοῖς κρυπτόμενα λόχοις*, πού δὲν τὸ ξηγοῦνε πάντα μὲ ἴδιο τρόπο.

Ἐμοιάζε θεός, 181, 9. Καὶ δῶ πάσικισα νὰ ἐρπηνέψω ἕνα περιφημοῦ στίχο τοῦ Ἀριστοφάνη (*Ἀχ.* 530-1). Ὁ *Ὀλύμπιος* δὲ σημαίνει πὼς εἶτανε ἀτάραχος ὁ Περικλής. Ἀτάραχος, σὰ θύμωνε, δὲν εἶτανε μήτε ὁ Δίας πάντα Δίας ὁμως. Σὰ νὰ βαστοῦσε λοιπὸν ἀστροπελέκι ὁ Περικλής κ' ἔτσι ἔμοιάζε θεός.

Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τονισμοῦ, 227, 20-21. Δὲ θέλησα νὰλλάξω τὸ Ταξίδι μου στὴν οὐσία του, καὶ τᾶψησα ὅπως τῶγραψε τότες ἢ τουλάχιστο διορθώνοντάς το πολὶ λίγο, ἐπειδὴ κ' ἢ πρώτη ἔκδοσις γράφει, *ὄλες τίς ἄλλες ἀλλαγές*; (σ. 252). Ὅχι! δὲν τίς ἔφερε ὄλες ὁ τονισμός· περισσότερες ἔφερε μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἢ προσφδιά.

Ἐνας ἄθροπος τὸ κατάλαβε 234, 9. Ὁ Τρικούπης! Μπορεῖ νὰ τὸ εἶπα κ' ἀλλοῦ. Τὸ ξαναλέω, ἀπὸ εἶναι τόσο τιμητικόν. Με φώναξε σπιτί του μιά μέρα, νὰ τοῦ ξηγήσω τὸ ζήτημα. Ἐνα κάρτο τῆς ὄρας. Τὸ πήρε ἀμέσως ὁ νους του, ὄλο κ' ὄλο. Δὲν τὸ κατάλαβε ποτές του ὁ Βενιζέλος σάν τὸν Τρικούπη, ἐπειδὴ δὲ μ' ἄφινε νὰ

τὸν ξηγήσω, τὸ ξηγοῦσε ὁ ἴδιος. Ὁ Τρικούπης εἶχε μέθοδο, σὰν τοὺς Ἑβρωπαίους. Γιὰ τοῦτο τοῦ ἄρесе τὸ *Ταξίδι*, ὅσο κι ἂν εἴτανε καθαρεβουσιάνος. Ἐβλεπε κανόνα καὶ σειρά. Ἔτσι τὸ εἶπε *ἀριστοῦργημα*.

Γενικὴ σημειωδούλα. Τὸ *Ταξίδι μου* εἶναι ἀπὸ τὰ πιδ ξαναδουλεμένα τῆς καινούργιας μας ἀφτῆς ἐκδοσης. Μὰ τὸ ξαναδούλεμα μ' ἔφερε σ' ἓνα περίεργο συμπέρασμα, πὼς δὲν ἔπρεπε δηλαδὴ νὰ τὸ ξαναδουλέψω, παρά νὰ τοῦ ἀφήσω τὴν πρώτη του τὴ φρεσκάδα. Νὰ τὸ ξαναδούλεβα. Θὰ τὸ ξανάχυνα θᾶβγαζα ὄλες τις χασμωδίες, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ἄλλα κάμποσα. Τότες ὅμως δὲ θὰ φαινότανε πιά ἡ ἀφάνταστη πρόοδος ποὺ ἀπὸ τὰ 1888 ἴσια μὲ σήμερα ἔκαμε ἡ φιλολογικὴ μας ἡ πρόζα.

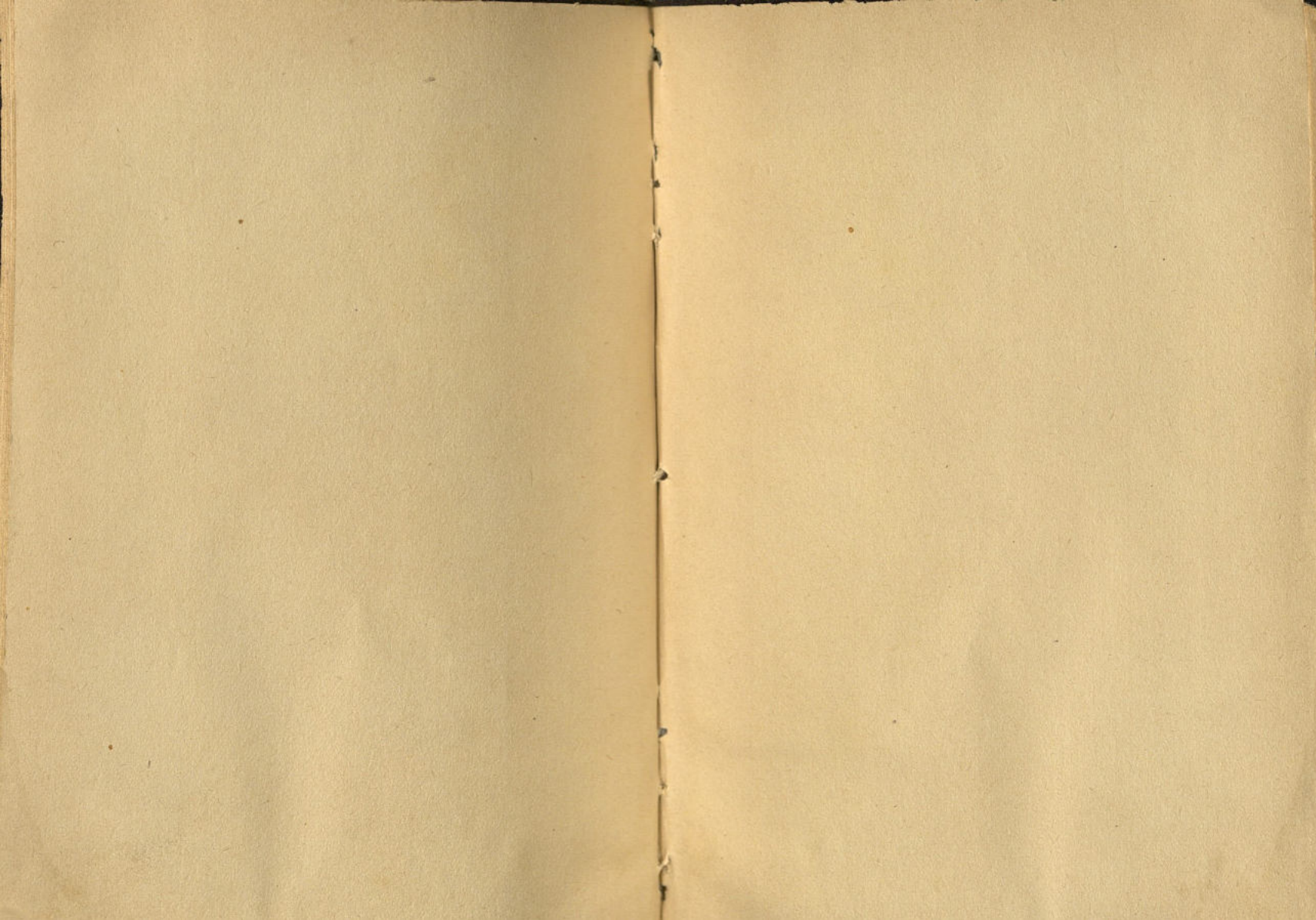
Τρίτη, 1 τοῦ Δεκεβρίου, 1925.

ΠΕΡΙΕΧΑΜΕΝΑ⁽¹⁾

ΠΡΟΛΟΓΟΣ τῆς δέφετερης ἐκδοσης	1
ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ (πρόλογος τῆς πρώτης)	23
Α'. —ΠΟΘΟΣ ΚΡΥΦΟΣ	31
Β'. —Η ΠΙΑΝΟΥΛΑ	38
Γ'. —ΤΑΞΙΔΙ	39
Δ'. —ΠΑΡΙΣΙ	43
Ε'. —ΔΟΞΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΞΙΑ	45
ς'. —Ο ΠΟΙΗΤΗΣ	53
Ζ'. —ΦΤΩΧΟΠΡΟΔΡΟΜΟΣ	55
Η'. —ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΣ	62
Θ'. —CABINET DE LECTURE	75
Ι'. —ΑΡΝΙ ΚΑΙ ΛΙΟΝΤΑΡΙ	84
ΙΑ'. —ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ	90
ΙΒ'. —ΚΑΠΙΤΑΝ ΜΠΟΥΡΝΤΑ ΓΚΕΛΙΟΡ	97
ΙΓ'. —ΤΑ ΜΝΗΜΑΤΑΚΙΑ	103
ΙΔ'. —Ο ΜΑΧΜΟΥΤΗΣ	109
ΙΕ'. —ΜΑΘΗΜΑΤΑ	118
Ις'. —ΠΟΝΟΙ ΚΙ ΑΝΑΣΤΕΝΑΓΜΟΙ	123
Ιζ'. —ΤΟ ΠΥΡΓΙ	135
Ιη'. —ΑΓΑΠΗ	145
Ιθ'. —ΚΑΤΑΡΑ	145

1) Πρώτα, ἐκδ. Α', ἔγραφε Περιεχόμενα, καὶ θυμοῦμαι πὼς τότες τὸ συλλογίστηκα, δηλαδὴ ἂν τάχα δὲν εἴτανε καλῆτερο νὰ τὸ κάμω Περιεχόμενα, καὶ σήμερις ἀδίσταχτα ἔσι τὸ βάζω (παθητικὸ, καθὼς καὶ τὸ λεγόμενος). Θὰ τᾶβαζα καὶ Πίνακας, ποὺ εἶναι κατάλληλη λέξη καὶ ποὺ τὴν ἔχω στᾶλλα μου τὰ βιβλία, μὰ τὴ χρευστήκαμε πιδ ἀπάνω.

Κ'.	—ΤΑ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΑ ΣΤΟ ΠΕΡΙΓΙΑΛΙ	147
ΚΔ'.	—«ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΣ»	155
ΚΒ'.	—ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ	176
ΚΓ'.	—ΛΟΓΟΣ	190
ΚΔ'.	—ΞΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ	207
ΚΕ'.	—ΧΑΜΕΝΑ ΛΟΓΙΑ	213
Κς'.	—ΟΙΚΙΑΚΑ ΚΥΝΑΡΙΑ	215
ΚΖ'.	—ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ	228
	ΣΥΝΤΑΓΡΙΑΧΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ	241
	ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΟΥΛΕΣ	245

11/11/11

11/11/11

11/11/11

